మోక్షధర్మము

వేదాంతగ్రంథమాల

MOKSHA DHARMA.

శ్రీమహాభారతము

శాంతిపర్వములోని

మోక్షధర్మము.

మహారాజశ్రీ

ముగ్గహళ్లి వెంకటరావుపంతులుగారి

ఉద్దేశప్రకారము

నీలకంఠీయమనెడి యద్వైతవ్యాఖ్యానముతోను,

వ్యాసహృదయమనెడు విశిష్టాద్వైతవ్యాఖ్యానముతోను

తెనుఁగుభారతముతోను చేర్చి

మహామహోపాధ్యాయ

శ్రీపరవస్తు వేంకటరంగాచార్యులయ్యవారలుగారిచే

పరిష్కరింపఁబడి ముద్రింపఁబడినది.

౧ సంచిక.

VIZAGAPATAM:

ARSHA PRESS.

ACTING PRINTER, N. DURGIAH.

1887.

౨||

[illegible] యాశ్వం [illegible]

ఈసంచిక వెల అణాలు

ఇది

దిహానరేబిల్ శ్రీరాజా

గోడె నారాయణగజపతిరాయనింగారి

దివాణములోని

సరస్వతీభండారములోనున్న

పురాతనకోశముం గూడఁ బట్టి

దిద్దుబాటుచేసి

ముద్రింపఁబడినది.

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

నమః పరమర్షిభ్యః

మోక్షధర్మవ్యాఖ్యానమ్. నీలకణ్ఠీయమ్.

పరచిపాసుభక్తతోర్త్రే ...ణనాథాంతరిత
ప్రకృతిపురుషయోయో ధామ్నిచన్ద్రాన్తరాః ।
స్థిరత్వగణమాత్మకం యన్మయత్వస్య భావ్యం
తదభయమమృతం తత్త్రిధాగిదేగవేదాన్తమ్ ॥ ౧ ॥

కలభకమలకరణ
జైమినికపిల పతఞ్జలిం చనుమః ।
శ్రీమద్వ్యాసశుకపరాశర్యప్రభృతి
నమః శ్రీకరపర్ణిమందిరాన్ ॥ ౨ ॥

శిష్యవిద్యాభావాపి
శ్చకీర్ష పూర్వాపూర్వపా ।
శ్రీగాలాయబదిరేశరూపా
మాంసారోపమః ॥ ౩ ॥

సహాయాన్ పుష్పాత్యవిధిస్త దేశ్యాన్
లోకాన్విద్యాత్యస్త తరమగ్రన్థిమ్ ।
పాఞ్చాంగురూ గౌడనునృత్యానాం
బాల్యకర్మ హిఫాలు మాఘదర్శాన్ ॥ ౪ ॥

ఉత్తానేష్విహకోశవిప్రగాఖలం పద్యేష్వనైకత్రితం
గమ్భీరేషు న నేతవో నవిపింతాః ఖూటాననన్ఫోటితాః ।
నత్వానాధ్వనతఖట్వరాశనంతి భక్తానసాహ్లాదితా
నోదీనాత్పరిభీషణాననివిహితా శ్రీలక్ష్మీశాత్వశీత్తైః ॥ ౫ ॥

శ్రీహయగ్రీవాయనమః

నమః పరమర్షిభ్యః

మోక్షధర్మవ్యాఖ్యానం వ్యాసవ్యాసగమ్.

వ్యాఖ్యాన్తా హయవదనం నత్వా నాథాదిగురుముఖ్యాన్ ।
ఆవిష్కుర్వే వ్యాసతయం వ్యాసస్య గదీ మోక్షధర్మేషు ॥ ౧ ॥
స్వారసికార్థవివరణే నాపేక్ష్యం గ్రన్థబాహుళ్యమ్ ।
తదిదం లఘ్వపి విబుధైరపేక్ష్యమితి మన్యతో మయమ్ ॥ ౨ ॥
గురుపాదోపదేశో యస్స ఏవాత్ర నిబద్ధ్యతే ।
అతోఽహం కేవలం గ్రన్థలేఖకో న తు కారకః ॥ ౩ ॥

ఇహ ఖ్యాపనాదికథనో భగవాన్ వ్యాసగుక్త వద్ధ్యానది నికటిశయాన్తం ప్రా

ననుమోక్షేనామ శరీరత్వాభావాన్నాస్తి - అశరీరం వావసన్తం న ప్రియాప్రియే స్పృశత (ఛాన్దో॥౮॥౧౨॥౧॥) ఇతిశ్రుతేః - తథాత్వే చ మోక్షస్య సుఖిత్వమితి కింతదర్థం శాస్త్రారంభేణ - తత్ప్రవృత్తస్య ప్రయాసమాత్రఫలకత్వేన। అశరీరాణాంహి జీవస్య స్థూలసూక్ష్మశరీరనాశః యావదొన్ననపానాద్య యావచ్ఛాయాపసేవనాత్। శాస్త్రీయః కర్మోపశాన్తిః ప్రాప్యతే కర్తృత్వాద్యాపత్తి ఆరణ్యకోపాస్తిర్య ఘటవాపసాధనాత్ స్థూలదేహనాశే ఽపి లింగశరీరయోః లిఙ్గదేహనాశాయోగాత్ — తత్రోక్తా కారణాః స్థితిమన్తః సమ్భవన్తి - ఇతి రేజనాశకత్వప్రాప్తా - తథాచాయం స్వోపాధి: స్థూలదేహ శాస్త్రోక్తపూర్వకర్మవాది పాకాదపవృత్తి సద్భక్తిః - ఏవం కరణాత్మా ప్రాప్యతే ప్రాచీన పరాయణదుఃఖానుభవఫలం శాస్త్రోక్తప్రాణమాత్రస్య సిద్ధిః - అతో ప్రాచీనకర్మ - కిఞ్చ కాలికశాస్త్రసిద్ధాన్తే, యథా చైతన్యదేహ లిఙ్గకేనతు కర్మఫలవ్యథత్వ, ఏవం కర్మక్షయే స్వదేహ ప్రతిమాయా అపి లిఙ్గకే నకుమ్భాయాం ఉపలభ్యతే. తత్ర వ్యథాహేతుర్నాన్తరం ధాతువైషమ్యం ద్రష్టవ్యం, బాహ్యం వా లిఙ్గకవేధాద్యుపసృష్టం ద్వారమస్తి - కిన్తు కేవలమదృష్టమేవ - ఏవం ప్రాచీనకర్మఫల సిద్ధి ప్రాప్తి పూర్వపూర్వజన్మకల్పనయా ఽనాదిత్వం సంసారః - ఏవమనాదిత్వాత్ సన్తానస్య చాస్య సిద్ధ — తత్ప్రవాహాదభావస్య ధ్వంసాయోగాత్ పునరేవ తథాకర్మ ప్రాప్తి మన్యన్తే — నచ దశాకాలతత్త్వ నిరతత్త్వ శాస్త్రోక్త త్వాదేకత్వం పారత్త్యసమ్బన్ధం సద్భావం తదా - యస్య స్థూలశరీరస్య లిఙ్గశరీరాభిమానితా ద్వారకం తద్ధర్మా భోక్తృత్వం - అథ అనన్యత్వమపి నవాప్యతే - అనుపాదోక్తచ్ఛాయోపసేవనన్యాయము న పరికల్పితస్యాసేవాప్య వ్యవహారనిర్వాహాసతి శాస్త్రోక్తకల్పనానౌచిత్యాత్ - తేం హాతృస్య సుషుప్తి మూర్ఛా వా దశాసేవన కాదాచిత్కప్రవృత్తి విషయతయా ద్వారగతశక్తిసిద్ధి త్వనాత్మసత్త్వసమ్బన్ధస్య భోక్తృత్వాయోగాచ్చ - యథాన్తాం దృష్టా శిరో చాఞ్చల్య పారోపయుక్త, యథావా సుషుప్తమపి పుష్పకాతర ముపనే త్ర(spectacles)మహామహన్నా స్థూలముపభాతి, తద్వత్ సాక్షాత్సేవ్యజ్ఞాతే సూక్ష్మే ప్రతి తద్ద్వితీయ స్తుతిత్వేశ్వరస్పృష్ట దేహ ప్రతిమా ద్వారా చఞ్చలత్వ ద్విశ్రుత్వ స్థూలత్వాద్యారోపో యుజ్యత ఏవేతినాన్తరం కిఞ్చిదవద్యమ్ — యాథార్థ్యం వాదస్యాత్యన్త భోగం సారమప్యేవ పూర్వపాదస్యోక్తో దోషః పరిహార్యః - తస్మాత్సంసారకల్పితాయా

మేయముక్తిశ్రుత్వా ద్రౌ కిరణః శేబరాదీన్ తతో పౌరుషేయం ప్రథమసంమితం ప్రమాణశిరోమణిం వేదంతత్ర ప్రపదపదవి తేషాం బద్ధనివృత్త్యాభియుక్త మలభమాన స్వీయ యందా రామకృష్ణాదిరూపే అవతతారః - తేము చావ తారేషు పాణ్డవదౌత్య పార్థ సారథిత్వాదినా లోకాతిచార తస్యాభివ్యక్తః కృష్ణావతార ఇతి, భగవతా వ్యాసేనాధి ష్ఠితం సువ్యాప్తంమిత వక్ష్యమాణవేదార్థవిశారదః మహాభాగతాత్మనా నిరమా యత - మహాభారతిస్య చాస్య ధర్మాపవర్గసాధనాచ మహాత్మనాం చరితశ్రవణమిత్యేతస్యాప్యపమిత సమాఖ్యయా ... తత్రచాస్మిన్ మహాభాగ తథిమాంవర్ష్యాను భగవద్గీతా విముఖే సం, తాని షట్సుకఠ పదమ భాగవత భీష్మేష వ్యాసేన ధమణః ప్రజా ... తత్రాది ప్రాగ్... రాజధ... ఆశ్రితస్య మాణ్డవ్యస్య

శ్రీహయగ్రీవాయనమః.

నమఃపరమర్షిభ్యః

శ్రీమహాభారతే, శాన్తిపర్వణి.

మోక్షధర్మః

ప్రారమ్భః.

యుధిష్ఠిరః॥ ధర్మాః పితామహేనోక్తా రాజధర్మాశ్రితాః శుభాః। ధర్మ

అవిద్యాయా నివృత్త్యా సమూలస్య సంసారస్యోచ్ఛేదో౽వశ్యంభావీతి విద్యోత్పత్త్యే శాస్త్రారమ్భణీయమితి సిద్ధమ్.

తత్ర నానావిధానాం దురనుష్ఠానానాం క్షుద్రఫలాన్ రాజధర్మానుపక్రాన్తా శ్య శ్రోతృత్వాదుత్పన్నసందేహస్స్వర్గాపవర్గసాధనమాత్మనిశ్శ్రేయసహేతుం ధర్మం జిజ్ఞాసమానో రాజా యుధిష్ఠిర ఉవాచ॥ ధర్మాః పితామహేనోక్తా... ...పరిత్తమ స్తన్నిపాతనా వేతి॥ పితామహేనేతి శ్రైష్ఠ్యం వాగ్మిత్వం చ సూచితమ్. రాజధర్మాశ్రితాః రాజధర్మాణ్యత్వేనోపస్థితాః, ధర్మా ఆపద్ధర్మా, ఉక్తాః. శ్రేష్ఠః ... మోక్షధర్మః. తమ్. ఆశ్రమిణామిత్యుక్తే గృహస్థాదీనాం సర్వేషామపి తాదృశా రోదర్శ్యేః. తథా చ యాజ్ఞవల్క్యః. సర్వాశ్రమిణాం జిజ్ఞాస్యస్స ఏవ

భాన్యేన ... ఉక్తాః. ఇదానీం వేదానాం ... మోక్షధర్మానుపదిశ్యన్తే.

తేమయాదానుయం ప్రథమశ్లోకో ... శ్రేష్ఠః॥ ధర్మాః పితామహేనోక్తా ఇతి॥ పితామహేనేతి శేషః. ఆశ్రమిణాం బ్రహ్మచారిగృహ

ఆంధ్రభారతములోని, శాంతిపర్వమునందలి

మోక్షధర్మము.

శ్రీశితవక్షస్స్థల, గౌరీశితవామాంగ, సుభగరేఖాసంగ! త్ర్యశ్రాంత తనూలలిత, స! మాశ్రితజననిత్యఫలిత, హరిహరనాథా॥ వ॥ సేనాన్తైకం పాయనుండు జనమేజయునకిట్లనియె, నట్లు బహుప్రకారంబుల శాంత నవుండు చెప్ప రాజధర్మంబులు విని, ధర్మనందనుండు, తత్సమయంబునం దానుం చిరియుంబందె, నమ్మందాకినీనందనుం డతనితో, నాయెఱింగిన ... బిజ్ఞాకిరణంబులగు వాక్యప్రకారంబు లుపన్యసించితి ... బృచ్ఛచేసెదవనిన, నా దేవవ్రతునకు నన్నరదేవోత్తముం ... సంగపినతుండై॥ క॥ రాజోచితధర్మంబులు! నోజపినసభ ...

మాశ్రమిణాం శ్రేష్ఠం వక్తుమర్హసి పార్థివ॥౧॥ భీష్మః॥ సర్వత్ర విహితో ధర్మః సత్యః ప్రేత్య తపఃఫలమ్। బహుద్వారస్య ధర్మస్య నేహాస్తి విఫ

త్వతి॥౧॥ కర్మజ్ఞానఫలే విభజతి జ్ఞానశ్రేష్ఠ్యం వక్తుమ్। సర్వత్రేతి॥ సర్వత్రాశ్రమే
షు, ధర్మో విహితో వేదేన అగ్నిహోత్రం జుహుయాత్స్వర్గకామ ఇత్యాదినా। అదృష్ట
ఫలశ్చ ఇత్యర్థః॥ సత్యః ప్రేత్య తపఃఫలమ్॥ ఇతి సత్యస్తు నిష్ఫలో, తపః ఆలోచనం
క్రియమాణస్య నిదిధ్యాసనాత్మకమ్। తస్య ఫలం సాక్షాత్కారః। సః అప్రేత్యైవ
జాత్యా [illegible] నభవతి। జ్ఞానం దృష్టఫలమిత్యర్థః। ననుకాలాంతరే క్రియమాణం, కింఫ
ల్మేతత్కర్మాదిత్యత ఆహ॥ బహ్వితి॥ [illegible] ధర్మః। వివిదిషన్తి యజ్ఞేనేత్యాదిశ్రుతేః [illegible]
[illegible] కరణస్య [illegible] నాన్వయా [illegible] కర్మణామ్।
[illegible] జ్ఞానేచ్ఛైవ కర్మసాధ్యం। [illegible]
[illegible] వివిదిషాం [illegible] కర్మణ్యనుష్ఠితః। [illegible]
[illegible] ఇతిస్మృతేః॥ [illegible]
[illegible] త్రేధావిభాగః। [illegible] విశిష్ట [illegible] నివృత్తియా
[illegible] కర్మఫలం। ద్వితీయే ఇచ్ఛోత్పత్తిరేవ కర్మఫలమ్। ఇతరత్సా
[illegible]। తృతీయే [illegible] కర్మఫలం, జ్ఞానేచ్ఛాదికం సర్వం [illegible] సాధ్యమి
తి వివేకః। ఏవం జ్ఞానాద్యర్థమపి [illegible] ఫలార్థం [illegible]
[illegible] ధర్మం [illegible]
[illegible] స్వర్గాద్యపి భవతి। తథా [illegible]
[illegible] ద్వారా మోక్షో భవతి। యథా
[illegible]
[illegible] ఇతివత్॥ తథా [illegible] ధర్మః [illegible] ఫలత
[illegible] నధర్మక్రియా విఫలా। [illegible]
[illegible] మోక్ష [illegible] ఫలో [illegible] ఇతి [illegible]

[illegible]॥౧॥ సర్వత్ర [illegible] వి
హితో [illegible]
[illegible] ఉత్పత్తి [illegible] తథా
[illegible] స్వర్గాదిఫలకత్వే మోక్షాది ఫలక
[illegible] ఏవముక్త బహుద్వారస్య బహువిధస్యేతి [illegible]

[illegible] భూజనపరమహితధర్మముం, దెలుపుత [illegible]॥
క॥ [illegible] నత్తటినీనందనుఁడు, సమాదర సమ్య
క్కృత్తుఁడు [illegible] పోత్తముఁకు, నిట్టులనియె, నుర్వీనాథా॥ గీ॥ వి
న్ముమనేక [illegible] బులవిస్తరిల్లు; ధర్మములయం, దొకండును దలఁపనిష్ఫ। లం

లాకక్రియాః ॥౨॥ యస్మిన్సర్వస్తువిషయే యోగయోగాయాతిపినిశ్చయః
మ్| సతమేవాభిజానాతి నాన్యం భరతసత్తమ ॥౩॥ యథాయథా ద
పశ్యతిలోకతన్త్రమనాదరాత్ | తథాతథా విరాగోత్ర జాయతే నాత్ర
సంశయః ॥౪॥ ఏవం వ్యవస్థితే లోకే బహుదోషేయుధిష్ఠిర | ఆత్మమో
క్షనిమిత్తం [illegible] మాన్నరః ॥౫॥

ఫలం [illegible] ధర్మః [illegible] ఫలం మోక్షాఖ్యమ్ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
మ్ ॥౨॥ యస్మిన్ [illegible] మమయస్మి
విషయే, [illegible] అభిజానాతి [illegible] ॥౩॥ పశ్యతి [illegible]
[illegible] ॥౪॥
[illegible] బహుదోష [illegible]
[illegible] దోష [illegible] వ్యవస్థిత ఇతి
పాఠ [illegible] ॥౫॥

([illegible] వ్యాఖ్యానమ్ [illegible]

[illegible] విఫలా నాస్తి [illegible] సర్వేషా
పి ధర్మాణామాచరణం న నిష్ఫలమిత్యర్థః ॥ [illegible] ఫలమితి [illegible] ఫలం ధర్మ
స్య ఫలం సత్య [illegible] నిత్యం [illegible] సమానః [illegible]
[illegible] శరీరా [illegible]
మ్ [illegible] ఇతి [illegible]
[illegible] ధర్మస్య ఫలం [illegible]
[illegible] లో [illegible]
[illegible] సిద్ధమితి [illegible] ॥౨॥ [illegible]
[illegible] ॥ [illegible] లోక [illegible] యథా యథా పశ్య
తి [illegible] తథా [illegible] విరాగో [illegible]
యతే [illegible] యథా [illegible] లోకతన్త్ర
[illegible] పశ్యతి [illegible]
[illegible] వైరాగ్యమ్ [illegible] యథా యథా ద పశ్యతీతి [illegible] ॥౪॥
ఏవం [illegible] లోకే [illegible] బహుదోష [illegible] బహుదోష [illegible] ॥౫॥

[illegible] దాత్మ మోక్షా [illegible] ॥౫॥

స్త్ర్యాకారతే ఇత్యర్థః భోజనాదినాపి తత్రైవపిత్రృతమ్- తథాపి ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యాన స్య భీష్మయుధిష్ఠిర సంవాదరూపత్వేన మోక్షధర్మాదావేవ సంగతత్వమిత్యభిప్రాయతో రాజ్ఞో గజపతిరాయస్య సంస్థానేఽస్మిన్ తాళపత్రపుస్తకేఽపి ఆదావేవ లిఖితత్వాచ్చ ప్రాథమికతయా ఆదావేవ ముద్ర్యతే- అత్ర వ్యాఖ్యానరూపతో నీలకణ్ఠీయగ్రన్థస్య త్రైవ ముద్ర్యతే- తత్ర మోక్షధర్మాన్తపాఠే, ఆదౌ,

“ యుధిష్ఠిరః॥ ధర్మాః పితామహేనోక్తా మోక్షధర్మాశ్రితాశ్శుభాః।
ధర్మమాశ్రమిణాం శ్రేష్ఠం వక్తుమర్హసి పార్థివ॥(౧)
భీష్మః॥ సర్వత్ర విహితో ధర్మస్స్వర్గస్సత్యఫలం మహత్।
బహుద్వారస్య ధర్మస్య నేహాస్తి విఫలా క్రియా॥ (౨)
యస్మిన్ యస్మింశ్చ విషయే యో యో యాతి వినిశ్చయమ్।
స తమేవాభిజానాతి నాన్యం భరతసత్తమ॥ (౩)”

ఇత్యేతత్ శ్లోకత్రయం ఉపలభ్యతే, “ఇమాం దత్వా సర్వవ్యాఖ్యానం” ఇత్యుక్తాంశశ్చ” మిత్యేతత్ వృఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానమూల ... శ్లోకత్రయస్య తత్ర నీలకణ్ఠీయం తైవ ముద్ర్యతే)

ఆంధ్రభారతము ఉపయోగాశ్వాసము తొదకుండిడి

యుఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానము-

(ఈ యుంఛవృత్త్యుపాఖ్యానము వ్యాసభారతములో ముద్రింపబడిన సంస్కృత పుస్తకముల మోక్షధర్మముల యందు చేర్చబడినది. ఇక్కడ సోమయాజిగారు తెనుంగు చేసిన క్రమము నట్టిదే. అయినను జనమేజయ వైశంపాయన సంవాదరూపమైన నారాయణీయాంతము పైని తిరిగి యుధిష్ఠిర భీష్మ సంవాదరూపమైన యీ యుపాఖ్యానము నెత్తికొనుట సంగతముగానుండమి పొడుటను న్యాసనరేటు శ్రీ రాజా గోడె నారాయణ గజపతి రాయనింగారి సంస్థానములోని తాటియాకుల పుస్తకములో మొదటనే యుండుటనున్ మేమును కూడ నిచ్చట నెముద్రించుచున్నారమని యెఱుంగునది)

అట్లు, సకలలోకసంభావనీయ సమ్యక్కథలాకర్ణించి, సముదీర్ణ సంప్రీతుండగు, నప్పాండవాగ్రజుండు॥౧॥ గీ॥ అమరతటినీసుతునకిట్టులని యె, రాజ। ధర్మముఖ్యంబులగు సర్వధర్మములును। దాత్తకృప నెఱింగించి, తత్సత్త్వమంబు। ధర్మమెయ్యది, చెప్పుము, ధర్మనిత్య!॥౨॥ క॥ అనుటయు, నా దేవవ్రతుండన్నగదేవోత్తమునకట్లనియె॥౩॥ చ॥ అగయంగ, ధర్మతంత్రములయందు, నిరర్థము లేదొకండును, నెవ్వరిమదియందు న్నాలెం,దగవారలు దానినపూని యాచరింతు,రదియ వారికిష్టఫలదోహనకార్యమొనర్చు నెట్లెడం।బురుషులం జూడ మేము ముసంబోలిసధర్మ

అపిచత్వం నగవ్యాఘ్ర శ్రోతుమర్హసి తాంకథామ్। పురాశక్ర స్య కథితాం నారదేన సురర్షిణా॥౧॥ సురర్షిర్నారదో రాజన్ వృద్ధశ్రవో లోకస్య సమ్మతః। పర్యటన్క్రమశో లోకాన్ వాయురవ్యాహతోయథా॥౨॥ సకదాచిన్మహారాజ దేవరాజాలయంగతః। సతత్కృత శ్చసురేన్ద్రేణ ప్రత్యాసన్నగతోఽభవత్॥౩॥ తంకృతక్షణమాసీనం ప

యద్యపి సుంభాజనక సంవాదే సంన్యాసస్యైవ శ్రేష్ఠ్యం స్థితమ్- తథాపి [illegible] ... ధర్మా ఇతి॥ [illegible]

[illegible]

ములన్వాలుంగగస॥౪॥వ॥ ఆదియుఘ్నుండే, నప్రతిహతగతియై చరించు చుండి, యొకనాడు, నారదుండాఖండలు పాలికేంజనిన, నతండత నికి సముచితసత్కారంబులాచరించి, సుఖాసీనుండైయున్న యమ్ముని

ర్య పృచ్ఛచ్ఛచీపతిః। బ్రహ్మాన్నకించిదాశ్చర్య మస్తిదృష్టం త్వయానఘ॥
౪॥ వదత్వమేవ విప్రర్షే త్రైలోక్యే సచరాచరే। జాతకౌతూహ
లోనిత్యం సిద్ధశ్చరసి సాక్షివత్ ॥౫॥ నహ్యస్త్యవిదితంలోకే దేవర్షేత
వకించన। శ్రుతంవాప్యనుభూతంవా దృష్టంవాకథయస్వమే॥౬॥ తస్మై
రాజన్ సురేన్ద్రాయనారదోవదతాంవరః। ఆసీనాయోపపన్నాయప్రో
క్తవాన్ విపులాంకథామ్॥౭॥ యథాయేనచవృత్తేన సతస్మై ద్విజస
త్తమః। కథాంకథితవాన్ విప్రస్తథాత్వ మపిమేశృణు॥౮॥

ఇతిశ్రీమహాభారతేశాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి ఉ
ఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే నారదాభిగమనంనామప్రథమోఽధ్యాయః
ఆదితశ్చతుస్సప్తత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః.

భీష్మః॥ ఆసీత్కులగురుశ్రేష్ఠ మహాపద్మేపురోత్తమే। గఙ్గాయాద
క్షిణేతీరే కశ్చిద్విప్రస్సమాహితః ॥౧॥ సౌమ్యస్సోమాన్వయే జాతోఽజి
తాత్మా గోత్రతోభృగుః। ధర్మనిత్యో జితక్రోధో నిత్యతృప్తోజితేన్ద్రి

౨ పర్వణి మోక్షధర్మే పఞ్చసప్తత్యధికశతతమోఽధ్యాయః.
॥౧॥ సోమాన్వయే అత్రిగోత్రే. గతాధ్వా జ్ఞాతమార్గః॥౨॥ ఇతినీలకణ్ఠీయే భా

వత్ - శుక్లలోయేనతమ్ - విరాడ్వ్యాపారస్థితౌ [illegible] ఇత్యమ
రః - బ్రహ్మన్ బ్రాహ్మణ - మహాన్తే కించిదాశ్చర్యమిత్యపి [illegible] తస్తత్రిణాకుః - అ
నఘ [illegible] ॥౪॥ వదత్వమేవ విప్రర్షే ఇతిపాఠః [illegible] తిపూర్వ
శ్లోకేనాన్వయః - సచరాచరే [illegible] సాక్షివత్ [illegible]
[illegible] సాక్షీరూ దాసీనః - తద్వదిత్యర్థః॥౫॥ అనుభూ
తమిత్యాగ దృష్టమిత్యత్ర [illegible] ఉపపన్నాయ [illegible] ॥౭॥ యేనచవృత్తేన
యేనవ్యాఖ్యానేన - తస్మై [illegible] విప్రో నారదః - వృత్త ఇత్యపిపాఠః॥౮॥
ఇతి వ్యాసహృదయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే ప్రథమోఽధ్యాయః.
కులభృగుః [illegible] శ్రేష్ఠేతి యుధిష్ఠిరస్య సంబుద్ధిః - ఆ
సీత్కులగురుశ్రేష్ఠ [illegible] మాహితః ॥౧॥ సౌమ్య [illegible]

వరు వానసనంబునం జూడిరి నిలిపి, నీవు మెలఁగు నెడ నెన్నఁడేని యు నాశ్చర్యం
బుగి న్నయది గలదేయని యడిగిన, నమ్మహాత్ముం డమ్మహేంద్రునకుం
జెప్పినకథ చెప్పెద, నది భవత్ప్రశ్నంబునకు నుత్తరంబై యుండెడు, వి
నుము. ఎరుమొట్టిపనిన, భాగీరథీదక్షిణతీరంబున, మహాపద్మంబను యొదు పుగవ
రంబునఁ, గులశ్రేష్ఠుండగు భార్గవుఁడు విప్రుండు గలండు, డప్పారుపన

౯ః॥౨॥ అహింసాదిరతోనిత్యం సేవ్యస్సజ్జనసంమతః। న్యాయప్రా
ప్తేనవిత్తేన శీలేనచసమన్వితః॥౩॥ జ్ఞాతిసంబన్ధివిప్రేషు మిత్రేష్వర్వత్ర
సంమతః। కులేమహతివిఖ్యాతే విశిష్టాంవృత్తిమాస్థితః॥౪॥ సుపుత్రో
బహుభార్యస్స్వవృష్ట్యా విమలేకర్మణిస్థితః। కులధర్మాశ్రితోరాజధ
ర్మాచార్యాస్థితోఽభవత్॥౫॥ తంచైవధర్మం వేదోక్తం యథాశాస్త్రో
క్తమేవచ। శిష్టాచీర్ణంచ ధర్మాత్మా త్రివిధం వేదచేతసా॥౬॥ కింనుమే
స్యాచ్ఛుభంకృత్వా కింకృత్యంచపరాయణమ్। ఇత్యేవంఖిద్యతేనిత్యం
నచయాతివినిశ్చయః॥౭॥ తస్యైవం ఖిద్యమానస్య ధర్మం పరమమా

[illegible]ర్వణి మోక్షధర్మే షట్పుష్పత్యధికశతతమోఽధ్యాయః

జితఆత్మా మనూరామేన- గోత్రతో గోత్రాద్భృగురిత్యుచ్యమానః- వేదగతా [illegible] [illegible]
న్న[illegible]యఇతి పాఠేవేదమార్గనిష్ఠాతో వేదార్థనిర్ణాయకశ్చేత్యర్థః- ధర్మో
నిత్యో నియతో యస్య॥౨॥ సేవ్యస్సత్పురుషైః- [illegible]స్స్వాధ్యాయనిరతస్సంమత ఇ
త్యపిపాఠః- సజ్జనసంమతఇతిసేవ్యత్వే హేతుః- [illegible]లంసద్వృత్తమ్- స్వేనశీలేనచాన్వి
త ఇతిపాఠే స్వాజీవశీలేనేత్యర్థః॥౩॥ మిత్రేఇతి [illegible] [illegible]దా
సూర్యతత్ప్రి[illegible]జ్ఞాత్యాదీనామిత్యర్థః- జ్ఞాతిసంబన్ధివిపులే [illegible]
[illegible] సమ్మిత ఇతిపాఠే- జ్ఞాతిసంబన్ధి బహులే [illegible] గుణానా[illegible]మితుల్యే-
[illegible]- [illegible]తాదృశేకులే [illegible]॥కులఇతి॥ ఆభిజాత్య [illegible]
[illegible]నుష్ఠానశ్చేత్యర్థః॥౪॥ సుపుత్రా[illegible]పిపాఠః- విమలేఇత్యస్య [illegible] విపులేఇత్య
పిపాఠః॥౫॥ ధర్మాచార్యేత్య[illegible] [illegible]॥తంచైవేతి॥ య
థాశాస్త్రోక్తం [illegible]- [illegible]- ఆచీర్ణమిత్యా చరి
తమిత్యర్థః- [illegible]॥౬॥ [illegible] కింశుభంస్యా[illegible]-
పరాయణం పరమగతిసాధనం [illegible] ఇతి [illegible]
[illegible] నేన- ఖిద్యతఇతిచేత- [illegible] సపా
ప్తి- నచయాతివినిశ్చయమితిపాఠే [illegible]॥౭॥ అస్తి[illegible]

గుంపు॥౫॥సీ॥ ధర్మనిత్యుండు, సత్యవ్రతపరుఁ, డహింసాశాలి, యిం
ద్రియజయవిశ్వాసి,। నిజకర్మతృప్తుండు, విప్రోపధుఁ, డుంచితన్యాయ
సంప్రాప్తధనములదేవ। పిత్రతిథి జ్ఞాతిమిత్రవర్గ్యములనిర్వర్తించి,సువి
నయవంతుఁడైన। తనయులఁగన్నాఁడు, తన్నెల్లవారునుపినుతించఁపమున్నాఁ
డు, తనమనమున,। నెట్టికృత్యంబు మేలొకొయే నెద్దిచేసి। కృతపరాయి
ణ ధర్మతాస్థితినహింతు। నొకొ, యనిచింతఁబొందుచు నుండు,వా
న్యౌ।నిష్ఠ[illegible] వాఁడుగా[illegible]క్షించి,నృపవరేణ్య॥౬॥వ॥అట్లుండ[illegible] వాఁడు

ర్యపృచ్ఛచ్ఛచీపతిః। బ్రహ్మన్న కించిదాశ్చర్య మస్తి దృష్టం త్వయానఘ॥
౪॥ వదత్వమేవ విప్రర్షే త్రైలోక్యే సచరాచరే। జాత కౌతూహ
లో నిత్యం సిద్ధశ్చరసి సాక్షివత్॥౫॥ నహ్యస్త్యవిదితం లోకే దేవర్షే త
వకించన। శ్రుతం వాప్యనుభూతం వా దృష్టం వా కథయస్వ మే॥౬॥ తస్మై
రాజన్ సురేన్ద్రాయ నారదో వదతాం వరః। ఆసీనాయోపపన్నాయ ప్రో
క్తవాన్ విపులాం కథామ్॥౭॥ యథా యేన చ తత్త్వేన సతస్మై ద్విజస
త్తమః। కథాం కథితవాన్ విప్రస్తథా త్వమపి మే శృణు॥౮॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మ పర్వణి ఉ
ఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే నారదాభిగమనం నామ ప్రథమోఽధ్యాయః

ఆదితశ్చతుస్సప్తత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః.

భీష్మః॥ ఆసీత్కులగురుశ్శ్రేష్ఠ మహాపద్మే పురోత్తమే। గఙ్గాయా ద
క్షిణే తీరే కశ్చిద్విప్రస్సమాహితః॥౧॥ సౌమ్యస్సోమాన్వయే జాతో జి
తాత్మా గోత్రతో భృగుః। ధర్మనిత్యో జితక్రోధో నిత్యతృప్తో జితేన్ద్రి

న్తి పర్వణి మోక్షధర్మే పఞ్చసప్తత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః.
॥౧॥ సోమాన్వయే అత్రిగోత్రే. గతాధ్యాయజ్ఞాతమార్గః॥౩॥౯॥ ఇతి నీలకణ్ఠీయే భా

వతే - శుక్రతోయేన తమ్ - విద్యాపారస్థితో కాలవిశేషస్సవనోఽస్తి ఇత్యథ
రః - బ్రహ్మన్ బ్రాహ్మణ - మహాన్ కించిదాశ్చర్యమిత్యపి పాఠః. అస్తి త్వత్ప్రాకృతః - అ
నఘ నిర్దోష॥౪॥ వద త్వమేవ విప్రర్షే ఇతి పాఠే మయా పృష్టః యస్త్వం స్త్రీ తి పూర్వ
శ్లోకేనాన్వయః - సచరాచరే జఙ్గమస్థావరసహితే - సాక్షివత్ - ప్రత్యక్షరేఽభియాన్త్రాధి
యా. ॥ రావేణ తత్సంబన్ధానుభవ ॥ సాక్షీ ఉదాసీనః - తత్సదిత్యర్థః॥౫॥ అనుభూ
తమిత్యాగదృష్ట మప్యత్ర ॥౬॥ ఉపపన్నాయ శ్రవణాభిము ॥౭॥ యేన చ తత్త్వేన
యేన స్వభావేన - తస్మై కిమిత్యపి కీర్తిస్సత్త్వగః - విప్రో నారదః - దృష్టమిత్యపి పాఠః॥౮॥
ఇతి వ్యాఖ్యాయామ్ శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే ప్రథమోఽధ్యాయః.
కులభ్రుగుః కులపతిరిత్యర్థః । శ్రేష్ఠేతి యుధిష్ఠిర స్య సంబుద్ధిః - ఆ
సీత్కులగురుశ్శ్రేష్ఠ ఇత్యపి పాఠః - సమాహితశ్చ మాయయుక్తః ॥౧॥ సౌమ్యస్సాధుః -

వగు వాసనంబునం జూడిరి నిలిపి, నీవు మెలంగు నెడ నెప్పుడేని యునాశ్చర్యం
బు గన్నయది గల దేయని యడుగన, నప్పుడు హాతాపస్వి యింద్రునకుం
జెప్పినకథ చెప్పెద, నది భవత్ప్రశ్నంబునకు నుత్తరంబై యుండెడు, వి
నుము. పరమేష్ఠి నిన్న, భాగరథీ దక్షిణతీరంబున. మహాపద్మంబను పురవ
రంబునను, కులశ్రేష్ఠుండగు భృగుగోత్రుండగు విప్రుండు గలం, డప్పురుషవ

ర ః॥౨॥ అహింసాదిరతో నిత్యం సేవ్యస్సజ్జనసంమతః। న్యాయప్రా
ప్తేన విత్తేన శీలేన చ సమన్వితః॥3॥ జ్ఞాతిసంబన్ధివిప్రేషు మిత్రేషు సర్వత్ర
సంమతః। కులే మహతి విఖ్యాతే విశిష్టాం వృత్తిమాస్థితః॥౪॥ సుపుత్రాన్
బహుళాన్ సృష్ట్వా విమలే కర్మణి స్థితః। కులధర్మాశ్రితో రాజన్ ధ
ర్మాచార్యస్థితోఽభవత్॥౫॥ తం చైవ ధర్మం వేదోక్తం యథాశాస్త్రో
క్తమేవ చ। శిష్టాచీర్ణం చ ధర్మాత్మా త్రివిధం వేద చేతసా॥౬॥ కిం ను మే
స్యాచ్ఛుభం కృత్వా కిం కృత్యం కిం పరాయణమ్। ఇత్యేవం ఖిద్యతే నిత్యం
న చ యాతి వినిశ్చయః॥౭॥ తస్యైవం ఖిద్యమానస్య ధర్మం పరమమా

మోక్షధర్మే షట్పఞ్చాశదధికశతతమోఽధ్యాయః-

జితఆత్మానుసారేణ- గోత్రితో గోత్రాద్భ్రగుణితుచ్యమానః- వేదగతాధ్యాత్మ
స్వర్గం తయఇతి పాఠే వేదమార్గనిష్ఠాతో వేదార్థనిష్ఠాయతశ్చేత్యర్థః- ధర్మో
న్నత్యో నియతో యస్య॥౨॥ సేవ్యస్సత్పురుషైః- తపస్స్వాధ్యాయనిరతస్సత్యఇ
తిపాఠః- సజ్జనసమ్మత ఇతి సేవ్యత్వే హేతుః- శీలం సద్వృత్తమ్- స్వేన శీలేన చాన్వి
త ఇతి పాఠే సహజేన శీలేనేత్యర్థః॥3॥ మిత్రేతి కుంత్యామాతులామ్- యద్వా
సూర్యతృప్తికాతకోజ్జ్వాద్యాదీనామిత్యర్థః- జ్ఞాతిసంబన్ధివిపులే సతాన్వద్యా
త్మ సమ్మత ఇతిపాఠః- జ్ఞాతిసంబన్ధి బహులే సతాన్వది గుణానామాశ్రిమతులే-
ఆస్పదత్వయాతః- ఏతాదృశే కులే [illegible] ॥కులఇతి॥ ఆభిజాత్య సమ్ప
శిష్టానుష్ఠానశ్చేత్యర్థః॥౪॥ సుపుత్రాన్ [illegible]- విమలే ఇత్యత్ర పవిత్రేఇత్య
పిపాఠః॥౫॥ ధర్మాచార్యేత్య [illegible] ధర్మశాస్త్రే ఖిద్యమానా॥ తంచైవేతి॥ యథా
శాస్త్రోక్తమ్ స్మృత్యుక్తమ్- శిష్టాచీర్ణం శిష్టాచారసిద్ధమ్- ఆచీర్ణమిత్యా చరి
తమిత్యర్థః- [illegible]॥౬॥ కృత్యం [illegible]- కిం శుభం స్యాత్-
పరాయణం పరమగతిసాధనం కృత్స్న [illegible] ఇతి [illegible] యోగం-యథా
శ్లోకంవా మనేన- ఖిద్యత ఇతి చేతి- వినిశ్చయానినిర్ణయో [illegible] యాతి న ప్రా
ప్నోతి- న చ యాతి వినిశ్చయమితి పాఠే [illegible]॥౭॥ అస్థిత [illegible] త్రి

రుండు॥౫॥సీ॥ ధర్మనిత్యుండు, సత్య[illegible], [illegible]సాశాలి, యిం
ద్రియజయవిశ్వాసి,। నిజకర్మతృప్తుండు, [illegible], ఉంచితన్యాయ
సంప్రాప్తధనములదేవ। పిత్రతిథి జ్ఞాతిమిత్ర [illegible]ములనిగ్వతిరంచి,సువి
నయవంతుఁడైన। తనయులఁగన్నాఁడు, తన్నెల్లవారునుపినుతింపమన్నాఁ
డు, తనమనమున,। నెట్టికృత్యంబు మేలౌనియే నెద్దిచేసి। కృతపరాయి
ణ ధర్మతాస్థితిపఁహింతు। నొకో, యనిచింతఁబొంముచు నుండు,వా
డ్యు।సిద్ధిఁ వాంఛుగాంక్షించి,నృపవరేణ్య॥౬॥వ॥అట్లుండనొకట వాఁడు

శ్రితః। కదాచిదతిథిః ప్రీతో బ్రాహ్మణస్సమాహితః॥౮॥ సతస్మై సత్క్రియాంచక్రే క్రియాయుక్తేన హేతునా। విశ్రాన్తం చైవ మాసీనమిదం వచనమబ్రవీత్॥౯॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే అతిథిసమాగమనం నామ ద్వితీయోధ్యాయః- ఆదితః పఞ్చసప్తత్యధిక శతతమోధ్యాయః-

బ్రాహ్మణః॥ సముత్పన్నే సమానేస్మిన్వాక్యే మాధుర్యేణ తేనఘ। మిత్రతామభిపన్నస్త్వాం కించిద్వక్ష్యామి తచ్ఛృణు॥౧॥ గృహస్థధర్మం విప్రేన్ద్ర కృత్వా ధర్మం గతోస్మ్యహమ్। ధర్మం హి పరమం కుర్యాం కో హి మార్గో నచ లోద్భవః॥౨॥ అహమాత్మానమాత్మస్థ ఏక ఏవాత్మని స్థితః। ద్రష్టుమిచ్ఛన్న పశ్యామి బద్ధస్సాధారణైర్గుణైః॥౩॥ యావదేతదధి

అధివానీబన్ధనరజ్జుః- [illegible] ఇతి బ్రాహ్మణః - తేనానఘ [illegible] బద్ధ [illegible] ఏక ఏవాత్మని స్థితః [illegible] ఆత్మజ్ఞానార్థం [illegible]

[illegible]

౭॥గీ॥ తనగృహంబునసక[illegible] బ్రాహ్మణుండు వచ్చి వచ్చిన [illegible] భక్తి। [illegible] నమ్మహాద్విజుండ[illegible]॥సీ॥ [illegible] వాక్యంబు లఁ జేసి మిత్రత్వంబుఁ బొందె, [illegible] నీకెఱుఁగించెద నీవు నెయ్యమెలర్ప హితముపదేశింపు, మేమనియెద॥ నా త్మావలోకనమాచరించెదనని తొడఁగుదు, నదియలవడదు నాకు, లోకసామాన్య గుణాక

గం మేవయః పుత్రఫలాశ్రితమ్। తావదచ్ఛామి పాథేయమాధాతుం పార
లౌకికమ్॥ తస్మిన్నిలోక సంస్థానే పరం పారమభీప్సతిః। ఉత్పన్నా మే
మతిరియం కుతో ధర్మమయః ప్లవః॥ ౫॥ మూహ్యమానాని నిశమ్య లో
కే[illegible]ణాని చ సాధకాని। దృష్ట్వా తు ధర్మధ్వజకేతుమాలాం ప్ర
కీర్యమాణాముపరి ప్రజానామ్॥ మనో న రజ్యతి భోగరాగైర్దృ
ష్ట్వా గతిం ప్రార్థయతే పరస్య। తేనాతిథే బుద్ధిబలాశ్రయేణ ధర్మేణ ధ
ర్మే [illegible]॥ ౬॥ సోఽతిథిస్తద్వచనం తస్య శ్రుత్వా ధర్మా
భిలాషిణః। ప్రోవాచ వచనం శ్లక్ష్ణం ప్రాజ్ఞో మధురయా గిరా॥ ౭॥ అతిథిః॥
అహమప్యత్ర ముహ్యామి మమాప్యేష మనోరథః। నచ సంనిశ్చయం యా

[illegible] ధర్మ[illegible] ప్లవః [illegible]
[illegible]॥ ౫॥ [illegible] మూహ్యమానాని
[illegible] వేదవాదీని [illegible]
ధ్వజకేతు[illegible] మాలా[illegible] దృష్ట్వా
[illegible] భోగ[illegible] రజ్య
తి [illegible]
[illegible] దృష్ట్వా [illegible] ధర్మేపి మే మనో న రజ్యతి [illegible]
[illegible] ॥౧౦॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥ ఇతి [illegible]
[illegible]
[illegible] పారలౌకికం పరలోక[illegible]
పాథేయము [illegible]
[illegible] లోకానాం [illegible] పరం [illegible] లోక[illegible]
[illegible] ధర్మమయః [illegible] మే ఉత్పన్నా॥ ౫॥ వి
రిత్యమానాని [illegible] మూహ్యమానాని [illegible]
[illegible] ప్రకీర్యమాణాం ధర్మ
[illegible] ధ్వజ[illegible] కేతు[illegible] దృష్ట్వా [illegible]
[illegible] దృష్ట్వా [illegible] భోగ[illegible] రాగైః [illegible]
తేన బుద్ధిబలమ[illegible] ధర్మేణ [illegible] ధర్మ[illegible]
[illegible]॥ ౬॥ ధర్మాభిలాషిణః [illegible] శ్లక్ష్ణం [illegible]॥ ౭॥

లనంబున బద్ధుండనగుట, నెట్టంగినాత్మ। నాత్మయందకనియనామయ
త్వముఁబొందు। ఇందఱహితమగు సుఖంబుఁబొందు। యుండువాఁడ, భూ
సురోత్తమ సెప్పవే। యనిన, నతనికిట్టులనియెనతఁడు॥ ౯॥ క॥ పసుసు, ని

మి బహుద్వారే త్రివిష్టపే॥౯॥ కేచిన్మోక్షం ప్రశంసన్తి కేచిద్యజ్ఞఫలం ద్విజాః। వానప్రస్థాశ్రమం కేచిత్ గార్హస్థ్యం కేచిదాశ్రితాః॥౧౦॥ రాజధర్మాశ్రితాః కేచిత్ కేచిదాత్మఫలాశ్రయాః। గురుచర్యాశ్రయం కేచిద్వాక్యం సుమనసాశ్రయమ్॥౧౧॥ మాతరం పితరం కేచిత్ శుశ్రూషన్తో దివం గతాః। అహింసయా పరే స్వర్గం సత్యేన చ తథాపరే॥౧౨॥ ఆహవేభిముఖాః కేచిన్నిహతాస్త్రిదివం గతాః। కేచిదుఞ్ఛవ్రతైః సిద్ధాః స్వర్గమార్గముపాశ్రితాః॥౧౩॥ ఆర్జవేనాపరే యుక్తా నిహతానార్జవైర్జనైః। ఋజవో నాకపృష్ఠే వై శుద్ధాత్మానః ప్రతిష్ఠితాః॥౧౪॥ కేచిదధ్యయనే యుక్తా వేదవ్రతపరాయణాః। బుద్ధిమన్తో గతాః స్వర్గం తుష్టాత్మానో జితేన్ద్రియాః॥౧౫॥ ఏవం బహువిధైర్లోకే ధర్మద్వారైరగావృత

విష్టపే అముష్మిన్ ఫలే ఇతి శేషః॥౯॥ యజ్ఞఫలం స్వర్గాదిసుఖం వానప్రస్థాశ్రయాః ... ॥౧౦॥ ఆత్మఫలం కైవల్యమ్. రాజధర్మా ... కేచిత్ కేచిదాత్మఫలాశ్రయాః ... గురుచర్యా గురుశుశ్రూషా ... ఫలం కేచిదాహుః. వాక్యం ... కేచిద్వాక్యం సుమనసాశ్రయమితి ... ॥౧౧॥ శుశ్రూషన్తః పరిచరన్తః. అహింసయా ... స్వర్గం గతాః. సత్యేన ... వచనేన॥౧౨॥ అభిముఖాః ... నిహతాః ... ఉఞ్ఛః ... ఆదానం ... ఇత్యపి పాఠః॥౧౩॥ అపరే ... ఆర్జవేన ... నాకపృష్ఠే ... పూర్వం ... ప్రతిష్ఠితాః॥౧౪॥ వేదవ్రతాని ఆగ్నేయాదీని ... జితేన్ద్రియాశ్చ ... ॥౧౫॥ అనావృతైః - ప్రసిద్ధైః -

---

ట్టుల మోహశోకధీనుఁడవై, యాత్మగాంచు తెఱఁగొలయుటకుం। బూనిపడుదు, నెయ్యదియో। శానందెరు? వాశుభప్రకలనంబునకు॥౧౦॥ ఉ॥ కొందఱు బ్రహ్మచర్యమును, గొందఱు భవ్యగృహస్థధర్మముం। బొందుట, కొందఱిద్ధతపమున్వనభూమిఁ దగం జరించుటం,। గొందఱు నిష్క్రియత్వమునఁ, గొందఱు యజ్ఞవిధానశీలతం,। గొందఱు మాన దానములఁ, గోరి యొనర్తురు నిత్యసౌఖ్యముల్॥౧౧॥ క॥ జననీజనకారాధనముఁ, గురుభక్తిని, సువృత్తమున, శాంతిని, దాంతిని, సత్యమున, నహింసను,। విను, కాంతురు మోక్షపదము వేత్వే జనుల్॥౧౨॥ వ॥ ఇట్లుబ

తైః। మమాపిమతిరావిగ్నా మేఘరేఖేవ వాయునా॥౧౬॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గతమోక్షధర్మపర్వణి
ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే అతిథిబుద్ధివికల్పో నామతృతీయోఽధ్యాయః.
ఆదితష్షట్సప్తత్యధికశతతమోఽధ్యాయః

అతిథిః॥ ఉపదేశంతువిప్రర్షే కరిష్యేహంయథాగమమ్। గురుణామెయథాఖ్యాత మర్థన్తశ్చ తథాశృణు॥౧॥ యత్రపూర్వాభిసర్గేవై ధర్మచక్రంప్రవర్తితమ్। నైమిశే గోమతీతీరే యత్రనాగపురంమహత్॥౨॥ సమగ్రైస్త్రిదశైస్తత్ర ఇష్టమాసీద్ద్విజర్షభ। యత్రేన్ద్రాతిక్రమంచక్రే మాన్ధాతారాజసత్తమః॥౩॥ కృతాధివాసో ధర్మాత్మా తత్రచక్షుశ్శ్రవామహాన్। పద్మనాభోమహాభాగ పద్మ ఇత్యేవ విశ్రుతః ॥౪॥ సవాచాకర్మణాచైవ మనసాచ ద్విజర్షభః॥ప్రసా

పర్వణి మోక్షధర్మే సప్తసప్తత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః
౧॥౨॥౩॥ చక్షుశ్శ్రవాశ్సర్పః॥౪॥ త్రివిధేకర్మణ్యనుపాసాన్యర్థే॥౫॥ చక్షు

ఆవిగ్నా సంచలితా- ఓవిశేధ ...దలన ...తి ఖాతుః- మేఘరేఖా మేఘపఙ్క్తిః॥౧౬॥
ఇతి వాఙ్మయాదరే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే తృతీయోఽధ్యాయః
ఉపదేశంతు తేవిప్రే త్యపిపాఠః- యథాగమమాగమముపదేశమనతిక్రమ్య- యథాక్రమ...త్యపిపాఠః- ...మత్యాం, గురుణాఽర్థతత్త్వేన యథాఽఖ్యాతం తనాదుపదేశం కరిష్యే- శృణుత్వమిత్యన్వయః॥౧॥ పూర్వాభిసర్గే పూర్వసృష్ట్యామ్- నాగపురః నాగానాం సమూహః- నాగాహ్వయం పురమిత్యపిపాఠః॥౨॥ ...మగ్రైస్సమస్తైః ...ష్టం యాగాచరణంకృతమ్- మాన్ధాతా యౌవనాశ్వపుత్రః॥౩॥ చక్షుశ్శ్రవానాగః పద్మనాభ ఇతి ...పూర్ణంనామ- పద్మ ఇతి నామైకదేశేనైవ ప్రసిద్ధః- యథాభీః

బహువిధంబులగు ధర్మద్వారంబులుగలవు, కలిగినదాన నెల్లవారికి స్వాత్మానందంబలవడ నేర్చునె,యొక్కటియుపదేశించెద వాకర్ణింపుమ
౧౨॥గీ॥ నైమిశారణ్యమందు, గోమతియనంగ। బరగు నుత్తమనదీ మహాపద్మమనంగ। గలపుణ్యహ్రదము, దానియాలఘుతరత్వ టం... నెలవుగనుండునాగంబొకండు॥౧౪॥క॥ ఆతీర్థోత్తమమున, మాం। ధాతృఁడులోనుగ, విశిష్టతపముల నిహాలో। కాతిశయముఁ బరలోక। ద్యో తితముం బడసినారు, తొల్లియనేకుల్ ॥౧౫॥గీ॥ పద్ముఁడను పేరియనాగపతి, యుదాత్తుఁ,డఖిలధర్మజ్ఞుఁ,డతుల దయాన్వితుండు,। సుజనస

దగ్న్యతిభూతాని త్రివిధే వర్త్మని నిష్ఠితః ॥౫॥ సామాన్యాదానేనభేదేన ద
క్షేణేతి చతుర్విధమ్। విషయస్థం జనం స్పృష్టం చక్షుర్ధ్యానే న రక్షతి॥౬॥
తముపాక్రియ్య విధినా ప్రష్టుమర్హసి కాఙ్క్షితమ్। స తె పరమకాద్ధర్మా
న్మిథ్యా దర్శయిష్యతి॥౭॥ సహి సర్వాతిథిర్నాగో బుద్ధిశాస్త్ర వి
శారదః। గుణై రనుపమైర్యుక్త స్సమస్తై రాభికామికైః॥౮॥ ప్రకృ
త్యా నిత్యసలిలో నిత్యమధ్యయనే రతః। తపోదమాభ్యాసయుక్తో వృ
త్తేనానుపమేన చ॥౯॥ యజ్వా దానరుచిః క్షాన్తో వృత్తే చ పర
మే స్థితః। సత్యవాగనసూయశ్చ శీలవానితివిశ్రుతః॥౧౦॥ శేషాన్నభోక్తా
వచనానుకూలో హితార్థవాక్యశ్చకృతా కృతజ్ఞః। అవైరకృద్భూతహి

ఘృతెషురంది- ధ్యానేన వస్తుతత్త్వానుసన్ధానేన॥౬॥ ఆతిక్రియ్య ఉపగమ్య॥౭॥ అభి
కామికైః అభిప్రేతైః॥౮॥ నిత్యం శీలవన్నిర్మలః నిత్యసలిలః॥౯॥౧౧॥ ఇతినీలకణ్ఠీ

సేనాభిమ ఇతి॥౪॥ త్రివిధః కర్మజ్ఞానభక్తిరూపే వర్త్మని మార్గే॥౫॥ చతుర్విధ
మితి క్రియావిశేషణమ్- విషయస్థం స్వదేశస్థమ్- స్పృష్టమితి జనమిత్యస్య విధేయవి
శేషణమ్- విషమస్థం సమస్థం చేత్యపిపాఠః- చక్షుర్ధ్యానేన దర్శనేన స్మరణేన
చ రక్షతీత్యన్వయః॥౬॥ ఉపాక్రియ్య ప్రాప్య- తమతిక్రమ్యేత్యపిపాఠః- పరమకాద్ధ
ర్మాత్ పరమధర్మం విహాయేతిల్యబ్లోపే పఞ్చమీ- మిథ్యా అసత్యం నదర్శయి
ష్యతి బోధయిష్యతి- పరమకం ధర్మమితిపాఠే- మిథ్యా యథా భవతి తథా న దర్శయి
ష్యతీత్యన్వయః॥౭॥ సర్వే అతిథయో యస్య స సర్వాతిథిః- అతిథీనాం గుణాగుణావిమ
ర్శీ ఇత్యర్థః- బుద్ధి శాస్త్రం జ్ఞానశాస్త్రం- అభికామికైః వరణీయైః॥౮॥ నిత్యస
లిలః నిత్యముదకదాయీ పితౄణామ్- నిత్యమధ్యయనే రతః బ్రహ్మయజ్ఞశీలః- అనుప
మేన అసమానేన- అనవరేణేత్యపిపాఠః॥౯॥ యజ్వా యజ్ఞాన్ కృతవాన్- దానే రుచి
ర్యస్య సః- దానపతిరిత్యపిపాఠః- వృత్తే అనుష్ఠానే- వర్తతే అనసూయా యస్య సః-
శీలవాన్ సాధ్వీతి ఇత్యపిపాఠః॥౧౦॥ శేషాన్నభోక్తా- బాలస్వవాసినీవృద్ధగ
ర్భిణ్యాతురేతరన్యాయః। సంభోజ్యాతిథిభృత్యాంశ్చ పితౄంశ్చ శేషభోజన మిత్యుక్తః
ప్రస్థానః- వచనై స్సర్వేషామనుకూలః- అనుకూలవాగిత్యర్థః- హితార్థవాక్యః-
భూతహితవచనః- హితార్థవాక్యశ్చేతిపాఠే భూతహితే అర్థ వేచ ఉక్తౌ ఉక్తవాన్ ఇ
త్యర్థః- కృతాకృతజ్ఞః కృతం సర్వోపకారం కృతమపకారం చ జానాతి- అకృతా
కృతజ్ఞశ్చాపి అవైరకృత్- అత్రివాతుర్యా తహా తేన విష్ట ఇతి- నియతః ఇత్యపిపాఠః- X

భావ్యమానుఁడస్తోకపుణ్యా। నియతి నిత్యుఁడాగంతుక ప్రియతముండు॥
౧౬॥ఉ॥ ఆతనిఁ గానఁబొమ్ము ప్రియురాదరణంబున నీదుకోర్కెస్వం ప్రీ
తిగఁదీర్చువాఁడు గుణగరిష్ఠుఁడు నాపలుకూఁదు మన్నమో। దాతియం

తేనవిశిష్టో గఙ్గాప్రహ్వే దేభ్యో గిజనో పపన్నః||౧౧||

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వణ్యన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి
ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే ధర్మోపదేశగమనం నామ
చతుర్థోఽధ్యాయః ఆదితస్సప్తసప్తత్యధికశతతమోఽధ్యాయః

బ్రాహ్మణః|| అతిభారోద్యతస్యైవ భారాపనయనం మహత్ | పరాశ్వాసకరం వాక్యమిదం మే భవతశ్శ్రుతమ్||౧|| ఉద్యుక్తాన్తస్య శయనం స్థానక్లాన్తస్య చాసనమ్| తృషితస్యైవ పానీయం క్షుధితస్యైవ భోజనమ్ ||౨|| ఈప్సితస్యేవ సంప్రాప్తిరన్నస్య సమయే తిథేః| శోకదగ్ధాత్మనః కాలే వృద్ధస్యేవ సుతో యథా||౩|| మనసా చిన్తితస్యేవ ప్రీతిస్నిగ్ధస్య దర్శనమ్| ప్రహ్లాదయతి మాం వాక్యం భవతా యదుదీరితమ్||౪|| దత్తచక్షురివాకాశం పశ్యామి విమృశామి చ| ప్రజ్ఞానవచసా చైవ ఉపదేశోహి మే కృతః

యు శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే అష్టసప్తత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః||

జ్ఞాహ్వే దేభ్యో గిజనైరాప్తైః రుపపన్నః స్పృహితశ్శా ఇత్యర్థః ఇతిశేషః ఏతేన గోమతీగఙ్గా సఙ్గమస్థలం స్థానమితి గమ్యతే- ఇతి వ్యాఖ్యాయాం భారతే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే చతుర్థోఽధ్యాయః||

అతిభార ఉద్యతో యేన సః ఉద్యతాతిభారః ఉద్యతఉద్యుక్తః తస్యైవ భారాపనయనం మహత్ ప్రియభాతీతి శేషః భారావతరణమిత్యపి పాఠః తద్వత్ పరాశ్వాసకరమిదం వాక్యమ్- పరాశ్వాసకర మితిపాఠే పరః ఉత్కృష్టః ఆశ్వాసస్తత్కరమిత్యర్థః||౧|| ఉద్యుక్తాన్తస్య వ్యాపృతాన్తః శ్రమస్య- అధ్వక్లాన్తస్యేత్యపిపాఠః- ఏతచ్ఛక్యచత్వారి [illegible] నాం ప్రహ్లాదయతీత్యుత్తరత్ర సమ్బన్ధః||౨|| ఈప్సితస్యాన్నస్య సమయే సంప్రాప్తిరితేత్యన్వయః- అతిథే ఇతి సంబోధనమ్- శోకేన సంతాపాభావదుఃఖేన దగ్ధ ఆత్మా మనో యస్య తస్య వృద్ధస్య- కాలే వృద్ధత్వే సతి- వృద్ధస్యేవ సుతో యథేత్యన్వయే కేవల బోధ్యమ్||౩|| మనసా చిన్తితస్య ప్రీత్యా స్నిగ్ధస్య వస్తునః స్వాన్తనయం కాలమేవ దర్శనమివ- మే వాక్యమ్- మామితి పాఠే మాం ప్రహ్లాదయతీత్యన్వయః||౪|| దత్తచక్షుః ప్రసారిత చక్షుర్మనుష్యః ఆకాశం విపులమివ శక్యామి- నాగస్యోపదేశేన తత్త్వం చక్షుషేవ ద్రష్టుమిత్యర్థః- విమృశామి మననంకరోమి చ- భవతః ప్రజ్ఞానవచసైవాయముపదేశో మే కృతః- ఉపదేశక ప్రదర్శనాత్త్వ ద్వచనైరేవ మమోపదేశకమిత్యర్థః- ప్రజ్ఞానవచనాద్యోయముపదేశోహి మే కృత ఇతి పాఠే భవతః ప్రజ్ఞానాద్వచనాత్ నాగాభిగమనరూపో యాయముపదేశః

ఋనొందు, భృగుఁ, ఢాధరణీసుర వర్యుతో, మహా| త్మా, తెలివొందె నామ నము, తావక పావనవాక్య సంపదన్||౧౭||౪|| అనిపలికి యుల్లసిమో, ని|

౫॥ బాఢమేవం కరిష్యామి యత్త్వైవాభాషతే భవాన్। ఇహైతాం రజనీం సాధో నివసస్వ మయా సహ॥౬॥ ప్రభాతే యాస్యతి భవాన్ పర్యాశ్వస్త స్సుఖోషితః। అసౌ హి భగవాన్ సూర్యో మన్దరశ్మిరవాఙ్ముఖః॥౭॥ భీష్మః॥ తతస్తేన కృతాతిథ్య స్సోఽతిథిశ్శత్రుసూదన। ఉవాస కిల తాం రాత్రిం సహ తేన ద్విజేన వై॥౮॥ తతశ్చ ధర్మసంయుక్తం తయోః కథయతోస్తథా। వ్యతీతా సా నిశా కృత్స్నా సుఖేన దివసోపమా॥౯॥ తతః ప్రభాతసమయే సోఽతిథిస్తేన పూజితః। బ్రాహ్మణేన యథాశక్త్యా స్వకార్యమభికాఙ్క్షతా॥౧౦॥ తతస్స విప్రః కృతకర్మనిశ్చయః కృతాభ్యనుజ్ఞః స్వజనేన ధర్మవిత్। యథోపదిష్టం భుజగేన్ద్రసంశ్రయం జగామ కాలే సుకృతైకనిశ్చయః॥౧౧॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి

౧॥ ౨॥ ౩॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ చతుర్థధర్మః మోక్షధర్మః తేన సంయుక్తమ్॥౯॥

కృతః త్రయం ఉత్ చతురాకారమిత వక్ష్యామి- స్వరామిత్యన్వయః॥౫॥ యథామేభావత ఇత్యపిపాఠః- ఇమాం హి రజనీమితి తృతీయపాదే పాఠాన్తరమ్- రజనీమిత్యత్యన్తసంయోగే ద్వితీయా॥౬॥ అవాఙ్ముఖః అధోముఖః- అస్తమయోద్యుక్త ఇత్యర్థః॥౭॥ తేన కృతాతిథ్య- [illegible] కామక్రోధాదీన్ సూదయతీతి హి సత్తి తథోక్తః॥౮॥ తతః తస్మాత్ [illegible] రాత్రావతిథేః [illegible] పాదిత్యర్థః- చతుర్థధర్మసంయుక్తమితి పాఠే మోక్షసాధనధర్మసంయుక్తమిత్యర్థః- వ్యతీతా గతా- దివసోపమాం నిద్రాభావాత్॥౯॥ తేన బ్రాహ్మణేన సోఽతిథిః పూజితో భవత్॥౧౦॥ ధర్మవిత్ ధర్మజ్ఞః- అత ఏవ ధర్మాణాం నిశ్చయో నిర్ణయః కృతో యేన స తథావిధః- ధర్మకృత్ కృతకర్మనిశ్చయ ఇతి పాఠాన్తరమ్- భుజగేన్ద్రసంశ్రయమ్ నాగేన్ద్రనివాసమ్- [illegible] గతోఽభూదితి భావః- కాలే యోగ్యకాలే- సుకృతే [illegible] నిశ్చయో యస్య తథాభూతః

ద్దిన శేషము, రాత్రియును, మదీయనివాసంబున, నీవు నిలిచి, మత్పావనముండవు, కావలయు, గౌరవశ్రీభరితా॥౧౮॥క॥ అనిన నతండట్ల చేయ, నతనిం బూజించుటయు, మధురతరసల్లాపంబున ధర్మసత్కథావర్తనము, న, నక్కాలమతండు దాత్రతం జరిపెన్॥౧౯॥క॥ వేగిన, నామంత్రితుండై, యాగుణనిధి, వీడుకొల్పి, యాతండు ప్రియోద్యోగంబు, సమీచీనవిధాగరిమ, ప్రోథవృత్తిం దగ నెఱింగించెన్॥౨౦॥వ॥ ఇవ్విధంబున ననుద్యుక్తుండై, భృగుండు, బంధుమిత్రజనసమ్మతంబుగ తెలియంగు నంగదలి, యెడనెడ

ఉంఛవృత్త్యుపాఖ్యానే పంచమోఽధ్యాయః.
ఆదితోఽష్టసప్తత్యధికశతతమోఽధ్యాయః

భీష్మః॥ పవనాని విచిత్రాణి తీర్థాని చ సరాంసి చ। అభిగచ్ఛన్ క్ర
మేణ స్మ కంచిన్మునిముపస్థితః॥౧॥ తం స తేన యథోద్దిష్టం నాగం విప్రేణ
బ్రాహ్మణః। పర్యపృచ్ఛద్యథాన్యాయం శ్రుత్వైవ చ జగామ సః॥౨॥ సోఽభి
గమ్య యథాఖ్యాతం నాగాయతనమర్థవిత్। ప్రోక్తవానహమస్మీతి
భోశ్శబ్దాలంకృతం వచః॥౩॥ తతస్తస్య వచః శ్రుత్వా రూపేణ ధ
ర్మవత్సలా। దర్శయామాస తం విప్రం నాగపత్నీ పతివ్రతా॥
౪॥ సా తస్మై విధివత్పూజాం చక్రే ధర్మపరాయణా। స్వాగతే
నాగతం దృష్ట్వా కిం కరోమీతి చాబ్రవీత్॥౫॥ బ్రాహ్మణః॥ వి
శ్రాన్తోఽభ్యర్చితశ్చాస్మి భవత్యా శ్లక్ష్ణయా గిరా। ద్రష్టుమిచ్ఛామి

౧౦॥ ఇతి నీలకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే ఏకోనాశీత్యధికశతతమోఽధ్యాయః-

౧౧। ఇతి వ్యాసభాష్యే(?) శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే చతుర్థోఽధ్యాయః-
పవనాని యజ్ఞస్థానాని॥౧॥ తేన విప్రేణ అతిథినా యథోద్దిష్టం నాగం బ్రాహ్మ
ణో భృగుః తం మునిం పర్యపృచ్ఛత్- శ్రుత్వైవ వచనం శ్రుత్వా జగామ చ॥౨॥ యథాఖ్యా
తం మునిప్రోక్తలక్షణోపేతం- యథాన్యాయమిత్యపి పాఠః- అర్థవిత్ ప్రయోజనజ్ఞః-
భోశ్శబ్దాలంకృతం అహమస్మీతి వచః- ఏతస్మాహమస్మి భో ఇతి వచనమ్॥౩॥
తతస్తస్య వచనం శ్రుత్వేత్యపి పాఠః- రూపేణైవ ధర్మవత్సలేతి జ్ఞాయమానా-
రూపిణీ ధర్మవత్సలేతి పాఠే ప్రశస్తరూపా యుక్తేత్యర్థః- దర్శయామాస ద
ర్శనం- నాగస్య పత్నీ ప్రత్యక్షా బభూవ॥౪॥ విధివత్ శాస్త్రోక్తవిధానయుక్తం
యథా భవతి తథా- స్వాగతేన స్వాగతానుయోగేన సహ దృష్ట్వా- పశ్చాత్ స్వాగ
తం పృష్టవతీత్యర్థః-కిం కరోమీతి, తవ ప్రియం కిం కరోమీత్యబ్రవీచ్చ॥౫॥ శ్లక్ష్ణయా గిరా, మృ
దువాచా, విశ్రాన్తో విశ్రమం ప్రాప్తః, అభ్యర్చితః పూజితశ్చాస్మి- భవత్యా ఇ...

బహుతీర్థసేవనంబు సేయుచుం జని, పుణ్యంబగు నైమిశారణ్యంబు సొ
చ్చి, గోమతీతీరంబు సేరి, సుప్రసిద్ధంబగు మహాపద్మహ్రదంబు తలంబు
నం బొలుచు భుజంగేంద్ర మందిరంబు గాంచి, తగం బ్రవేశించె, నట్టియె
డ॥౨౧॥గీ॥ భక్తితోడ, నన్నాగేంద్రపత్ని, యెదురు। వచ్చి, తోడ్కొ
ని చని, యర్చలిచ్చి, మీరు। లిందు రాకకుఁ గారణమేమి, చెప్పు,। డె
ద్దిపనిచినఁ జేసెద సిద్ధచరిత॥౨౨॥వ॥ అనుటయు, నమ్మహీదేవుం డద్దేవి

భవతి తం దేవం నాగముత్తమమ్॥౬॥ ఏతద్ధిపరమంకార్య మేతన్మేఫ లమీప్సితమ్। అనేనార్థేనచాస్మ్యద్య సంప్రాప్తః పన్నగాలయమ్॥౭॥ నాగీ॥ ఆర్య సూర్యరథం వోఢుంగతోద్యమమనాయకః। సప్తాష్టభిర్దినైర్వై ప్రదర్శయితృత్యసంశయమ్॥౮॥ ఏతద్విదితమార్యస్యవివాసకరణం మమ। భర్తుర్భవతుకిందాస్యంక్రియతాం తద్వదస్వ మే॥౯॥ బ్రాహ్మణః॥ అనేననిశ్చయేనాహంసాధ్విసంప్రాప్తవానిహ। ప్రతీక్షన్నాగమం దేవి వత్స్యామ్యస్మిన్మహావనే॥౧౦॥సంప్రాప్తస్యైవచాఖ్యాయ్ మావేద్యోహమిహాగతః। మమాభిగమనంప్రాప్తో వాచ్యశ్చ వచనాత్త్వయా॥౧౧॥అహమప్యత్రవత్స్యామి గోమత్యాః పులినేశుభే। కాలం పరిమితాహారో

౧॥౨॥౩॥౪॥౫॥౬॥౭॥౮॥ వివాసకరణమ్ ప్రవాసకరణమ్॥౯॥౧౦॥౧౧॥౧౨॥

ర్దర్శనైవ మమగతిశ్రమో నిరస్తఇతిభావః- భవతీతి సంబుద్ధిః- ఉత్తమందేవం ఉత్తమదేవభూతంనాగమ్- దేవంనాగమనుత్తమమితిపాఠే నవిద్యతేఉత్తమోయస్మాత్ తాదృశమితి విగ్రహః॥౬॥ ఏతత్ నాగదర్శనమ్- ఈప్సితమిష్టంఫలమ్- పరమీప్సితమిత్యపిపాఠః- పన్నగాలయమిత్యత్ర పన్నగాశ్రయమిత్యపిపాఠః॥౭॥ నాగీనాగస్యభార్యా- నాగభార్యేత్యపిపాఠః- ఆర్యేతిసంబుద్ధిః- ఆర్యఇతిపాఠే నాయకస్యవిశేషణమ్- గతోసౌమానుచారిక ఇతిపాఠే మానేచారః సూర్యరథవాహనమ్- సోస్మాకంస్వామీ ప్రత్యాగమిష్యతి- సప్తాష్టభిర్దినైః- దర్శయిష్యతి- ఆత్మానమితిశేషః॥౮॥ మమభర్తురేతద్వివాసకరణం ప్రవాసకరణంప్రత్యాగతేపదతం- ఏతద్వివసమార్యస్య- వివాసకరణంమమేతిపాఠే- మమభర్తుర్గేహాదవవివాసకరణం భవతస్త్వయా- దాస్యంకైంకర్యమ్- క్రియతామిత్యపిపాఠః॥౯॥ సాధ్వపతివ్రతే హేదేవి- నాగస్యాగమంప్రతీక్షన్ ప్రతీక్షమాణః- వత్స్యేవసామీత్యర్థః॥౧౦॥ అస్యాగ్రహనాకులంయథాతథా మమాభిగమనం యథాప్రాప్తం భవతీతిభావః వచనం వాచ్యః॥౧౧॥గోమత్యానద్యాః- యథోక్తం

తో, దేవీ, భవదీయపతిం గానవచ్చితి, నెచ్చోనున్నవాఁ, డవ్విభుంగాను పింపుమనిన,నతనికాభుజంగాంగనయిట్లనియె॥౨౩॥క॥తనకునెలవరుసవచ్చిన,। వినరథవహనమునకాతఁడేగినవాఁ, డే। డెనిమిదిదివసములకు, నిటఁ। జనుదెంచుం, దథ్యమిది, ప్రసాదప్రవణా॥౨౪॥క॥ అతని తెఱంగిట్టిది,వాం। ఛిత మెయ్యది, యిత్తునదఘ చెప్పుమనుడు, నా। సతికిట్లను భూసురుఁడు, భవ। త్పతిఁగనుటయకాళ, వాంఛ, తథుఁడనుగలదే॥౨౫॥వ॥ అయ్యురగవల్లభుండువచ్చునంతకు,నల్లననంబునదిలచెద,నవ్విభుడువచ్చి

యథోక్తం పరిపాలయన్॥౧౨॥ తతస్స విప్రస్తాం నాగీం సమాధాయ పు
నః పునః। తదేవ పులినం నద్యాః ప్రయయౌ బ్రాహ్మణర్షభః॥౧౩॥

ఇతి శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే
నాగపత్నీదర్శనం నామ షష్ఠోఽధ్యాయః
ఆదితఏకోనాశీత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః

భీష్మః॥ అథ తేన నరశ్రేష్ఠ బ్రాహ్మణేన తపస్వినా। నిరాహారేణ వస
తా దుఃఖితాస్తే భుజంగమాః॥౧॥ సర్వే సంభూయ సహితాస్తస్య నా
గస్య బాన్ధవాః। భ్రాతరస్తనయా భార్యా యయుస్తం బ్రాహ్మణం ప్రతి
॥౨॥ తేఽపశ్యన్ పులినే తం వై వివిక్తే నియతవ్రతమ్। సమాసీనం నిరాహా
రం ద్విజం జప్యపరాయణమ్॥౩॥ తే సర్వే సమతిక్రమ్య విప్రమభ్యర్చ్య
చాసకృత్। ఊచుర్వాక్యమసన్దిగ్ధమాతిథేయస్య బాన్ధవాః॥౪॥ షష్ఠో
హి దివసస్తేఽద్య ప్రాప్తస్యేహ తపోవనాత్। న చాభిలషసే కించిదాహా
రం ధర్మవత్సల॥౫॥ అస్మానభిగతశ్చాసి వయం చ త్వాముపస్థితాః। కా

౧౩॥ ఇ నీలకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే అశీత్యధికశతతమోఽధ్యాయః-
౧.౨॥౩॥ సమతిక్రమ్య ఉపేత్య॥౪॥౫॥౬॥౭॥౮॥౯॥౧౦॥౧౧॥ ౧౨॥౧౩॥ ఇతి నీలక

తపాః స్వభర్తృనిర్వేశే ప్రతీక్షం కాలం పరిపాలయన్ ప్రతీక్షమాణః॥౧౨॥ స
మాధాయ సజ్జీకృత్య ప్రయయౌ। బ్రాహ్మణర్షభః బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠః॥౧౩॥ ఇతి వ్యాస
వ్యాఖ్యాయాం శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే షష్ఠోఽధ్యాయః॥
నరశ్రేష్ఠ యుధిష్ఠిర। దుఃఖితాః దుఃఖసన్తప్తాః కృతాః॥౧॥ తస్య నాగస్య బాన్ధవాః స
ర్వే సహితాః సన్తస్తం బ్రాహ్మణం ప్రతి యయుః- సర్వే సంభూయేత్యపి పాఠః॥౨॥ సమాసీనమి
త్యస్యైవ వివరణం నిరాహారమితి- జప్యం ప్రణవాది, పరాయణం, ముఖ్యసాధనమ్॥౩॥ స
మతిక్రమ్య గత్వా- క్రము పాదవిక్షేప ఇతి ధాతుః- అతిథిరసాధోరాతిథేయస్య నా
గస్య బాన్ధవాః॥౪॥ తపోవనాత్ స్వకీయాత్- తపోధనేత్యపి పాఠః- కించిదిత్యత
హి- అభిభాషసే ఇతి పాఠే ఆహార ప్రశంసామపి నకరోషీత్యర్థః॥౫॥ అస్మానుద్దిశ్యాభి

నప్పుడ, మఱువక, నాకెఱుంగింపవలయుననిపోయి, భృగుండు, గోమతీ
తటపుణ్యారణ్యంబున, జప్యపరుండును, నిరాహారుండునునై యుండె,
నట్టితఱి, నాభుజంగపతిబాన్ధవులు, తదీయపత్నీపుత్రసహితంబుగా, న
మ్మహీసురవరు పాలికిం జనుదెంచి, మృదుమధుర వాక్యంబుల ననునయిం
చి, నీవాహారంబుగొనక నిలువం దొడంగిన నాంటికి నేండాఱుదినంబుల

ర్యంచాతిథ్యమస్మాభిరితి సర్వేకుటుమ్బినః॥౬॥ మూలం ఫలంవాపర్ణం
వా యచ్చాన్యద్ద్విజసత్తమ। ఆహారహేతోరన్నంవా భోక్తుమర్హసి
బ్రాహ్మణ॥౭॥ త్యక్తాహారేణ భవతావనేనివసతానఘ। బాలవృద్ధమి
దంసర్వం పీడ్యతేధర్మసంకరాత్॥౮॥ నహినోబ్రహ్మహాకశ్చిద్రాజ
వర్యా నృతోపివా। పూర్వాశీవాకులేహ్యస్మిన్ దేవతాతిథిబన్ధుషు॥౯॥
బ్రాహ్మణః॥ ఉపదేశేనయుష్మాకమాహారోయం మయావృతః। ద్విరూ
నదశరాత్రంవైనాగస్యాగమనంప్రతి॥౧౦॥ యద్యష్టరాత్రేనిర్యాతేనా

ల్తీయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే ఏకాశీత్యధికశతతమోఽధ్యాయః

గతఆగతః। అత్యస్మాభిరాతిథ్యంకార్యమితి వయంసర్వేకుటుమ్బినస్సామ్ము ని
స్థితాః॥౬॥ యచ్చాన్యత్ క్షీరాదికమ్। వయోవాద్విజసత్తమేత్యపిపాఠః॥౭॥ బాలా
శ్చ వృద్ధాశ్చబాలవృద్ధమ్। సర్వోద్వన్ద్వోవిభాషయైకవద్భవతీత్యేకవచనమ్।
ధర్మసంకరాత్ ధర్మపీడనాత్। క్వాణ్ హింసాయామితిధాతుః॥౮॥ నోఽస్మా
కమస్మిన్ కులే బ్రహ్మహా కశ్చిత్ హింసకః। బ్రహ్మహేతి పాఠే బ్రాహ్మణహింసక ఇత్యర్థః।
రాజవర్యో రాజవర్ద్ధనః। అనృతః అనృతవాదీ। దేవతాతిథిబన్ధుషు విద్యమా
నేషు పూర్వాశీ తద్భోజనాత్పూర్వంభోక్తా॥౯॥ యుష్మాకముపదేశేన అష్టసుదివ
సేషు నాగఆగమిష్యతీత్యేవంరూపేణ। అయమాహారో వాయుపానరూపో మయా
వృతః। కృతో మయేత్యపిపాఠః। ద్విరూనదశరాత్రమ్ అష్టరాత్రమ్। ఆగమనమితిశే॥
౧౦॥ నిర్యాతే అతిక్రాన్తే। తథా ఽపిపాఠః। అన్నాగనిమిత్తమిహాగతోఽహం భ

య్యె, నే మతిథిపూజాపరులము, మాకుధర్మవిరోధంబుగాకుండ, మా
చేయునాతిథ్యంబాదరింపు, మస్మదీయప్రార్థనంబున, నన్నంబు,ఫలం
బు, మూలంబు,మఱియు నెయ్యదియైనను, భుజియించి, మమ్మురక్షింపవే
యనిన, వారలతో నానువ్రతశీలుం, డిట్లనియె॥౨౬॥ఉ॥ ఇంతననేల,యే
నుభుజగేశ్వరురాకయవాధినాఁడ,నా। కంతవునంతకుం గుడువనాఁ
కలి,నీళులుద్రావఁదృష్ణ,యు। కింతయులేదుగా, కలిగియే యటవీస్థలి
కేగుదెంచియే। శాంతమయున్నవాఁడ, నియమాభిరతున్నను, నేపనేటి
కిన్॥౨౭॥క॥ మీకును ధర్మవిరోధము। గాకుండఁగ, నేనుపూఁట, గారవ
మునవా। లోకింపుఁడింకదివసము మాకుగడుంబ్రియము, వ్రత సమాప్తి
యుఁగలుగున్॥౨౮॥క॥ విను,మష్టమమగుదివసం। బున, మదమాఠంగ,
నింపుభుజగేంద్రుఁడురా। మఱికిఁగలిగె నేనియుఁ బర। దినమునఁగుడిచెద

గమిష్యతిపన్నగః। ఫలాహారంకరిష్యామి తన్నిమిత్త మిహాగతః॥౧౧॥ కర్తవ్యోనచసంతాపోగమ్యతాంచయథాసుఖమ్। తన్నిమిత్తంవ్రతంబద్ధంనైతద్భేత్తు మిహార్హథ॥౧౨॥ తేన తేసమనుజ్ఞాతా బ్రాహ్మణేనభుజఙ్గమాః। స్వమేవభవనం జగ్మురకృతార్థా నరర్షభ॥౧౩॥

ఇతి శ్రీమహాభారతె శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే నాగబాన్ధవాభిగమనంనామ సప్తమోధ్యాయః- ఆదితోఽశీత్యధిక శతతమోధ్యాయః-

భీష్మః॥ అథకాలెబహుతిథే గతోవైపన్నగోత్తమః। దత్త్వాభ్యనుజ్ఞస్వంవేశ్మకృతకర్మావివస్వతా॥౧॥ తంభార్యాప్యుపచక్రామపాదశౌచాదిభిర్గుణైః। ఉపాసీనాంచతాంసాధ్వీం పన్నగః పర్యపృచ్ఛ

లాహారం తదాకరిష్యామి- తన్నిమిత్తమితం వ్రతమిత్యపిపాఠః॥౧౧॥ యథాసుఖం సుఖమనతిక్రమ్య- మయాఆహారోనస్వీకృత ఇతినవిచారణీయమిత్యర్థః- తన్నిమిత్తంనాగాగమనవిమిత్తమ్- బద్ధమ్ ఆచరితమ్॥౧౨॥ శతసంఖ్యకామ్॥౧౩॥ ఇతివ్యాఖ్యాతయోశాన్తిపర్వణిమోక్షధర్మే సప్తమోఽధ్యాయః-

బహుతిథేబహూనాంపూరణేకాలె అతిక్రాన్తే- కృతకర్మా ఉదిత సూర్యరథ ఇత్యర్థః- అతఎవవివస్వతా సూర్యేణ దత్తాభ్యనుజ్ఞః స్వంవేశ్మగృహం గతః ప్రాప్తః- అథకాలేబహుతిథే పూర్ణేప్రాప్తే భుజఙ్గమ ఇత్యపిపాఠః॥౧॥ పాదశౌచాదిభిర్గుణైర్గుణవద్భిర్వ్యాపారైః- సేవానుకూలక్రియాఆరబ్ధవతీ- ఉపాసీనాముపాసన

భవన్మతిం బ్రియమెసఁగఁ॥౭౯॥వ॥ మీరితెఱంగున, ననుజ్ఞ సేయవలయునని, సంప్రార్థనపూర్వకంబునంబలికిన,విని, వారందఱునొడంబడి, నిజనివాసంబులకుంజని,రయ్యష్టమదివసంబున॥౩౦॥క॥వరుణదినంబులు దీఱిన,। నరవిందాప్తుండుతనకునను మతి సేయం।గురువంశముఖ్యతగన। య్యురగాధీశుండు, విభవమొప్పఁగ,వచ్చెన్॥౩౧॥ఉ॥వచ్చినసంభ్రమంబు, గరువంపు తెలపుఁను, నుల్లసిల్లియై। నచ్చపడంగఁ జేయఁ జెలు, వాభుజగేశ్వరుపత్ని, యాతనిం। జెచ్చెరఁ దానెదుర్కొని,విశిష్టసమాదరయై, యుపాసనం। బిచ్చి,తదీయచిత్తమున, నింపెసలారఁగఁ, బాద్యమిచ్చినన్॥౩౨॥వ॥సంప్రీతుండై,సముచితప్రకారంబుననుండె, నట్లున్నయవ్వానికిమ్రోలను, సమీపాసీనయైయున్న, యద్దేవి నాలోకించి,॥

త॥౨॥ అథత్వమసికల్యాణి దేవతాతిథిపూజనే। పూర్వయుక్తేన విధినా
యుక్తాయుక్తవిచక్షణా॥౩॥ అథత్వమసి సుశ్రోణి స్త్రీబుద్ధ్యామార్గవీక్ష
తా। మద్యోగేన రమ్భోరు సంయుక్తా ధర్మసేతునా॥౪॥ నాగ॥
శిష్యాణాం గురుశుశ్రూషా విప్రాణాం వేదధారణమ్। భృత్యానాంస్వా
మివచనం రాజ్ఞాంలోకానుపాలనమ్॥౫॥ సర్వభూతపరిత్రాణం క్షత్రి
యాణాంప్రశస్యతే। సర్వేషామపి వర్ణానామాతిథేయసమన్వితా॥౬॥
విప్రక్షత్రియవైశ్యానాం శుశ్రూషా శూద్రకర్మతు॥౭॥ గృహస్థధర్మో

౧॥ ౨॥ ౩॥ అర్థ్యతాన్తేన ధర్మసేతునా॥ ౪॥ ౫॥ ౬॥ ౭॥ ౮॥ ౯॥ ౧౦॥ ౧౧॥ ౧౨॥ కుమారం

నాం కుర్వతీం చ తాం సాధ్వీం పతివ్రతామ్- ఉపసన్నామిత్యపి పాఠః॥౨॥ అథేతి ప్రి
యే- దేవతాతిథిపూజనే విషయే యుక్తాయుక్తైచవిచక్షణా అసికిమిత్యన్వయః- పూ
ర్వం యుక్తేన అన్వితేన విధినా క్రమేణ- పూర్వానుష్ఠితక్రమేణేత్యర్థః॥౩॥ శోభనా
శ్రోణిః కటిర్యస్యాస్తథాభూతే- రమ్భాకదళ్యావివ ఊరూ యస్యాస్సా రమ్భోరూః-
ఊరూత్తరపదాదౌపమ్య ఇత్యూఙ్- తస్యాస్సంబుద్ధిః రమ్భోరు- త్వం ధర్మరూపేణ
సేతునా వియుక్తా- ధర్మరహితా సతీత్యర్థః- మద్యోగేన స్త్రీబుద్ధ్యాచ మార్గవీ
క్షితా, మార్గవతీకృతా- మృదూకృతేత్యాశయః, అథాపి అసికిమ్॥౪॥ శిష్యాణా
మిత్యాది- గురుశుశ్రూషేత్యాదీనాం ప్రత్యేకం ప్రశస్యత ఇత్యుత్తరేణ సంబన్ధః- రాజ్ఞా
మభిషిక్తానామ్॥౫॥ క్షత్రియాణాం ద్వితీయవర్ణజాతానామ్- క్షత్రధర్మ ఇహో
చ్యత ఇత్యపి పాఠః- ఆతిథేయసమన్వితా వృత్తిరితిశేషః- ప్రశస్యత ఇత్యనువర్తతే

౩౩॥గీ॥ అతివ, సేమమె, తగగ దేవాతిథిజన। పూజనంబులునడచెనే, పూ
ర్వవృత్తి।, యెడలియేను లేకునికి, నే మేనివికల। మయ్యెనో, చెప్పు, మనవు
డు, నామృగాక్షి॥౩౪॥ఉ॥ ఆతనితోడనిట్లనియె, నంతయెఱుంగమిరాము,
నీమనశ్శ। తాతిశయంబుకల్మి, భుజగాధిప, నాకుఁ, దగన్, సమస్తదే। వాతిథి
పూజనంబులు, సమగ్రములైనడచెన్, సుహృజ్జన। ప్రీతియుఁ మున్ను
వోలె నవిభేదతయొప్పఁగ, నిర్వహించితిన్॥౩౫॥క॥ అని వెండియు॥
౩౬॥సీ॥ గురుభక్తిశిష్యులకును, వేదపరతవిప్రులకును, జనరక్షభూపతు
లకు,। న్యాయార్జితంబు వైశ్యజనంబులకుఁ, ద్విజగణారాధనంబు శూ
ద్రాళివలికిని,। బలిహార్యకరణంబు భటులకు, సర్వోపకారకత్వం బైనసా
రభూతి। మనఁగఁ బెంపొందు, గృహస్థాశ్రమంబుపైవాగనిపిరి మెల్ల

నాగేన్ద్ర సర్వభూతహితే హితా। నియతాహారతా నిత్యం వ్రతచర్యా
యథాక్రమమ్॥ ౭॥ ధర్మో హి ధర్మసంబన్ధా దిన్ద్రియాణాం విశేష
ణాత్॥ ౮॥ అహంకస్య కుతో వాపి కః కో మే వా భవేదితి। ప్రయోజనమతి
ర్నిత్యమేవం మోక్షాశ్రమీ భవేత్॥ ౯॥ పతివ్రతాత్వం భార్యాయాః
పరమో ధర్మ ఉచ్యతే। తవోపదేశాన్నాగేన్ద్ర తచ్చ తత్త్వేన వేద్మి వై॥
౧౦॥ సాహం ధర్మం విజానన్తీ ధర్మనిత్యే త్వయి స్థితే। సత్పథం కథ
ముత్సృజ్య యాస్యామి విషమే పథే॥ ౧౧॥ దేవతానాం మహాభాగ ధర్మ
చర్యా న హీయతే। అతిథీనాం చ సత్కారే నిత్యయుక్తాస్మ్యతన్ద్రితా॥
౧౨॥ సప్తాష్టదివసాస్త్వద్య విప్రస్యేహాగతస్య వై। స చ కార్యం న మే ఖ్యాతి

ప్రతిభాతి కథ...॥౧౩॥ వర్త... బ్రహ్మవేశ్మ॥౧౪॥౧౫॥ దర్శనశ్రీః-

॥౭॥ సర్వభూతహితే హితా, హితైషిణ్యపి భార్యా. నియతాహారతా. వ్రతాద్యత్యన్నభక్షణాభావః. వ్రతచర్యా ఏకాదశ్యుపవాసాద్యనుష్ఠానమ్॥౭॥ ధర్మం సంబధ్నాతీతి ధర్మసంబన్ధమ్. కర్మద్వయమ్. తథాభూతాదిన్ద్రియాణాం విశేషణాద్ధర్మో భవతి. ఇన్ద్రియాణాం విశేషత ఇత్యపి పాఠః॥౮॥ అహం కస్య శేషభూతః. కుత ఆగతః. కో జనః, మే, కః కేన శోభవేత ర్నిత్యమేవం ప్రయోజనమతిర్నిత్యవేదిత్వవ్రతయా॥౯॥ తచ్చ పతివ్రతాత్వమ్॥౧౦॥ విజానన్తీ త్యరి... ధర్మో నిత్యో నియతో యస్య తథాభూతే॥౧౧॥ న హీయతే న త్యజ్యతే. న హీయత ఇత్యపి పాఠః॥౧౨॥ నిత్యం యుక్తా ప్రవృత్తా. అతన్ద్రితా జాగరూకా అస్మి॥౧౩॥ న ఖ్యాతి న కథయతి. ఖ్యా ప్రకథనే ఇతి ధాతుః

వారలకును। లోపమేల, యేనేల. యిల్లో నేకతంబు। యింద్రియంబులను ది
యించి, యీసునణంచి। యుండువాఁడగాకను మతి, యోగికని, బ్రతివ్ర
తాత్వంబు భార్యను, సువ్రతములు॥ ౩౬॥ వ॥ కావున, ధర్మసూక్ష్మసం
వేదివగు, నీమదిత్తంబున, భేదంబొక్కింత యేనియుం దొడగు విధం
బున, వర్తింతునే, యొకండు విన్నపంబు సేయంగల, దవధరింపుము,
పరమపావనమూర్తి యగు మహీసురోత్తముం, డిచ్చటికి వచ్చి, యుపవి
ష్టుండై, భవత్ప్రతిదర్శింపవచ్చితినని యొకఁ, గార్యంబేమియని యడిగినఁ,
జెప్ప నొల్లకుండె, నేను, నీవలఁ జనుటం జెప్పుట, విని, యశ్లోని, నా
భుజంగవిభుండు వచ్చునంతకు, నల్ల వనంబుననుండెద, నతండు వచ్చి

దర్శనం తవ కాఙ్క్షతి॥౧౩౫॥ సోఽహం త్వా మద్య పులినే త్వద్దర్శనసముత్సుకః। ఆసీనో వర్తయన్ బ్రహ్మ బ్రాహ్మణస్సంశితవ్రతః॥౧౪॥ అహం త్వా వేదనా గెన్ద్ర సత్యపూర్వం సమాహితః। ప్రష్టా ప్రాప్య మత్సకాశం సపంప్రాప్తో భుజగోత్తమః॥౧౫॥ ఏతన్మత్వా మహాప్రాజ్ఞ తత్ర గన్తుం త్వమర్హసి। (దాతుమర్హసి వైతస్య దర్శనం దర్శనశ్రవః)॥౧౬॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి
ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే అష్టమోఽధ్యాయః
ఆదితః పఞ్చాశీత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః

నాగః॥ అథ బ్రాహ్మణరూపేణ కం తం సమనుపశ్యసి। మానుషం వాథవా విప్రం దేవం వాథ శుచిస్మితే॥౧॥ కో హి మాం మానుషః కాఙ్క్షేద్ద్రష్టుం కామో యశస్విని। సందర్శనరుచిర్వాక్య మాజ్ఞాపూర్వం వదిష్యతి॥౨॥

శర్వ॥౧౬॥ ఇతిసింశత్తీపేషు శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే వ్యాశీత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః-

౧౩౫॥ బ్రహ్మ వేదమ్-జప్యమిత్యర్థః- వర్తయన్ ఆవర్తయన్- ఏష బ్రాహ్మణః-సంశితం తీక్ష్ణం వ్రతం యస్య- శ్వ తేరత్వం వ్రతే నిత్యమితి ఇత్వ॥౧౪॥ సభుజగోత్తమ స్సంప్రాప్తస్సన్ మత్సకాశం ప్రతిప్రష్టా ప్రష్టుమిచ్ఛతీయ ఇతి సత్యం పూర్వం యస్మిన్ కర్మణి తద్యథా తథా సమాహితా అభిహితా॥౧౫॥ మత్వావిచార్య-ఏతచ్ఛ్రీకృష్ణ పాఠః- దాతుమర్హసి వైతస్య దర్శనం దర్శనశ్రవ ఇత్యర్ధః శ్లోకః కేషు చిత్పుస్తకేషు దృశ్యతే- దర్శనశ్రవః- హే నాగ॥౧౬॥ ఇతివ్యాఖ్యానే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే అష్టమోఽధ్యాయః-

బ్రాహ్మణరూపేణాగతం తం, మానుష మబ్రాహ్మణమ్, అథవా విప్రం బ్రాహ్మణమ్, అథ దేవం వా సమనుపశ్యసీతి కోటిత్రయ వివక్షయా సంశయః- కుచిత్పుస్తకేషు మానుషం కేవలం విప్రమితి పాఠః కేవలం మానుషం విప్రమిత్యేకా కోటిః॥౧॥ మాం ద్రష్టుకామో మానుషః కో వా శక్తస్స్యాదితి- సందర్శనే రుచిరాసక్తిర్యస్య తథాభూతస్సన్ ఆజ్ఞాపూర్వం వాక్యం వదిష్యతి కార్యకో మాను

న నా తెఱంగెఱుంగింపుమనిపల్కి, నేడెనిమిదినాళ్లనిఁ, జప్యపరుండును, నిరాహారుండును నైయున్నవాఁడు, నీవచ్చుటికరిగి యతని సంభావింపవలయుననిచెప్పిన, నాసర్పగామణి కుపితచిత్తుండై॥౩౭॥క॥ ప నఁటె, యెుకెట, డకొకటరుఁ। గానంగాఁబోదు, దేవగణము నసురలుగాలోనుగ, నన్నేచందము మానసనడపుదురు, తలఁపుమా నాగమతీ

సురాసురగణానాంచ దేవర్షీణాంచ భామిని। అనవాగామహావీర్యా స్త్వారభయాత్తరస్వినః॥౩॥ వన్దనీయాశ్చ వరదా వయమన్యేన వాఽనఘ। మానుషాణాం విశేషేణ నాగాధ్యక్షా ఇతి శ్రుతిః॥౪॥ నాగ॥ అజ్ఞవేవాభిజానామి నాసౌ దేవో నిలాశన। ద్విజానామిహ భక్తశ్చ కాలవిత్కలిరోషణః। ఏతస్మిన్నేవ జానామి భక్తిమానదిరేక్షణా॥౫॥ నహి కార్యాన్తరాపేక్షీ జలేష్వశ్చాతకో యథా। వర్షవర్షప్రియః పక్షీ దర్శనం తవ కాఙ్క్షతి॥౬॥ నహిత్వద్దైవతం కించిద్ద్వితీయం ప్రతిపాలయేత్। తుల్యేహ్యభిజనేజాతే నకశ్చిత్పర్యుపాసతే॥౭॥ తత్రోర్ధం సహాజంత్య

౧॥౨॥ సారభయాః దివ్యగన్ధవహాః॥౩॥౪॥౫॥॥స్తోకకశ్చాతకః॥౬॥॥హిత్వాద నా- ప్రతిపాలయేత్ ప్రాప్నుయాత్- త్వద్దర్శనంవినాన్యకోఽపి విఘ్నామాత్రా దివ్య భూః- అభిజనే తుల్యంశ్రీజాతః కులస్తుతిలనాన్యనాగోఽపికశ్చిత్ - నపర్యుపాసతే పం

స. ఇతిపూర్వేణ సంబన్ధః॥౨॥ సురాసురగణానాం దేవర్షీణాం చానువశ్యా న్నాగాః- తేభ్యఃకించిదూనా ఇత్యర్థః- మనుష్యేభ్యఉధికా ఇతిభావః- సారభయా స్సురభరతాద్యాః- తరస్వినోవేగవన్తః-నప్రతిహతేనమభామినీతి సంబోధనమ్-సు రాసురగణానాం దేవర్షీణాంచాపేక్షయా నాగాస్తరస్విన ఇత్యన్వయః॥౩॥ నా గాధ్యక్షావయమ్, అన్యేనసకలేన వన్దనీయాశ్చాన్యేషాం వరదాః- వైశ్వే శ్రీసిద్ధా- ఇత్యేవంచ,మనుష్యాణాంవిశేషేణతత్త్వేవంచశ్రుతిశ్రూయమాణాగీతా- అతోమయా సద్భ్రహ్మణోనావేద్య ఇతిభావః- నావేద్య ఇతి మేమతిరితి చతుర్థపా దే పాఠాన్తరమ్- వయముత్యనుయాయిన ఇతిద్వితీయపాదే- మనుష్యవన్దనీయతా వే దివిశిష్టావయమప్యనుయాయినః తద్బ్రహ్మణానుసారిణః కిమితికాకుః॥౪॥ ఆర్జవే నవిజానామిత్యపిపాఠః- అనిలాశన హేనాగ- ఇహలోకేద్విజానాంమధ్యేభక్తో భక్తి యుక్తః- యద్వాద్విజానాంవిషయే భక్తియుక్తః- కాలవిత్ సమయజ్ఞః- కలిరో షణః- కలిఃకలహః- తస్మిన్ రోషణః కోపనః- జితక్రోధ ఇతియావత్ - అదిరేక్షణాన్య ల్పకాలం దృష్టవత్యప్యహం ఏతస్మిన్ విషయే భక్తిమానిత్యేవంజానామి- ఏవం త స్మిన్ద్విజానామిభక్తిమానదిరేక్షణ ఇతిపాఠాన్తరమ్॥౫॥ వర్షవర్షకాలే,వర్షప్రి యః వృష్టిప్రియః, చాతకః పక్షీ జలేష్వన్యత్రజలం నాకాఙ్క్షతే- తథాఽయం దర్శ నం కాఙ్క్షతి- నకార్యాన్తరాపేక్షీ- కార్యాన్తరాకాఙ్క్షీతి, స్తోకకఇతి, వర్షం వ ర్షప్రియ ఇతిచపాఠాన్తరమ్- తదాస్తోకకశ్చాతకో జలేష్వన్యత్ వర్షం యథా కాఙ్క్షతి ఇత్యన్వయః॥౬॥ కశ్చిదితిసామాన్యేన పుంస్త్వమ్-కశ్చిదపిత్వద్దైవతం దేవతాభిన్నం ద్వితీయంవస్తు నప్రతిపాలయేద్ధి- అభిజనేవంశే తుల్యేజాతేసతిక శ్చిదపి నపర్యుపాసతే- సోపాస్తే- బహువచనమార్షమ్- హిత్వాఽర్థ్యే ... నం

క్త్వా త్వమేనం ద్రష్టుమర్హసి। ఆశాచ్ఛేదేన తస్యాద్య నాత్మానం దగ్ధుమర్హసి॥౮॥ ఆశయా హ్యభిపన్నానామకృత్వాశ్రుప్రమార్జనమ్। రాజా వా రాజపుత్రో వా భ్రూణహత్యేన యుజ్యతే॥౯॥ మౌనాత్ జ్ఞానఫలావాప్తిర్దానేనాభ్యుదయో మహాన్। వాగ్మిత్వం సత్యవాక్యేన పరత్ర చ మహీయతే॥౧౦॥ భూమిప్రదానే యత్పుణ్యం భవత్యాశ్రమ సంపదా। నష్టస్యార్థస్య సంప్రాప్తిం కృత్వా ఫలముపాశ్నుతే॥౧౧॥ అభిప్రేతామసంక్లిష్టాం కృత్వా కామవతాం క్రియామ్। నయాతి నిర

త్యజ్యన ఆస్తే- అంధం త్యక్త్వా న కశ్చిత్స్వకులే ఆస్త ఇత్యర్థః॥౭॥ నారాజం సర్వస్వ రాజకమ్॥౮॥ భ్రూణహత్యయైవ॥౯॥... ...॥౨౦॥ ఇతి నీలకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి

ఇచ్ఛేద్విఘ్నం న ప్రీతిపాలయేత్। తులోర్వ్యభిజనే జాత ఇతి పాఠాన్తరమ్॥౭ప॥ సద్రోషమిత్యపి పాఠః- సరాజమ్ స్వాభావికమ్॥౮ప॥ భ్రూణహత్యేన భ్రూణహత్యయా- భ్రూణహత్యాతుల్యయాదిత్యపి పాఠః॥౯ప॥ మానాత్ మునిత్వాత్- మననాదిత్యర్థః- అభ్యుదయో యశ ఆదయః- దానేన చ యశో మహదిత్యపి పాఠః- వాగ్మిత్వం ప్రశస్తవాక్త్వమ్॥౧౦ప॥ లభతే ఇత్యధ్యాహారః- భూమిప్రదానే యత్పుణ్యం లభతే, ఆశ్రమసంపదా చ యత్పుణ్యం లభతే, నష్టస్యార్థస్య సంప్రాప్తిం కృత్వా తత్ఫలముపాశ్నుతే- భూమిప్రదానేన చ గతిం లభతే స్వర్గం సంగతాన్। న్యాయ్యస్య స్వార్థస్య సంప్రాప్తిమిత్యపి పాఠః॥౧౧ప॥ కామవతామర్థినామభిప్రేతాం క్రియామసంక్లిష్టాం కృత్వా- కశ్చిదపి- అసంక్లిష్టామిత్యాత్మహితామితి చ పాఠాన్తరమ్॥౧౨ప॥

౩౮॥గీ॥ అనిన, నీ గాలవార్చ్చి, మహాశపోడ। సున్న, విప్రుని యభిలాష మొకరుభంగి। దీపమున్నను, ధనము మే, నిగశాస్త్ర। చిత్త,నీయు త్రియాచారపిత్తము నకు॥౪౦॥క॥ ధరణీమున నాస నెటిచినను, బొసగిన పాపాగ్నిఁ గాల్పఁబూనెద నే,నీ। పురుషార్థంబును, సముచితపరత్వమును, గృపయు, ధనరాహిత్యంబును॥౪౧॥సీ॥ విను, నూశాపిచ్ఛేదన। మునుఁ బాటిలు బ్రహ్మహత్య, భుజగోత్తము,న। మణిగూఢంబైన పురుషునకును, సర్వజ్ఞునాసదీర్పఁగోరుటపలవే॥౪౨॥క॥ మానమున పృథగ్జ్ఞానము,। దానంబున భ్యుదయము, ధనమిని గొ,। యాశానిగ్రహణంబున నర। కానీ శాపాయణ సౌఖ్యమును నందు శ్రీ బుధుల్॥౪౩॥గీ॥ చాతకము వానఁ గోరెడు వంటిమొకఁ,। నెమరు నూచుచునున్న వాఁడిందునీవు। రాకకకర్కట,యి

యం కశ్చిదపి ధర్మవిదో విదుః॥౧౨॥ నాగ॥ అభిమానేన మానో మే
జాతి దోషేణ వై మహాన్। రోషః సంకల్పితః పాపస్త్విష్టో నాన్యో హి న్నా
నాత్వయా॥౧౩॥ నచ రోషాదహం సాధ్వి వక్ష్యే వాచ్యం విశేషతః॥ ప
స్యవక్తవ్యతాం యాన్తి విశేషేణ భుజఙ్గమాః॥౧౪॥ రోషస్యహి
వశంగత్వా దశగ్రీవః ప్రతాపవాన్। తథా శక్రప్రతిస్పర్ధీ హతో రామే
ణ సంయుగే॥౧౫॥ అన్తఃపుర గతం వస్త్రం శ్రుత్వా రామేణ నిర్హృత
మ్। ధర్షణా దోషసంవిగ్నాః కార్తవీర్యసుతా హతాః॥౧౬॥ జామ
దగ్న్యేన రామేణ సహస్రనయనోపమః। సంయుగే నిహతో రోషాత్కా
ర్తవీర్యో మహాబలః॥౧౭॥ తదేష తపసాం శత్రుః శ్రేయసాం వినిపాతకః।
కరోమి భద్రే కిం రోషం శ్రుత్వైవ వచనం తవ॥౧౮॥ ఆత్మానం చ విశేషే
ణ ప్రశంసామ్యనపాయిని। యస్య మే త్వం విశాలాక్షి భార్యా సర్వగు

జాతేరాభిజాత్యస్య దోషేణ గోషదర్శితేన అభిమానేన అహంకారేణ వై మహాన్ మా
నశ్చితో ... రోషస్సంకల్పితః ... రూపేణ పరిణమితః ... ... వాక్య
... రోషస్సంకల్పజ ఇతి వాగగ్నిసేచ పాదాన్తరత॥౧౩॥ ... నా
ద్వితీయం దాహకమ్- తపః తమోగుణమ్- వశ్యే ... మనికం ... తస్యైవహి ...
...॥౧౪॥ శక్రప్రతిస్పర్ధ్యపి సన్- రామేణ దాశరథినా॥౧౫॥ వస్త్రం ...
... మేణ పరశురామేణ- నిర్హృతం ... కార్తవీర్యస్య ధర్షణాత్ నిర్హృతమిత వి
...ః ధర్షణాతిరస్కారః- రోషః క్రోధః- ఏతాభ్యాం సంవిగ్నాః సంచలితాః- ...
...॥౧౬॥౧౭॥ ... రోషం కరోమి కిమ్-
...రోమి ... నిగృహీతో మయా రోషః శ్రుత్వైవ వచనం తవేత్యర్థః॥౧౮॥
యస్యత్వం భార్యా ఆత్మానం ప్రశంసామి- గుణసమన్వితే త్యపి పాఠః॥౧౯॥ అ...

డవిలో బాగ్యశాలినంచు,। రోషము డుసుము ధర్మనిరూఢహృదయ॥౨౧॥
వ॥ అనివత్ని బోధించిన॥౨౫॥చ॥ ... ము దేవి నాగపతి, ... మ
లా నవమోమానూని,యిట్లను, నో ... బోష్మానిన యంతన, రోష
మువచ్చి, యిట్టులొప్పనిపలుకుల్ సగర్వము గ బలిరతి, దానికి శంక
లేక చెప్పినజలనంబు, ధర్మణమును జేమిఁయు నాకునోనర్చె, మన్మలి॥
౨౬॥గీ॥ కార్తవీర్యదశముఖప్రముఖులు,జమ। దగ్ని నయి రాఘవాను
లైన। పురుషవరుల చేతఁబొలియరే, సక్రోధ। వృత్తిఁ, గాననలుక విడు
చుమేలు॥౨౭॥క॥ నీవంటిభార్యగలుగుటఁ,। దో యుపదళనయిన,యిట్లు

శాన్వితా॥౧౯॥ ఏవమత్రైవ గచ్ఛామి యత్రతిష్ఠత్యసౌ ద్విజః। సర్వథా
చోక్తవాక్యస్య కృతకృత్యః పరియాస్యతి॥౨౦॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి
ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే నవమోఽధ్యాయః
ఆదితో ద్వ్యశీత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః

భీష్మః॥ స పన్నగపతిస్తత్ర ప్రయయౌ బ్రాహ్మణం ప్రతి। తమేవ మన
సా ధ్యాయన్ కార్యవత్తాం విచారయన్॥౧॥ తమభిక్రమ్య నాగేన్ద్రో
మతిమాన్ స నరేశ్వరః। ప్రోవాచ మధురం వాక్యం ప్రకృత్యా ధర్మవత్స
లః॥౨॥ భో భోః సౌమ్యాభిభాషే త్వాం న రోషం కర్తుమర్హసి। ఇహ
త్వమభిసంప్రాప్తః కస్యార్థే కిం ప్రయోజనమ్॥౩॥ ఆభిముఖ్యాదభిక్ర
మ్య స్నేహాత్పృచ్ఛామి తే ద్విజ। వివిక్తే గోమతీతీరే కం వా త్వం పర్యుపా

మోక్షధర్మే త్ర్యశీత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః
॥౧॥౨॥ స్పష్టమాతుణంక్యతాం॥౩॥౪॥ ధర్మారణ్యం కుత్ర విద్ధి పద్మనాభం

యాసహ ఉక్తవాక్యస్య బ్రాహ్మణః, కృతకృత్యస్సన్ పరియాస్యతి। సర్వథా చోక్త
వాన్ వాక్యం సత్కృతార్థః ప్రియాస్యతి క్వచిత్పాఠః॥౨౦॥ ఇతి వ్యాసభాష్యోదయే
శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే నవమోఽధ్యాయః
౧॥ తతమిత్రశబ్ద్యోత్యపిపాఠః- నరేశ్వరః పురుషశ్రేష్ఠ ఇతినాగేన్ద్ర ఇత్యస్య వి
శేషణమ్॥౨॥౩॥ అతిక్రమ్యేతి చ పాఠః- తేజస్యమ్- పర్యుపాసనే ఇతి చార్థమ్- పద్మ

దొంగితిమరి తా। పాయంబునఁ బొరయక, యేఁ। బోయెద నా విప్రుకో
రిక పూర్ణము సేయన్॥౭౮॥ క॥ అని పలికి, సత్వరంబుగఁ। జని, భృగు
నిం గాంచె, వినయసంభ్రమములతో,। జనపాలోత్తమ యతఁడా। తనిఁ
గని, యుల్లమునఁ బ్రియము దళుకొత్తంగాన్॥౭౯॥ వ॥ అంగంబు వదల
నెమురుకొనియె, నట్లయ్యురువురును సంగతులై, సుసంగతపత్రప్రకరతరు
చ్ఛాయాశీతలసికతాతలంబున, సుఖాసీనులై, రయ్యహీశుండా మహీసు
రవరునితో, మధురస్వరంబున నిట్లనియె॥౮౦॥ గీ॥ అనఘ, నా రాక వార్త,
నీవధికనిష్ఠ। నిట్టులునికికిఁ గారణమేమి, కోరిక। యెవ్విధంబైన, దాన నే
నిపుడనిర్వ। హించి పుచ్చెద, నత్తెఱంగెఱుఁగఁ జెపుము॥౮౧॥ వ॥ స్వాగ
తంబులచేత, నిచ్చలనీయునికివిని, ఢ.భిగమ్యుండవగు నీకషకుం జను దెం

పసి॥౪॥ బ్రాహ్మణః॥ ధర్మారణ్యంహిమాంవిద్ధి నాగంద్రష్టుమిహాగతమ్। పద్మనాభంద్విజశ్రేష్ఠతత్రమేకార్యమాహితమ్ ॥౫॥ సతస్యచేహసాంనిధ్యం శ్రుతవానస్మితంగతమ్। స్వజనంతంప్రతీక్షామి పర్జన్యమివకర్షకః॥౬॥ తస్యచాక్లేశకరణే స్వస్తికార్యసమన్వితమ్। వర్తయామ్యమృతంబ్రహ్మ యోగయుక్తోనిరామయః॥౭॥ నాగః॥ అహో కల్యాణవృత్తస్త్వం సాధుస్సజ్జనవత్సలః। శిష్టాద్యస్త్వం మహాభాగ పరంస్నేహేనపశ్యసి॥౮॥ అహంసనాగోవిప్రేన్ద్ర యథామాంవిన్దతే భవాన్। ఆజ్ఞాపయయథాస్వైరం కింకరోమిప్రియంతవ॥౯॥ భవన్తం

ద్రష్టుమాగతమ్॥౫॥౬॥ అక్లేశకరణం క్లేశ నివారకమ్॥౭॥౧౨॥ అనధజ్ఞః॥౧౩॥

నాగం ద్రష్టుం ధర్మారణ్యం [illegible] ఆగతం మాం విద్ధి ఇత్యన్వయః- యద్వా ధర్మారణ్యసదృశంనాగమితినాగవిశేషణంవా- ధర్మారణ్య [illegible] ఇత్యే- ద్విజస్త్వం సర్వాణామ్యుపపద్యతే- అణ్డజత్వాత్ - [illegible] జన్మనా [illegible] ॥ ఇహ [illegible] సాంనిధ్యం [illegible] సాంనిధ్యమిత [illegible] నాస్య [illegible]- స్వజనం [illegible] నాగమ్- [illegible] పర్జన్యం కర్షకమివ॥౬॥ తస్యనాగస్యఅక్లేశకరణే [illegible] అక్లేశకరణమితిపాఠే బ్రాహ్మణస్యవిశేషణమ్- స్వస్తి కార్యం [illegible] రూపేణ [illegible] సమన్వితం యథా [illegible] స్వస్తికారసమాహితమిత్యపిపాఠః- యోగయుక్తః- [illegible] ధ్యానయుక్తః- నిరామయః- రాగాదిదోషరహితః- అమృతం సాధకం బ్రహ్మజన్యం వర్తయామి- [illegible] ఇత్యపిపాఠః॥౭॥ అహో ఇత్యాశ్చర్యే- అహో ఇత్యపిపాఠః- కల్యాణవృత్తః- కల్యాణ వృత్త ఇత్యపిపాఠః- శ్రద్ధా ఆద్యాముఖ్యాయస్యసః- అవాద్యఇతిపాఠే అనిన్ద్య ఇత్యర్థః- పరమ్ అత్యన్తమ్॥౮॥ విప్రర్షే ఇత్యపిపాఠః- యథా- యేన [illegible] యావత్- మాం భవాన్ విన్దతే- జానాతి [illegible] సనాగః [illegible] వాహమ్- యథాస్వైరమ్ స్వైరమనతిక్రమ్య యథేష్టమిత్యర్థః- కింప్రియం [illegible]

చితి, ననవుసు, నద్ధరామరుండు, ధర్మారణ్యంబుననుండి, నిన్నుఁగా నవచ్చితి, మాననీయమహీసుర సూనుండ, [illegible] చను టనిచట భవదీయవల్లభవలన నెఱింగి, వాడిన చేని వాఁడు, వానకెదు రుచూచునట్లు, భవదాగమనంబు వార్చి, నియతవృత్తినున్నవాఁడ, మదీ యమనఃక్లేశంబునిరసింపనీవయహుఁణండవనుటయు॥౫౼౭॥గీ॥నీవుకల్యా ణమూర్తివి, నీమనోరథంబు సఫలంబుచేసికదా, మదీయ జనన సఫ

స్వజనం హ్యేవ సంప్రాప్తం శ్రుతవానిహ। అతస్త్వాం స్వయమేవాహం ద్రష్టుమభ్యాగతో ద్విజ॥౧౦॥ సంప్రాప్తశ్చ భవానద్య కృతార్థః స్వం ప్రియాస్యతి। విస్రబ్ధో మాం ద్విజశ్రేష్ఠ విషయే యోక్తుమర్హసి॥౧౧ వయం హి భవతస్సర్వే గుణప్రేప్సావిశేషతః। యస్త్వమాత్మహితం త్యక్త్వా మామేవేహానురుధ్యసే॥౧౨॥ బ్రాహ్మణః॥ ఆగతోఽహం మహాప్రాజ్ఞ భవద్దర్శనలాలసః। కిఞ్చిదర్థమనర్థజ్ఞః ప్రష్టుకామో భుజఙ్గమ॥౧౩ అహమాత్మానమాత్మస్థో మార్గమాణోఽన్యనోగతమ్। వాసార్థినం మహాప్రాజ్ఞ చలచిత్తముపాస్మి హ॥౧౪॥ ప్రకాశితస్త్వం స్వగుణైర్యశోగర్భైర్గభస్తిభిః। శశాఙ్కకరసంస్పర్శైర్హృద్యైరాత్మప్రకాశిభిః॥౧౫॥ తస్య మే ప్రశ్నముత్పన్నమర్యచ్ఛిన్ధ్యనిలాశన। పశ్చాత్కార్యం వదిష్యామి శ్రోతుమర్హతి మే భవాన్॥౧౬॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే
ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే దశమోఽధ్యాయః

అజ్ఞాతం బ్రాహ్మణమత్ర నాగోఽవలోక్య గతం విశ్రాన్తిస్థానమ్ అత్రస్థో విషయేభ్యో వ్యావృత్త ... విశ్రబ్ధో విశ్వస్తచిత్తం వాసార్థినం గృహే వసన్తమపి ముహుః ప్రాజ్ఞం గృహాదో ... మ్ ఉపాస్మి హ తథా చ సకలోఽపి విశ్వోఽస్తి ... ॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥ ఇతి నీల ...

... ॥ భవతః సముపాగతం ... స్వజనం ... అత ... జనత్వేన మననాత్ స్వజనాన్మమ ఇతి పాఠే స్వజనాన్ ధర్మ్యాన్ ... శ్రుతవానిత్యన్వయః శ్రుతవానహమిత్యపి పాఠః॥౧౦॥ ప్రియాస్యతి స్వయం ... పాఠః ... విషయే ... ॥౧౧॥ గుణప్రేప్సాః గుణైరాప్యాయితాః ... గుణక్రీతా ఇత్యపి పాఠః ॥౧౨॥ భవద్దర్శనలాలస ఇత్యపి పాఠః। అర్థం ... అనర్థజ్ఞః ... తథా ... ॥౧౩॥ అహమాత్మస్థః ... అనన్యగతమనన్యం ... సర్వేషాం పదార్థానాం స్వస్మిన్ ... స్వస్య సర్వపదార్థేషు ... అర్థయత ఇచ్ఛతీతి తథోక్తమాత్మానం పరమాత్మానం మార్గమాణోఽన్విష్యన్ చలం చఞ్చలం ... ఉపాసే చఞ్చలాద్ ... నియమ్య ... అర్థాః మార్గమాణోఽన్యనోగతమిత్యపి పాఠః ... పాఠః ... చలచిత్తమిత్యపి పాఠః॥౧౪॥ ... గర్భైః ... ప్రకాశితః ... ఆత్మప్రకాశిభిరిత్యపి పాఠః॥౧౫॥ తస్య ... ఛిన్ధి త్వమనిలాశనేత్యపి పాఠః

అథత్ర్యశీత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః

బ్రాహ్మణః॥ వివస్వతా గచ్ఛతి పర్యయేణ వోఢుం భవాం స్తం రథమేక
చక్రమ్। ఆశ్చర్యభూతం యది తత్ర కించిద్దృష్టం త్వయా శంసితుమర్హ
సి త్వమ్॥౧॥ నాగః॥ ఆశ్చర్యాణామనేకానాం ప్రతిష్ఠా భగవానృషిః।
యతో భూతాః పరివృత్తాస్తు సర్వే త్రైలోక్య సమ్మతాః॥౨॥ యస్య రశ్మి
సహస్రేషు శాఖాస్వివ విహఙ్గమాః। వసన్త్యాశ్రిత్య మునయః సంసిద్ధా వై
దైవతైస్సహ॥౩॥ యతో వాయుర్వినిసృత్య సూర్యరశ్మ్యాశ్రితో మహాన్
విజృమ్భత్యమ్బరే విప్ర కిమాశ్చర్యమతః పరమ్॥౪॥ విభజ్య తన్తు విప్రర్షే
ప్రజానాం హితకామ్యయా। తోయం సృజతి వర్షాసు కిమాశ్చర్యమతః ప
రమ్॥౫॥ యస్య మణ్డలమధ్యస్థో మహాత్మా పరమత్విషా। దీప్తః సమీక్షతే

శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే ద్వ్యశీత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః-
॥౧౩౨॥ ॥ తం వాం పురోహితాదిరూపేణ విభజ్య తం సర్వాం ॥౧౨॥

ర॥౧౨౮॥ ఇతి శ్రీమన్మహాభారతే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే టీకా మోఽధ్యాయః॥
వివస్వతా రథం వోఢుం భవాన్ చక్రరూపేణ పర్యాయేణ గచ్ఛతి॥౧॥
భూతాః ప్రవర్తన్తే ... పాణినాం ... ॥౨॥ ... సిద్ధా
దైవతైస్సహ॥౩॥ అమ్బరే తస్మిన్ విప్ర... అతః పరమాశ్చర్యం కిమ్॥౪॥ సృజ
తి సృజతి॥౫॥ మహాత్మా ... నారాయణః॥౬॥ యస్య ...

లతఁ దలిగింతు, ననుభుజంగ। వరాధిపుని మోముఁ జూచి, యిట్లనియె నతఁడు
॥౫౩॥౩॥ నాకోరిక విడసఁ జెప్పెద,। లోకనుతా, యొకటి ... లో
లత్వము ది। ...శలిత మయ్యెఁ, బ్రాహ్మణ। చేకొని, యడిగిన్న నాకుఁ జె
ప్పఁగవలయున్॥౫౪॥వ॥ అనుటయు, నయ్యురగవల్లభు, డవి యొన్చ్యది
యడుగుచునిన, భృగుండు, నీవు రవిరథంబు వహింపఁ జనినయెడం, గని న
ట్టియాశ్చర్యంబు గలదేని, నాకెఱింగింప వేయనియడిగిన, నతం డిట్లనియె
॥౫౫॥సీ॥ ఆశ్చర్యముల కెల్ల నాస్పద మాదిత్యుఁ, డాతనివలన నసభూతజాల।
ముఖిలంబుఁ జరియించు, నదియచ్చెరువు గాదె, యద్దేవు సంతువులందుఁ
బ్రీతి। సమరులు, వాలఖిల్యాదిమునీంద్రులు, సిద్ధులు, శాఖలఁ జెందియు
ండు। విహాగకులంబు లవిధమున, వసియింతు, రంతకం టెను నెక్కుడచ్చె
రంబు। గలదె, యమ్మహాత్మువలనను వాయువు। వెడలి, యతని నడిమి విపుల

లోకానాం కిమాశ్చర్యమతః పరమ్॥౬॥ శుక్లో నామాసితః పాదో యస్య వారి ధరోఽమ్బరే। తోయం సృజతి వర్షాసు కిమాశ్చర్యమతః పరమ్॥౭॥ అష్టమా సాంస్తు శుచినా ధారణే యోఽజ్ఝితం పయః। పర్యాదత్తే పునః కాలే కిమాశ్చ ర్యమతః పరమ్॥౮॥ యస్య తేజో విశేషేషు నిత్యమాత్మా ప్రతిష్ఠితః। యతో బీజం మహీ చేయం ధార్యతే సచరాచరా॥౯॥ యత్ర దేవో మహా బాహుశ్శాశ్వతః పురుషోత్తమః। అనాదినిధనో విప్ర కిమాశ్చర్యం తతః పరమ్॥౧౦॥ ఆశ్చర్యాణామివాశ్చర్యమిద మేకం తు మే శృణు। విమలే యత్స్మ యద్ దృష్టమమ్బరే సూర్యసంశ్రయాత్॥౧౧॥ పురా మధ్యాహ్నసమయే లో

కాశ్చాన్తర్యామి॥౬॥ పాదః పాదోఽవయవః। నీలమేఘరూపేణా ... ర్థః॥౭॥౮॥౯॥ యతః సూర్యాత్ బీజరూపధమ్॥౯॥౧౦॥ ...

పాదః కిరణభాగః। కిరణైరుత్పాదిత ఇత్యర్థః। శుక్లో నామ వారిధరః అమ్బరే ఆసి తః స్థితస్సన్ వర్షాసు వర్షర్తౌ తోయం సృజతి॥౭॥ ధారణే యైర్మాసైరుజ్ఝితం ప యః శుచినా కిరణేన పర్యాదత్తే। యోఽష్టమాసాంస్తు శుచినా కిరణేనోజ్ఝితం పయః। పర్యాదత్తే ఇతి పాఠాన్తరమ్॥౮॥ తేజసా విశేషేషు యోఽపి తేషు శరీరేషు। బీజం ప్ర వృద్ధి। సర్వమపి సూర్యాత్ప్రవర్తత ఇత్యర్థః। సచరాచరా జఙ్గమ స్థావరస హితా॥౯॥ పరమాత్మా ఇత్యపి పాఠాన్తరమ్। యత్ర యస్మిన్మణ్డలమధ్యస్థే ఇత్యుక్తమేవా సూద్యతే॥౧౦॥ ఇదమేకం శృణుమాణం తు। విమలే నిర్మలే అమ్బరే సూర్యసంశ్రయా త్ సూర్యాశ్రయాత్ ... మయా దృష్టమ్॥౧౧॥ ప్రత్యాదిత్యప్రతికాశః ఆదిత్య

శ్మిఁ బొంది, వృష్టిగురియు, నెందునట్టిచో। ద్యములుగలవె, భూసు రాగ్రగణ్య॥౫౬॥క॥ రిః సృజియించును వర్షము। రవి యెవఁడు డగ్గి రణతతులరసమంతయుఁ దాఁ। దివ్యుచును, విస్మయకారక, మవనీసురవ ర్య, దానికధికముగలదే॥౫౭॥క॥ ఇనువేఁడిమి శోషించిన। జనములయం, దాత్మనిష్ఠ శాశ్వతికత్వం। బున వెలుఁగుచుండు, దానికి। ననఘామిగులంగఁ జిత్రమై నదిగలదే॥౫౮॥గీ॥ సూర్యువలనన బీజంబు ధాన్యమాణ। మగుఁ, జరాచరధారిణియైన ధరణి। చేత, సంతకుమిగులఁ జర్చింపవనకరు। జంబులెం దును గలవె, నిష్ఠానిరూఢ॥౫౯॥క॥ పరముఁడు, నిరంజనుం, డాత్మరుఁ, డజ రుం, డద్వయుండు, శాశ్వతుఁడగున। ప్పురుషుఁడు రవియందు వెలుఁగు, న రుదంతటికంటెఁ గలదె, యగ్రిమవర్ణ॥౬౦॥వ॥ అని వెండియు॥౬౧॥క॥ విను, మత్యాశ్చర్యమొకటి, మనుజోత్తమ, యొకనాడు, మధ్యాహ్న

కాంప్రతిభాస్కరః। ప్రత్యాదిత్యప్రతీకాశః సర్వతః ప్రత్యదృశ్యత ॥౧౨॥
సలోకాంస్తేజసా సర్వాన్ స్వభాసా తివిభాసయన్। ఆదిత్యాభిముఖో
భ్యేతి గగనం పాటయన్నివ ॥౧౩॥ హుతాహుతిరివ జ్యోతి రుర్వ్యాంతే
జో మరీచిభిః। అనిర్దేశ్యేన రూపేణ ద్వితీయ ఇవ భాస్కరః ॥౧౪॥ త
స్యాభిగమసంప్రాప్తో హస్తోదత్తో వివస్వతా। తేనాపి దక్షిణో హస్తో ద
త్తః ప్రత్యర్థినా పార్థివామ్ ॥౧౫॥ తతో భిత్త్వేవ గగనం ప్రవిష్టో ర
శ్మిమణ్డలమ్। ఏకీభూతశ్చ తత్తేజః క్షణేనాదిత్యతాం గతమ్ ॥౧౬॥ తత్ర
న స్సంశయో జాతస్తయో స్తేజస్సమాగమే। అనయోః కో భవేత్సూర్యో
రథస్థో యస్సమాగతః ॥౧౭॥ తే వయం జాతసందేహాః పర్యపృచ్ఛామ హే

క్ష్యర్ధమ్- ప్రత్యాదిత్యప్రతీకాశమ్- ఆదిత్యాన్తర తుల్యతేజస్కం భాసకమ్, సర్వ
దృశ్యత దృష్టమ్ ॥౧౨॥ సఇతి తదేవ భూతం పరాదృశ్యత ॥౧౩॥ ...॥౧౪॥ ఇతి

ప్రతిబింబతుల్యః- శ్చిత్ప్రదార్థ ఇతి శేషః- ప్రత్యాదిత్యప్రతీకాశం సర్వతస్సమదృశ్యతే
త్యపిపాఠః ॥౧౨॥ నిర్భాసయన్నిత్యపిపాఠః ॥౧౩॥ ఉర్వ్యాం హుతాహుతిరివ స్థితం
జ్యోతిః తేజో మయైర్మరీచిభి రనిర్దేశ్యేన రూపేణ ॥౧౪॥ అభిగమనమభిముఖ్యం ప్రాప్తః
పురుష ఇతి శేషః- తస్మై వివస్వతా హస్తో దత్తః- అర్చనాం పూజాం ప్రత్యర్థినా
ప్రతిగ్రహీత్రా- ప్రత్యర్చనార్థినేత్యపిపాఠః ॥౧౫॥ స పురుషః రశ్మిమణ్డలం ప్రవి
ష్టః- తత్ పురుషరూపం తేజః- ఆదిత్యేన ఏకీభూతం సత్ ॥౧౬॥ తయోః పురుషాదిత్య
యోః- రథస్థో యశ్చ సూర్యః కః, సమాగతః పురుషశ్చ క ఇతి సంశయో జాతః- యో
యస్సమాగత ఇత్యపిపాఠః ॥౧౭॥ హే ఇతి బ్రాహ్మణం ప్రతిసమ్బోధనమ్- శరీ వ్యాఖ్యాను

మునం,। దనవెలుఁగు, నినువెలుఁగుతో। నెనగా, గగనమున, నొక్కఁ
డే తెంచె, వడిగ ॥౬౨॥ క॥ అంబరపాటనమును బో। లెం, బెట్టియును నొ
ప్పు, తనమలీలాగతి, క। ల్యంబరమణి, యధికప్రిమ। దంబున, సభిము
ఖుఁడుగా, నుదగ్రస్ఫూర్తిన్ ॥౬౩॥ చ॥ కదియఁగఁ బాఱు తెంచిన, వి
కాసవిభాసి ముఖారవిందుఁడై। యెదురుగఁ జేయిచాచె దివసేశుఁ,
డతండును కేలుగేలనా। ప్పిదముగఁ బట్టి, రూపముల భిన్నతఁ బొందఁ
గఁ, జొచ్చె బింబమున్, ।సదనముఁ జొచ్చునట్లు విలసద్గతి, నింకిట నే
మి చెప్పుదున్ ॥౬౪॥ వ॥ అట్టియెడ ॥౬౫॥ చ॥ అరదముమీఁద ము
న్నొప్పలుచునాతఁడొ, యిప్పటియాతఁడో, దివా। కరుఁ, డను సందియంబు
భుజగంబుల చిత్తములందుఁ బుట్టి, యొం। డొరువులతోడ వాదుగడునా

రవిమ్। కపమదివమాశ్రమ్య గతిసూర్య ఇవాపరః॥౧౮॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి ఉఞ్ఛ
వృత్త్యుపాఖ్యానే ఏకాదశోఽధ్యాయః

ఆదితశ్చతురశీత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః

సూర్యః। నైవ దేవో నిలసఖో నాసురో న [illegible] ఉఞ్ఛవృ[illegible]
తే సిద్ధో ముని రేష దివఙ్గతః॥౧॥ ఏష మూలఫలాహా[illegible]
థా। అబ్భక్షో వాయుభక్షశ్చ ఆసీద్విప్రస్సమాహితః [illegible] బుచ [illegible]
న విపేణ సంహితాస్తరభిష్టుతాః। స్వర్గద్వా[illegible]
సౌ త్రిదివఙ్గతః॥౩॥ అసన్నధీ రనాకాఙ్క్షో నిత్య[illegible]
భూత హితే యుక్త ఏష విప్రో భుజఙ్గమాః॥౪॥ న [illegible]
నాసురా న చ పన్నగాః। ప్రభవన్తీహ భూతానాం [illegible]
ఙ్గతిమ్॥౫॥ ఏతదేవంవిధం దృష్ట్వా హ్యాశ్చర్యం తత్ర మే [illegible]

నీలకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే చతుశ్శీత్యధికశతతమ [illegible]
అనిలసఖో వహ్నిః॥౧॥ [illegible]॥౨॥౪॥౫॥౬॥౬॥౧॥ ఇతి నీలకణ్ఠీ [illegible]

[illegible] అత్ర నే ఏవ మహ [illegible]॥౧౮॥ ఇతి [illegible]
ధ్యాయః। మోక్షధర్మే ఏకాదశోఽధ్యాయః।
అనిలసఖో దేవః అగ్నిః॥౧॥ ౨ సంహితాయాః వేద [illegible]
[illegible] బుచః అభిష్టుతాః। ఉవర్ణ్యనేన విప్రేణ సంహితా [illegible]
అ [illegible] అనఙ్గతిం త్యపి పాఠః। భుజఙ్గ [illegible]
[illegible] నాం ఏతత్స్వరుప [illegible] విషయేన [illegible]

యున్న నపలు, నేవినీతిసు। స్థిరమృదుభాషిన్నై, [illegible]
రణీసురోత్తమా॥౬౬॥క॥ ఇతఁడెవ్వండని, యు[illegible]
డనగుచు నడుగులయు, నహా। ర్వతి, నామీనఁ, [illegible]
చూడిరి వాలయఁగా, వత్సలుఁడై॥౬౭॥సీ॥ సుర[illegible]
గగాదులలోన నెవ్వఁడుగాఁ, డలోలుపాత్ముఁ,। డు[illegible]
త్త్రము, డష్టలన్నియముండు, ఫలమూల నియతమాహు। [illegible]
ముని, యూకాంత సేయఁడు ప్రాప్తంబుగాని పదార్థములకు,। సర్వ
భూత హితత్వశాలి, యుమ్మెయి సిద్ధిఁబ్రాపించెనని చెప్పెఁ, బ్రకటఫణి
తి;। ననఘు, యిట్టివిశేషంబు, గనుఁగొనంగ। వినను గాంచితినని, నవ్వి

సుపఃశాఖాం యోసౌసిద్ధిగతింగతః॥ సూర్యేణసహితో బ్రహ్మా పృథివీంపరివర్తతే॥౬౫॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానే ద్వాదశోఽధ్యాయః

అథతః పఞ్చాశీత్యధికశతతమోఽధ్యాయః

బ్రాహ్మణః॥ ఆశ్చర్యం నాత్రసందేహస్సుప్రీతోఽస్మిభుజఙ్గమ। అన్వర్థో [illegible] పన్థానంచాస్మిదర్శితః॥౧॥ స్వస్తితేస్తుగమిష్యామి సాధో[illegible] స్మరణీయోఽస్మిభవతా సమ్ప్రేషణ నియోజనైః॥ ౨॥ [illegible] కార్యం త్వదానీంప్రస్థితో భవాన్। ఉచ్య[illegible] యం [illegible] త్వమిహాగతః॥౩॥ ఉక్తనుక్తైకృతేకార్యే [illegible] మయాప్రత్యభ్యనుజ్ఞాతస్తతో యాస్య [illegible] కేవలం ద్రష్ట్వాత్వత్త్వా ప్రణయవానిహ। గస్తు

[illegible] ద్వాదశోఽధ్యాయః-

[illegible] ॥౪॥

[illegible] మోక్షధర్మే ద్వాదశోఽధ్యాయః-

[illegible] మనుష్యేర్వ [illegible] పన్థానమనుష్ఠానమా[illegible]॥ ౧॥ [illegible] ॥౨॥ [illegible] [illegible]

[illegible] యాచనముసూ [illegible] ఇవియున్నియు నాశ్చర్యమ్ము। [illegible] తన్నూర్గనా। ప్వివిధశబ్దంబులబోధ, వరేణ్యా [illegible] మొందిన॥౬౯॥క॥ననుమఱువకు, పనుపందగు। పను [illegible] శుభమునా। కనఘాకలిగెనునీదెస-। ననూనభద్రము [illegible] నెపుడు॥౭౦॥వ॥అనవిని, నన్నుఁగాంచితి ప్రయత్నమున నీవనిపింపునీవువ। చ్చినపని నాకు, నీకొకటిచేసితినే యిటువృత్తమూలవా। సునిక్రియలేదిపోక, తగుబొప్పగునే భవదీయవాంఛనె। ప్పనే నదియేనుదీర్తు, మఱిపెంపెసఁగంజనుభూసురోత్తమా॥

ఋష్టసిద్ధిప్రశ్నే వృత్తమూలగతో యథా॥౫॥ త్వయిచాహంద్విజశ్రేష్ఠ వాన్మయి న సంశయః। లోకోఽయంభవతస్సర్వః శాదిత్వా మయి తేనఘ ౬॥ బ్రాహ్మణః॥ ఏవమేతన్మహాప్రాజ్ఞ విజ్ఞానార్థైర్భుజఙ్గమ। నాతిరిక్తాస్త్వయాదేవా స్సర్వస్త్వైవ యథా తథమ్॥౭॥ యఏవాహం సఏవత్వం యోహం సతు భవానపి। అహంభవాంశ్చభూతాని సర్వే తేసర్వగాస్స దా॥౮॥ ఆసీత్తు మేభోగిపతేసంశయః పుణ్యసంచయే। సోహముఞ్ఛవ్రి

౫॥ అహంత్వయిభక్తిమానితిశేషః- మయిమతేస్థితిశాలినా- నశాపీత్యర్థః॥౬॥ సవితత్త్వవిత్॥ యశ్రేష్ఠో మహోదాహుశ్మాశ్వతః పురుషోత్తమః। అనాదినిధనో విశ్రాన్తశ్చైశ్వర్యయుతః పరమతియః పూర్వశాదిత్యాస్తత్వర్తి పురుషోత్తమఉక్తః, న వినశ్యామ్ నపనాహమ్- నయశ్చ నాం పురుషః। యశ్చపాదాదిత్యో, నవికఇతిత్వా తిరూపిత్వ పురుషయోరభేదాఙ్గమాత్- కారణాత్మనాఽభేదేపి కార్యాత్మనా అవయోర్భేదో విష్ణుతిత్యాశజ్క్యాహ- యోహంసఏవభగవానపి- మశబ్దో ఽవధారణే- ఏతేనభేదాభేదపక్షో నిరస్తః- భూతానియదాదీని సర్వేయత్రగతాః వ్యోమశాలేతదేవ బ్రహ్మాత్మ ఇత్యర్థః- ఏతచ్చ పశ్చాచ్ఛక్తే నూనార్థప్రవేశమాత్రేతి నైవజ్ఞానకమ్- నిశ్చితంచ వేదవాక్యాదితిభావః॥౮॥ భోగపతే- భోగో హిఫణా లమ్- త

హితేత్యర్థః- గన్తుం నాహంసి- వృత్తమూలేనఉగ్రామే, నివాసం కృతవానతిథిర్భూత్వా ఉతిథే వరహితో గచ్ఛతి తద్వదితిభావః॥౫॥ త్వయ్యహం సువ్రతయః- అతో మయిభవాన తథేత్యత్ర మమనసంశయః- మయిచాహంనసంశయఇతిపాఠే అహం మయిసిషయే యథా శ్రేయస్కామోభవాను తథాత్వయ్యప్యహం శ్రేయస్కామ ఇత్యర్థః- అయమిమిన్ది సస్సర్వో లోకో జనార్థవతస్సిద్ధ్యేవ॥౬॥ విజ్ఞానార్థైః విజ్ఞానవిషయే॥ నాతిరిక్తా ఇతి॥ దేవైస్తుల్యస్త్వమిత్యర్థః॥౭॥ యఏవేతి॥ యదవిశేషేణత్వాం వక్ష్యామీత్యర్థః- భవహీఖురాగమమితిచపాఠః- సర్వగాః సర్వగతస్య భగవతశ్శరీరభూతాః- సర్వేయత్రగతా స్సదేత్యపిపాఠః॥౮॥ పుణ్యసంచయే

౨౦॥వ॥ అని వెండియు॥ ౨౧॥గీ॥ అనఘ, నాయందునీవు, నీయందు నేను। గలము, నీపని సర్వలోకంబుగలము। చింతకవకాశ మేది, నిశ్చింతభావ। మొంము, మనియె నాదందశూకోత్తముండు॥ ౨౩॥ వ॥ అనినవిని భృగుం డు పన్నగకిట్లనియె॥ ౨౪॥గీ॥ భోగివర, యిదియిట్టిద, భూతములును। నీవు నేమును సర్వగతావిశిష్ట। విధములము, వేదితవ్యంబు విదితమయ్యె। నిట్టిసందర్శనము వ్రతమింక నాకు॥ ౨౫॥క॥ ఈవిధము నిశ్చయము నే, భావింపంగంగంటి, నీకృపారతివలనన్, నీవుకృతార్థుండవు సుజన। సేవిత

తంపార్థో చరిష్యామ్యర్థదర్శకః ॥౯॥ ఏవమేవ నిశ్చయ పాన్థో కృతఃకారణవత్తరః। అమన్త్రియామిభద్రం తే కృతార్థోఽస్మి భుజఙ్గమ॥౧౦

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే ఉఞ్ఛ

వృత్త్యుపాఖ్యానే త్రయోదశోఽధ్యాయః

ఆదితష్షడశీత్యధికశతతమోఽధ్యాయః-

భీష్మః॥ సచామన్త్ర్యోరగశ్రేష్ఠం బ్రాహ్మణఃకృతనిశ్చయః। దీక్షాకాఙ్క్షీ తదారాజంశ్చ్యవనం భార్గవం శ్రితః॥౧॥ సతేనకృతసంస్కా-

---

ష్యతి- భోగవతేఇతిశ్వర్భుః పాఠః॥౯॥౧౦॥ ఇతిశ్రీనీలకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే ప్రాశీత్యధికశతతమోఽధ్యాయః-

దీక్షాకాఙ్క్షీ గార్హస్థ్యాదుత్తమాద ప్యుఞ్ఛవృత్తిస్వీకారః- తదర్థీ॥౧॥ తదనేనబ్రాహ్మణేన ... సర్వేష్వాశ్రమేషు మోక్షోఽస్తి, తథాపి గార్హస్థ్యే ... ఇతి ... తేన ... సర్వధర్మాస్సన్ధ్యన్తి ... తేనైవోపసంహారఃకృతః- ... బ్రాహ్మణస్యోఽమృతత్వమేతీతి సంన్యాసే ... శ్వాస్యాచార్యకులాద్... గురోఃసమావృత్తస్య ... సమా

ఘఃకర్ఘసంపాదనే- అర్థదర్శకః బ్రాహ్మణజిజ్ఞాసుః- అర్థసాధనమితిపాఠే ధర్మార్థ... ॥౯॥ కారణవత్తరః అతీవసహేతుకః- కారణముత్తమమితిపాఠే ... సాధనం ... ఏవమిత్యర్థః- అమన్త్రయామి ఆపృచ్ఛే॥౧౦॥ ఇతిశ్రీనీలకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే త్రయోదశోఽధ్యాయః-

దీక్షాగురుసమాశ్రయణపూర్వకముఞ్ఛవృత్తిగ్రహణమ్॥౧॥ అభితస్థివానిత్యపి

యామంత్రణంబు చేసినవాఁడనై॥౭౫॥ వ॥ అనిపలికి, నివ్విధంబునఁ గృతనిశ్చయుండై, భృగుండు, భుజంగవిభునివీడ్కొని, దీక్షావిశేషకాంక్షుండై సి భార్గవకులపవిత్రు నిచ్యవనునిం గాంచి, నిజవృత్తాంతంబు సె

తో ధర్మమేవోపతస్థివాన్। తత్రైవ చ కథామేతాం రాజన్ కథితవాంస్త
దా॥౨॥ భార్గవేణాపి రాజేన్ద్ర జనకస్య నివేశనే। కథైషా కథితా పు
ణ్యా నారదాయ మహాత్మనే॥౩॥ నారదేనాపి రాజేన్ద్ర జనకస్య నివేశ
నే। కథితా భరతశ్రేష్ఠ పృష్టేనాక్లిష్టకర్మణా॥౪॥ దేవరాజేన చ పురా
కథైషా కథితా శుభా। సమస్తేభ్యః ప్రశస్తేభ్యో వసుభ్యో వసుధాధిప॥౫॥
యదా చ మమ రామేణ యుద్ధమాసీత్తు దారుణమ్। వసుభిశ్చ తదా రాజన్
కథైషా కథితా మమ॥౬॥ పృచ్ఛమానాయ తత్త్వేన మయా ప్యద్యైతదానఘ। కథేయం కథితా పుణ్యా ధర్మ్యా ధర్మభృతాం వర॥౭॥ తదేవ

కృతకృత్యః ఉపాదేయస్య ధ్యానాదేః సమాప్తౌ భార్గవాద్వ్యవధానాత్మనః సర్వే
న్ద్రియగ్రామాణి ప్రతిష్ఠాప్య [illegible] సర్వాణి భూతాని స్వస్వప్రకృతౌ లీనాని కృత్వా తం త
త్త్వం నారాయణాఖ్యం బ్రహ్మలోకముఖిసంపద్యతే న చ పునరావర్తతే న చ పునరావ
ర్తత ఇతి గృహీతైవోపసంహారః కృతః। స తత్ర కృత్వా [illegible] ధర్మసమాప్తిః।
[illegible] గృహీతోపసంహారత్వమితి। త
థాపి సులభాజనకసంవాదే సంన్యాసస్యాధికృత్య సిద్ధేః పృష్టశ్చ వృత్తస్యోపాఖ్యానే గృ
హీతైవోపసంహారః ప్రదర్శితః। అతిశేషేణ నిశ్శేషేణ కృత్యే ఇత్యధ్యాహారః। ధా
ర్మికాణాం ఉపాఖ్యానం। సర్వేన్ద్రియాణి ప్రతిష్ఠాప్యేత్యనేన యోగ ఉక్తః। తత్ర
స్య ఇతి ప్రతిపదానామర్థః। యతః ప్రత్యాహారేణ జితేన్ద్రియో ధ్యాననిష్ఠో ముక్త
ఇత్యుక్తం భవతి। తత్రైవ చ కథామేతాం ఇత్యాదినా సంవాద ఉక్తః॥౨॥...౨॥ సర
స్వతీరూపేణ భార్గవాదేన నిష్కామం స్వకర్మణా జితేన్ద్రియేణ [illegible]। తదేవమా

హత। కథామ్ అతిథినా [illegible] మాదిస్త్వాన్తమ్। కథితవాన్। స్వగురవే భార్గవా
యేతి శేషః॥౨॥౩॥ పృష్టే శక్రేణ [illegible] దేవరాజః॥౪॥ దేవరాజేన వసుభ్యః
కథితా॥౫॥౬॥ పృచ్ఛమానాయేత్యాత్మ [illegible]। మయా చైవోక్తా తాత వేదవ్య

ప్పి, తత్క్రుతసంహారంబునం గృతకృత్యుండయ్యె. నిప్పుణ్యకథ, భార్గ
వుండు, జనకసదనంబున నారదునకు వివరించె, నద్దేవమునివరుఁడు దే
వతావరునకు వినుపించె, నమ్మహాత్ముండు వసువులకుఁ జెప్పె, జామద
గ్న్యతోటి సంగ్రామంబున నుద్దామచిత్తుండవైననన్నుం దేర్చుటకై, వ
సువులు, సకలభూతసమదర్శిత్వసంపాదకంబైనయీయితిహాసంబు, నా
కుం జెప్పిరి, నీవు పరమధర్మం బెయ్యదియని యడిగిన, నీకుఁ జెప్పితి. సర్వ

పరమోక్షధర్మో యన్మాంపృచ్ఛసిభారత। ఆసన్నధీరనాకాఙ్క్షీ ధర్మార్థ
కరణేనృప॥౮॥ సచకీలకృతనిశ్చయోద్విజాతిర్భుజగపతిప్రతిదర్శితార్థ
కృత్యః। యమనియమసమాహితోవనాన్తం పరిగణితోఞ్ఛశిలాశనః ప్రవి
ష్టః॥౯॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే ఉఞ్ఛ
వృత్త్యుపాఖ్యానంనామ చతుర్దశోధ్యాయః
ఆదితస్సప్తాశీత్యధికశతతమోఽధ్యాయః.

యుధిష్ఠిరః॥ నష్టేధనేవాదారేవా పుత్రేపితరివామృతే। యయాబు
ద్ధ్యానృజేచ్ఛోకం తన్మేబ్రూహిపితామహ॥౧॥ భీష్మః॥ నష్టేధనేవా దా
రేవా పుత్రేపితరివామృతే। అహోదుఃఖమితిధ్యాయన్ శోకస్యాపచి

తిం చరేత్॥ ఆసన్నధీరితి॥ ఉఞ్ఛవృత్తిం ప్రశంసతి॥ సచేతి॥ యమనియమాభ్యాం
సాధ్యః- నియమాశ్చాధ్యయనం- వనాన్తరం వనమధ్యంప్రవిష్టః- ఉఞ్ఛశిలాశనః
దానం కణిశాద్యర్జనంశిలమ్-పరిగణితం పరిమితమఞ్ఛ శిలాదికార్యమస్య
ఫణివత్యేకాన్తమాశ్రిత్య తీర్థంపాప్యేతికేషు॥౯॥ ఇతినీలకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి మో
క్షధర్మపర్వణి ఉఞ్ఛవృత్త్యుపాఖ్యానంనామ సప్తాశీత్యధికశతతమోఽధ్యాయః

——— 0 ———

నష్టేతి॥౧॥ధ్యాయన్- అహోఽన్యదారత్వమితి పుత్రేః ఆత్మనోఽన్యత్పర్వం దుః

శిపాతః॥౭॥ ధర్మార్థకరణే ధర్మఫలకప్రయోజనవిషయే- ఆసన్నధీర్లబ్ధతత్త్వజ్ఞానః,
అనాకాఙ్క్షీ ఫలాకాఙ్క్షారహితశ్చ వేదితియోగ్ తదేవపరమోధర్మః॥౮॥ యమనియమ
సమాహితః వనాన్తరమిత్యపిపాఠః- వనాన్తరం వనమధ్యమ్- పరిగణితం పరిమితమ్॥
౯॥ ఇతివ్యాసభాష్యే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే చతుర్దశోఽధ్యాయః-

నష్టే ఇతి॥ దారే భార్యాయామ్- ఏకవచనమావర్తమ్- తాం
బుద్ధిమ్- తన్మే ఇతిపాఠే సామాన్యేనపుంస్త్వమ్॥౧॥ ఏతద్దుఃఖం, మహాదుఃఖం,
మితిధ్యాయన్ తస్యమానసప్రకారేణవిమృశన్, అవదీర్ఘమపచయం క్షయం చరే
త్ ప్రాప్నుయాదిత్యర్థః॥౨॥ ఇతిహాసంపురావృత్తమ్॥౩॥విషణ్ణమనసమిత్యపిపా

సనుతా సముపహితంబైన యనాకాంక్షిత్వంబు ధర్మోత్తమంబు, నిరతి
శయానందమునకు నిధానంబు॥౭౬॥క॥ అనియిట్లు ధర్మసుతునకు, నని
మిషనదీతనూజుఁడధిక ప్రేమను బునఁ జెప్పుటు వైశంపాయనుఁడు మనుజ
పమేజయునకు నర్థిం జెప్పెన్॥౭౭॥

తిం చరేత్ ॥౨॥ అత్రాప్యుదాహరన్తీమ మితిహాసంపురాతనమ్। [illegible]
థా సేనజితంవిప్రః కశ్చిదేత్యాబ్రవీత్సు హ్వ [illegible] ౩॥ పుత్రశోకాభి [illegible]
ప్తం రాజానంశోకవిహ్వలమ్। విషణ్ణవదన [illegible] విప్రోపివిధు [illegible]
తమ్॥౪॥ కిన్నుముహ్యసిమూఢస్త్వం శోచ్యః [illegible] శోచసి। యదా [illegible]
మపిశోచన్తః శోచ్యాయాన్యన్తి తాం [illegible] మ్॥౫॥ [illegible] ంశ్చైవాహంచయే చా
న్యేత్వాంరాజన్ సముపా [illegible] మో యతపవా గ
తావయమ్॥౬॥ సేనజిత్ ॥ కాం బు [illegible] ధనాధిస్తపో ధన। కిం
జ్ఞానంకింశ్రుతంచైవయచ్ఛ్రుత్వావ్యపనీ [illegible] ౭॥ [illegible] పశ్యభూతా

ఖస్వరూపమితి శుశ్రీత్యనుమానాదినా [illegible] అప [illegible] తిరదీఘోక [illegible]
త్వ విదితిశుశ్రితె రాత్మ జ్ఞానార్థం శోకమ [illegible] శమాపకమనుతి [illegible] ॥
౨॥ ౩॥ శుతంశోకేత్య [illegible] పుత్రశోకేత్యాది [illegible]
అత్వాం [illegible] విషణ్ణం [illegible] ॥ ౪॥ కింన్వి
తి॥ మూఢాశ్చ [illegible] ॥
శః॥ ౫॥ తదేవాహ॥ త్వమితి॥ త్వం [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

క॥ ప్రియములు నప్రియములును, హృ। దయమునఁ బొగయ
మియ, మోక్షదంబగు ధర్మణం, బయమఫ [illegible], తద్బోధవి। పయ
ముగునితిహాసముం, బ్రసన్నాకృతిగన్॥౬॥ వ॥ చెప్పెద, నాకర్ణిం
ము, సేనజిత్తను రాజు పుత్రశోకాతురుండై యున్నయెడఁ, ద [illegible]
ష్టుండగు విప్రుండతని కిట్లనియె ౭॥ క॥ ఇదియేమి, శోకమున వం। చె
దు, పుట్టినవారి కెల్లఁ జెరు వారయఁగా। విదియె, భవత్స [illegible]

నిదుఃఖేనవ్యతిషక్తానిసర్వశః। ఉత్తమాధమ మధ్యాని తేషు తేష్విహాత్మనః॥౧౩॥ఆత్మాపిచాయంనమమసర్వావాపృథివీమమ। యథామమతథాన్యేషామితిచిన్త్యనమేవ్యథా॥౧౪॥ ఏతాంబుద్ధి మహం ప్రాప్యనప్రహృష్యేనచవ్యథే॥౧౪౫॥యథాకాష్ఠంచ కాష్ఠంచ సమేయాతాం మహోదధౌ। సమేత్యచవ్యపేతాయాంతద్వద్భూతసమాగమః॥౧౪౬॥ ఏవంపుత్రాశ్చపౌత్రాశ్చ జ్ఞాతయోబాన్ధవాస్తథా। తేషుస్నేహోనకర్తవ్యోవిప్రయోగోధ్రువోహితైః॥౧౪౭॥అదర్శనాదాపతితఃపునశ్చా

తాని మధ్యమాని దేవతిర్యఙ్మనుష్యాదీని- కర్మనిమిత్తభూతేషు॥౧౩॥ ఏవంకర్మజం దుఃఖం దేవాదీనామప్యస్తీతి దృశ్యమానభూతిదృష్టాన్తేన సోపపాద్య తన్నివృత్తౌ ఉపాయమప్యాహ॥ ఆత్మేతి॥ నాహంమమేతి ప్రతీతిగోచరఆత్మా సోపినమమ స్వాత్మనః స్వరూపమ్- తస్యాన్యత్వాత్తస్య- భావ్యభావకయోశ్చ ఘటాదికయోః ప్రసిద్ధభేదః- ఏవంమామ భావ్యచిదాత్మానం విభిన్నతత్త్వ పృథివ్యాద్యద్యస్తమిత సర్వస్య తదనన్యత్వమాహ- సర్వావాపృథివీమమస్వరూపమితి- ఏతదేవాభ్యాసేన ద్రఢయతి॥ యథామమేతి॥ అయంభావః- యథాదర్పణే ప్రతిబిమ్బితముఖం న స్వరూపమ్ ముఖమ్- స్వదృశ్యత్వాత్ - నాప్యన్యత్ - తద్వ్యతిరేకేణాభావాత - ఏవంమాయాకల్పితేషు ఇన్ద్రియసోపాద్యదర్పణేషు స్థూలసూక్ష్మశరీరేషు ప్రతిఫలితశ్చిదాత్మా విరాట్సూత్రాన్తర్యామిభావేనదృశ్యోన ప్రత్యగాత్మా, నాపి తతోన్యదితి- ఏవ మాపతితన్మాత్రే తత్త్వమ్, చిన్త్యే ధ్యానేన సాక్షాత్కృతే నహివ్యథేతిఫల ముక్తమ్॥౧౪॥ తదాహ్యేవచష్టే॥ఏతామిత్యర్థేన॥ప్రాప్యనప్రహృష్యేనచవ్యథేతిభావః॥౧౪౫॥ బుద్ధిముక్త్వా తదాహ॥ యథేత్యాదినా॥౧౪౬॥ తదుఃఫలమాహ॥ ఏవమితి॥౧౪౭॥ అదర్శనాదితి॥ నాస్తిదర్శనం దృశ్యత్వేన ప్రాకాశ్యయస్య తదదర్శనమ్- శుద్ధంబ్రహ్మతత్త్వమ్- తస్మాదాపతితః- తత పునర్జాతిశేషః- తాన్ తాంచబ్రహ్మతత్త్వమసౌ పునర్నవేద- స్వాత్మపలబ్ధపురుషకల్పనా మాత్రత్వాత్తస్య- తథాత్వమపి తంబ్రహ్మాత్మం నవేద- తదతీతచరత్వాత్ -కిమనుశోచసీత్యన్వయం భావః- శోచ్యః పుత్రః కింబ్రదాత్మా, ఉ

పాత్ర్యంశ్యజ్యతే॥౧౧॥...౧౩॥ అయమాత్మాపదుకేషు భూతేషు-కింతు భగవతోన నార్థకేషు భూతః- సర్వావాపృథివీత్యచిన్త్యాత్మస్వాంశలక్షణమ్- సాపినమమ- భగవచ్ఛేవ భూతైవేత్యర్థః-అన్యేషాం, జీవానామ్-చిన్త్యతన్ యత్నా- ఆపాతత్ప్రిత్యర్థః॥౧౦౪॥ ॥౧౬౪॥అదర్శనాదితి॥ నవిద్యతేదర్శనంజ్ఞానంయస్యతస్మాత - అజ్ఞాతస్థానాదిత్యర్థః- ఏవమదర్శనమజ్ఞాతంన స్థానంగతః, అత్యత్ర్వాయస్యసౌ ప్రాప్తిః పునర్నవేద-త్వముపితం న వేద- త్వంతస్యకః-కీదృశ సంబన్ధీ సన్ తం కీదృశ సంబన్ధినం అనుశోచసి-గీతంహి భగ

వ్వోకనికై, వదలువనట,మూఢునటువనకందగునే॥వ॥అనినవినియె జనపతి, నీ వెమిటంజేసినావనటవారింతనపుత్రు,నెతండతనికిట్టనియె॥క॥కృదయుంగా ష్ఠముకాష్ఠము,నదిలో,మఱిగొంతి సెప్పునకుఁబాయునునె,న్మ్మదినట్టుగఁద

దర్శనం గతః। న త్వాసౌ వేద న త్వం తం కః సన్ కమనుశోచసి॥౧౭॥ తృష్ణా ర్తిప్రభవం దుఃఖం దుఃఖార్తిప్రభవం సుఖమ్। సుఖాత్సంజాయతే దుఃఖం దుఃఖమేవం పునః పునః॥౧౮॥ సుఖస్యానన్తరం దుఃఖం దుఃఖస్యానన్తరం సుఖమ్। సుఖదుఃఖే మనుష్యాణాం చక్రవత్పరివర్తతః॥ సుఖాత్త్వం దుఃఖమాపన్నః పునరాపత్స్యసే సుఖమ్॥ న నిత్యం లభతే దుఃఖం న నిత్యం లభతే సుఖమ్॥ శరీరమేవాయతనం దుఃఖస్య చ సుఖస్య చ॥౨౧॥ శరీరమేవాయతనం సుఖస్య దుఃఖస్య చాప్యాయతనం శరీరమ్। యద్యచ్ఛరీరేణ కరోతి కర్మ తే

నాలబ్ధో శోచ్యః నాదృష్టః। ఆత్మైకత్వాదిదర్శనాశక్యత్వాచ్చ కః కేన శోచ్యః। నా స్త్యేవ లోకే తారకః శోచ్యత్వావసరైరితి॥౧౭॥ కుతః పునరయం శోక ఉత్పద్యత ఇత్యాశఙ్క్యాహ తృష్ణేతి త్రిభిః॥ తృష్ణార్తిః విషయేషు ప్రాప్యమాణేష్వపి భూయః తత్ప్రాప్తిరూపా పీడా। దుఃఖార్తిః దుఃఖనాశః। తజ్జం సుఖమ్। తేన దుఃఖార్తిరేవ సుఖమి త్యవగన్తవ్యమ్॥౧౮॥...॥౨౧॥ శరీరం స్థూలసూక్ష్మభేదేన ద్వివిధమ్। తదేవ సుఖా దేరాయతనమాశ్రయః। న త్వాత్మా। తదభావే సుషుప్తిసమాధ్యోరాత్మని దుఃఖాద్యను పలమ్భాత్। జాగ్రత్స్వప్నయోస్తు తదుపలమ్భస్తు సూక్ష్మోపాధికః। ఉపచారాచ్చ స్థూలమి త్యుచ్యతే। సుఖాదేరాత్మధర్మత్వే తు సుషుప్త్యవస్థాయామనాశ్రయత్వ శరీరాత్స్వాత్మ సుఖోత్పత్త్యా ప్రసఙ్గాత్। సుఖదుఃఖాదివర్జనా ఇతి భావః॥ యద్యదితి॥ శ్రోత్రా ద్యుపలక్షణం దేహేన్ద్రియాదిత్వర్థః। యస్మాచ్ఛరీరమేవ దుఃఖాద్యాశ్రయః తస్మాద్దేహాదేరాధిభౌ

తికా। అవ్యక్తాదిని భూతాని వ్యక్తమధ్యాని భారత। అవ్యక్తనిధనాన్యేవ తత్ర కా పరి దేవనేతి॥౧౯॥ తృష్ణేతి॥ తృష్ణయా ఆర్తిః తృష్ణాతః పీడా తత్ప్రభవం తత్కా రణకం దుఃఖమ్। దుఃఖేన యా ఆర్తిః పీడా క్షుధాదిజన్యా తత్ప్రభవం సుఖమ్। భోజ నాది సుఖమిత్యర్థః। సుఖాత్సంజాయతే దుఃఖమ్। సుఖానన్తరం పునః సుఖాపే క్షయా దుఃఖం భవతీత్యర్థః। ఇదమేవ హి తృష్ణార్తిప్రభవం దుఃఖమిత్యుచ్యతే। ఏవం దుఃఖం పునః పునర్భవతి॥౧౮॥...॥౨౧॥ ఆయతనం సుఖదుఃఖానుభవస్థానమ్। న తు సుఖదుఃఖాశ్రయః। అచేతనస్య శరీరస్యాజ్ఞానావస్థావిశేషయోః సుఖదుఃఖయోరాశ్ర యత్వాయోగాత్। ఏవమాహ భగవాన్ కణాదోఽప్యాహ। తత్ర భోగాయతనం శరీర మ్। ఉపపన్నాత్మనో భోగాయతనం భోగో నామ సుఖదుఃఖ సాక్షాత్కారః। ఆత్మనో జ్ఞానాశ్రయత్వం చ ప్రత్యక్షాగమసిద్ధమ్। అహమిదం జానామీతి ప్రత్యక్షమ్। ప్రజ్ఞానాత్మనా పురుషః, విజ్ఞాతారమరే కేన విజానీయాత్, జ్ఞాజ్ఞౌ ద్వావజావీశనీశావిత్యాదిః॥ దేహః శరీరేణ సహితః ప్ర

లపఁగవలవదె, పితృపుత్రాదిబంధువర్గమునధిపా॥ క॥ తనకుండా నెరవనిన న్యుఁ, విను, బంధులు సతమె, యుప్పివేకంబునవె। ఘనులపయిఁ జేయనర్మిలి, న నుపగపొందదదిగంగణముగన రేంద్రా॥ క॥ నరనాథ, సుఖముదుఃఖముఁ। బ రువడమెఁ బొరయుఁ గాక, పన్నగనరునిం, బొరయునెయందొకటి, యు

నైవదేహీ సముపాశ్నుతే తత్ ॥౨౨॥ జీవితంచశరీరేణజాత్యైవసహజా
యతే। ఉభే సహవివర్తేతే ఉభే సహ వినశ్యతః॥౨౩॥ స్నేహపాశై ర్బ
హువిధై రావిష్టవిషయాంజనాః। అకృతార్థాశ్చ సీదన్తే జలే సైకతసేత
వః॥౨౪॥ స్నేహేనతిలవత్సర్వం సర్గచక్రేనిపీడ్యతే। తిలపీడైరివాక్రమ్య
క్లేశైరజ్ఞానసంభవైః॥౨౫॥ సంచినోత్యశుభంకర్మ కళత్రాపేక్షయా న
రః। ఏకః క్లేశానవాప్నోతిపరత్రేహచమానవః।౨౬॥ పుత్రదార కుటుమ్బే
షుప్రసక్తాస్సర్వమానవాః। శోకపఙ్కార్ణవే మగ్నా జీర్ణా వనగజా ఇ
వ॥౨౭॥ పుత్రనాశే విత్తనాశే జ్ఞాతిసంబన్ధినామపి। ప్రాప్యతే సుమహద్దుః
ఖందావాగ్నిప్రతిమంవిభో॥౨౮॥ దైవాయత్తమిదం సర్వం సుఖదుఃఖే

నిరాయనయోర్భ్రూర్త్యకశౌతి, తేనైవతత్ఫలమశ్నుతే- తేనయః కర్తాసఏవతదాభాసోభోక్తా- నత్వ్యక్తిః తత్రి అవాత్మాభోక్తేతి తదసః సాంఖ్యస్యేవ కాలోస్తి॥౨౨॥ జీవితంజీవ నహేతు లిఙ్గశరీరమ్- శరీరేణ స్థూలేన- పారాన్తరేజాత్యా స్వభావేనైవ సహ జాయతే- తేనైవ స్థూలస్య లిఙ్గాదనశ్యత్వముక్తమ్- లిఙ్గమేవతు అరభావితంస్థూలం భవతీత్యర్థః। తథాచోక్తం వాసిష్ఠే- ఆతివాహికఏవాయం త్వాదృశైశ్చిత్తదేహకః। ఆధిభౌతికయా బుద్ధ్యాగృహీత శ్చిరభావనాదితి- వివర్తేతే సంసారకాలే వివిధసరూ పేణవర్తేతే- వినశ్యతశ్చ-మోక్షే స్థూలదేహవత్ కర్మాదిధర్మకంలిఙ్గమపినశ్యతీత్య ర్థః॥౨౩॥ ఆవిష్టాః వ్యక్తేమగ్నాః విషయాయేషాంతే- సేతవఇవతిలుష్టో పమా- సీద న్తేసీవన్తి- తత్రస్థైర్వ్యపదేశోఽనుశోకః॥౨౪॥ స్నేహాననిమిత్తేన- తిలపీడైస్తైలికైః- క్లేశై రవిద్యాదిభిః- అనిత్యాశుచిదుఃఖానాత్మసు దేహాదిషు నిత్యశుచిసుఖాత్మతా బోధిర్భృతిభి రజ్ఞానమూలైః- తతశ్చజ్ఞాననాశాత్ క్లేశోచ్ఛేదేన ప్రవృత్త్యభావేన దేహాదిభావాన్నిష్కృతిర్మోక్షసిద్ధిః॥ తథాచాహపాద చరణాః దుఃఖజన్మప్రవృత్తిదోషమిథ్యాజ్ఞానానాముత్తరోత్తరాపాయే తదనన్తరాపాయా దపవర్గ ఇతి॥౨౫॥ అశుభంచౌర్యాది- కళత్రాపేక్షయా భార్యాదిపోషణార్థమ్- ధ నసుఖభాగినస్సర్వే, పాపభాగీతు ఏకఏవాయమిత్యర్థః॥౨౬॥౨౭॥ పుత్రేతి॥యథాదీ ననాశ మరణే దుఃఖంప్రాప్యతే, తథాపుత్రస్య జ్ఞాత్యాదేశ్చనాశేపి- తేమహామ తాన తార్కత్యర్థః॥౨౮॥ భవాభవౌ- ఐశ్వర్యానైశ్వర్యే॥౨౯॥ సుహృత్ ప్రియ

యోశ్చకర్తృకర్మభోక్తత్ కర్మతేనైవ శరీరేణైవ సముపాశ్నుతే- కర్మఫలమశ్నుత ఇ త్యర్థః। శరీరవ్యతిరిక్తస్య కర్మఫలానుభవో నాస్తీత్యర్థః॥ ౨౨॥ జీవితం జీవనమ్, శరీరేణసహజాత్యా జన్మనైవజాయతే- ఉభౌశరీరజీవనౌ సహసహమ్, వివర్తేతే వర్త నకాలే వర్తేతే- వినాశేన వినశ్యతః- యావచ్ఛరీరేణసహవర్తతే తావదేవజీవతీత్యుచ్య తే, శరీరవియోగేనతథా, కింతుమృతఇత్యుచ్యతఇతిభావః. జీవితంచప్రాణధారణహే తుభూతఃకర్మవిశేషః॥ ౨౩॥ ..॥ ౨౭॥ పుత్రనాశఇతి॥ విత్తనాశేధననాశే- జీవనాశ

భవాభవౌ॥౨౮॥ అసుహృత్సుహృదశ్చాపి సశత్రుర్మిత్రవానపి। సప్రజ్ఞః ప్రజ్ఞయాహీనో దైవేన లభతే సుఖమ్॥౨౯॥ నాలం సుఖాయ సుహృదో నాలం దుఃఖాయ శత్రవః। నచ ప్రజ్ఞాలమర్థానాం న సుఖానామలం ధనమ్। నబుద్ధిర్ధనలాభాయ నజాడ్యమసమృద్ధయే॥౩౦॥ లోకపర్యాయవృత్తాన్తం ప్రాజ్ఞో జానాతి నేతరః॥౩౧॥ బుద్ధిమన్తం చ శూరం చ మూఢం భీరుం జడం కవిమ్। దుర్బలం బలవన్తం చ భాగ్యవన్తం భజతే సుఖమ్॥౩౨॥ ధేనుర్వత్సస్య గోపస్య స్వామినస్తస్కరస్య చ। పయః పిబతి యస్తస్యా ధేనుస్తస్యేతి నిశ్చయః॥౩౩॥ యే చ మూఢతమా లోకే యే

ఉకార మనపేక్ష్యోకారకర్తా- మిత్రం శత్రుశ్చేత్యుకార మపేక్ష్యోకారకర్తృ- త యోః ప్రజ్ఞాయాశ్చ భావేఽభావే వా శత్రుయోగేపివా దైవాదేవ సుఖం లభతే- ని దైవాత్ ధనత్యేతి సుఖసాధన దుఃఖనపిత, తృష్ణాధిక్యాత్, సదైవాస్తు తదభావా త్సుఖనపిత, తృష్ణాత్యాగాదిత్యర్థః॥౨౯॥ సుఖాయ సుఖం దాతుం నాలంస మర్థాః- అర్థానామ్- లాభ ఇతి శేషః॥ జాడ్యం మూఢతా- అసమృద్ధయే ధనాది నాశాయ॥౩౦॥ లోకో భోగస్య పర్యాయః- తస్య పర్యాయో నిర్వాణమ్- తత్రవిష యే-వృత్తాన్తం సిద్ధాన్తమ్- ప్రాజ్ఞ ఉత్తమాధికారీ-పర్యాయస్తూపకారస్య స్మర్తా నాన్యః ప్రియ ఇతి విశ్వాసః- తత్త్వవిత్తు మరీచికోదక వల్లౌకికం సర్వమ్ సుఖదుఃఖాదికం పశ్యతీత్యర్థః॥౩౧॥ మూఢం నిర్బుద్ధిమ్- కవిం దీర్ఘదర్శినమ్- జడమలస మ్- భాగినం సదైవమ్- భజతే- స్వయమేవ ఉపనమేన్నతు ప్రయత్నాపేక్ష మిత్యర్థః॥౩౨॥ ధేనురితి॥ పయః సుఖం హేతురపి ధేనుః- ఇతి శేషాంశః తత్రైవమతాత్య న్తా- తస్మాదావశ్యకాదధికే స్పృహా న కార్యేత్యర్థః- యథోక్తమ్- గోశతాదపి గోక్షీరం ప్రస్థం ధాన్యశతాదపి। ప్రాసాదాదపి ఖట్వార్ధం శేషాః పరవిభూతయ ఇ॥౩౩॥ మూఢతమాః సుషుప్తిస్థాః-బుద్ధేః పరం గతాః నిర్వికల్పక సమాధిస్థాః- ఏతస్తే బృద్ధిం బ్రహ్మాధారాభ్యాం ప్రాప్నువన్తి- యతా సోఽయ్యతదా సమ్పన్నో భవతి, బ్రహ్మ వేదబ్రహ్మైవ భవతీతి సుషుప్తసమాధ్యోః బ్రహ్మభావశ్రుతేః- అత్ర సుషుప్తసా మ్యద్దృష్టాన్తార్థః- అతఏవమాధ్యం మిధ్యాద్వైతం నపశ్యతీత్యాదినా సుషుప్తస

ఇత్యపి పాఠాన్తరమ్॥౨౮॥ అసుహృదితి॥ అత్యాగ సహాసోఽపి సన్దైవానుగత స్సుఖ్యాత్। ప్రత్యంభ వేన్మిత్రం ప్రాప్య సుఖీభవతి ఇతి విశేషః॥౨౯॥౩౦॥ లో కేతి॥ పర్యాయః పరివర్తనః- వృత్తాన్తమ్- స్వభావమిత్యర్థః- ప్రాజ్ఞః తదస్య క్షణికత్వాదినా లోకః క్షణికో ఏవ సుఖాదిత్రివృత్త్యాదినా లోకః క్షణికం ఇతి జ్ఞాన వాన్॥౩౧॥ భాగ్యవతా భజతే నరమితి పాఠః- కర్మఫలస్య సుఖదుఃఖరూ పస్య భాగ్యత్వం స్వప్రాప్య మూఢః సుఖం లబ్ధ్వా బుద్ధిమదాదయో పీత్యర్థః- భాగి నం భజతే సుఖమిత్యపి పాఠః-భాగినమ్ భాగ్యవన్తమ్॥౩౨॥౩౩॥ మూఢతమాః సుష

చ బుద్ధేః పరం గతాః। తే నరాః సుఖమేధన్తే క్లిశ్యత్యన్తరితో జనః॥౩౪॥ అన్త్యేషు రేమిరే ధీరా నాన్తే మధ్యేషు రేమిరే। అన్త్యప్రాప్తిం సుఖం ప్రాహుర్దుఃఖమన్తరమేతయోః॥౩౫॥ యే చ బుద్ధిసుఖం ప్రాప్తా ద్వన్ద్వాతీతా విమత్సరాః। తాన్నైవార్థా న చానర్థా వ్యథయన్తి కదాచన॥౩౬॥ అథ యే బుద్ధిమప్రాప్తా వ్యతిక్రాన్తాశ్చ మూఢతామ్। తేఽతివేలం ప్రహృష్యన్తి సన్తాపముపయాన్తి చ॥౩౭॥ నిత్యం ప్రముదితా మూఢా దివి దేవగణా ఇవ। అవలేపేన మహతా పరిభూతా విచేతసః॥౩౮॥ సుఖం దుఃఖాన్తమాలస్యం దుఃఖం దాక్ష్యం సుఖోదయమ్।

మూఢో [illegible] తావద్యన్న [illegible] దాయన్తి-నూత్రమపి- [illegible] పత్త్యే [illegible] తరాశక [illegible] స్వాశ్యగుసుఖహా, [illegible] దైవతా [illegible] అన్తరం భేదః, [illegible] వికల్ప [illegible] అన్తరితః, [illegible] క్లిశ్యతి- అథ [illegible] ల్పం [illegible] సుఖమస్తీతి, [illegible] మిత్యాది [illegible]॥౩౪॥ [illegible] వచనం సుషుప్తి [illegible] పాఠః- ఏతయోరితి ద్వివచనం తు [illegible] పాఠః- అన్తరం మధ్యమ్॥౩౫॥ [illegible] బుద్ధిసుఖం, బుద్ధేః పరం [illegible] సుఖమ్, ప్రాప్తాః, అత ఏవ ద్వన్ద్వాతీతాః సుఖదుఃఖాద్యతీతాః- మత్సరః [illegible] త్వమ్- తద్వర్జితాః- అర్థాః [illegible]- అనర్థాస్తద్వియోగాదయః॥౩౬॥ అప్రజ్ఞం [illegible] అథ యే ఇతి॥ అతివేలమత్యన్తమ్॥౩౭॥ అత్యజ్ఞం [illegible] నిత్యమితి॥ అవలేపేన గర్వేణ- మూఢాః [illegible] విచేతసః- [illegible] పరిభూతాః [illegible]॥౩౮॥ తర్హి [illegible] సుఖమిత్యాశఙ్క్యాహ॥ సుఖమితి॥ దుఃఖం [illegible] దుఃఖం [illegible] సుఖం [illegible] ఇత్యర్థః- ఆలస్యం దుఃఖం చా [illegible] సుఖోదయమితి పాఠే, సుఖేష్వనర్హో దుఃఖాదనుద్విగ్నః- దాక్ష్యం [illegible] సాధనానుష్ఠానే [illegible]- ఆలస్యం దుఃఖకరమ్- [illegible]- [illegible], బుద్ధ

[illegible] బుద్ధేః పరం పారం గతాః [illegible]- సుఖమితి [illegible] విశేషణమ్॥౩౪॥ అన్త్యేషు తత్త్వజ్ఞాన [illegible]- [illegible] అత్య [illegible]॥౩౫॥ [illegible] తత్త్వజ్ఞానే [illegible]॥ యే చ బుద్ధిసుఖమితి॥ బుద్ధిసుఖం తత్త్వజ్ఞానానన్దమ్- ద్వన్ద్వాతీతాః శీతోష్ణాది [illegible]॥౩౬॥ అథ యే ఇతి శ్లో [illegible]॥౩౭॥ నిత్యమితి శ్లో [illegible] మూఢతయా- అవలేపేన గర్వేణ పరిభూతాః [illegible]- [illegible] పాఠే- గర్వేణ [illegible] విచేతసోఽపి విధిబద్ధా ఇత్యర్థః॥౩౮॥ ఆలస్యం [illegible] సుఖం [illegible] సుఖరూపమ్, అన్తే దుఃఖరూపమ్- దాక్ష్యం [illegible] దుఃఖమ్, ఉత్తరత్ర తు సుఖస్యోదయో యస్మిన్ తథా [illegible]- [illegible]

భూతిస్త్వేవం శ్రియాసార్ధం దక్షే వసతి నాలసే॥౩౯॥ సుఖం వా యది వా దుఃఖం ప్రియం వా యది వాఽప్రియమ్। ప్రాప్తం ప్రాప్తముపాసీత హృదయేనాపరాజితః॥౪౦॥ శోకస్థానసహస్రాణి భయస్థానశతాని చ। దివసే దివసే మూఢమావిశన్తి న పణ్డితమ్॥౪౧॥ బుద్ధిమన్తం కృతప్రజ్ఞం శుశ్రూషుమనసూయకమ్। దాన్తం జితేన్ద్రియం చాపి శోకో న స్పృశతే నరమ్॥౪౨॥ ఏతాం బుద్ధిం సమాస్థాయ గుప్తచిత్తశ్చరేద్బుధః। ఉదయాస్తమయజ్ఞం హి న శోకః స్ప్రష్టుమర్హ

స్య మాం గచ్ఛతాం గేహమపి। సహ శ్రియా తత్ప్రతాపశాలిని పురుషే తిష్ఠామి తయా విద్యయా॥౩౯॥ సుఖదుఃఖసాధనం ప్రియాప్రియమ్. హృదయేన హర్షశోకమయేన, అపరాజితః అనభిభూతః॥౪౦॥ శోకేతి॥ శోకస్థానాని ఇష్టవియోగాదీని. భయస్థానాని అనిష్టసంయోగాదీని. ఆవిశన్తి స్వకార్యోత్పాదనేన వ్యాప్నువన్తి॥౪౧॥ న పణ్డితమిత్యేతద్వ్యనక్తి బుద్ధీతి॥ బుద్ధిః గ్రన్థధారణసామర్థ్యమ్. తద్వన్తమ్. కృతా స్వతః సిద్ధా ప్రజ్ఞా ఊహాపోహకౌశలం యస్య తమ్. శుశ్రూషుం శాస్త్రశ్రవణపరమ్. అనసూయకమ్. శాస్త్రీయేఽర్థే దోషదృష్టిరసూయా. తద్రహితమ్. దాన్తం జితబాహ్యేన్ద్రియమ్. జితేన్ద్రియం జితచిత్తమ్॥౪౨॥ గుప్తం కామాదిభ్యో రక్షితం చిత్తం యేన స గుప్తచిత్తః. యుక్తచిత్త ఇతి పాఠే ప్రణిధానయుక్తచిత్త ఇత్యర్థః. అతఏవ ఉదయాస్తమయజ్ఞమ్. జగదుత్పత్తిలయస్థానం బ్రహ్మ తజ్జ్ఞమ్. యుక్తచిత్తత్వాత్. ఏతేన తరతి శోకమాత్మవిదితి శ్రుత్యర్థో దర్శితః— ఉదయాస్తమయేత్యత్ర ప్రాక్ శుక్లకృష్ణగతిజ్ఞం తం దేవాసురవినిర్గతమిత్యర్థం గౌడాః పఠన్తి. తస్యార్థః. శుక్లం సత్త్వమ్. కృష్ణం తమః. తాభ్యాం ప్రాప్యే గతీ ప్రకాశావరణాత్మకే ముక్తిసంసారాఖ్యే. తజ్జ్ఞమ్. దేవాః దానదయాదమాః సాత్త్వికత్వాచ్ఛుక్లా వృత్తయః. అసురాః రాజసతామసా లోభమోహాద్యాస్తా ఏవ. తాసాముభయీనామపి విశేషేణ నిర్గమో బహిర్భావో యస్మాత్తమ్. యుక్తచిత్తో హి యోగబలేన ముక్తిసంసారయోర్గన్తా

మహా॥ ౩౯॥౪౦॥ హర్షస్థానశతాని చేత్యపి పాఠః॥౪౧॥ కృతా శిక్షితా ప్రజ్ఞా యస్య తమ్. స్పృశతి ఆత్మవృత్తిం నేపదమానమ్॥౪౨॥ గుప్తమనర్థేభ్యో రక్షితం చిత్తం యస్య సః. యుక్తచిత్త ఇతి పాఠే సమాహితచిత్తః. ఉదయాస్తమయజ్ఞమ్ ఉత్పత్తివినాశజ్ఞమ్. అనిత్యత్వజ్ఞానవన్తమిత్యర్థః. ఉదయాస్తమయజ్ఞమిత్యతః పూర్వం శ్వేతదర్థం ఉచ్యతే. శుక్లకృష్ణగతిజ్ఞం తం దేవాసురవినిర్గతమితి. శుక్లకృష్ణ గతీ అర్చిరాదిధూమాదికే. గీతం హి శుక్లకృష్ణే గతీ హ్యేతే ఇతి॥ అర్చిరాదినాఽనావృత్తిం యాతి కృష్ణయా తు పునరావర్తతే ఇతి జ్ఞానవన్తమిత్యర్థః। దేవశబ్దేన స్వర్గాదయో దేవలోకా ఉచ్యన్తే అసురశబ్దేన అసుర్యా నామ తే లోకా ఇత్యుక్తా లోకాః. ఉభయేభ్యశ్చ లోకేభ్యో నిర్గతః పరాఙ్ముఖత్వం యస్య తం

తి॥౪౩॥ యన్నిమిత్తం భవేచ్ఛోకస్త్రాపో వా క్రోధ ఏవ వా। ఆయాసో
వా యతో మూలమేకాఙ్గమపి తత్త్యజేత్॥౪౪॥ కించిదేవ మమత్వేన
యదా భవతి కల్పితమ్। తదేవ పరితాపార్థం సర్వం సంపద్యతే త
దా॥౪౫॥ యద్యత్త్యజతి కామానాం తత్సుఖస్యాభిపూర్యతే। కామా
నుసారీ పురుషః కామాననువినశ్యతి॥౪౬॥ యచ్చ కామసుఖం లోకే
యచ్చ దివ్యం మహత్సుఖమ్। తృష్ణాక్షయసుఖస్యైతే నార్హతః షోడశీం క
లామ్॥౪౭॥ పూర్వదేహకృతం కర్మ శుభం వా యది వాఽశుభమ్।
ప్రాజ్ఞం మూఢం తథా శూరం భజతే యాదృశం కృతమ్॥౪౮॥ ఏవ
మేవ కిలైతాని ప్రియాణ్యేవాప్రియాణి చ। జీవేషు పరివర్తన్తే దుఃఖా
ని చ సుఖాని చ॥౪౯॥ ఏతాం బుద్ధిం సమాస్థాయ సుఖమాస్తే గుణాన్వి

తానన నిరుద్ధ ... శుద్ధ్యతి బ్రహ్మ ... నశ్యతీతి॥౪౩॥
యతః ఆయాసః, తన్మూలం కారణం యాసాదిః, ఏకాఙ్గం శరీరైకదేశ ... తదపి త్య
జేత్. ... తథనదారాది॥౪౪॥ దారాదౌ మమత్వేన అనర్థహేతుః, ప్రత్యుత త్యా
గ ఏవ సుఖకర ఇత్యాహ ద్వాభ్యామ్॥ కించిదవేతి॥౪౫॥ కామానాం విషయాణాం
త్యా॥౪౬॥ వైరాగ్యం స్తౌతి॥ యచ్చేతి॥ లోకే ... దివ్యం స్వర్గభవమ్. తృష్ణాక్ష
యో వైరాగ్యమ్॥౪౭॥ నన్వేవం ధనాదిత్యాగే కథం దేహానర్వాహ ఇత్యాశఙ్క్యాహ॥
పూర్వేతి॥ కృష్టసుఖార్థమైహికో యత్నో వ్యర్థః॥౪౮॥ ... పూర్వకర్మాపి ... ష్ట
యత్నజత ఆహ॥ ఏవమితి॥ యథా ... గ్యాదిజాని సుఖదుఃఖాన్యప్రార్థితా
న్యేవ లభ్యన్తే, ఏవమేవప్రియాప్రియాణ్యన్నాదీని లాభనాశాదీని చ లభ్యన్త ఇత్యన
ర్థకో యత్న ఇత్యర్థః॥౪౯॥ ఏతామ్. యచ్చ కామసుఖమిత్యాదినా ఉక్తామ్. సు

మ్॥౪౩॥ శోకాః ... తాపస్సంతాపో రోగాదిజన్యః. క్రోధోఽభిమానః.
ఆయాసశ్రమో భారవహనాదిజన్యః. దుఃఖమేవ చేతి పాఠే ... లాభాదిజన్య
స్య ... ॥౪౪॥ మమత్వం మమాయమిత్యభి ... ॥
... శ్రీ ... కావ్యయాత్మ పరిత్యయ ... తేన॥౪౫॥ కామానా ...
నిష్కారణేన వస్తు॥౪౬॥...॥౪౭॥ ॥ ఏవమేవ, పూర్వకర్మానుగుణమేవ. ప్రియా
ణి సుఖకరాణి. అప్రియాణి దుఃఖకరాణి. పరివర్తన్తే. ప్రవర్తన్త ఇత్య
ర్థః॥౪౯॥ ఏతాం బుద్ధిం సమాసాద్య నాఽసీ ... గుణాన్వి ఇత్యపి పాఠాన్తరమ్॥

వి। పొరసిన వలదూఁద మోదము ఖేదంబుఁ॥క॥ ఇది వాయదియను మూఁ
తన్మ। దినెయ్యది పట్టుకొల్పినను వాసితమై, తుదిఁ జేటు నొందు, వానికి। నది
శోకము నావహించు, నత్యంతంబుఁ॥క॥ వినుము, పురాతనజన్మం। బునఁ జేసి
నయట్టి, కర్మముల ఫలములు, ప్రా। జ్ఞునికైనఁ బొందు, వానికి। నను జేశ్వర,

తః। సర్వాన్ కామాన్ జుగుప్సేత క్రోధం కుర్వీత పృష్ఠతః॥౫౦॥ వృ
త్త ఏవ హృది ప్రాణో మృత్యురేష మనో భవః। క్రోధో నామ శరీరస్థో దే
హినాం ప్రోచ్యతే బుధైః॥౫౧॥ యదా సంహరతే కామాన్ కూర్మో
ఙ్గానీవ సర్వశః। తదాఽత్మజ్యోతిరాత్మాయ మాత్మన్యేవ ప్రపశ్య

ఘం నిరుద్వేగం యథాప్రాప్త, తృష్ణా, గుణాన్వితః వైతృష్ణ్యాన్వితః- జుగుప్సేత నిన్దేత- కామాన్ విషయాన్- కామాన్ భోగాన్- క్రోధం కుర్వీత పృష్ఠతః॥౫౦॥ వృత్తో ఇత్యనిష్పన్నః- మృత్యుః జన్మమరణాఖ్యసంసారద్వారభూతః- మనోభవః కామః- సవితర్క చిన్మాత్రేణ ప్రతిహతః క్రోధరూపేణ పరిణమత ఇత్యర్థః॥౫౧॥ యదే తి॥ త్రివిధాః కామాః స్థూలసూక్ష్మకారణోపాధిభోగ్యా విషయాః- తత్ర స్థూలానాం త్యాగః శబ్దాదీనాం స్థూలానామేవ- సూక్ష్మాణాం వాసనామయానాం త్యాగో వైరాగ్యతార్థ్యస్సర్వవిషయన్మరణాన్మవ్యథాః- ఏతానపి గురూక్త యత్నాద్భిరత్య ద్యపోర్ధా [illegible]ం [illegible] ప్రవిష్టో యోగీ, అతిహి సర్వే కామాస్సమాహితాః యచ్ఛాప్యస్యహాస్తి యచ్చనాస్తి సర్వం తదత్రగత్వావిన్దతి ఇతి శ్రుతేర్వ్యత్యయమానం త్రి లోక్యన్తర్గత మతీతానాగతం కామజాతం సంకల్పసమకాలోత్థితం పురోవర్తమానమేవ పశ్యన్ క్రీడాది [illegible]మాన్యాన్ప్రాప్యత, అతస్తానపి సంహరేత్- తథాచ సూత్రం భగవతః పతఞ్జలేః- స్థాన్యుపనిమన్త్రణే సఙ్గస్మయాకరణం పునరనిష్టప్రస ఙ్గాదితి- వ్యాఖ్యాతం చ చైతన్యగవతా బాదరాయణేన- చత్వారః ఖల్వమీ యోగినః ప్రథమ కల్పికో మధుభూమికః ప్రజ్ఞాజ్యోతిః అతిక్రాన్తభావనీయశ్చేతి తత్ర మధుమతీం భూమిం సాక్షాత్కుర్వతో బ్రాహ్మణస్య స్థానినో దేవాః సత్త్వవిశుద్ధిమనుపశ్యన్తః స్థానైరుపనిమన్త్ర యన్తే- భో ఇహాస్యతామిహ రమ్యతాం కమనీయోఽయం భోగః, కమనీయేయం కన్యా, రసాయనమిదం జరామృత్యూ బాధతే, వైహాయసమిదం యానం, అమీ కల్పద్రుమాః, పుణ్యా మన్దాకినీ, సిద్ధా మహర్షయః, ఉత్తమా అనుకూలా అప్సరసః, దివ్యే శ్రోత్రచక్షుషీ, వజ్రోపమః కాయః, స్వగుణైస్సర్వమిదముపార్జితమాయుష్మతా ప్రతిపద్యతామి

కామాన్- విషయాన్- క్రోధం పృష్ఠతః కుర్వీత- క్రోధేనాభిభూతో న భవేదిత్య ర్థః॥౫౦॥ మృత్యుర్మృత్యుతుల్యః, ఏష మనోభవః కామః, ప్రాణః పరిణతః, వృత్తో జాతస్సన్, దేహినాం శరీరస్థ ఏష క్రోధో నామ బుధైః ప్రోచ్యతే- గీతం భగవతా- కామ ఏష క్రోధ ఏష రజోగుణసముద్భవః। మహాశనో మహాపాప్మా విద్ధ్యేన మిహ వైరిణమితి- భాషితం చ- కామో మహాశనశ్చతుర్విషయేష్వనభిలక్షణాత్, ఏవమపి ప్రతిహతగతిః ప్రతిహతిహేతుభూత చేతనాన్ ప్రతి క్రోధరూపేణ పరిణత ఇతి॥౫౧॥ కామాన్ ఇన్ద్రియార్థాన్ శబ్దాదీన్ సంహరతే సంక్షిపతి- గీతం హి భగవతా- యదా సంహరతే చాయం కూర్మోఽఙ్గానీవ సర్వశః। ఇన్ద్రి యాణీన్ద్రియార్థేభ్యస్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితేతి- ఆత్మజ్యోతిః స్వయంప్ర కాశః- ఆత్మన్యేవ ప్రపశ్యతి- ఆత్మవిషయే ప్రసన్నో భవతి- ఆత్మసాక్షాత్కా

౨॥౫.౩॥ న బిభేతి యదా చాయం యదా చాస్మాన్న బిభ్యతి। యదా నే

[illegible] స్థానం దేవతానాం ప్రియమిత్యేవ [illegible] దోషా
[illegible] - ఘోరేషు [illegible] రాజ[illegible] రేషు పా[illegible] మానేన మయా జనన [illegible]
రే [illegible] [illegible] తైశతిమి [illegible] [illegible] చైతే [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] సంసారాగ్నే [illegible] మిథ్యసీకుర్యా [illegible]
[illegible] [illegible] పరమేశ్వరః [illegible] [illegible] ఇత్యేవం
[illegible] సమాధిం [illegible] - [illegible] కుర్యాత్ - [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] మాదో లబ్ధ [illegible] [illegible] [illegible] ఇతి-
[illegible] [illegible] - [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] అయమర్థః - [illegible] సూర్యాదినా జ్యోతిషా [illegible]
[illegible] జ్యోతిషా [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] జ్యోతిరాప్తి
[illegible] పురుషస్స్వయం జ్యోతిరితి - తేన [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] ఇతి - [illegible] [illegible]
[illegible] ॥౫.౪॥ [illegible] శ్లోకం [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] వ్యాఖ్యమ్॥ న బిభేతి॥ [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] - [illegible] అత్ర [illegible] జ్యోతిః [illegible]
[illegible] ॥౫.౪॥ న బిభేతి [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]

స్తుతిం న ద్వేష్టి బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా॥౫౩॥ ఉభే సత్యానృతే త్యక్త్వా శోకానన్దౌ భయాభయే। ప్రియాప్రియే పరిత్యజ్య ప్రశాన్తాత్మా భవిష్యతి॥౫౪॥ యదా న కురుతే భావం సర్వభూతేషు పాపకమ్। కర్మణా మనసా వాచా బ్రహ్మ సంపద్యతే తదా॥౫౫॥ యా దుస్త్యజా దుర్మతిభిర్యా న జీర్యతి జీర్యతః। యోఽసౌ ప్రాణాన్తికో రోగస్తాం తృష్ణాం త్యజతస్సుఖమ్॥౫౬॥ అత్ర పిఙ్గళయా గీతా గాథాః శ్రూయన్త ఉత్తమాః। యథా సా కృచ్ఛ్రకాలేఽపి లేభే ధర్మం సనాతనమ్॥౫౭॥ సంకేతే పిఙ్గ

పాఠః పరమాం గతిమితి॥౫౩॥ సత్యం వ్యావహారికం హేయాది. అనృతం స్వప్నాది. శోకో ఇష్టవియోగజం ... ప్రీతిః ... ప్రశాన్తాత్మా ... ఉపరత ఆత్మా చిత్తం యస్య స ప్రశాన్తాత్మా॥౫౪॥ ... పాపకం హింసనమ్॥౫౫॥ ఏవం స్థితిః తృష్ణాత్యాగ ఏవ ... పూర్వకమాహ॥ యా దుస్త్యజేత్యాదినా॥౫౬॥ కృచ్ఛ్రకాలే సనాతనం ధర్మం నిత్యసిద్ధం యోగం॥౫౭॥ సంకేతే ... ఆస్థాయ ... స్థాపితవతీ. తీవ్రదుఃఖ ...

తిదా వాస్తవ్య ... తదా బ్రహ్మ సంపద్యతే. ... సంపద్యతే. అనాద్యావిద్యక ... బ్రహ్మభావః ... దోషవియుక్తతయా ... బ్రహ్మభావాద్భ్రష్టః ... ఉత్తరశ్లోకేన ... ప్రశాన్తాత్మా భవిష్యతీత్యత్ర వ్యాఖ్యాస్యతే॥౫౩॥ సత్యానృతే ఇతి శోకాదీనాం సర్వేషాం విశేషణమ్. ... భావ్యశ్లోకాదయస్సాపేక్షయా స్థితత్వేన సత్యత్వముచ్యతే. స్వాపేక్షయా తు అస్థితత్వేన అనృతత్వముచ్యతే. ప్రియాప్రియే ఇత్యాదిష్వపి ... శోకనిమిత్తం ... యద్వా సత్యం చ అనృతం చ సత్య ... ప్రియత్వేన పరిత్యజ్య, శోక శోకానన్దౌ, ... ప్రియాప్రియే, శోకాదిభయాభయే చ పరిత్యజేదిత్యన్వయః. యద్వా అనృతం సాంసారికం పుత్రవృష్ట్యాదిఫలం కర్మ, సత్యం స్వర్గాదిపరలోక సాధనం కర్మ. యద్వా ఇదం సత్యమిదమనృతమిదం ప్రియమిదమప్రియమితి ద్వంద్వం పరిత్యజ్య సర్వమపి నిత్యప్రియానన్దమయత్వేన మన్యేతేత్యర్థః ఇతి దిక్॥౫౪॥ సర్వభూతేషు సర్వప్రాణిషు పాపకం దుష్టం హింసారూపం భావమ్. కర్మణా మనోవాక్కాయ వ్యాపారేణ. బ్రహ్మ సంపద్యతే ఇత్యస్య పూర్వవదర్థః॥౫౫॥ ప్రాణాన్తికః ప్రాణాన్తకర ఇతి యావత్॥౫౬॥ గాథాః శ్లోకాః. సనాతనం ధర్మం భగవన్తం ... కృష్ణం ధర్మం సనాతనమితి స్మర్యతే. యథా లేభే తథా గీతా

మందు డైశ్వర్యమహిమ యెంచు మిమ్మి॥ క॥ పరమసుఖము తృష్ణాయుఁ డగు,। టరయఁగ నిట్లగుట, పింగళాలాపములం; బరిబోధితమగు, ధరణీ। శ్వర, చెప్పెదఁ దె

ళా వేశ్యా కాన్తేనాసీ ద్విదేహకా। అథకృచ్ఛ్రగతా శాన్తాం బుద్ధి మాస్థాపయత్తదా॥౫౮॥॥ పిఙ్గళా॥ ఉన్మత్తాహమనున్మత్తం కాన్తమ న్వవసంచిరమ్। అన్తికేఽరమణంసన్తం నైనమధ్యగమం పురా॥౫౯॥॥ ఏకస్థూణం నవద్వార మపిధాస్యే హ్యగారకమ్। కాహం కాన్త మిహా

వైరాగ్యహేతురితి భావః॥౫౭॥॥ ఉన్మత్తా వికారవతీ. అనున్మత్తం నిర్వికారం, కాన్తం స్వామినమన్తర్యామి ణమన్వవసమ్. వసఆచ్ఛాదనే. ఆచ్ఛాదితవత్యస్మి. అహంకారధర్మం కామాదికమసులక్షీకృత్యాచ్ఛాదితవతీ. అన్తికేప్యాదయుక్తో రమణంఆనన్దప్రదమ్. ఏవ హ్యేగానన్ద [illegible] మఱ [illegible] పారః॥౫౮॥॥ ఏకా [illegible] ణిత్యేకస్థూణమ్. నవ [illegible] మూర్ధాదికాని [illegible] ద్వారాణి యస్య తత్ నవద్వారమ్. పిధాస్యామి [illegible] ఆగారమివ [illegible] దేహాగారం [illegible] కాహం [illegible] విశేషజనకజ్ఞానేనాశ [illegible] కంగతా। ఆత్మనో [illegible] నవన్తం [illegible] విష్ణుపురాణోక్తేః [illegible] బిమ్బప్రతిబిమ్బ [illegible] ధ్యానాత్ [illegible] ఇహాపోర్థాకాశే [illegible] పేక్షావిర్భావన్తం [illegible] కాన్త ఇతి కామయన్తే. సకామవృత్తాః.

[illegible]॥౫౮॥॥ కృచ్ఛ్రగతా [illegible] ఆసమన్తాత్, స్థాపయత్. ఆత్మనిశమప్రధానాం బుద్ధిమకరోదిత్యర్థః॥ ౫౯॥॥ ఉన్మత్తా [illegible] కామాదిమతీ. కాన్తమనుప్రియం [illegible] అనుస్మృత్య [illegible] వేత్యన్తర్యామ్యుచ్యతే. [illegible] న్యవసమ్. [illegible] పురా [illegible] సమీపే [illegible] నాధ్యగమం [illegible] అన్తికేమరణమపహారి [illegible]॥౫౯॥॥ స్థూణా [illegible] నవద్వారాణి. నవద్వారమగారం [illegible] అపిధాస్యామి [illegible] నవద్వారాణి [illegible] మాత్సర్యం [illegible] [illegible] కాహం, ఏవం [illegible] కాన్తముత్తాకాన్తా [illegible] కామయన్తే [illegible] ఇతి [illegible]

లియపినుము, వాని తెఱంగున్॥౧౫॥వ॥పింగళయును వేశ్య, తనమాఱ్చు వాని గాక వేచి వేచి, పెద్దయుంబ్రొద్దు వోవునంతకునుండి, వాఁడు రాకుండుట యును॥౧౬॥గీ॥పను వేమఁగుడు, వానినీ వేమరు। పట్టిచనుపఁగలదెహాం ంకిఁ దొంగఁగి,। యొంటికంబ మొప్పునింటి వాకిళులుతో। మ్మిదియు, నెఱుఁగమూసి నిసుగకోమ॥౧౭॥॥పొంతకువచ్చినవానిన। కాంతుని గాఁగొనుచు, నా రుని౯ గాంక్షింపక, యే। నెంతయునూఱడిమనమున,। జింతయొక్కఁడు లేక

ధ్యాన్తమయం కాన్తేతిమంస్యతే॥౪౦॥ అకామాం కామరూపేణ ధూర్తా నరకరూపిణః। నపునర్వఞ్చయిష్యన్తి ప్రతిబుద్ధాస్మిజాగృమి॥౪౧॥ అనర్థోహి భవేదర్థో దైవాత్పూర్వకృతేనవా। సంబుద్ధాహం నిరాకారా నాహమద్యాజితేన్ద్రియా॥౪౨॥ సుఖంని రాశః స్వపితినైరాశ్యం పరమంసుఖమ్। ఆశామనాశాం కృత్వాహి సుఖంస్వపితి పిఙ్గళా॥౪౩॥ భీష్మః॥ ఏతైశ్చాన్యైశ్చ విప్రస్య హేతు

తథాచశ్రుతిః- యత్రత్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్తత్కేనకం పశ్యేదిత్యాది ప్రద్యోతస్థా యిం అన్యమన్యథాభావేన భేదం పశ్యతి- కాన్తేతి కాంతం గార్హః॥౪౦॥ అ కామాం ఆత్మలాభేన సర్వకామావాప్తేః నిరిచ్ఛామ్- కామరూపేణ కాముకరూపే ణ- ప్రతిబుద్ధా జ్ఞాతాత్మతత్త్వా- జాగృమి జాగర్మి- అవిద్యానిద్రోచ్ఛేదాత్ జ్ఞాత తత్త్వోపవిషయైరాకృష్యత ఇత్యర్థః॥౪౧॥ అనర్థః ధనాద్యాశయా- వైక్లబ్యం, అ ర్థోపార్థో భవేత్- ఆశాయా నిరస్వరూపా చ్ఛేదహేతుత్వేన దుఃఖాయా పినస్యాత్- అత్ర హేతుః- దైవాత్ దేవస్యానుగ్రహాత్- నిరీశ్వరవాదమనురుధ్యాహ॥ పూర్వకృతేనవే తి। నిరాకారా నిష్ప్రపంచజ్ఞానరూపా॥౪౨॥ సుఖమితి॥ నైరాశ్యమేవ పరంసుఖం మోక్షాఖ్యపరమసుఖప్రాప్తిః- అశనంభోజనమాశః- నిఃఇచ్ఛాభోగః- తత్ప్రహాతా వ్యనాశామ్- భోగార్థంహి ధనాశా- భోగత్యాగాదుచ్ఛిద్యత ఇత్యర్థః॥౪౩॥ పర్యవ

తే నత్వరతత్వాదన్యత్ర కాన్తత్వబుద్ధిర్నోత్పత్స్యత ఇత్యర్థః- కాన్తేతి సన్ధిరార్షః। ॥౪౦॥ ఏవమకామామ్- కామాం- కామేన కమనీయేన రూపేణ యుక్తా ఇత్యపూర్వత్వ ప్రాప్యా- న రకరూపిణ ఇత్యత్యతిన దృష్టాః- ప్రతిబుద్ధాస్మి జ్ఞాతవత్యస్మి- అతఏవ జాగృమి జా గర్మి- అజ్ఞాననిద్రాతో నివృత్తాస్మి- జాగృయాత్యాగమః॥౪౧॥ దైవాద్భాగ్య త్పునాదాత్ ఏతజ్జన్మనితత్త్వైవయాసంపాదితాత్, పూర్వకృతేన పూర్వకర్మణా వా, అనర్థ ఏవార్థోభవేత్- పరమమయర్థః- ప్రకృతే కామార్థం ప్రవిష్టస్య శాంతి తత్త్వాంశస్య శాస్త్రసాధన త్వదర్శనాదేవ ముక్తిః- యద్వా పూర్వకృతేన ప్రాగ్జన్మప్ర సాదాచ్ఛక్రియాత నర్థోవా అర్థోవా భవేదిత్యన్వయః- నిరాకారా విషయా కారనిరాకరణాత్, అహమజితేన్ద్రియా న- కింతు జితేన్ద్రియైవేత్యర్థః- నిరాకారేతి పాఠే నిరాకరణం నిరాకారః- సాన్యాస్తి నిరాకారేత్యర్థః- ఆద్యచ్ బోధ్యః॥౪౨॥ ఆశామనాశాంకృత్వా- ఆశా కామః పిఙ్గళా పిఙ్గళానామ్నీ వేశ్యా కామనాసీత్యర్థః॥౪౩॥ హేతుమద్భిరుపపత్తిమద్భిః- వచ్యమానాపితః ప్రకృతార్థాపితః- అపగతపుత్రశో

యున్నఁ, జెందు సుఖంబుల్ ॥౧౮॥ క॥ ఆశయెయింద్రియజయ ముఖి। నాశ ముఁబొందించుఁ, గావునందొరఁగెద నే। నాశను, సౌఖ్యము నిచ్చు ని। రాశ యనఁ, యని పలికి, యట్టిదై నిద్రించెన్ ॥౧౯॥ వ॥ అనియివ్విధంబున విప్రుండుప దేశించిన వాక్యంబులం గలంకం దేఱి, సేనజిత్తు సుఖియై య్యుర్వీపునునందలి తా

మద్భిస్సుభాషితైః। పర్యవస్థాపితో రాజా సేనజిన్ముముదే సుఖీ॥౬౧॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి
సేనజిద్గీతా నామ పఞ్చదశోఽధ్యాయః-ఆదితో
ఽష్టాశీత్యధికశతతమోఽధ్యాయః

యుధిష్ఠిరః॥ అతిక్రామతి కాలేఽస్మిన్ సర్వభూతక్షయావహే। కిం శ్రేయః ప్రతిపద్యేత తన్మే బ్రూహి పితామహ॥ ౧॥ భీష్మః॥ అత్రాప్యుదాహరన్తీమమితిహాసం పురాతనమ్। పితుః పుత్రేణ సంవాదం తన్నిబోధ యుధిష్ఠిర॥౨॥ ద్విజాతేః కస్యచిత్పార్థ స్వాధ్యాయనిరతస్య వై। బభూవ పుత్రో మేధావీ మేధావీ నామ నామతః ॥౩॥ సోఽబ్రవీత్పితరం పుత్రః స్వాధ్యాయకరణే రతమ్। మోక్షధర్మార్థకుశలో లోకతత్త్వవిచక్షణః। ॥౪॥ పుత్రః॥ ధీరః కింస్విత్తాత కుర్యాత్ప్రజానన్ క్షిప్రం హ్యాయుర్భ్రశ్యతే

స్థాపితః ఆత్మతత్త్వనిష్ఠాం ప్రాపితః ॥౬౧॥ ఇతి నీలకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే పిఙ్గళాగీతార్థప్రకాశకాధ్యాయః ప్రథమః॥

పూర్వం జితాశో మోక్షమిచ్ఛేదిత్యుక్తమ్। సంప్రతి తత్ప్రకారం ధిలవ్యానతిక్రాన్త ఇత్యాదినా॥ అతికామతి॥ అతిక్రామతి జరారోగాదిభిః న్యూనం పరాభవం కుర్వతి। శ్రేయః పరత్ర హితకరమ్॥౧।౨।౩॥ మోక్షధర్మాణామర్థేషు కుశలః విచక్షణః। ఊహాపోహ

కః కృతజ్ఞస్సర్వజ్ఞః॥౬౧॥ ఇతి వ్యాసభాష్యకరో శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే పఞ్చదశోఽధ్యాయః॥

ఏతం పుత్రశోకాద్వ్యపనోదనోపాయం బోధితో యుధిష్ఠిరస్సం ప్రతి శ్రేయస్సాధనం పృచ్ఛతి॥ అతిక్రామతీతి॥ ఉపహతి సంపాదయతీత్యాదివిశేషణైః సర్వభూతక్షయావహః ॥౨॥ మేధా ధారణావతి బుద్ధిః తద్వాన్ నామతశ్చ మేధావీ నామ మేధావీతి ప్రసిద్ధః॥౩॥ స్వాధ్యాయో వేదాధ్యయనమ్- తత్కరణే- మోక్షసాధనభూతధర్మార్థేషు తత్ప్రయోజనే మోక్షే చ కుశలః విచక్షణః॥౪॥ తత్, తస్మాత్ - యథార్థజ్ఞాత్ సాయోగ

త్పర్యంబనుసంధించి, శాంతినొందుమని చెప్పినఁ, గుంతీతనయాగ్రజుండు, శాంతనవుతో, భూతక్షయావహంబగు కాలంబతిక్రాంతంబగుచున్నయది, యప్పుడు జనంబులకెయ్యది గతవ్యంబు, బుపదేశింపుమనిన, నమ్మనుజపతింబ్రీతింగనుంగొని, యమ్మహాత్ముండు పితాపుత్రసంవాదంబనునితిహాసంబుగల, దాకర్ణింపుము, దానినీవడిగినయది తేటపడునని పలికి, యిట్లనియె॥౨౦॥ సీ॥ వేదవిదుండగు విప్రనందనుఁడు మేధావినామకుఁడు మేధా

శ్యతేమానవానామ్। పితస్తదాచక్ష్వయథార్థయోగంమమానుపూ
ర్వ్యాయేనధర్మంచరేయమ్॥౫॥ పితా॥ వేదానధీత్య బ్రహ్మచర్యేణ పు
త్రపుత్రానిచ్ఛేత్పావనార్థం పితౄణామ్। అగ్నీనాధాయ విధివ
చ్చేష్టయజ్ఞోవనంప్రవిశ్యాథ మునిర్బుభూషేత్ ॥౬॥ పుత్రః॥ ఏవ
మభ్యాహతేలోకే సమన్తాత్పరివారితే। అమోఘాసుపతన్తీషు కింధీర
ఇవభాషసే॥౭॥ పితా॥ కథమభ్యాహతో లోకః కేన వాపరివారితః। అ
మోఘాః కాః పతన్తీహ కిన్నుభీషయసీవమామ్॥౮॥ పుత్రః॥ మృత్యునాభ్యా
హతోలోకోజరయాపరివారితః। అహోరాత్రాః పతన్త్యేతేననుకస్మా
న్నబుధ్యసే॥ అమోఘారాత్రయశ్చాపి నిత్యమాయాన్తి యాన్తి
చ॥౯॥ యదాహమేతజ్జానామినమృత్యుస్తిష్ఠతీతిహ। సోహంకథం ప్ర
తీక్షిష్యే జ్ఞానేనాపి హితశ్చరన్॥౧౦॥ రాత్ర్యాంరాత్ర్యాం వ్యతీ

కుశలః॥౪॥ యథార్థయోగం ఫలసమ్బన్ధసహితం॥౫॥ మునిర్వానప్రస్థః॥౬॥
అభ్యాహతే మృత్యునాభిహతే సంవారితే జరయా వ్యాప్తే పతిత పిణ్డలి జీర్ణ
పాఠః॥ అమోఘాసు ఆయుర్హరణేన సఫలాసు రాత్రిషు॥౭॥౮॥ అహోరాత్రా
శ్చాపీతి పాఠే అహోరాత్ర యఃఇతి శ్చేదేవా శబ్దఏవార్థేభిన్నక్రమః॥ యాన్త్యేవ నతిష్ఠ
న్తీత్యర్థః॥౯॥ నతిష్ఠతి అపితు తిష్ఠత్యేవ అర్వాగాయుః తి॥౧౦॥ జ్ఞానేనాపి హితః
అనాచ్ఛాదితజ్ఞానకవచస్సన్ మృత్యునాభియుక్తః అహంతు తదా కథం మో

క్షాయశ్చ- తమ్- ఆనుపూర్వ్యా అనుక్రమేణ॥౫॥ పుత్రానిచ్ఛేదితి గార్హస్థ్యముక్త
మ్- పావనార్థం- తారణార్థమిత్యర్థః- మునిస్తాపసః- బుభూషేత్ భవితుమిచ్ఛే
త్॥౬॥ ..॥౯॥౧౦॥ నమృత్యుస్తిష్ఠతి కిన్త్వాగచ్ఛత్యేవేతిభావః- అపిహితః అజ్ఞా
నేనాచ్ఛాదితః- నభవతి యస్సపిహితః- అతఏవ జ్ఞానేనేతి- జ్ఞానేనాపిహిత ఇతి పాఠే
జ్ఞానేన మృత్యునా అపిహితః ఆచ్ఛాదితః మృత్యునాగృహీతకేశ ఇవస్థిత ఇతిభావః॥

వివరుఁడు,। సత్త్వమియ్యఁబున,నపుత్రో,నాయువున్నులకు వేగంబచనుచునుం
డు।దీనిపైఁగను వెట్టి,ధీరతెదలకొల్పి, మేలువాటిల్ల, నెయ్యెయిఁజరించు। వా
రొకో,యనవుడు వా. కినిట్లనుఁ(దండ్రి),యాలునునపత్యంబుగలుగు। తెలుఁ
గునడిపి,లక్ష్యలప్తనిజరుఁడయి,।శమమునొంది,కాననమునకేగి,। సా
మ్యవృత్తిముక్తి సాధించి,మృత్యువు।నఘుని తి గెలువవలయు,నన
ఘ॥౭౧॥వ॥అనినవిని, మేధావితండ్రికిట్లనియె॥౭౨॥ సీ॥నికరముకాంబు
నీకుఁగొంతగలట్లుపలికెదు,నీవుగర్వంబుసొచ్చి।నప్పటనుండియు,నన్వే

తాయా మాయయాసల్పతరంయదా। తిరోధాయ దివసమితి విద్యాద్విచక్షణః॥౧౧॥ గాధోదకే మత్స్య ఇవసుఖంవిన్దేతకస్తదా॥౧౨॥ అసంప్రాప్తేషు కామేషు మృత్యురభ్యేతిమానవమ్। పుష్పాణీవ విచిన్వన్త మన్యత్ర గతమానసమ్। వృకీవోరణ మాసాద్యమృత్యురాదాయగచ్ఛతి॥౧౩॥ అద్యైవకురుయచ్ఛ్రేయో మాత్వాంకాలోఽత్యగాదయమ్। అకృతేష్వేవ కార్యేషు మృత్యుర్వైసంప్రకర్షతి॥౧౪॥ శ్వఃకార్యమద్య కుర్వీత పూర్వాహ్ణేచాపరాహ్ణికమ్। నహిప్రతీక్షతే మృత్యుః కృతమస్యనవాకృతమ్। కోహిజానాతి కస్యాద్యమృత్యుకాలోభవిష్యతి॥౧౫॥ యువైవ ధర్మశీలస్స్యాదనిత్యంఖలు జీవితమ్। కృతేధర్మేభవేత్కీర్తి రిహప్రేత్య చవైసుఖమ్॥౧౬॥ మోహేనహి సమావిష్టః పుత్రదారార్థముద్యతః। కృత్వాకార్యమకార్యంవా పుష్టిమేషాం ప్రయచ్ఛతి॥౧౭॥ తంపుత్రపశుసంపన్నం వ్యాసక్తమనసంనరమ్। సుప్తంవ్యాఘ్రోమృగమివ మృ

ద్విజేంద్రమిత్యర్థః। అపిశబ్దస్య చ గతార్థత్వ ఆశా లోపః కృత్స్నం। ఇత్యమాసః। జాలేనాపిహితః ఇతిపాఠే తు న అకారలోపః। జాలేనమాయావరణేన అపిహిత ఆచ్ఛాదితః॥౧౦॥ వన్ధ్యంనిష్ఫలం॥౧౧॥ యదామృత్యురభ్యేతి తదాకః సుఖం విన్దేతేతి సంబన్ధః॥౧౨॥ పుష్పాణి కామ్యకర్మఫలాని ... అన్యత్ర ... స్త్రీసజ్జే ... అర్థః॥౧౩॥౧౪॥ అనిత్యం ఖల్విత్యత్ర నిమిత్తమితిపాఠే ... కారణహీనమ్॥౧౬॥ మోహేనేతి। ఏషాం పుత్రాదీనాం॥౧౭॥ సుప్తం ... మహౌఘమివేతిపాఠే సుప్తంసైకతే, మహౌఘోమహానదీ। అకాలపూరః

॥౧౦॥ దివసం గతదినమ్॥౧౧॥ గాధోదకే, అల్పోదకే ... ॥౧౨॥ అసంప్రాప్తేష్వితి॥ పుష్పాణీవేతి॥ ... అన్యత్ర గతమానసం ... మృత్యురాదాయ గచ్ఛతి॥౧౩॥౧౪॥ కస్యాయం మృత్యుకాల ఇత్యపిపాఠః॥౧౫॥ ఇహలోకే కీర్తిర్భవేత్। ప్రేత్యపరలోకే ... సుఖంభవేత్॥౧౬॥ మోహేనఅజ్ఞానేన ... ॥౧౭॥ వ్యాసక్తమనసం పుత్రదారాదిష్వాసక్తచిత్తమ్॥ సుప్తంమృగం

పణము సేయుఁగొనిపోవుటకు మృత్యువని యెఱుంగు। మిపిరెడు నీటమీనవుఁగాదె దారపుత్రాది సక్తుండగు నలఁడు, గాన। నమునసుప్తుండైన నరుఁబులిగొనిపోవునట్టులుచూ, మృత్యువపహరించుఁ। జేసినది, సేయును

త్యురాదాయగచ్ఛతి॥౧౯॥ సంచిన్వానకమేవైనం కామానామవితృప్త
కమ్। వ్యాఘ్రః పశుమివాసాద్య మృత్యురాదాయ గచ్ఛతి॥౨౦॥ ఇదం
కృతమిదం కార్యమిదమన్యత్కృతాకృతమ్। ఏవమీహాసుఖాసక్తం కృ
తాన్తః కురుతే వశే॥౨౧॥ కృతానాం ఫలమప్రాప్తం కర్మణాం కర్మసం
జ్ఞితమ్। క్షేత్రాపణగృహాసక్తం మృత్యురాదాయ గచ్ఛతి॥౨౨॥ దుర్బ
లం బలవన్తం చ శూరం భీరుం జడం కవిమ్। అప్రాప్తం సర్వకామార్థా
న్మృత్యురాదాయ గచ్ఛతి॥౨౩॥ మృత్యుర్జరా చ వ్యాధిశ్చ దుఃఖం చానేక
కారణమ్। అనుషక్తం యదా దేహే కిం స్వస్థ ఇవ తిష్ఠసి॥౨౪॥ జాతమేవా
న్తకోऽన్తాయ జరా చాన్వేతి దేహినమ్। అనుషక్తా ద్వయేనైతే భావాః స్థా

తే॥౧౯॥ సంచిన్వానకం తత్పరం సంచిన్వానం సంగ్రహీతారమ్॥౨౦॥ కార్యం కర్తుమిష్టమ్. కృతాకృతం అర్ధకృతమ్. ఈహా తృష్ణా॥౨౧॥ ఫలం న ప్రాప్తం యేన తం ఫలమప్రాప్తం నరమ్. అప్రాప్తకర్మఫలమిత్యర్థః. కర్మసంజ్ఞం [illegible] సంజ్ఞావన్తమ్॥౨౨॥...॥౨౪॥ ద్వయేనాన్తకజరాభ్యాం॥౨౫॥ ఏకం పు

తారిణం వ్యాఘ్ర ఇవ॥౧౯॥ సంచిన్వానకమ్. కుత్సితం యథా తథా వృత్తాన్ పుత్రాదీన్ గో ధనాదీన్ సర్జయన్తమ్. ఏవైకమిత్యపి పాఠః. ఏకమేవ మృత్యుర్గృహ్ణాతి, న తు పుత్రాదీనపి, యదర్థేఽయం తాం చినోతీత్యభిప్రాయః. ఆసాద్య ప్రాప్య. [illegible], ఆదాయ గృహీత్వా. పశుమివాదాయేత్యపి పాఠః. వ్యాఘ్రః పశుమాదాయేవ మృత్యురేనమాదాయ గచ్ఛతీత్యన్వయః॥౨౦॥ కార్యం కర్తుమర్హమ్. [illegible] తమితి యావత్. కృతం చ తదకృతం చ కృతాకృతమ్. అసమాపితమిత్యర్థః. ఈహా తృష్ణా. తదేవ సుఖమ్. కృతాన్తోఽన్తకః॥౨౧॥ అప్రాప్తమ్ అప్రాప్తవన్తమ్. కర్మసంజ్ఞితమ్ [illegible] గృహాద్యది సంజ్ఞావన్తమ్. కర్మసఙ్గిమితి పాఠే కృతానాం కర్మణాం ఫలస్య నవాప్తావపి పునః కర్మస్వేవ సక్తమిత్యర్థః॥౨౨॥ దుర్బలత్వ భీరుత్వ జడత్వాని బలవత్త్వ శూరత్వ కవిత్వ విరుద్ధధర్మాః. జడం మన్దబుద్ధిమ్. కవిం పణ్డితమ్. కామానామర్థాన్ ప్రయోజనాని ఫలానీత్యర్థః॥౨౩॥ దుఃఖం చానేకకారణమిత్యత్ర [illegible] జన్యమ్॥౨౪॥ జాతమాత్రమేవ దేహినమ్, అన్తాయ నాశాయ మృత్యురన్వేతి అనుసరతి. జరా చాన్వేతి. స్థావరాణ్యత్వస్థాయినః

న్నది, సేయవలయు; నది, యసంగతకార్యంబులందుఁదగులు। వాని, మృత్యుదేవత దనవశముఁ జేయుఁ; గాన, గాలంబు నేమఱఁగాదుతం
డ్రి॥౨౩॥ క॥ భీరుఁడు, శూరుఁడుఁ, జడుఁడు వి। శారదుఁ, డబలాత్మకుండు, సబలుం, డనరే,। దేరినయిన, మృత్యువుదు। ర్వారం బై యపహరించు, వైది

వరజజ్ఞవాః॥౨౫॥ మృత్యోర్వా ముఖమేతద్వై యా గ్రామే వసతో రతిః।
దేవానామేష వై గోష్ఠో యదరణ్యమితి శ్రుతిః॥౨౬॥ నిబన్ధనీ రజ్జురేషా
యా గ్రామే వసతో రతిః। ఛిత్త్వైతాం సుకృతో యాన్తి నైనాం ఛిన్దన్తి దుష్కృ
తః॥ ౨౭॥ న హింసయతి యః ప్రాణాన్మనోవాక్కాయహేతుభిః। జీవితా
ర్థాపనయనైః కర్మభిః స న బధ్యతే॥౨౮॥ న మృత్యుసేనామాయాన్తీం జాతు
కశ్చిత్ప్రబాధతే। ఋతే సత్యమసత్త్యాజ్యం సత్యే హ్యమృతమాశ్రి

తా[illegible] ... తేషాం త్యాగ ... మృత్యోర్వేతి॥ గ్రామే ... [illegible]
[illegible] ... దేవానాం ... గోష్ఠం ... [illegible]
[illegible] అరణ్యం వివిక్తదేశః ... దేవానామిన్ద్రియాణాం ... [illegible]
[illegible] గృహం త్యక్త్వా ఏకాన్తే ... [illegible] ॥౨౬॥ ... ముక్తమితి ...
[illegible] ॥౨౭॥ న హింసయతి ... [illegible] ... హేతుభిః ...
[illegible] ... కర్మహేతుభిరితి ... జీవితము ... [illegible]
[illegible] ... ప్రాణిభిః ... నహింస్యతే ... [illegible]
[illegible] ... [illegible]
[illegible] ... కర్మభిః ... బధ్యతే ... [illegible]
[illegible] ... బధ్యతే ... [illegible]
ఇతి ... [illegible] ॥౨౮॥ మృత్యుసేనాం
జరావ్యాధిరూపామ్. సత్యం అబాధితాత్మ ... [illegible] ... అమృతం

॥౨౯॥ [illegible]
[illegible] మృత్యో ... [illegible]
[illegible] దేవానాం గోష్ఠః ... [illegible]
[illegible] ... మృత్యోర్వా ... [illegible] ॥౨౬॥ ని
[illegible] ... బన్ధనీ ... [illegible] ॥౨౭॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ॥౨౮॥ [illegible]
[illegible] మృత్యుసేనాం జన్మజరావ్యాధ్యాదం, ... [illegible]
[illegible] ... [illegible]

కవర్త్య॥౨౯॥క॥ ననుసంసృతి మృత్యుపుప,। ట్టనఘా, నిస్సంగవృత్తి య
మనగృహము, నెట్టననిట్టగుటంగనుఁగొని,। తునుముము, సంసారరజ్జు

తమ్॥౨౯॥తస్మాత్సత్యవ్రతాచారః సత్యయోగ పరాయణః। సత్యాగమః సదాదాన్త స్సత్యేనైవాన్తకం జయేత్॥౩౦॥అమృతంచైవ మృత్యుశ్చ ద్వయం దేహేప్రతిష్ఠితమ్। మృత్యురాపద్యతే మోహాత్సత్యే

ఉపరతాభావః। ఏతేన సత్యయోగో న జరా న మృత్యుః ప్రాప్తస్య యోగాగ్నిమయం శరీరమితి శ్రుతేరర్థ ఉక్తః। ఋతేన సత్యేన సత్యాద్యమితి పాఠే అసత్యమజ్ఞానమాత్యం [illegible] స్యేత్యర్థః॥౨౯॥ సత్యవ్రతాచారః బ్రహ్మప్రాప్త్యర్థాని వ్రతాన్యాచరతీతి తథా। సత్యయోగః చిదాభాసరూపస్య జీవస్య బ్రహ్మవిలాపనమ్। తత్పరాయణః। సత్యః వేదప్రమాణభూతః, ఆగమో గురువేదవాక్యం, యస్య సః, సత్యాగమః, శ్రద్ధావాన్॥౩౦॥ దేహే ఉక్తే। మోహాద్విషయపారవశ్యాత్। సత్యేన తద్వర్జనాత్మకేన యోగేన। తథా చ మన ఏవ మనుష్యాణాం కారణం బన్ధమోక్ష

తేనని వారయితుమిష్ట [illegible] తథా [illegible] సత్య [illegible] యా నః, సత్యవలక్ష్య [illegible] ఆత్మ [illegible] కల్యా ణే [illegible] సత్యా [illegible] దానాహిం [illegible] కల్యా [illegible] యద్వా సత్యః పర మాత్మా। తాన్యాదిం [illegible] వ్యాఖ్యాతత్వాత్। సత్యం [illegible] సత్యం [illegible] తాన్యత శబ్దేన [illegible] మమమాయా [illegible] మామవయ [illegible] మాయా మేతాం [illegible] గీతమ్। ౨౯॥ ఏతం [illegible] సత్యయా॥ తస్మాదితి॥ వ్రతాని [illegible] ఆచారా [illegible] నాద కర్మానుష్ఠానాని। యోగో [illegible] ధ్యానసం గతియుక్తి [illegible] ఏతాని [illegible] దామ్యకాని త్యర్థః। [illegible] ఆచారా [illegible] నాదక ర్మానుష్ఠానానిచ [illegible] తాన్యాచరతి [illegible] ఇతి [illegible] యోగో ధ్యానం [illegible] వరా యణః [illegible] ఆగమః [illegible] ప్రమాణము। సత్యస్వ [illegible] సత్యాగమః [illegible] దాన్తో [illegible] మృత్యుమ్॥౩౦॥ దేహ [illegible] [illegible] సాధనాను ష్ఠానస్య మృత్యుసాధనానుష్ఠానస్య చ [illegible] దేహే ప్రతిష్ఠితమిత్యుచ్యతే। మోహాజ్ఞానాన్మృత్యు రాపద్యతే [illegible] న తం మృత్యుః [illegible] మృత్యుమాపద్యతే [illegible] సర్వో మృత్యు [illegible] [illegible] ఏవమమృతము [illegible]

దురితవిదూరా॥౨౫॥క॥అమృతము మృత్యువున,నస; త్యము మోహము, గాన, ఘనుమహాత్మక,యేన; ల్యమునన మృత్యువు గెల్చెడు; నమసుఖదుః

నావద్యతే శ్రుతమ్॥౩౧॥ సోఽహం హ్యహింస్రః సత్యార్థీ కామక్రో
ధ బహిష్కృతః। సమదుఃఖ సుఖః క్షేమీ మృత్యుం హాస్యామ్యమర్త్యవ
త్॥ ౩౨॥ శాన్తియజ్ఞ రతో దాన్తో బ్రహ్మయజ్ఞే స్థితో మునిః। వా
ఙ్మనః కర్మయజ్ఞశ్చ భవిష్యామ్యుదగాయనే॥ ౩౩॥ పశు యజ్ఞైః
కథం హింస్రైర్మాదృశో యష్టుమర్హతి। అన్తవద్భిరివ ప్రాజ్ఞః

మః। యస్మాదాత్మనయానుకర్తుం మత్యైర్నిర్వపణం శ్రుతమితి శ్రుత్యర్థః॥౩౧॥
క్షేమీ శరణసుఖార్థీ. అమర్త్యవత్ కారణ్యగర్భవత్॥౩౨॥ శాన్తియజ్ఞః నివృత్తిమా
ర్గాభ్యాసః. బ్రహ్మయజ్ఞో నిత్య ముపనిషదర్థచిన్తనమ్. వాగ్యజ్ఞః ప్రణవజపః. మ
నోయజ్ఞః ఆకారోకారమకారార్ధమాత్రాణాం పూర్వపూర్వస్యోత్తరోత్తరత్ర
ప్రవిలాపనమ్. కర్మయజ్ఞః స్నానశౌచగురుశుశ్రూషావ్యాకర్మకధర్మానుష్ఠానమ్. ఉ
దగాయనఇతి దేవయాన పథనిమిత్తముక్తమ్. ఉపాంశుయజ్ఞ ఉదగయన భవిష్యామి. ఔర్ధ్వదై
హిక మ్॥౩౩॥ అన్తవద్భిరనిత్యఫలైః క్షేత్రయజ్ఞైః శరీరత్యాగైః. యథా కశ్చిత్
శాదః ప్రాప్తం ప్రాప్తం శరీరం పూర్వపూర్వనాశనానన్తరం విషాగ్న్యుద్బన్ధనాదినా

ప్రతిదానగర్భే జననమిథ్యాద్విష్టి యానాన్తర్యేణ జ్యేష్ఠ॥౩౧॥ హింస్రాహింసా శీల శ్వన
భవతీత్యహింస్రః. అమర్త్యవత్, యత్రపూర్వే సాధ్యాః సన్తి దేవాః, సదా శ
శ్వన్తిసూరయ ఇత్యాదిశ్రుతిప్రసిద్ధ నిత్యసూరివత్, మృత్యుం హాస్యామిత్యత్ర మ-
ఋమృత్యుర్భవతి పాశాన్తరేఽపి నవిద్యతే మృత్యుస్సంసారో యేషామిత్యల్పత్వాత్
ఏవార్థః॥౩౨॥ శాన్తిరన్తరిన్ద్రియనిగ్రహః. సైవ యజ్ఞః. దాన్తః బాహ్యేన్ద్రియని
గ్రహవాన్. బ్రహ్మవిషయయోగో యజ్ఞః ధ్యానరూపస్తస్మిన్. మునిర్మననశీలః.
వాఙ్మనః కర్మయజ్ఞశ్చ. వాగ్యజ్ఞో భగవద్విషయక మన్త్రజపాదిః. మనో
యజ్ఞో భగవద్గుణ విభూత్యాది చిన్తనమ్. కర్మయజ్ఞో భగవదర్చనమ్. ఉద
గాయనే ఉదగయన ఇతి ప్రశస్త కాలోప లక్షణమ్. అపూర్వోత్తరాయన
శబ్దః॥౩౩॥ హింస్రైః ప్రాణివిరోధకాను కూలవ్యాపారకర్తృభిః. అగ్నీషోమీయం పశు
మాలభేతేతి[౩।౧।౨౫] సూత్రేణ పశ్వాయాగో యే పశుహింసాయా హింసాత్వాభావ
ప్రతిపాదనం పారమార్థిక హింసా కార్యకత్వాభావాభిప్రాయమ్. ఏతాదృశైః,
అన్తవద్భిః అన్తవదేవాస్య తద్భవతీతి శ్రుత్యుక్త రీత్యా అల్పాస్థిరఫలైః, పశుయజ్ఞైః
మాదృశః ప్రాజ్ఞః తద్యథేహ కర్మచితో లోకః క్షీయత ఏవ మేవా ముత్ర పుణ్యచితో
లోకః క్షీయత ఇతి జ్ఞానవాన్. క్షేత్రయజ్ఞైరివ పిశాచవదితి ప్రష్టాన్తః. యథా

ఖుండనగుచు, శాంతిపరుఁడనై,౹౨౬॥గీ॥ నాకుఁబ్రజగతియిచ్చు ననంగ
వలవ,। జీనప్రజయయి పొడమెదఁ గాననేను। నన్నుఁగనుచున్న, నది
మోక్షణంబుసేయు। నాపబడనట్టులగుటఁబ్రజాభియుక్తి॥౨౭॥క॥వినుప
శుయజ్ఞము హింసన,। మనంతఫలనంబు గాదహంకృతి సహితం,।బనఘా

శ్చైత్రియజ్ఞైః పిశాచవత్ ॥౩౪॥ యస్య వాఙ్మనసీ స్యాతాం సమ్యక్ప్ర ణిహితే సదా। తపస్త్యాగశ్చ సత్యం చ స వై పరమవాప్నుయాత్ ॥౩౫॥ నాస్తి విద్యాసమం చక్షుర్నాస్తి సత్యసమం తపః। నాస్తి రాగసమం దుఃఖం నాస్తి త్యాగసమం సుఖమ్ ॥౩౬॥ ఆత్మన్యేవాత్మనా జాత ఆత్మనిష్ఠో ప్రజోపి వా। ఆత్మన్యేవ భవిష్యామి న మాం తారయతి ప్రజా ॥౩౭॥ నైతాదృశం బ్రాహ్మణస్యాస్తి విత్తం యథైకతా సమతా సత్యతా

పునః పునర్ఘ్నన్తి, తద్వ్యతిరిక్తం పశ్వాదశరీరమాత్మదేహాత్మ్యేన పశ్యన్తం ధం [illegible] యన్తీత్యర్థః క్షాత్రేత్యపిపాఠః। క్షత్రియాణాం యుద్ధయజ్ఞైః [illegible] ర్థః ॥౩౪॥ యస్యేతి వాగాదిత్రికం యస్య బ్రహ్మణి ప్రణిహితం, స పరం బ్రహ్మ ప్రాప్నుయాదితి ముఖ్యపాఠః ॥౩౫॥ విద్యా గ్రన్థజ్ఞానం బ్రహ్మసాక్షాత్కారాదరదూత్త కరణవృత్తిశ్చ జ్ఞానాకారపర్యాయా ॥౩౬॥ [illegible] ॥ ఆత్మనీతి ॥ ఆత్మని బ్రహ్మణి ఆత్మనా బ్రహ్మరూపేణ జాతః। న పితామాతరి। ఆత్మనిష్ఠో బ్రహ్మధ్యానః। అప్రజోऽనపత్యః। [illegible] ఆత్మన్యేవ బ్రహ్మణ్యేవ భవిష్యామి న మాం [illegible] పుత్రరూపేణ ప్రజా సన్తతిః ॥౩౭॥ ఏకతా [illegible] శీలం [illegible]

జ్ఞ [illegible] మనుష్యయజ్ఞ [illegible] రాధనమాత్రపరాః। యథా పిశాచాః స్వ [illegible] శరీరమాంసనేన పోషయితారం పూజయన్తి [illegible] జ్ఞై దేవానాం [illegible] ఇత్యర్థః ॥౩౪॥ ఏవం [illegible] పరిగ్రాహ్యమాహ [illegible] ॥ యస్యేతి ॥ వాఙ్మనసే [illegible] ప్రణిహితే భగవద్విషయే [illegible] అపోహ్య [illegible] శరీరక్లేశః। త్యాగ ఇతరవిషయవైరాగ్యమ్। [illegible] సత్యం [illegible] యోగశ్చేతి పాఠే యోగో ధ్యానమ్। వాఙ్మనః ప్రణిధానే [illegible] సే ఇతి బోధ్యమ్ ॥౩౫॥ ౩౬ ॥ ఆత్మని పరమాత్మని విషయే, ఆత్మనా భగవతా ఆచార్యరూపేణ జీవన [illegible] జాతః। అనన్యేనపి భవతి। అనన్యబ్రహ్మేతి వేద [illegible] త్। అస్తి బ్రహ్మేతి చేద్వేద। [illegible] పునః [illegible] సహి విద్యాతస్తం జనయతి। తచ్ఛ్రేష్ఠం జన్మేతి హి శ్రూయతే। ఏవమాచార్యజాతో హ్యాత్మనిష్ఠః భగవన్నిష్ఠాయుక్తః [illegible], అప్రజస్సన్తానహీనోపి వా, ఆత్మన్యేవ భవిష్యామి। [illegible] ముక్తో భవిష్యామి। ఏవం [illegible] న మాం ప్రజా తారయతి। ప్రజా హి పున్నామ్నో నరకాత్త్రాతి, పుణ్యలోకం చ సంపాదయతి। విదుషస్తు ఉభయవిద్యా [illegible] పుణ్యపాపే [illegible] పుణ్యపాపయోరుభయోరపి హేయత్వాత్ ॥౩౭॥ ఏకతా [illegible]

వాఙ్మనససమయంబు నుయోగంబు నవ్యయానందంబు ॥౩౫॥ వ॥ శా పునసేవను ॥౩౬॥ శాస్త్రోక్త ధాద్యము లగు। నీమాన సపిక్ష్య [illegible] యే

చ। శీలంస్థితిర్దణ్డ నిధాన మార్జవం తతస్తతశ్చోపరమః క్రియా
భ్యః ॥౩౮॥ కిం తేధనైర్బాన్ధవైర్వా పి కిం తే కిం తే దారైర్బ్రాహ్మణ
యో మరిష్యసి। ఆత్మానమన్విచ్ఛగుహాం ప్రవిష్టం పితామహాస్తే క్వ
గతః పితా చ॥౩౯॥ భీష్మః॥ పుత్రస్య తద్వచః శ్రుత్వా యథాకార్షీ
త్పితా నృప। తథా త్వమపి వర్తస్వ సత్యధర్మపరాయణః॥౪౦॥
ఇతిశ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి
పితాపుత్రసంవాదో నామ షోడశోధ్యాయః-ఆదిత
...న నవత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః.
యుధిష్ఠిరః॥ ధనినోధాధనా యేచ వర్తయన్తే స్వతన్త్రిణః। సుఖదుః

నీలకంఠవ్యాఖ్యా. దణ్డనిధానం వాఙ్మనః కాయైర్హింసాత్యాగః॥౩౮॥ గుహాం బుద్ధిమ్॥౩౯॥౪౦॥ ఇతి నీలకణ్ఠీయే మోక్షధర్మే ద్వితీయోఽధ్యాయః.
యథైవ మోక్షార్థినాం యతితవ్యముక్తమ్. అతః మోక్షసాధనం యజ్ఞాదిదానాదిభ

మ్. దేవతాన్తరపరత్వాభావ ఇత్యర్థః. శమతా, మునిచైతన్య పాతేచ ...
... ఇత్యాదౌ కల్యాణత్వమ్. సత్యతా అన్యతవాంతత్వాభావః. ...
... స్థితిః స్థైర్యమ్. ... స్థితిః. దణ్డస్య
కాయ వాఙ్మనో ... విధానమ్ ఆచరణమ్. దణ్డనిధానమితి పాఠే దణ్డ
స్య విధానం స్థాపనమితి పూర్వార్థః. ఆర్జవం కాయ వాఙ్మనసామేకరూ
పత్వమ్. తతస్తత స్తాత్తత్త్వార్థః క్రియాభ్యో లౌకికీభ్య ఉపరమః॥ ౩౮॥
గుహాం హృదయం ప్రవిష్టమాత్మానమితి పరమాత్మోచ్యతే. తందుర్దర్శం గూ
ఢమనుప్రవిష్టం గుహాహితం గహ్వరేష్ఠం పురాణమ్। అధ్యాత్మ యోగాధి గ
మేన దేవం మత్వాధీరో హర్షశోకౌ జహాతీతి హి శ్రూయతే. అన్విచ్ఛ, మార్గ
యస్వ. ప్రత్యక్ సమానాకారేణ ధ్యానేన ద్రష్టుం యతస్వేత్యర్థః. పితామహాః
పితృపితా, క్వగతః. పరమాత్మానమేవ ప్రాప్త ఇత్యర్థః. పితామహా ఇతిపాఠే పి
తుః పూర్వ ఇత్యర్థః॥౩౯॥ ౪౦॥ ఇతి శ్రీవ్యాసహృదయే శాన్తిపర్వణి మోక్ష
ధర్మే షోడశోఽధ్యాయః.
యేధనినో యేవాఽధనావా ధవన్తే స్వతన్త్రిణః స్వాస్వ వ్యాపారనిరతా వర్తయన్తే

కాంతగ్రహ! రాముండవై నిను వెదసుట। సూ మోలాంచెల్లనుడుగు, సులభ
వివేకా॥౩౦॥క॥ అనిపుత్రుండుపదేశం। బిన, జనకుండట్లచేసి, చెందెను
ఖంబు। న్మనుజేంద్ర, యవ్విధముఁగని। కొని, యీఁదుము సత్యధర్మకు
శలత్వంబున॥౩౧॥వ॥ అని చెప్పిన నజాతశత్రుండు శంతనుపుత్రునితో,

థా గతస్తేషాం కః కథం వా పితామహ॥౧॥ భీష్మః॥ అత్రాప్యుదాహరన్తీమ మితిహాసం పురాతనమ్। శమ్పాకేనేహ ముక్తేన గీతం శాన్తిగతేన చ॥౨॥ అబ్రవీన్మాం పురా కశ్చి ద్బ్రాహ్మణస్త్యాగమాశ్రితః। క్లిశ్యమానః కుదారేణ కుచేలేన బుభుక్షయా॥౩॥ ఉత్పన్న మిహ లోకే వై జన్మ ప్రభృతి మానవమ్। వివిధాన్యుపవర్తన్తే దుఃఖాని చ సుఖాని చ। ౪॥ తయో రేకతరే మార్గే యదేన మభిసంనయేత్। న సుఖం ప్రాప్య సంహృష్యే న్నాసుఖం ప్రాప్య సంజ్వరేత్॥౫॥ న వై చరసి యచ్ఛ్రే

సమేతం నిర్ధనానాంతు దుర్లభో మోక్షఇతి మన్వానః పృచ్ఛతి॥ ధనినఇతి॥ ధనినాం తేషాంతథానాం కేనప్రకారేణ సుఖదుఃఖయోర్ముక్తిః సంసారయోరాగమః కథం వా నిర్ధనానాం సుఖదుఃఖాగమ ఇత్యర్థః. ధృతవ్రతాః స్వశాస్త్రానుసారిణః॥౧॥ అప్యత్ర త్యాగస్యతు శాన్తిప్రతిపత్తేన త్యాగనైతే అప్యాతత్వమానహంరతి ప్రత్యనుసారాత్ అతిశ్చిరా ఏతముత్యక్తే నతుధనిన ఇత్యుత్తరయతి॥ అత్రాపీతి॥ శంపాకేన సుఖమ్. తేన పాకః రాగద్వేషాదిరాహిత్యా న్నిర్మలః. తేన శంపాకేన యద్గీతం తత్ - మాం ప్రతి కశ్చిద్బ్రవీదితి వ్యాఖ్యానం పద్యః॥౨॥ కుచేలేన కుత్సితేన. నిర్ధనత్వాదన్నాచ్ఛాదనహీనః॥౩॥౪॥ అభిసంనయేత్ దైవం యదిప్రాపయేత్, తర్హి నసంహృష్యే ది త్యాదినా సంబన్ధః. మార్గఇతి ప్రథమాన్త పాఠముసంనయేత్ సంప్రాప్నుయా త్॥౫॥ నవా ఇతి॥ త్యాగాదిధర్మవాన్ ఆత్మానం త్వం రామాత్మా - రామస్వం లోకేప్వవి

వృత్తిం కుర్వతే శివమిత్యర్థః - తేషాం సుఖదుఃఖయోరాగమః (ప్రాప్తిః) కః కీదృశః కథం కేన ప్రకారేణచ, ధనతి. కిం ధనిన సుఖిన ఉత నిర్ధనా ఇతి ప్రశ్నాభిప్రాయః॥౧॥ శమ్పాకఇతి కశ్చిద్బ్రాహ్మణః- శమ్పాక ఇతి తత్పరస్య - ముక్తేన ధనాద్విముక్తేన. తత్త్యతిహాధనత్యాగా ద్విముక్తస్య నిరాశస్య ఇత్యర్థః అత ఏవ శాన్తింగతేన॥౨॥ త్యాగమాశ్రిత ఇతి పాఠాన్తరమ్- కుదారేణ కుత్సితభార్యయా- వికతదనమాయా॥౩॥ ఇహ లోకే ఉత్పన్నం మానవం మనుష్యం జన్మప్రభృతి వివిధాని దుఃఖాని సుఖాని చ ఉపవర్తన్తే. పూర్వకర్మానుసారేణ ప్రవర్తన్త ఇత్యర్థః॥౪॥ యత్ సుఖదుఃఖయో రన్యతరత్, తయోః సుఖదుఃఖయో రేకతరే మార్గే ఏనం నరం అభిసంనయేత్, ప్రాపయేత్, తత్ సుఖం ప్రాప్య న ప్రహృష్యేత్, తాదృశమసుఖం ప్రాప్య న సంజ్వరేదిత్యన్వయః॥౫॥ హే భిక్షో త్వం రామాత్మా

జగంబున ధనవంతులునధనులుంగలిగి యుండుదురు, వారలలో సుఖులె వ్వరు దుఃఖులెవ్వరనియడిగిన నకుఁ-రు పితామహుండు, శమ్యాకుండ ను వొకఁ- శాంతిపరాయణబ్రాహ్మణుండు సంసారంబు వదలవిడచి మాయంతరకు నవసియుండునట్టివాఁడు, తొల్లి నాకడకువచ్చి గోష్ఠీప్రసం గంబుననుపదేశించిన వచనంబులుగలవు, వానివిను మువిభవర్ధ్రుశ్నంబు

యఆత్మనోఽపాయదీశిషే। ఆకామాత్మాపిహీ సదాధుర ముద్యమ్యచైవహి॥
౬॥ ఆకిఞ్చనః పరిపతన్ సుఖమాస్వాదయిష్యసి। అకిఞ్చనః సుఖం శేతే సము
త్తిష్ఠతిచైవహి॥ ౭॥ ఆకిఞ్చన్యం సుఖం లోకే పథ్యం శివమనామయమ్।
అనమిత్రపథో హ్యేష దుర్లభస్సులభో మతః॥ ౮॥ ఆకిఞ్చనస్య శుద్ధస్య
ఉపపన్నస్య సర్వతః। అవేక్షమాణస్త్రీన్ లోకాన్నతుల్యమిహ లక్ష
యే॥ ౯॥ ఆకిఞ్చన్యం చ రాజ్యం చ తులయా సమతోలయమ్। అత్యరిచ్య
తదారిద్ర్యం రాజ్యాదపి గుణాధికమ్ ॥ ౧౦॥ ఆకిఞ్చన్యే చ రాజ్యే చ విశే
షస్సుమహానయమ్। నిత్యోద్విగ్నో హి ధనవాన్మృత్యోరాస్యగతో య

అకిఞ్చనశ్రద్ధా ఉశ్రద్ధా ధృతిరధృతిః హ్రీః శ్రీః ఇత్యేతత్సర్వం మనసి వేదితవ్యమితి। త్వం
తు త్వరయా [illegible] కామాత్మాపి మనసా దాక్ష్యాత్ భాగ్యాత్ [illegible] మాత్రే
ణ సదా ధురముద్యమ్య [illegible] [illegible] [illegible]
నా [illegible] భవసి [illegible] ఆత్మనశ్చిత్తస్య [illegible] ఈశ్వరో భవసి
[illegible] తేన చిత్తస్య స్వాధీనత్వాత్ [illegible] ఇత్యర్థః॥ ౬॥ నాస్తి
కించన ధన దారాదికం యస్య సః అకిఞ్చనః, [illegible] అనికేతశ్చ [illegible]
ర్థః॥ ౭॥ పథ్యం [illegible] అనామయం నిర్విఘ్నం [illegible] అనమిత్రపథః [illegible]
[illegible] దుర్లభః కామినామ్. సులభః [illegible]॥ ౮॥ ఉపప
న్నస్య వైరాగ్య [illegible]॥ ౯॥ ౧౦॥ గుణాధిక్యమేవాహ॥ ఆకిఞ్చన్యే చేతి॥ ౧౧॥ న

[illegible] రహిత మనసాపి [illegible] సదా ధురం రాజ్యభార ముద్యమ్య [illegible] అత
[illegible] ఆత్మ [illegible]
[illegible] ॥ ౬॥ నాస్తి కించన యస్యాసా కిఞ్చనః [illegible]
[illegible]
[illegible] ॥ ౭॥ లోకే
[illegible] పథ్యం [illegible] శివం [illegible] ధనినాం దుర్లభో దరిద్రాణాం సులభ
[illegible] అనమిత్ర [illegible] రహితో మార్గః [illegible] ఆకిఞ్చన్య [illegible]॥ ౮॥ [illegible]
[illegible] ॥ ౯॥ ౧౦॥ నిత్యోద్విగ్నః [illegible]॥

వకు నుత్తరంబులయి యుండు ననిపలికి, యిట్లనియె॥ ౩౨॥ గీ॥ ధనము x
లిమియు లేమియుఁ గ్రాసునందు। నిలిపి, యెత్తంగ,ములు చూపె,నిర్ధ
నత్వ। మెకుడ్డై దాని దిక్కున, నెట్టులన్న। వినుము, గుణదోషములభం
గి విస్తరింతు॥ ౩౩॥ క॥ ధనముగలవాఁడు మృత్యువ। దనమున నున్నట్లుభ
యముదనచిత్తమునం। దనుకఁగ సల్లలనుడుకును,। పిను, శిఖిచోరాదిము

థా॥౧౧॥ నైవాస్యాగ్నిర్న చారిష్టో న మృత్యుర్న చ దస్యవః। ప్రభవన్తి ధనత్యాగా ద్విముక్తస్య నిరాశిషః॥౧౨॥ తం వై సదా కామచర మనుప్రస్తీర్ణశాయినమ్। బాహూపధానం శామ్యన్తం ప్రశంసన్తి దివౌకసః॥౧౩॥ ధనవాన్ క్రోధలోభాభ్యా మావిష్టో నష్టచేతనః। తిర్యగీక్షః శుష్కముఖః పాపకో భ్రుకుటీముఖః॥౧౪॥ నిర్దశన్నధరోష్ఠం చ క్రుద్ధో దారుణభాషితా। కస్తమిచ్ఛేత్పరిద్రష్టుం దాతుమిచ్ఛతి చేన్మహీమ్॥౧౫॥ శ్రియా హ్యభీక్ష్ణం సంవాసో మోహయత్యవిచక్షణమ్। సా తస్య చిత్తం హరతి శారదాభ్ర మివానిలః॥౧౬॥ అథైనం రూప మానశ్చ ధనమానశ్చ విన్దతి। అభిజాతోఽస్మి సిద్ధోఽస్మి నాస్మి కేవలమానుషః। ఇత్యేభిః కారణైస్తస్య త్రిభిశ్చిత్తం ప్రమాద్యతి॥౧౭॥ సంప్రసక్తమనా భోగాన్ విసృజ్య పితృసంచితాన్। పరిక్షీణః పరస్వానా మాదానం సాధు మన్యతే॥౧౮॥ తమతిక్రాన్తమర్యాదమాదదానం తతస్తతః। ప్రతి

చారిష్ట ఇత్యత్ర న చాద్రి ఇత్యపి పాఠః। అరిష్టశ్చౌరాద్యుపద్రవః॥౧౨॥ అనుప్రస్తీర్ణశయ్యాహీనే భూతలే శేతేయస్తమ్। ఉపధానం శిరోపధానం॥౧౩॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥ అభిజాతః ఉత్తమవంశః। త్రిభిః ధనరూపసత్త్వైః॥౧౭॥ భోగాన్ భోగ్యధనాదీన్ విసృజ్య వ్యర్థీకృత్యేత్యర్థః। పరస్వానామాదానం చౌర్యం॥౧౮॥ ప్రతిషేధన్తి దణ్డయ

౧౧॥ అగ్నిరాద్యతో న్యాయ్యమృత్యుపర్యన్తః శ్చ అకిఞ్చనం బాధితుం న ప్రభవన్తి। ధనినం తు అగ్నిర్గృహదాహాదినా బాధతే। అరిష్టశ్చోరోపద్రవో జలాశయాదిశోషణేన శరీరతాపనేన వా। దరిద్రస్య తు సర్వదా ఉదాసీనత్వాత్ త్యాగాత్మభవతీ సూత్యం తావ। మృత్యుశ్చ తాన్ప్రతి హేతుకః। న చారిష్ట ఇతి పాఠే అశుభావహో గ్రహః। నిరాశిషః నిష్కామస్య॥౧౨॥౧౩॥ తిర్యగక్ష ఇత్యపి పాఠః। తిర్యక్ప్రసారి అక్షం చక్షురిన్ద్రియం యస్య॥ ౧౪॥ దారుణానాం వాక్యానాం భాషితా వక్తా॥ మహీం దాతుమిచ్ఛతి చేదపీత్యర్థః। ౧౫॥ సతస్యేతి పాఠే సః సంపన్నవాన్॥౧౬॥ అభిజాతః ప్రశస్తవంశజః। సిద్ధః సిద్ధోఽస్మి సిద్ధ ఇతి పాఠే సాధ్యగహితఇత్యర్థః। త్రిభిః కారణైః రూపమానధనమానవిశేష మానుషత్వాభిమానైః। యద్వా అభిజాతత్వ సిద్ధత్వ కేవలమానుషత్వాభావాభిమానైః। యద్వా అభిజాతశబ్దోక్తాభిజనేన సిద్ధశబ్దోక్తవిద్యావృత్తాభ్యాం॥౧౭॥ భోగాన్ ప్రతి సంప్రసక్తమనాః భోగార్థం పితృసఞ్చితాన్ ధనాన్ విసృజ్య తత ఏవ పరిక్షీణః॥౧౮॥ ఆదదానమపహా

ఖ్యావిషయాపదకుఁ॥౩౪॥క॥ కోపంబును లోభంబును। నేపారి మనంబు గలఁప, నెప్పుడుఁ జింతా। తాపంబునొందు సధనుం। డాపదగాఁ గవ్విధ

షేధన్తి రాజానో లుబ్ధా మృత్యురివేషుభిః ॥౧౯॥ ఏవమేతాని దుఃఖాని తాని తానీహ మానవమ్। వివిధాన్యుపపద్యన్తే గాత్రసంస్పర్శజాన్యపి॥౨౦॥ తేషాం పరమదుఃఖానాం బుద్ధ్యా భైషజ్యమాచరేత్। లోకధర్మమవజ్ఞాయ ధ్రువాణామధ్రువైస్సహ॥౨౧॥ నాత్యక్త్వా సుఖమాప్నోతి నాత్యక్త్వా విన్దతే పరమ్। నాత్యక్త్వా చాభయః శేతే త్యక్త్వా సర్వం సుఖీ భవ॥౨౨॥ ఇత్యేతద్ధాస్తినపురే బ్రాహ్మణేనోపవర్ణితమ్। శమ్పాకేన పురా మహ్యం తస్మాత్త్యాగః పరో మతః॥౨౩॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి శమ్పాకగీతా నామ సప్తదశోఽధ్యాయః-
ఆదితో నవత్యధికశతతమోఽధ్యాయః-

ని- లుబ్ధాః క్ష్యథాః॥౧౯॥ సంస్పర్శజా విదాహచ్ఛేదాదిః॥౨౦॥ తేషాం ధ్రువాణాం అనశ్వరంభావినాం పరమదుఃఖానాం బుద్ధ్యా ప్రజ్ఞానేన భైషజ్యం నివృత్తికారం కుర్యాత్- కిం కృత్వా- అధ్రువైర్దేహాదిభిస్సహ లోకధర్మం శ్రుతిస్మృతిచోదితమవజ్ఞాయ ధిక్కృత్య॥౨౧॥౨౨॥౨౩॥ఇతి నీలకణ్ఠీయే మోక్షధర్మే త్రయోదశోఽధ్యాయః-

---

వ్యాఖ్యానమ్- అయమర్థం యథాపతితథాచార్యాదినా సంపాదయన్నపి- ఆదదావంతి తిష్ఠతి ఇత్యపిపాఠః- ఇషూణాం దాష్టాన్తికా రాజవక్తారః॥౧౯॥ గాత్రసంస్పర్శజాన్యపి- శరీరయోగసాధారణాని దుఃఖాని చ భవన్తి- అధికాని పుత్రాద్యపేక్షానీతి భావః॥౨౦॥ అధ్రువైర్ధనాదిభిః సాధారణైర్దుఃఖైః సహ ధ్రువాణాం శరీరయోగసాధారణానాం పరమదుఃఖానామ్- లోకధర్మం లౌకికవ్యాపారమ్ అవజ్ఞాయ అనాదృత్య॥౨౧॥ సుఖమైహలౌకికం పారలౌకికం చ- పరం పరమ్ పదమ్- అభయమితి శయన క్రియావిశేషణమ్- అభయ ఇతి పాఠే అభయః సన్నిత్యర్థః॥ ౨౨॥౨౩॥ ఇతి వ్యాసవ్యాఖ్యయా శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే సప్తదశోఽధ్యాయః-

---

ము సుఖావహమగునె॥౩౫॥ క॥ఎచ్చోటనైన, సధనుఁడు। పిచ్చలవిడినుండు, లేదు వెలిపించుకయుం,। బొచ్చెంపుచందమొల్లఁడు। మెచ్చరెసురలైనఁ, బలుకువ్యధమైయుండున్॥౩౬॥క॥లోకముచందము గనుఁగొని,। యీతానఁగినగు ధనాదులెల్లను, గాల। వ్యాకులతఁబొందఁగలయవి। గాకుండమియెఱిఁగి, విడువుకడఁజమ రెంచుగ॥౩౭॥క॥ధనవత్త్వము దుఃఖకరం। బని కని, తత్కాంక్ష విడుచునతఁకి, ధనతే। బనితాత్మాధీనత్వం। బనుపమసౌఖ్యంబు సేయు, నక్షీణముగ॥౩౮॥వ॥అని చెప్పెనని

ఈహమానః సమారమ్భాన్యది నాసాదయేద్ధనమ్। ధనతృష్ణాభిభూతశ్చ కింకుర్వన్సుఖమాప్నుయాత్ ॥౧॥ భీష్మః॥ సర్వసామ్యమనాయాసః సత్యవాక్యంచ భారత। నిర్వేదశ్చావిధిత్సా చయస్యస్యాత్ససుఖీనరః ॥౨॥ ఏతాన్యేవ పదాన్యాహుః పఞ్చవృద్ధాః ప్రశాన్తయే। ఏషస్వర్గశ్చధర్మశ్చ సుఖంచానుత్తమంమతమ్ ॥౩॥ అత్రాప్యుదాహరన్తీమమితిహాసంపురాతనమ్। నిర్వేదాన్మఙ్కినాగీతంతన్నిబోధయుధిష్ఠిర॥౪॥ ఈహమానోధనం మఙ్కిర్భగ్నేహశ్చపునః పునః। కేనచిద్ధ

పూర్వంధనస్యమోక్షహేతుత్వంనిరస్తమ్. జీవనహేతుత్వం ప్రత్యక్షమ్. అతో జీవనాయ, సమారమ్భాన్, కృషివాణిజ్యయజ్ఞదానాద్యారమ్భాన్, ఈహమానః కర్తుమిచ్ఛన్, యోధనమలభమానః, తృష్ణాభిభూతశ్చ, సకింకుర్యాత్. యత్నేనైవ ధనార్థం, ముక్తేః పరమేతైవారభ్యాదిత్యర్థః. అద్యైవైయ గాచ్ఛేత్ అన్త్యేజీవనార్థా పాతా శ్చమోక్షసాధనం విఘ్నితంభవతి. అతస్తయోర్మధ్యేకిం శ్రేయఇతిభావః॥౧॥ సర్వ త్రలాభాలాభ మానావమానాదౌ సామ్యముపైషమ్యం సర్వసామ్యమ్. అనాయాసః సాధనాత్యర్థం శ్రమాభావః. నిర్వేదో వైరాగ్యమ్. అవిధిత్సాకర్మణిఇచ్ఛాభావః. అ విధిత్సేతిపాఠే శ్రవణాదిచ్ఛా. లాభాదౌవైషమ్యే రాగాదిస్తతః ప్రవృత్తిస్తత ఆయాస స్తతస్సత్యంతత్యాగఇతి ఏతానిత్యక్త్వైవ సుఖీస్యాన్నత్వత్యక్త్వా. దేహానిత్యాధా స్త్వరబ్ధకర్మోపనశ్యైతేవాస్యాదిభిర్భవిష్యతి. తస్మాదుపరమ ఏవశ్రేయానిత్యర్థః॥౨॥ పదానిపదనీయాని ఆశ్రయణీయాని. ప్రశాన్తయే మోక్షాయ. ఏషఇతివిధేయా పేక్షయాలిఙ్గైకత్వే. స్వర్గాదిస్తత్సాధనత్వాత్ ॥౩॥౪॥ భగ్నేహః భగ్నాశః వ్యర్థ చేష్టావా. వత్స్యాభమనయోర్గాస్యగావౌతత్సరతాం. తాభ్యాంసహితం, యుగంతత

సమారమ్భాన్ ధనసంపాదనప్రయత్నాన్ ॥౧॥ సర్వత్రధనినిర్ధనేచసామ్యం సమబుద్ధిః. అనాయాసః ధనసంపాదనప్రయత్నత్యాగః. నిర్వేదః ధనవైరాగ్యమ్. అ విధిత్సావిక్షాభావః. అవిహింసేత్యపిపాఠః. పరపీడనాభావఇత్యర్థః॥౨॥ ప్రశాన్త యే పదాని. ప్రశాన్త్యర్థానిస్థానాని. ప్రశాన్తిసాధనానీతియావత్. ఏషః సర్వసామ్యా దిః. స్వర్గశ్చత్యాదికారణేకార్యోపచారేణ. అనుత్తమంసుఖంనిరతిశయానన్దః॥౩॥ ౪॥ ధనంప్రతిఈహమానోవ్యాప్రియమాణోమఙ్కిః. మఙ్కిరితినామ్నాప్రసిద్ధః. త స్యదమౌ కృష్యాది శకటాకర్షణార్థౌవత్సతరయోర్యుగం ద్వన్ద్వమ్. తస్యగో

చెప్పినాధర్మతనయుండుపితామహుతో,ధనతృష్ణాభిభూతుండగు పురు షుండేమిటసుఖియగుననులయు,నయ్యమరనదీనందనుండు, ధనార్జనం బుతోడివిసువుటంబుట్టినపిడుపునసుఖంబుగలుగు, నయ్యర్థంబు దెలిపె డునొకర్ల యితిహాసంబుగలదు, వినుమని, యిట్లనియె॥౩౯॥సీ॥ మంకి నాఁబరఁగుబ్రాహ్మణుఁడు ధనేచ్ఛమైవర్తించి శిక్షింపవలయునట్టి।

సశేషేణాక్రీతవాన్ దమ్యగోయుగమ్॥౫॥ సుసంబద్ధౌ తుతౌ దమ్యౌ ద
మనాయాభినిస్సృతౌ। ఆసీనముష్ట్రం మధ్యేన సహసైవాభ్యధావతామ్
॥౬॥ తయోస్సంప్రాప్తయో రుష్ట్రస్కంధదేశ మమర్షణః। ఉత్థా
యోత్క్షిప్య తౌ దమ్యౌ ప్రససార మహాజవః॥౭॥ హ్రియమాణౌ తుతౌ ద
మ్యౌ తేనోష్ట్రేణ ప్రమాథినా। మ్రియమాణౌ చ సంప్రేక్ష్యమజ్ఞస్తత్రా
బ్రవీదిదమ్॥౮॥ నచైవావిహితం శక్యం దక్షేణాపీహితం ధనమ్। యు
క్తేన శ్రద్ధయా సమ్యగీహాం సమనుతిష్ఠతా॥౯॥ కృతస్య పూర్వం వా
నార్థైర్యుక్తస్యాప్యనుతిష్ఠతః। ఇమం పశ్యత సంగత్యా మమ దైవముప

టాదిఘాతిరూపకం తర్క్యం కృష్ణమ్. యస్యాత్తయోర్ద్వా వా యుజ్యేతే॥౫॥ సుసంబద్ధౌ
యుగాసక్తయోః సమ్యగ్యోజితౌ, దమనాయ. అసంబద్ధావితి పాఠే వినయయితారౌ
అసంయతౌ॥౬॥ స్కంధదేశం సంప్రాప్తయోస్సతో రితి సంబన్ధః. ఉత్క్షిప్య తౌ
లాంగూలన ద్వయకశవర భారమిత్యర్థః॥౭-౮॥ అవిహితం దైవేనాననుజ్ఞాపితమ్
ఈహితుమేష్టుమ్. ఈహితుమితి పాఠే ప్రాప్తుమిత్యధ్యాహారః. శ్రద్ధయా ఫలప్రాప్తివి
శ్వాసేన. ఈహాం చేష్టామ్॥౯॥ కృతస్య పూర్వం నానార్థై రితి పాఠే అర్థైర్నానా
కృతస్య పృథక్కృతస్య యుక్తస్యాపి హితత్వేన అనుతిష్ఠతోఽర్థప్రాప్త్యుపాయాన్
సంగత్యా అభ్యాసప్రసంబన్ధేన దైవం దేవేన ఈశ్వరేణ నిర్మితమ్॥౧౦॥ ఉత్పన్నమే

యుగమితి పాఠే దమ్యద్వయ మిత్యర్థః. గోష్ఠాదయస్థానాదిషు వశునా మూదిశ్య
ఇతి వ్యుత్పత్త్యా ద్విత్వే గోయుగజితి విహితస్తద్ధిత ప్రత్యయాత్ గోయుగశబ్దః॥౫॥ సు
సంబద్ధౌ అన్యోన్యస్మిన్ శృంఖలాబద్ధౌ. అథ బద్ధావిత్యపి పాఠః. దమనాయ శి
క్షణాయ. అభినిస్సృతౌ శకటధురం ప్రతి ప్రయాతౌ॥౬॥౭॥ ప్రమాథినా హింస
కేన॥౮॥ దక్షేణాపీహ చేష్టితుమితి పాఠః. ప్రాప్తికుశలం సాధయతోఽపి విశ్వాసపూ
ర్వికా త్వరా శ్రద్ధేతి గీతాసు భాషితమ్. ఈహాఫలసాధనానుకూల వ్యాపారః. శ్ర
ద్ధయా యుక్తేన దక్షేణ సమర్థేనాపి, అవిహితం విధ్యప్రాప్తం కార్యం ప్రతిక
ప్తుం వ్యాహరితుం శక్యమ్. దక్షేణాపీహితం ధనమిత్యపి పాఠః. ఈహితుమిష్టం ధ
నం ప్రాప్తుం న శక్యమిత్యన్వయః. ఈహాతూద్యమ వాఞ్ఛయోరితి త్రికాణ్డశేషః॥
౯॥ నానాపర్థై రర్థైర్నానా కృతస్య. అనన్యకృతానేకవిధ ధనస్యేత్యర్థః.
కృతస్యేతి పాఠే అర్థైర్నానాకృతస్య వినాకృతస్యేత్యర్థః. యుక్తస్య
ఉద్యుక్తస్య. సంగత్యా సంఘటనాయ పశ్యతేత్యన్వయః. సంగత్యా ఇతి పాఠే,

కొజ్జుకోడెల జట్టిగొని ప్రీతి, లంకెందియుండ, లంకెయుతోన గండుమీ
టి। పాతెనకొంటడియుల్ పడియున్న చనుపలొట్టేనుంగుపై, వడియెగసి
పలుప। నుభయ పార్శ్వంబు లనురివోసి నస్తవి వ్రేలిచద్విన, జూదివి

ష్లసమ్॥౧౦॥ ఉద్యమ్యోద్యమ్య మేధావీ విషమేణైవ గచ్ఛతః। ఉ
త్క్షిప్య కాకతాలీయ ముత్పథే నైవధావతః॥౧౧॥ మణీవోష్ట్రస్య ల
మ్బేతే ప్రియావత్సతరౌ మమ। శుద్ధంహిదైవమేవేదం హఠేనైవా

వాహా॥ ఉద్యమ్యేతి॥ ఉద్యమ్యోద్యమ్య ఉత్ప్రగతివేగాత్ ఉత్ప్లుత్యోత్ప్లుత్య. వి
షమేణ శ్వభ్రేణ మధ్యాగచ్ఛతః. కాకతాలీయం దైవకృతం సంగమం ఉత్క్షిప్య ఉ
త్పథే ధావతః. ఉష్ట్రస్యేత్యగ్రిమేణ సంబద్ధః. ఉష్ట్రార్థే నేవజమ్బుక ఇత్యపిపా
ఠః. తాలః కరతలయోశ్శబ్దజనకః సంయోగః. తస్మిన్ కాకీయమానే ఉత్పతతా కాకో
దైవాత్ త్రితాలాధ్యా హతో భూత్. తదేతత్ కాకతాలీయమిత్యుచ్యతే. కా
కస్పర్శనమకాలం తాల్లఫలస్య తాలస్యైవ పతనం తదిత్యన్యే. పుంసాయామ్యుత్ధ
లాః పరస్పరకశవృంభుట్ట ఉష్ట్రాః. తేన దైవానన్యత్యిప్తరవిష్టో జమ్బుకోతిపీడనాన్యమూ
ర. తదపి కాకతాలీయం తాన్సమేత. తథేవమిత్యర్థః॥౧౧॥ మణీవేతి జాశబ్ద ఇవార్థే.
హఠే నైవ భూతసబన్ధే నైవపౌరుషమస్తి. పరువిద్యద్ధ్యత్తేత్యర్థః. నైవేతి పదవి

సంగత్యాపూర్వ దైవసంబన్ధే నపాత్రమ్ ముఃపన్న ఇమిత్యన్వయః॥౧౦॥ మేధావ్యా
ఉద్యమ్యోద్యమ్య ఉత్క్షిప్యోత్క్షిప్య విషమేణ గమనే నైవ గచ్ఛత్యుష్ట్రః. గచ్ఛతి
క్తిపాఠే ఉద్యమ్యోద్యమ్య ఉష్ట్రగత్యనుసారేణోద్ధత్యోద్ధత్య విషమేణగమనే నైవ
నమేధావ్యా గచ్ఛతి ఇత్యన్వయః. ఏవం కాకతాలీయ ముపతర్క్య సంభవం ఉ
ధావతి తత్ర తదస్యా ఉత్క్షిప్య ఉత్పథేన జమ్బూకస్సై ధావ
త్యుష్ట్రః. ధావతఇతి పాఠే కాకతాలీయ ముపతర్క్య సంభవ ముత్క్షిప్య
ఉదాఖత్యపమ్యా ధావతఇత్యన్వయః. యథాకశ్చిత్ కస్మిన్మార్గే గచ్ఛతి తం
తస్యైకఫలస్యమార్గే పతితో స్పృతి కృష్ణతో పద్మాన్ పాపన్ ఉత్తిష్ఠం ఉష్ట్రస్య
కణ్ఠే సంలగ్నా మృతాపతిత్పషాన దాష్ట్రాన్యైకథంపః. కాకతాలీయ మిత్యతి
పమాసాచ్చత్వప్రయాదితిద్వః ॥౧౧॥ మణీ. అగ్రగతస్తనౌఎవ. యద్వారత్న ఇ
వ. లిఙ్గే ఉలిక్షారే మాతృకాదం స్త్రీ పుంసయోర్మణిః। అగ్రగతస్తనేచా
పిలిత్తికాణ్డాకేషు. మణీఇవేతి పదచ్ఛేదః కాకతాకారః. హైయటావయస్త్రా
ప్రౌవం వపభూరత్యక ఇత్యత్రైవ. శబ్దో, వాహ్యోప్యకల్పో యయోరిత్యపరో కాలీ
వాకబ్దో వా ఇవార్థకో ప్రబోధ్యఇత్యాహుః. ఇదం దైవమేవ శుద్ధమ్. కాన్యసా
ధనమిపయో ఇత్యమిత్యర్థః॥ హఠేబలాత్కారేణాప్యపి పౌరుషంనాస్తి. దైవమత

ప్రుఁడుడల్లి|రత్నములఁబోని వత్సతరంబులకట|వ్రేలుచున్న విలోఁటిమె
వెంటఁపగలు। యనుచు నిర్వేదనముఁబొంద నమనియెఁదన్నుఁ। యమ
తోడఁగలుంగొనునమలతోడ॥౭౦॥గీ॥ సారమతిఁబరికింపఁగఁ, జేసును
ఖు। కంట దైవంబుముఖ్యంబు కార్యసిద్ధి,। కనుక నేసియుఁజౌసప మ

స్తిపౌరుషమ్॥౧౨॥ యదివాప్యుపపద్యేత పౌరుషంనామకర్హిచిత్। అన్విష్యమాణం తదపిదైవ మేవావతిష్ఠతే॥౧౩॥ తస్మాన్నిర్వేదమేవేహ గన్తవ్య స్సుఖమిచ్ఛతా। సుఖంస్వపితినిర్విణ్ణో నిరాశశ్చార్థసాధనే॥౧౪॥ అహోసమ్యక్ఛుకేనోక్తం సర్వతఃపరిముచ్యతా। ప్రతిష్ఠతా మహారణ్యం జనకస్యనివేశనాత్॥౧౫॥ యఃకామానాప్నుయాత్సర్వాన్ యశ్చైనాన్ కేవలాంస్త్యజేత్। ప్రాపణాత్సర్వకామానాం పరిత్యాగోవిశిష్యతే॥౧౬॥ నాన్తంసర్వవిధిత్సానాంగతపూర్వోఽస్తికశ్చన। శరీరేజీవితేచైవ తృష్ణామన్దస్యవర్ధతే॥౧౭॥ నివర్తస్వ విధిత్సాభ్యః శామ్యనిర్విద్యకాముక। అసకృచ్చాసినికృతోనచ నిర్విద్యసే తతః॥౧౮॥ యదినాహంవినాశ్యస్తే యద్యేవంరమసేమయా। మా మాంయోజయలోభేన వృథాత్వం విత్తకాముక॥౧౯॥ సంచితంసం

భాగో వా॥౧౨॥ ఉ- పద్యేత యదిలోకదృష్ట్యాస్తే నపౌరుషాస్తిత్వంయుజ్యేత, అన్విష్య వ్యభిచారాత్తదపి దైవాత్తమేవోపపద్యతే, నస్వాతన్త్ర్యేణేత్యర్థః॥ ౧౩॥ నిర్వేద మితిపాఠే క్లీబత్వమార్షమ్- వైరాగ్యం గన్తవ్యమనుసర్తవ్యమ్- నిరాశః విరస్తాశః- అర్థశ్చతత్సాధనంచేతి సమాహారద్వన్ద్వః॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥ విధిత్సానాంధనాద్యర్థప్రవృత్తీనామ్- గతపూర్వః- పూర్వంగతః ప్రాప్తోగతపూర్వః॥౧౭॥ హేకాముక, కామాదిధర్మవత్, హేమనః- మానసేత్యపిపాఠః- నిర్విద్యవైరాగ్యంప్రాప్య, శామ్యశమం గచ్ఛ- నికృతః వఞ్చితః, ప్రవృత్తివైఫల్యాత్॥౧౮॥౧౯॥ మోక్షస్యనేత్యస్య

కార్యసాధకం నపౌరుషమిత్యర్థః॥౧౨॥నను స్వకర్త్రా పురుషస్యాపికార్యకర్తృత్వం దృశ్యత ఇత్యాశఙ్క్యాహ॥యదివేతి॥౧౩॥ తస్మాత్- పౌరుషస్య నిరర్థకత్వాత్- నిర్వేదో వైరాగ్యమేవ- గన్తవ్యః ఆశ్రయితవ్యః- నిర్విణ్ణో నిర్వేదమాపన్నః అర్థానాం ప్రయోజనానాం సాధనేవిషయే నిరాశస్తృష్ణారహితశ్చ సుఖం శేతే- నిర్విణ్ణస్యైవ సుఖం భ్యానమితిభావః॥౧౪॥ శుకేన వ్యాసపుత్రేణ- జనకస్య గృహాత్॥౧౫॥ కేవలాన్- కృత్స్నాన్- యఃకామానాప్నుయాత్, యశ్చపరిత్యజేత్, తయోర్ద్వయోర్మధ్యే త్యాగీ విశిష్టో భవతి॥ ప్రాపణాదితి॥ ప్రాపణం ప్రాప్తిః॥౧౬॥ విధిత్సాభ్యోభి లాషా- తృష్ణాతిశయః॥౧౭॥శామ్యేతిలోణ్మధ్యమైకవచనమ్-నిర్విద్యేతిల్యబన్తః కాముకేత్యత్ర కుత్సితః- కాముకేతిపాఠే మనసస్సంబోధనమ్- నికృతః వికారం ప్రాపితః కాముకైః-ప్రవృత్తీనాం నిష్ఫలత్వాత్ - అసకృచ్చాసినికృతఇతిపాఠః॥౧౮॥౧౯॥

సక మెనఁగె। నేని, నిది దైవదత్తంబ, యింతనిజము ॥౪౧॥ వ॥ కావున ॥౪౨॥ క॥ మనమునకు సుఖము గోరెడు। జనులకు, వర్థక్రియాపకాంక్ష భంగుల్। పోనుపడ విడిచి, భరము లే। కునికియ, యూహింపఁ జూడ,ను

చింతయన్ ద్రవ్యం నష్టం తవ పునః పునః। కదాచిన్మోహయసే మూఢ ధనేహాం ధనకాముక॥౨౦॥ అహో ను మమ బాలిశ్యం యోఽహం క్రీడనకస్తవ। కిం నైవ జాతు పురుషః పరేషాం ప్రేష్యతామియాత్॥౨౧॥ న పూర్వే నాపరే జాతు కామానామన్తమాప్నువన్। త్యక్త్వా సర్వసమారమ్భాన్ ప్రతిబుద్ధోఽస్మి జాగృమి॥౨౨॥ నూనం తే హృదయం కామ వజ్రసారమయం దృఢమ్। యదనర్థశతావిష్టం శతధా న విదీర్యతే॥౨౩॥ జానామి కామ త్వాం చైవ యచ్చ కించిత్ప్రియం తవ। తవాహం ప్రియమన్విచ్ఛన్నాత్మన్యుపలభే సుఖమ్॥౨౪॥ కామ జానామి తే మూలం సంకల్పాత్కిల జాయసే। న త్వాం సంకల్పయిష్యామి సమూలో న భవిష్యసి॥౨౫॥ ఈహా ధనస్య న సుఖా లబ్ధ్వా చిన్తా చ భూయసీ। లబ్ధనాశో యథా మృత్యుర్లబ్ధం భవతి వా న వా॥౨౬॥ పరేభ్యో యో న లభతే తతో దుః

టీ॥ ౨౦॥ క్రీడనకః క్రీడామృగః, జాతు కదాచిత్, ప్రేష్యతాం దాస్యమ్. కామవశోఽపి కశ్చిదపి న ప్రేష్య ఇత్యర్థః॥౨౧॥ అన్తం నాప్నువన్ - అతో త్యక్త్వా॥౨౨॥౨౩॥ ప్రియం జానామి॥౨౪॥ న భవిష్యసి వినశిష్యసి॥౨౫॥ ఈహా ఇచ్ఛా చేష్టా వా - తదా ధనస్య ధనార్జనే ఇత్యర్థః - లబ్ధే చిన్తా నాశభయం యథా మృత్యుస్తథా దుఃఖకృత్ - కిము విఫలం సందిగ్ధమ్॥౨౬॥ అంత్యాగే దేహస్య పరస్య త్యాగే పాలనేఽపి న లభతే - మార్గయతి మృగయతే - పరేభ్యో యో న లభత ఇతి పాఠే, పరస్య

యోఽహం తవ క్రీడనకః క్రీడోపకరణం జాతస్తన్మమ బాలిశ్యం కిం ను - జాతు కదాచిదపి, నేయాత్ - అహో మదన్యో న ప్రేష్యత్వం ప్రముక్త ఇతి భావః॥౨౧॥౨౨॥౨౩॥ ఇచ్ఛన్నాత్మన్యేవ తిష్ఠన్॥౨౪॥ కామో విషయాన్ భుక్త్వా స్థాతుమశక్తః - సంకల్ప ఇచ్ఛా॥౨౫॥ మృత్యుర్యథా - మృత్యురివ॥౨౬॥ పరేభ్యో యాచితేభ్యః - పంక్త్యాగే న లభత ఇతి

రు వెఱ్ఱుంగిరి ॥౪౩॥ వ॥ అని పలికి, యుద్దామంబైన కామంబు విడుపువడకున్నఁ జిత్తంబునకు నివృత్తి గలుగునే, యను విచారంబు పుట్టి, తదీయోత్సారణంబూహించి, యాచిత్తధర్మంబు నుద్దేశించి ॥౪౪॥ క ॥ నీమూలంబే నెఱిఁగితిఁ। గామమ, సంకల్పమునఁ గలిగెదు, సంక। ల్పము మర్మర హితము గుచే। తోముద్రం దాల్తు నేను, దుదియ దినీకున్ ॥౪౫॥ వ॥ అని, కామంబనునది గోరిక గావునఁ, గోరిక యొప్పమి తేటపఱుపం దలంచి ౪౬॥ గీ॥ సొమ్ము గోరినఁ జింత నసుఖము గలుగ,। దదియు పార్జింపఁ గాసిద్ధియగుట నిజమె,। కలిగెనేని ననేక చింతలనొసర్చుఁ,। జెడుట చావుతోఁ

తరణమకీమ్। నచతువ్యతిలబ్ధైన భూయఃపవచమాగతి॥౨౭॥ అనుతర్షు
లపవాథ పాన్యాదుగాజ్ఞమినోదకమ్। మద్విలాపనమేతత్తు ప్రతిబుద్ధో
ప్పి సంత్యజ॥౨౮॥ యఇమంమామకందేహం భూతగ్రామసమా
శ్రితః। సయాత్వితోయథాకామం వశతాంవాయథాసుఖమ్॥౨౯॥ న
యుష్మాస్విహ మేప్రీతిఃకామలోభానుపారిషు। తస్మాదుత్సృజ్యకామా
న్వైసత్యమేవాశ్రయామ్యహమ్॥౩౦॥ సర్వభూతాన్యహం దేహే ప
శ్యన్మనసిచాత్మనః। యోగేబుద్ధింశ్రుతేసత్యం మనోబ్రహ్మణి ధార
యన్॥౩౧॥ విహరిష్యామ్యనాసక్తః సుఖీలోకాన్నిరామయః। య
థామాంత్వంపునర్నైవం దుఃఖేషు ప్రణిధాస్యసి॥౩౨॥ త్వయాహి
మేప్రణున్నస్య గతిరన్యానవిద్యతే। తృష్ణాశోకశ్రమాణాంహి త్వం

న్నేత్యయాసేత్యాపి॥౨౭॥ అనుతర్షులః తృష్ణావ్యాధికృత్. మద్విలాపనం మన్నాశకం
తత్ తృష్ణావ్యాధ్యాఖ్యం ప్రతిబుద్ధోస్మి. అతో మాం సంత్యజ. హే శరీరేశ॥
౨౮॥ భూతగ్రామాయతు స్వకారణం ప్రతి. పశ్చాత్స్వము ద్వాగ్రత్థః॥౨౯॥ యుష్మా
సు అనాత్మసు అహంకారాదిషు రాజసతామసేషు సత్యం సత్వగుణమ్. సనమే
కేతిపాఠ సనం బ్రిష్టపారివ్రాజ్యం వా॥౩౦॥ దేహ్యాత్మత్రాపి మనసి వ్యాప్తారిత్స్నే, ప
శ్యన్. హే తాతకృపాత్యయః. ఆత్మనః నాయోత్సర్థః. యోగవిఘయే బుద్ధింశ
రిష్యామితినిశ్చయం కుర్వన్ శ్రుతే శ్రుత్యాదౌ సత్యం ఏకాగ్రీభూతం ధరయన్మన
శ్చ బ్రహ్మణి లక్షణాదకనాన్యయేన ధారయన్ విహరిష్యామి స్వగ్రీ సంబంధః॥౩౧॥
అనాసక్తో నిరామయః ఇతిరాగద్వేషరాహిత్యముక్తమ్॥౩౨॥ అన్యత్ యోగెబుద్ధిమి

పాతెత్పృధ్వ్యాద్యాకాశ యాబుకాదిదా నేయూలనవృద్ధియుభోఅపినలకతె ల్యర్థః॥౨౭॥
మధురంగజోదకం పిబంస్తాన్మధుర్యాతిశయాన ఇథాసవిరసమ్మిచ్ఛతి అనతో
ప్యనుతర్షులం తృష్ణాజనకఏవ. అనుతర్షణ ఇత్యపిపాఠః. అహం ప్రతిబుద్ధోస్మి అతః తన్మ
ద్విలాపనం మత్స్వరూపనాశనం సంత్యజ॥౨౮॥ భూతగ్రామః పశ్చభూతసమా
తః. సమాశ్రితః. ఉపాదానత్వేన॥ సయాత్వితి॥ దేహస్యస్వ పంచత్వం నాయాత్వి
త్యర్థః॥౨౯॥ యుష్మాస్వితి భూతా స్వ్యద్దిశ్యోచ్యతే. కామముద్దిశ్య బ.. సనం
వా॥౩౦॥ సర్వభూతాన్యహం దేహే పశ్యన్. సర్వభూతదేహా మద్దేహతుల్యాన్
పశ్యన్నిత్యర్థః. సర్వానాత్మనశ్చ మనసి తత్తుల్యాన్ పశ్యన్. శ్రుతే సత్యమ్. శా
స్త్రప్రామాణ్యబుద్ధిమ్॥౩౧॥యథా, నప్రణిధాస్యసి తథా విహరిష్యామీ
త్యన్వయః॥౩౨॥ త్వయా కామేన, ప్రణున్నస్య ప్రేరితస్య, అన్యాగతిః, పురుషా
ర్థాన్తరోపాయః నవిద్యతేనసంఘటతే. తృష్ణాదినాశనం తదర్థం శ్రీ

దుల్య,మయ్యెడుమరేల॥౨౭॥వ॥ ఇచ్ఛానిరసనంబు సుఖంబనుచు, వెం
డియు॥౨౮॥కి॥ శోకశ్రమతృష్ణలకుఁ। నీకలిమియుమూలమగుట, నీక

కామప్రభవన్సదా॥౩౩॥ ధననాశేధికం దుఃఖం మన్యేసర్వమహత్తరమ్।జ్ఞాతయోహ్యవమన్యన్తే మిత్రాణిచధనాచ్చ్యుతమ్॥౩౪॥ అవజ్ఞానసహస్రైస్తు దోషాఃకష్టతరాధనే।ధనేసుఖకలాయాతు సాపిదుఃఖైర్విధీయతే॥౩౫॥ ధనమస్యేతిపురుషం పురానిఘ్నన్తిదస్యవః।క్లిశ్యన్తివివిధైర్దణ్డైర్నిత్యముద్వేజయన్తిచ॥౩౬॥ అర్థలోలుపతా దుఃఖమితి బుద్ధంచిరాన్మయా।యద్యదాలమ్బసేకామతత్తదేవానురుధ్యసే॥౩౭॥ అతత్త్వజ్ఞోసి బాలశ్చ దుస్తోషో పూరణోనలః। నైవ త్వం వేత్థసులభం నైవత్వం వేత్థదుర్లభం॥౩౮॥ పాతాలమివదుష్పూరో మాందుఃఖైర్యోక్తుమిచ్ఛసి। నాహమద్యసమావేష్టుం శక్యఃకామ పునస్త్వయా॥౩౯॥ నిర్వేదమహమాసాద్య ద్రవ్యనాశాద్యదృచ్ఛయా। నివృత్తిం పరమాంప్రాప్యనాద్యకామాన్ విచిన్తయే॥౪౦॥ అతిక్లేశాన్ సహామీహ నాహంబుద్ధ్యామ్యబుద్ధిమాన్। నికృతో ధననాశేన శ

[illegible]క్తగతే ధనాత్॥౩౩॥౩౪॥ అధనేఇతిశ్చేదః-[illegible]ధిరార్థః॥౩౫॥ ధనమస్యాస్తీతి॥౩౬॥౩౭॥ అతత్త్వజ్ఞ ఇతిశ్చేర్థః॥౩౮॥౩౯॥౪౦॥ సహామిఇతః పూర్వం సోధవా

దుఃఖం తరతన్త్రకలాభావాదినాశః॥౩౩॥౩౪॥ ధనేవిద్యమానేపి [illegible] అవజ్ఞానైర్నానా [illegible] కష్టతరాదోషాభవన్తి - ధనేసతి యాసుఖలేశస్సదుఃఖైస్సహభవతి- దుఃఖపరిచరితమేవసుఖం ధనినఇత్యర్థః॥౩౫॥ ధనినస్సుఖస్య దుఃఖపరిచరత్వమేవ [illegible] ధనవన్తం హిపురుషమితి॥ ధనమస్యేతి పురుషమితివాతే ధనమస్త్యస్యేతి [illegible] నేత్యర్థః॥౩౬॥౩౭॥ [illegible] అతత్త్వజ్ఞ [illegible] ఆపూరణః [illegible] పూరయితుమశక్యః [illegible]॥౩౮॥ ౩౯॥ నిర్వృతిం సుఖమ్- నివృత్తిమితిపాఠేవైరాగ్యమిత్యర్థః॥౪౦॥ సహామిబుద్ధ్యామీతి వర్తమానే పదే ఆర్షౌ- పూర్వార్థేన పూర్వావస్థా ఉత్తరార్ధేన వర్త

గపడువాఁ। డేకతఱవ్యముగానం,। డోకామము, నిన్నుఁ దొరఁగి యుండెద, సుఖినై॥౪౯॥క॥ నీవాసపడుపధనములు। గావించెదఁబో, వినాశకమునుడుపంగా। నీవశమె,కామమా,చెడ,। వేఁగపుఱ లేదు,పెనుపవే దైన్యంబుఱ॥౫౦॥చ॥ సులభమొదుర్లభంబొయని చూడనెఱుంగవు, గన్నదానిపై। నలముదు, గామమా, యిడుములందఁగఁజేయుదు, నిండుకోమిటం। గలుగదునీకు, నీతెఱఁగు గాధరసాతలభంగి, నీవుచ। న్నొప్పలమునఁ బోవకుండి, నినుఁబుచ్చెదఁ బుచ్చెనయాపుపోకలఱ॥౫౧॥గీ॥ ధ

యే సర్వాఙ్గపిజ్వరః॥౪౧॥ పరిత్యజామి కామ త్వాం హిత్వా సర్వ మ
నోగతీః। న త్వం మయా పునః కామ వత్స్యసే న చ రంస్యసే॥౪౨॥ క్షమి
ష్యే క్షిపమాణానాం న హింసిష్యే విహింసితః। ద్వేష్యముక్తః ప్రియం
వక్ష్యామ్యనాదృత్య తదప్రియమ్॥౪౩॥ తృప్తః స్వస్థేన్ద్రియో నిత్యం
యథాలబ్ధేన వర్తయన్। న సకామం కరిష్యామి త్వామహం శత్రుమా
త్మనః॥౪౪॥ నిర్వేదం నిర్వృతిం తృప్తిం శాన్తిం సత్యం దమం క్షమామ్।
సర్వభూతదయాం చైవ విద్ధి మాం శరణాగతమ్॥౪౫॥ తస్మాత్కామ
శ్చ లోభశ్చ తృష్ణా కార్పణ్యమేవ చ। త్యజన్తు మాం ప్రతిష్ఠన్తం స
త్త్వస్థో హ్యస్మి సాంప్రతమ్॥౪౬॥ ప్రహాయ కామం లోభం చ సుఖం ప్రా
ప్తోఽస్మి సాంప్రతమ్। నాద్య లోభవశం ప్రాప్తో దుఃఖం ప్రాప్స్యామ్యనా
త్మవాన్॥౪౭॥ యద్యత్త్యజతి కామానాం తత్సుఖస్యాభిపూర్యతే। కా
మస్య వశగో నిత్యం దుఃఖమేవ ప్రపద్యతే॥౪౮॥ కామానుబన్ధం నుద

నష్టి॥౪౧॥ మనోగతీః మనసో వృత్తీః ఏతేన త్వమధిష్ఠానస్థానాన్యపి త్యక్తుం [illegible] సర్వకామాధారాత్ ॥౪౨॥ క్షిపమాణానాం ధిక్కుర్వతాం శబ్దాపకీః ॥౪౩॥ [illegible] యథాలబ్ధేన వర్తయన్ [illegible] ॥౪౪॥ నిర్వృతిం సుఖమ్. తృప్తిం పూర్ణకామతాం ॥౪౫॥ ప్రతిష్ఠన్తం మోక్షాయ గచ్ఛన్తమ్ ॥౪౬॥ ౪౭॥ ౪౮॥ రజః ప్రవర్తకో గుణః. తిచ్ఛకామా ననుబధ్నాతీతి కామానుబన్ధమ్. దుఃఖాదికం చ కామాద్యుద్భవమ్. అతి

కామస్థానోక్తేః ॥౪౧॥ సర్వమనోగతీః సర్వాన్ మనసః ప్రచారాన్ ॥౪౨॥ క్షిపమాణానాం [illegible] యథావస్థితి ॥౪౩॥ న కామం పూర్ణమనోరథ మిత్యర్థః ॥౪౪॥ నిర్వేదం వైరాగ్యమ్. నిర్వృతిం సౌఖ్యమ్. తృప్తిం నైరాశ్యమ్. శాన్తిం దమా [illegible] పరైః పీడ్యమానస్యాపి [illegible] దయాం పరదుఃఖప్రహారేచ్ఛాం ॥౪౫॥ కామో విషయాన [illegible] లోభః [illegible] తృష్ణా [illegible] కార్పణ్యం దైన్యమ్ ప్రతిష్ఠన్తమ్ [illegible] ॥౪౬॥ అనాత్మవాన్ ధైర్యహీనః దుఃఖం ప్రాప్స్యామి [illegible] ॥౪౭॥ కామానాం మధ్యే [illegible] కామం త్యజతి [illegible] తత్సుఖం [illegible] ॥౪౮॥ కామమనుబధ్నాతీతి కామానుబన్ధః. [illegible] జనక ఇత్యర్థః. [illegible] ఇతి హిగిత మ. కామానుబన్ధం [illegible] పురుషః. ధనుః. [illegible]

నను చేటున పిసిపి నాను నిన్ను। నేడు విడిచెను, గామము, యేను
శాంతి। దాంతి సత్య క్షమాభూత దయలం జెందె। నాఁడ, లోభాదులాం

తేయతి ... రిత్పురుషోఽజః। కామక్రోధోద్భవం దుఃఖమహ్రీరరతిరేవ చ॥ ౪౯॥ త్యక్త్వా కామం భయం క్రోధం లోభం మోహం చ మత్సరమ్। ప
మబ్రహ్మ ప్రవిష్టోస్మి గ్రీష్మే శీతమివ హ్రదమ్। శామ్యామి పరినిర్వా
మి సుఖమాసే కేవలమ్॥ ౫౦॥ యచ్చ కామసుఖం లోకే యచ్చ ది
వ్యం మహత్సుఖమ్। తృష్ణాక్షయసుఖస్యైతే నార్హతః షోడశీం కలా
మ్॥ ౫౧॥ ఆత్మనా సప్తమం కామం హత్వా శత్రుమివోత్తమమ్। ప్రా
ప్యావధ్యం బ్రహ్మపురం రాజేవ స్యామహం సుఖీ॥ ౫౨॥ ఏతాం బుద్ధిం సమా
స్థాయ మంకిర్నిర్వేదమాగతః। సర్వాన్కామాన్పరిత్యజ్య ప్రాప్య బ్రహ్మ

స్సర్వాన్ ... రజస్త్యాజ్యమిత్యర్థః॥ ౪౯॥ శామ్యామి కర్మభ్య ఉపరతిం గచ్ఛామి। పరినిర్వామి ... సుఖం ... కేవలం నిర్ద్వంద్వం యథా స్యాత్॥ ౫౦॥ ౫౧॥ ఆత్మనా స్వేనైవ ... సప్తమం ... కామః [illegible] ... పాపాన్ ... [illegible] ... ప్రాణాః ... [illegible] ... బ్రహ్మపురం ... [illegible] ... ౫౨॥ [illegible]

[illegible] ... దుఃఖం కామక్రోధోద్భవమ్। ... [illegible] ... కామక్రోధోద్భవా॥ ౪౯॥ కామలోభౌ వ్యాఖ్యాతౌ। ఇష్టానిష్ట వియోగసంయోగ ... దుఃఖ ... మోహ ... అజ్ఞానమ్। మత్సరో ... బ్రహ్మ ప్రవిష్టోస్మి। భగవత్ప్రాప్తి సాధనానుష్ఠానే ప్రవిష్టోస్మీత్యర్థః। పరినిర్వామి। ముక్తో భవామి। ... కేవలం ... సుఖం ... సుఖమస్మీతి కేవలమితి ... సుఖం ... [illegible] ... ॥ ౫౦॥ లోకే ... దివ్యం స్వర్గాదిభవమ్। ... [illegible] ... ॥ ౫౧॥ ఆత్మనా ... కామమ్। ... [illegible] ... బ్రహ్మపురం భగవత్ప్రాప్త్యుపాయానుష్ఠానమ్ ౫౨॥ సుఖం ... బ్రహ్మప్రాప్త్యర్థః। ప్రాప్త్యుపాయే స్థిత ఇతి శేషః॥

దవునమ్మనింక॥ ౫౨॥ గీ॥ కామసుఖదివ్యసుఖములు, కాంక్షదొఱఁగు। మే
లిషోడశాంశంబునఁ బోలలేవు,। గానఁ, గామను, నినుశత్రుఁగఁగణించిఁజంపి,।

మహాత్మకమ్॥౫౩॥ దమ్యా నాశక్య తేమజేరమృతత్వంకిలాగమత్ ॥అ శ్వినత్వా మమూలం స తేన ప్రాప పరాం గతిమ్॥౫౪॥

భీష్మః॥ అస్మిన్నర్థే పురాగీతం శ్లోకం మోక్షోప సంగతే। గీతం విదే హరాజేన జనకేన ప్రశామ్యతా॥౧॥ అనన్తం బత మే విత్తం యస్య మే నాస్తి కించన। మిథిలాయాం ప్రదీప్తాయాం న మే దహ్యతి కిఞ్చన॥౨॥ అత్రైవోదాహరన్తీమ మితిహాసం పురాతనమ్। నిర్వేదం ప్రతి విన్యస్తం

...॥౫౩॥ కామమూలమవిద్యామ్॥౫౪॥ ఇతి నీలకణ్ఠీయే శాన్తి పర్వణి మోక్షధర్మ పర్వణి ...ఽధ్యాయః॥

...ఇదుప రమెత్తె వేత్యుక్త... తేనైవ ... గతేషు సిద్ధిం సద్య ప్రాప్త మా ... అస్మిన్నిత్యాదినా॥౧॥ అనన్తం దేశతః కాలతః వస్తుతశ్చాపరిచ్ఛిన్నం విత్తమిదం ... గూఢతోకోశ ... కలకుగుహాస్థం ప్రత్యక్తత్త్వమేవ ... మే ... అతఏవ సర్వస్యమదనస్యత్వా ... కల్పితత్వాత్ ... న కించన- అ తఏవాహ॥ మిథిలాయామితి॥ నఖల్వధ్యస్తదోషైరధిష్ఠానం స్పృశ్యతే, మరీచిక దాహ్య

౫౩॥ ... ప్రాప- ఉపాసన ద్వారా పరమ పదం ప్రాపేత్యర్థః- ప్రాప్తవాన్ సుఖమిత్యపిపాఠః॥౫౪॥

మోక్షోపసంగతే అస్మిన్నర్థే నిర్వేదవిషయే- పురా ... గీతః పూర్వం విదేహరాజేన గీతం శ్లోకం శృణ్విత్యన్వయః- అత్రాప్యుదాహరన్తీమమితిహా సం పురాతనమితిశ్వ ... ॥౧॥ యస్య మే నాస్తి కిఞ్చనేత్యపిపాఠః- మేవిత్తమనన్త మితిహ ... సర్వ ... నాస్తి ... స్వతే- అతో ... మిథిలాయాం ... నాయామపి మమ నకిం చిద్దహ్యత ఇత్యేనాభివేశః- అత్రాహుః- ... జనక రాజా ... సర్వదా జనకరాజస్య ... స్తు ... తచ్చ జనక రాజాభిముఖ్యం ... మితి మన్యమానా నాం తేషామృషీణాం ... జనక రాజయోగ్యతావిష్కరణాయ, విదేహనగరీ ... దహ్యత ఇతి సర్వేషాం ప్రతిభాప ... కమణ్డలు ... దిరితా ... కమణ్డల్వాదిరక్షణార్థం ... జగ్ముః- జనక రాజస్తు ... మిథిలాయాం ప్రదీప్తా ... నకించన్మమదహ్యత ఇత్యేవావాదీదితి॥ ... ఇతి కేచిత్- ... ఇతిచాపరే- ... [౧౦౩అ॥] ... అయం శ్లో కో ... జనకరాజేనాక్త ... ఇతిహాసం పురాతన మిత్యత్రాపి

బ్రహ్మ పురమున నుండెడు,రాజువోలె॥౫౩॥వ॥ అని పలికి, మంకి, కోడె లుసద్దినం బుట్టిన నిర్వేదంబున, సకల కామంబులం బరిత్యజించి

తంనిబోధయుధిష్ఠిర॥౩॥ బోధ్యంశాన్తమృషిం రాజానాహుషః పర్య పృచ్ఛత। నిర్వేదాచ్ఛాన్తిమాపన్నం శాస్త్రప్రజ్ఞానతర్పితమ్॥౪॥ ఉప దేశం మహాప్రాజ్ఞ శమస్యోపదిశస్వ మే। కాంబుద్ధిం సముపాస్థాయ శాన్తశ్చరసినిర్వృతః॥౫॥ బోధ్యః॥ ఉపదేశేనవర్తామి నానుశాస్మీ హకించన। లక్షణంతస్యవక్ష్యేహం తత్స్వయంపరిమృశ్యతామ్॥౬॥ పి ఙ్గళా కురరస్సర్పస్సారఙ్గాన్వేషణం వనే। ఇషుకారః కుమారీచ షడేతే గురవోమమ॥౭॥ భీష్మః॥ ఆశాబలవతీరాజన్నైరాశ్యంపరమంసుఖమ్। ఆశాం నిరాశాం కృత్వాతు సుఖం స్వపితి పిఙ్గళా॥౮॥ సామిషం కురరందృష్ట్వావధ్యమానంనిరామిషైః। ఆమిషస్యపరిత్యాగా త్కురర స్సుఖమేధతే॥౯॥ గృహారమ్భోహి దుఃఖాయ నసుఖాయకదాచన। స ర్పఃపరకృతం వేశ్మ ప్రవిశ్య సుఖమేధతే॥౧౦॥ సుఖంజీవన్తిమునయో భైక్షవృత్తింసమాశ్రితాః।అద్రోహేణైవభూతానాం సారఙ్గాఇవప క్షిణః॥౧౧॥ ఇషుకారోనరఃకశ్చి దిషావాసక్తమానసః। సమీపేనాపి

పి...యథామే రాజ్ఞాత్వా ...తైంతథా...॥ ...యం శ్లో...వైరాగ్యర్థము ...స్యస్తమ్॥౩॥౪॥౫॥ అస్యోపదేశస్య లక్షణం జ్ఞాపకమ్- లం ...త్యమ్॥౬॥ సా రఙ్గః భ్రమరః-తస్యాన్వే షణం మనుగమనమ్- ...గత...॥౭॥ ...స్మాద్వ్యస్తాత్స్వ ...ర్యద్వ్యదుపాస్యం తత్త్వ...భీష్మః॥ఆశేతి॥ ...రాజన్ యుధిష్ఠిర॥౮॥౯॥ పిఙ్గళా వత్ కురరవచ్చ ఆశాంగృహాధన రూపమామిషంచ త్య...కథం జీవేదిత్యాశ ఙ్క్యైనద్దృష్టాన్తసిద్ధిమాహ॥ గృహేతిద్వాభ్యామ్॥౧౦॥౧౧॥ ఏషమాత్మన్యస్త ...తేన

త్యస్య ...సంశయ మిత్యపిపాఠః- ...సంశయం ...మ్॥౩॥ శాన్తమిత్య పిపాఠః- నాహుషః నహుషవంశ్యో ...॥౪॥ శిష్యస్యహే...యః- శమస్యేతి పాఠేశమస్యోపదేశమిత్యన్వయః- సముపాస్థాయ సమవలమ్బ్య-సమనుధ్యాయేతి పాఠేఅనుసంధానః- అనుధ్యాయెతిల్యబన్తపాఠోప్యస్తి॥౫॥ ఉపదేశేన- గురూపద ష్టార్థేన వర్తామిప్రవర్తే- ...తస్య ముగ్ధరూపపష్టస్య ...ం సూచకమ్- తత్ఫలితం స్వయంవిమృశ్యతామ్- ...మృశ్యతా మిత్యపిపా ఠః॥౬॥ పిఙ్గళాపూర్వోక్తా వేశ్యా- సారఙ్గో మధుకరః- తస్య యదన్వేషణం మధుమార్గణమ్।౭॥పిఙ్గళావ్యాహారేణనైరాశ్యంపరమంసుఖమితిజ్ఞాతమిత్యాహ॥ఆ శేతి॥ బలవతీ కష్టేత్యపిపాఠః కష్టాదుఃఖకరీ॥౮॥ ఆకిఞ్చన్యం సుఖకరమితి కురరా చ్ఛి క్షితమిత్యాహ॥ సామిషమితి॥ నిరామిషైర్వధ్యమానంసామిషం కంచిత్కురరందృష్ట్వా అన్యఃకురరః ఆమిషస్యస్వగృహీతస్య పరిత్యాగాత్సుఖంయథాతథా ఏధతేవర్ధతే॥౯॥ అనికేతత్వం సుఖకరమితి సర్పాచ్ఛిక్షితమిత్యాహ॥గృహేతి॥౧౦॥భైక్షవృత్తిస్సుఖక

గచ్ఛన్తం రాజానం నావబుద్ధవాన్ ||౧౨||బహూనాం కలహో నిత్యం ద్వయోస్సంకథనం ధ్రువమ్| ఏకాకీవిచరిష్యామి కుమారీశఙ్ఖకో యథా||౧౩||

ఇతిశ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గతమోక్షధర్మపర్వణి పింగళగీతాసమాప్తిర్నామాష్టాదశోఽధ్యాయః

ఆదితఏకనవత్యధికశతతమోఽధ్యాయః

యుధిష్ఠిరః|| కేనవృత్తేన వృత్తజ్ఞ వీతశోకోమహీంచరేత్| కించకుర్వ

విష్ణోర్నరైః కాగ్ర్యం తస్య సంపాదనీ యమిత్యాహ|| ఇష్వితి||౧౨|| ఏకాగ్ర్యమే కాకిత్వమే వసిధ్యతీత్యాహ ||బహూనామితి|| కాచిత్కుమారీ పితాదిషు పరతశ్చాగృహా గతాన తిథీన్ ప్రతి ధాన్యం భోజయితుముచ్ఛన్తీ వ్రీహీనవహన్తుం ప్రవృత్తా తస్యాః ప్రకోష్ఠస్థాశ్శఙ్ఖాశ్శబ్దం కుర్వుః పావరేషాం నాదనామాభూదితి శఙ్ఖాన్ సర్వాన్ భఙ్క్త్వా ఏకైకమవశేషయతీతి కుమార్యా ఇత్తే దృష్టాన్తోయం వ్యాఖ్యాతః||౧౩|| ఇతి నీలకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే పఞ్చసప్తత్యధికశతతమోఽధ్యాయః

కేనేత్యాద్యష్టేనః కేనవృత్తేనవీతశోకో భూత్వా మహీం చరేత్ - నకాపృశం వృత్తమస్తీత్యర్థః ఇతి సర్వస రజ్జువృత్త్యా గృహా హారసంపాదనేపి ప్రతిపత్తుమాహ శ్యం దృశ్యతే ద్విపనిహిషితు కా భిక్షుకాన్తరం స్వాధ్యాయసితస్థానాగరిష్- అ

రీతి మధుకరేభ్య శ్శిక్షితమిత్యాహ|| సుఖమితి||అత్ర భాగవతమ్ సోఽహం సో హం గసేద్గ్రాసం దేహో యావతా గృహేనకిఞ్చన స్నాతిష్ఠేత్ ద్వృత్తిం మధుకరీం మునిరితి||౧౧||ఏకఞ్చాత్ర వేదితవ్య కారా ధ్రుష్టిక మిత్యాహ||ఇష్వితి|| అహిత మన ఇషుకృత్యపి వార ఇషు యు జూగ్రగణానౌదత్ ఛిత్ ఇతి పాఠద్వయేఽ ప్యర్థః||౧౨|| కుమారీ శఙ్ఖవలయ్యత్తే నైవ శిక్షితమర్థమాహ||బహూనామితి|| సంకథనం వార్తాసంఘర్షః యిమితిపాఠే వాక్కలహ ఇత్యర్థః కుమారీశఙ్ఖో యథా కుమార్యాం తత్ప్రకోష్ఠ ఏకఏవ శఙ్ఖో యథా కుమారీ త్వాత్మానం వృణ్వానాన్ గృహాగతాన్ స్వయం తాన్ సమాయామాస తాన్ దేవి కేష బన్ధుషు|| తేషామభ్యవహారార్థం శాలీన్రహసి పార్థివ| అవఘ్నన్త్యాః ప్రకోష్ఠస్థాశ్చక్రుశ్శఙ్ఖాస్స్వనం మహత్ ||సా తజ్జుగుప్సితం మత్వా మహతీ వ్రీడితా తతః| బభఞ్జైకైకశ శ్శఙ్ఖాన్ ద్వౌద్వౌ పాణ్యోరశేషయత్ ||ఉభయోరప్యభూద్ఘోషో హ్యవఘ్నన్త్యాస్స్మశఙ్ఖయోః| తత్రాప్యేకం నిరభిదదేకస్మాన్నాభవద్ధ్వనిరితి భాగవతశ్లోకా అనుసన్ధేయాః ౧౩॥ ఇతిశ్రీ వ్యాఖ్యానే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే అష్టాదశోఽధ్యాయః

వృత్తేన అనుష్ఠానేన ఉపక్రమాం గతించరదుపదమ్ ఉత్తమాం గతిమిత్యపిపాఠః||౧|-||

దేవనముండై యుండె, నని చెప్పినదిని, పాండవాగ్రిజుం, డేమివర్తనంబున నరుండు వీతశోకుండగుచుఁ జరించు, నెద్దానంజేసి పరమగతి

స్నరో లోకే ప్రాప్నోతి పరమాం గతిమ్॥౧॥ భీష్మః॥ అత్రాప్యుదాహర
న్తీమ మితిహాసం పురాతనమ్। ప్రహ్లాదస్య చ సంవాదం మునేరాజగర
స్య చ॥౨॥ చరన్తం బ్రాహ్మణం కంచిత్కల్యచిత్త మనామయమ్। పప్ర
చ్ఛ రాజన్ ప్రహ్లాదో బుద్ధిమాన్ బుద్ధిసంమతమ్॥౩॥ ప్రహ్లాదః॥ స్వస్థశ్శ
క్తో మృదు ర్దాన్తో నిర్విధిత్సో౽నసూయకః। సువాగ్బహుమతో లోకే
ప్రాజ్ఞశ్చరసి బాలవత్॥౪॥ నైవ ప్రార్థయసే కంచిన్నాలాభేష్వనుశో
చసి। నిత్యతృప్త ఇవ బ్రహ్మన్న కించిదవమన్యసే॥౫॥ స్రోతసా హ్రియమా
ణాసు ప్రజాసు విమనా ఇవ। ధర్మకామార్థకార్యేషు కూటస్థ ఇవ ల

తః ఏకాకిత్వ (త్యాగ్రి)యోశ్శ్రేయ సంభవః- ఉత్పత్తిన్యాయా ధనాశావియోగస్యాపి శు
ఖకరత్వాదితి భావః- అతః కించ త్యాగశ్చ సంపాద్యాన్తరం హింసాశూన్యయుక్త ము
గతి ప్రియమపి త్యాజ్య మిత్యర్థః॥౧॥ ఉత్తరమాహ॥ అత్రేతి॥ ఆజగరస్య అజగరవృత్త్యా
జీవతః॥౨॥ కల్యచిత్తం శుద్ధచిత్తమ్- అనామయం రాగద్వేషాద్యనువిద్ధమ్॥౩॥ స్వ
స్థః స్వరూపే స్థితః- శక్తః ... రహితః- మృదుః అక్రూరః- దాన్తో జితేన్ద్రి
యః- నిర్విధిత్సో నిరాకాఙ్క్షః- అనసూయకః పరగుణేషు దోషదర్శీ- సువాక్ సత్యవాక్-
ప్రగల్భః ప్రతిభానవాన్- మేధావీ ఊహాపోహకుశలః- ప్రాజ్ఞః జ్ఞాతతత్త్వః॥౪॥
అవమన్యసే ఇష్టత్వేనానిష్టత్వేన వా- అవమన్యస ఇతి పాఠే ... సీత్యర్థః॥౫॥
స్రోతసా కామాది వేగేన విమనాః నిర్మనస్కః స్థాణురివ కూటస్థో నిర్వ్యాపారః

ఏతన్నమ్ లోకే సంచరన్తమ్- కల్యచిత్తం స్వస్థచిత్తమ్- అనామయమ్ శరీర
రోగరహితమ్- బుద్ధిమాన్ ... రాగాదయః- శాస్త్రజ్ఞ రాజయః- స్వబుద్ధ్యా సం
మతమిష్టమ్- బుద్ధిసంగతమితి పాఠే స్వబుద్ధ్యనుసారేణేత్యర్థః॥౩॥ స్వస్థః స్వస్మి
న్స్థితః ఆత్మ... శక్తః ... ఇతి పాఠేఽపి- మృదురక్రూరః ...
... దాన్తః నిగృహీతేన్ద్రియః- నిర్విధిత్సో నిస్పృహః అనసూయకః ప
రేష్వవిద్యమానదోషానారోపకః- సువాక్ మితహితవచనః- అతఏవలోకే బహుమతః-
సువాక్ప్రగల్భో మేధావీత్యపి పాఠః- ప్రగల్భః ప్రతిభాన్వితః- మేధావీ ధారణావతీబు
ద్ధిర్మేధా- ప్రాజ్ఞః పరాపరతత్త్వయాథాత్మ్యజ్ఞానవాన్- బాలవచ్చరసి- బాల్యేన తిష్ఠా
సేదితి శ్రుతేః॥౪॥ నిత్యస్వాత్మన్యేవ తృప్తః- బ్రహ్మన్ బ్రాహ్మణ న కిఞ్చిదవమన్యస ఇతి
ప్రతికూలాభావ ఉక్తః॥౫॥ ప్రజాసు లోకేషు- స్రోతసా కర్మ ప్రవాహేణ- అవిమనా
విమనాః శూన్యమనస్క ఇవ లక్ష్యసే- కూటస్థో నిర్వికారః- ధర్మకామార్థకార్యేష్వపి త

వడయు, నసుటయు, ననిమిషనదీతనయుం, డజగరచరితంబనునితిహా
సంబు వినుము, దానినీయడిగినయర్థంబు దేటపడు, దానిం జెప్పెద,
నాజగరనామధేయుండగు నొక్క బ్రాహ్మణుని, ప్రహ్లాదుండు, శమ శ్రీ
కారంబుపదేశింపుమని యాచించిన, నతండతనికిట్లనియె ॥౫౪॥ క॥ అ

ష్యసి॥౬॥ నానుతిష్ఠసిధర్మార్థౌ నకామంనానుతిష్ఠసి। ఇన్ద్రియార్థానవాదృత్య ముక్తశ్చ రసిసాక్షివత్॥౭॥ కానుప్రజ్ఞా శ్రుతంవా కిం వృత్తిర్వా కానుతేమునే। క్షిప్రమాచక్ష్వమేబ్రహ్మన్ శ్రేయోయది హమన్యసే॥౮॥ భీష్మః॥ అనుయుక్తస్సమేధావీ లోకధర్మవిధానవిత్। ఉవాచశ్లక్ష్ణయావాచాప్రహ్లాదమనపార్థయా॥౯॥ బ్రాహ్మణః॥ పశ్యప్రహ్లాదభూతానాముత్పత్తిమనిమిత్తతః। హ్రాసంవృద్ధింవినాశంచ నప్రహృష్యేనచవ్యథే॥౧౦॥ స్వభావాదేవసందృశ్య వర్తమానాః ప్రవృ

అతిఘనా ఇతిపాఠతస్త్వ వ్యాకులచిత్తః॥౬॥ కొటష్ఠ్యహేవాహ। నేతి। ఇన్ద్రియార్థాన్ గన్ధరసాదీన్ అనాదృత్య చరసి। త్యుక్త్వా రాగ్యాదూరాత్ అత్మానీ సాక్షివమ్ముక్తః క ర్తృత్వాదినా॥౭॥ ప్రజ్ఞా తత్త్వదర్శనమ్। శ్రుతం తజ్ఞాపకం శాస్త్రమ్। వృత్తిస్తదర్థానుష్ఠానమ్। శ్రేయో హమేతి శేషః॥౮॥ అనుయుక్తః పృష్టః। లోకస్యధర్మోజన్మజరాదిస్తస్యవిధానం కారణమవిద్యాకామకర్మాదిః। తదభిజ్ఞః లోకధర్మవిధానవిత్॥౯॥ భూతానాముత్పత్త్యాదికమనిమిత్తతః కారణహీనాత్ ఏకాద్వితీయాద్వితి తత్త్వ ఆలోచయ ప్రీతియుక్తిభ్యామ్। శ్రుతిస్తావత్ సదేవసోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయం తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయేతి సజాతీయ విజాతీయ స్వగతభేదరహితాదేక రసాద్వస్తునో జగదుత్పత్తిమాహ। యుక్తిరపిరూపాద్యజ్ఞగదుత్పత్త్యయోగాత్ అచేతనానాం ప్రధానపరమాణ్వాదీనామధిష్ఠాతారమన్తరేణ సంఘాతకర్తృత్వాయోగాద్వికరణస్యైత్యస్యాధిష్ఠాతృత్వాయోగాత్ సంసారస్య స్వాభావికత్వే ముక్త్యయోగాత్ స్వప్న మాయేన్ద్రజాలవదవిద్యాకల్పితత్వమవశ్యం వాచ్యమ్। అవిద్యానాశస్యచ సర్వతన్త్రసిద్ధత్వాదవిద్యామిథ్యా, అనాదిభావత్వే సత్యనిత్యత్వాత్, వ్యతిరేకే నాశవదిత్య విద్యామిథ్యాత్వసిద్ధౌ తత్కార్యస్యాపి మిథ్యాత్వాదేవ జగదుత్పత్తింసాధయతి। తతశ్చాఽనన్యదన్యం నాస్తికస్తాత్త్వికమితి శ్రుతేరాత్మజ్ఞస్య ముదద్వితీయాభావాన్న హర్షశోకావితి భావః

హిత ఇతియావత్॥౬॥ కూటస్థత్వమేవ వివృణోతి॥ నానుతిష్ఠసీతి॥ ముక్తోనిస్సఙ్గః ౭॥ ప్రజ్ఞా జ్ఞానమ్। శ్రుతంశ్రవణమ్। వృత్తిరనుష్ఠానమ్। ఇహ అస్మిన్ లోకే శ్రేయఇతి యన్మన్యసే తాదృశం ప్రజ్ఞాదికమాచక్ష్వేత్యర్థః। సామాన్యేన నపుంసకమ్॥౮॥ అనుయుక్తః పృష్టః। లోకధర్మవిధానవిత్। లోకానాంజనానాంయేధర్మాస్తద్విధానవిత్ తత్ప్రమజ్ఞః। అనపేతయా ప్రీత్యుపకారాశ్లేషారహితయా। అనపార్థయేతి పాఠేనంగతార్థామిత్యర్థః॥౯॥ అనిమిత్తతః। జ్ఞాతనిమిత్తం వినా। హ్రాసమపచయమ్। ఉత్పత్తింవృద్ధింహ్రాసంవినాశంచేతిక్రమః। నప్రహృష్యే నచవ్యథే। కాలస్యనిర్ధారితత్త్వస్తాధీనత్వేనా స్వదుఃఖస్యానుద్యోగసాధ్యకరత్వాదితిభావః॥౧౦॥ స్వ

నిమిత్తముభూతంబుల। జననం, బవిరూపుసెడుట, సంపన్నమునై। యువికి విషాదము మోదం।బును జేయఁగలే, వనిత్యములుగనెఱిఁగినక

త్తయః। స్వభావనిరతా స్సర్వాః పరితుష్యేన కేనచిత్ ॥౧౧॥ పశ్యన్ ప్రకృతిసంయోగాన్ విప్రయోగపరాయణాన్। నంచయాంశ్చిన్వతో నాశాన్నాన్నక్వచిద్విదధే మనః॥౧౨॥ అన్తవన్తి చ భూతాని గుణయుక్తాని పశ్యతః। ఉత్పత్తినిధనజ్ఞస్య కిం కార్యమవశిష్యతే॥౧౩॥ జలజానామపి

---

౧ ॥ ఏకస్మాదేవాద్వితీయాద్బ్రహ్మణ ఉత్పత్తిముక్త్వా తత్రైవస్థితిలయావప్యాహ॥ స్వేతి॥ స్వభావాత్ స్వస్వభావతః స్వభావః స్వరూపం బ్రహ్మ తత ఏవ వర్తమానాః ప్రవృత్తరూపాః సంధ్యాద్యాః సృష్టయః ప్రవర్తన్తే స్వభావ ఏవ నిరతాః సర్వాః ప్రజాః తాసాం తాసాం స్వభావానన్యత్వరూపం నాస్తీత్యర్థః తస్మాదేవం జానన్ కేనచిద్బ్రహ్మలోకైశ్వర్యలాభేనాపి న తుష్యేత్ - తుచ్ఛమైశ్వర్యమితి విజానీయాదిత్యర్థః॥౧౧॥ ఏవం తత్త్వదృష్ట్యా స్వాస్థ్యముపపాద్య బాహ్యదృష్ట్యాపి లోకస్యానిత్యత్వాత్ తదుపపాదయతి॥ పశ్యన్॥ ప్రస్తావనాం కుర్వన్ నక్వచిద్విదధే విదధేవిభారయామి తద్వినాశే శోకోత్పత్తిం జానన్ - యద్వా అన్త్యతమః ఆరభ్య సంఘాతవాతయోరపి జగదనిత్యత్వం పశ్యతి తస్మాన్న కుత్రాపి మనో దధామీత్యాహ॥ పశ్యతి॥౧౨॥ ఏతమాదీన్యన్తాని మహాని దూషయతి॥ అన్తవన్తీతి॥ భూతాని పశ్యతే నిత్యసిద్ధాని తమాత్మప్రధానాదీనీతి పక్షనిర్దేశః - జరాయుజాదశరీరాణి దృష్టాన్తానాం అనిత్యత్వం సాధ్యమ్ - గుణయుక్తత్వం హేతుః - యత్సంహతం ఘటాదితదనిత్యమ్ - పరమాణ్వాదయోఽపి గుణగుణిభావేన ప్రధానం చ గుణత్రయాత్మత్వేన సంహతాని ధ్రువమనిత్యాః తస్మాత్పూర్వోక్తం ఉత్పత్తినిధనహేతుభూతం వస్తు జానతః కిం కార్యం కర్తవ్యమవశిష్యతే - న కిమపీత్యర్థః - తథాచ శ్రుతిః - ఏతద్ధస్మ వై తద్విద్వాంసః పూర్వే మహాశాలా మహాశ్రోత్రియా అగ్నిహోత్రం న జుహవాం చక్రిర ఇతి ॥౧౩॥ పామరగదృష్ట్యాపి జగ

భావః ప్రకృతిమానసేతి గీతాసు [౫అ॥౧౪ శ్లో] భాషితమ్ - వర్తమానాః ప్రవర్తమానాః ప్రవృత్తయః కర్మాణి స్వభావాదేవ ప్రకృతి సంసర్గజనితతత్తదాత్మాభిమానజనితవాసనాకృతా స్వేవతిష్ఠన్తి వశ్యమిత్యా, సర్వాః ప్రవృత్తయః స్వభావ నిరతా ఇతి కేనచిదపి న పరితుష్యేన సంతుష్యామి - ఏతదుపలక్షణం వ్యాభావస్యాపి ॥౧౧॥ విప్రయోగో వియోగః, పరం, కౌతక కాలికమ్, అయం సంగతిర్యేషాం తథాభూతాన్ - సంచయాన్ సంఘాతాన్ ॥౧౨॥ గుణయుక్తాని సత్వరజస్తమోయుక్తాని భూతాని అన్తవన్తి అనిత్యానీతి పశ్యతః - ఉత్పత్తినిధనజ్ఞస్య ఉత్పత్తిశ్చ నిధనం చేతి జ్ఞానవతః - కిం కార్యమవశిష్యతే - సర్వద్రా స్థిరత్వజ్ఞానవతః కస్మింశ్చిదపి ప్రవృత్తిర్న భవతీతి భావః ॥౧౩॥ జలజానాం మహతాం భూతానామ్, స

॥౫౫॥గీ॥ వలదఁగాష్ఠముల్గూడిన వడువుబంధు। సంగమం బవివాసిన చాడ్పుతద్వి। యోగ, మింతచూచినవానినుమ్మలికము। వొరయ నేగదు, దానవవరతనూజ॥౫౬॥వ॥ ఈ తెలంగులే నెఱుంగుదు, నా దెసఁ బ్ర

హ్యన్తం పర్యాయేణోపలక్షయే। మహతామపికాయానాం సూక్ష్మాణాంచ మహామతే॥౧౪॥ జఙ్గమస్థావరాణాంచ భూతానామసురాధిప। పార్థివానామపివ్యక్తం మృత్యుంపశ్యామిసర్వశః॥౧౫॥ అన్తరిక్షచరాణాంచ దానవోత్తమపక్షిణామ్। ఉత్తిష్ఠతే యథాకాలం మృత్యుర్బలవతామపి॥౧౬॥ దివి సంచరమాణాని హ్రస్వానిచ మహాన్తిచ। జ్యోతీంష్యపి యథాకాలం పతమానానిలక్షయే॥౧౭॥ ఇతి భూతానిసంపశ్య న్ననుషక్తానిమృత్యునా। సర్వసామాన్యగో విద్వాన్ కృతకృత్యస్సుఖంస్వపే॥౧౮॥ సుమహాన్తమపి గ్రాసం గ్రసే లబ్ధం యదృచ్ఛయా। శయేపునరభుఞ్జానో దివసానిబహూన్యపి॥౧౯॥ఆశ్రయత్యేవమామన్నం పునర్బహుగుణంబహు॥ పునరల్పంపునస్స్తోకం పు

శోషినాశిత్వమాహ॥ జలజానా మిత్యాది పఞ్చభిః॥౧౪॥ పార్థివానాం పృథివీస్థానామ్॥౧౫॥౧౬॥౧౭॥ సర్వసామాన్యం సత్తా- ఘటత్వాదిసామాన్యం ఘటాదిభ్యోఽన్యత్ర వృత్తమ్- పృథివీత్వసామాన్యంతు పృథివ్యామేవ-తదుపాదానత్వాత్- ఏవం సర్వత్ర ... సత్తాసామాన్యమ్- ... తస్యసత్తాసామాన్యాదిభ్యో వ్యావృత్తిత్వేన సర్వసామాన్యత్వాభావాత్- ... సర్వసామాన్యగః- సర్వసామాన్యతోఽపి ... పాఠః॥౧౮॥ ... సుమహాన్తమిత్యాదినా- సుమహాన్తంరసాధిక్యాత్॥౧౯॥ ఆశయన్తి భోజయన్తి- అల్పంరసాల్పత్వాత్॥౨౦॥ ... సూక్ష్మం ... శమ్- ...

ముద్భిదాతానాం తిమిఙ్గిలాదమహాజన్తూనామపి- మహతామపికాయానామిత్యపిపాఠః- తథానామ్ ... మహాపక్షి ... ణామ్॥౧౪॥ జఙ్గమామనుష్యాదయః- స్థావరావృక్షాదయః- సర్వశస్సర్వత్ర- సర్వశ ఇత్యపిపాఠః॥౧౫॥ దానవోత్తమేతిసంబుద్ధిః- ఉత్తిష్ఠతే- ఉద్భవసమయేమృత్యుః ఉదితోఽనూర్ధ్వ ... నేపదమ్॥౧౬॥ దివీతి॥ యథాకాలం కాలమనతిక్రమ్య॥౧౭॥ సర్వసామాన్యగః- సర్వవిషయేషు సామాన్యదృష్టి వాన్- ... భూతజాతంసర్వం మృత్యునా గ్రస్తమితి జ్ఞానవాన్- కృతకృత్యః- సిద్ధసాధ్యః- కర్తవ్యహీనః॥౧౮॥ ఏవం జ్ఞానమభిధాయానుష్ఠాన మాహ॥ సుమహాన్తమితి॥ యదృచ్ఛయా స్వప్రయత్నంవినా॥౧౯॥ అన్నమామాశ్రయతి ... ఆశయన్తి వా తే అన్నదాతారః భోజయన్తి జనా ఇతి శేషః- అల్పమ్-

---

శాంతిగనికాదే, నీవుశమోపదేశంబథింంచితివి, వినుము॥౫౭॥క॥ మేలథింంపను,గీడున।జాలింబడితోలcగcద్రోవన,దూష్ణింభా। వాలంబిమనసుంcడనై।యాలంబుగcజేసి, నడుతు, న్యయిఘదెలcగుల్॥౫౮॥క॥

నవైరావోపపద్యతే||౨౦|| కణాన్కదాచిత్ఖాదామి పిణ్యాకమపి చగ్రసే|
భక్షయే శాలిమాంసాని భక్ష్యాం శ్చోచ్చావచాన్పునః||౨౧|| శయే క
దాచిత్పర్యంకే భూమావపి పునశ్శయే|ప్రాసాదేపిచ మేశయ్యా కదా
చిదుపపద్యతే||౨౨||ధారయామిచ చీరాణి శాణక్షౌమాజినానిచ| మ
హార్హాణ్యపివాసాంసి ధారయామ్యహమేకదా||౨౩|| నసంనిపతితం
ధర్మ్యముపభోగం యదృచ్ఛయా| ప్రత్యాచక్షేనచాప్యేన మనురు
ధ్యేసుదుర్లభమ్||౨౪|| అచలమనిధనం శివంవిశోకం శుచిమతులంవి
దుషాం మతేనివిష్టమ్| అనభిమతమసేవితం చమూఢైర్వ్రతమిద మాజ
గరం శుచిశ్చరామి||౨౫|| అవసితమతిరచ్యుతః స్వధర్మాత్పరిమితసంస

ణ్యాకం తిలఖలమ్||౨౧||౨౨||క్షౌమాణి-క్షుమాతసీతత్సూత్రమయాని||౨౩||ధర్మ్యంధ
ర్మాదనపేతమ్-యథేష్టాచరణే తత్త్వవిదామపి శ్వసూకరాదితుల్యతా స్యాత్||౨౪||అచ
లంస్థిరమ్ అనిధనం మృత్యురహితం-శుచిం అర్థాం ఏకత్వ్యలుక్- విదుషాంమతే బ్రహ్మణి ప్ర
విష్టం తత్ప్రాప్తికరమిత్యర్థః- అనభిమతత్వాదేవాసేవితంమూఢైః- ఆజగరం అజగరో
చిత్యమత్స్యైవేతి-తస్యేదమ్||౨౫||కపాయః క్రోధాద్యావేశః న స్తిమితం త్తో- రా
గద్వేషాదిర్వా||౨౬|| అనియతముద్దిష్టం ఫలాదియత్ర-విధిరప్రష్టంతన్యసంజ్ఞాతః

అల్పసుఖమ్||౨౦||కణానతిసూక్ష్మాన్ ధాన్యాంశాన్ (తే-నూకలు)పిణ్యాకంతిలఖల-
మ్-పిణ్యాకమితిరూప్యే-ఖాదామీత్యపిపాఠః-భక్ష్యాన్,భక్ష్యానితిపాఠద్వయమ్||౨౧||౨౨||
చీరాణి తరువల్కలాద్యుపాదానకాని-శాణాని శణసూత్రరచితాని-మహార్హాణి బహుమూల్యా
ని తదితర ధారయామి||౨౩||ధర్మ్యంధర్మాదనపేతమనిషిద్ధమ్యావృత్తిః||౨౪||అచలమ్-చ
లాద్యభిచారిత్యర్థః-అనిధనమ్-నాశనాపాదకమిత్యర్థః-శివం శ్రేయస్కరమ్-అ
తులమద్వితీయమ్-విదుషాం మతేనివిష్టమ్-విద్వత్సంమతమ్-విదుషాం మతేప్రవిష్టమితిప
పాఠః-అనభిమతం విమూఢానామేవ-ఆజగరం అజగరసంబన్ధి- అజగరవృత్తి-శుచిః
శుద్ధ ఇత్యర్థః-అజగరశ్శ్వసనక్రియాదేకోపనతేనైవవర్తయతీతి ప్రసిద్ధమ్||౨౫|| అవసితమ

సరసాన్నముఁబిణ్యాకము|నరిగాఁగభుజింతుమృదులశయ్యాతలమున్|
ధరణియుశయనరుదికినా| కరయంగానొకఁడూవ, యసుర ప్రవరా
౧౯||గీ|| నారచీరయేనిఁ,జారుచీనాంబరం| బైనఁ, గట్టుకొనియపుడు
హృదయ| మొప్పదొప్పునకయుండు, రూపాదుల| నలమికొనవు చ
తురాదికములు||౨౦||వ|| అని వెండియు||౨౧||గీ|| చలనమేది, పుట్టుఁ
జావునుంబిసు వెట్టి,| యామిషార్థిజనుల నపహసించు| నెలమితోడ, లే
మి కలిమిపాటింపనీ| రమణనునకీయజగరవ్రతంబు||౨౨||గీ|| అనియతం

రణః పరావరజ్ఞః। విగతభయకషాయ లోభమోహో వ్రతమిద
మాజగరం శుచిశ్చరామి॥ ౨౬॥ అనియతఫలభక్ష్య భోజ్యపేయం విధిప
రిణామవిభక్త దేశకాలమ్। హృదయసుఖమసేవితంకదర్యై వ్రతమిద
మాజగరంశుచిశ్చరామి। ౨౭॥ ఇదమిదమితితృష్ణయాభిభూతం జనమన
వాప్తధనం విషీదమానమ్। నిపుణమతి నిశమ్యతత్త్వబుద్ధ్యా వ్రతమి
దమాజగరంశుచిశ్చరామి॥ ౨౮॥ బహువిధమనుదృశ్య చార్థహేతోః
కృపణమిహార్య మనార్య మాశ్రియన్తమ్। ఉపశమరుచి రాత్మవాన్
ప్రశాన్తోవ్రతమిదమాజగరంశుచిశ్చరామి ॥ ౨౯॥ సుఖమసుఖమలాభమ
ర్థలాభం రతిమరతిం మరణంచజీవితంచ। విధినియతమవేక్ష్యతత్త్వతో
హం వ్రతమిదమాజగరం శుచిశ్చరామి॥ ౩౦॥ అపగతభయరాగమో
హదర్పః ధృతిమతిబుద్ధిసమన్వితఃప్రశాన్తః। ఉపగతఫలభోగినో నిశమ్య

టం పాఠః- తేనైవ దేశకాలవ్యవస్థయా ప్రాపితమ్- కదర్యైః పిషుణైః లుబ్ధైః ॥ ౨౭ ॥ ధన
ప్రాప్త్యర్థం కారణం న పౌరుషమితి నిశమ్యాలోచ్య॥ ౨౮॥ అర్థహేతోరనా
ర్యం నీచమార్యం స్వామిన మాశ్రియతి యః కృపణః దీనజనస్తమనుదృశ్య ఉపశమరు
చిరాత్మవాన్ జితచిత్తః॥ ౨౯॥ విధినియతం ప్రారబ్ధాధీనమ్॥ ౩౦॥ ధృతిః ధైర్యమ్- మతిరా
లోచనమ్- బుద్ధిర్నిశ్చయః- ఉపగతం ప్రాప్తం ఫలం ప్రియం యేషాం తాన్ భోగిన
స్సర్పాన్ అజగరాన్నిశమ్య దృష్ట్వా- ఫలభోగిన ఇతి కాకపాక్షిణాదివత్ మధ్యమప

దిన్నిశ్చితబుద్ధిః- అచలితమతిరితిపాఠే స్థిరబుద్ధిః- మిమం సంసరణః నియతవృత్తిః- వరమి
తమం చరణ ఇత్యపి పాఠః కేషాంచిత్ పాఠమ్॥ ౨౬॥ భక్ష్యం ఖాద్యం భక్ష్యమపేయం
ము- లాద్యది- భోజ్యమన్నమ్- విధిపరిణామవిభక్తదేశకాలమ్- దేశకాలవ్యవస్థార
హితమిత్యర్థః- హృదయస్య సుఖమ్ సుఖకరమ్- కదర్యైః క్షుద్రైః॥ ౨౭ ॥ ఇదంలబ్ధవ్య
ఇదంలబ్ధవ్యమితి- నిపుణామతిర్యస్మిన్ కర్మణి తద్యథా భవతి తథా- నిపుణమనవిశమ్యేత్యా
పిపాఠః- ॥ ౨౮॥ అర్థహేతో ర్ధనార్థం అనార్యం యాచ్ఞా వృత్తిమాత్ర
మాశ్రియన్తమార్యం కృపణమనుదృశ్యేత్యన్వయః- ఉపశమేన తృష్ణాపరిహారేణ రు
చిః- ఉపశమరుచిరితిపాఠే ఉపశమే రుచిరభిలాషో యస్యేతమ్- ఆత్మవాన్ ఆత్మ
యత్నాత్మ్యధ్యానవాన్- ప్రశాన్తః నిగృహీతేన్ద్రియః॥ ౨౯॥ ౩౦॥ భయాదీనివ్యా
ఖ్యాతాని- మతిర్మననమ్- బుద్ధిర్జ్ఞానమ్- ఉపగతఫలేనైవ భోగినో భోగవన్తః- ఉప

బులైన యాహారవిహారణ। శయనముల, విధాతృసంవ్రియుక్త। భంగిఁ,
బరఁగు, నంతరంగనిర్భారవ। ర్తనము కలిమి,యజగరవ్రతంబు॥ ౮౩॥
సీ॥ నిత్యతృప్తిశౌచనిరతితాల్మిసమత్వ। మారఁగలిగి, చిత్సుఖానుభవము।

వ్రతమిదమాజగరంశుచిశ్చరామి॥౩౧॥ అనియతశయనాసనః ప్రకృ
త్యా దమనియమవ్రత శౌచసత్యయుక్తః। అపగతఫలసంచయః ప్రహృ
ష్టో వ్రతమిదమాజగరంశుచిశ్చరామి॥౩౨॥ అభిహత మసుఖై రిహార్థ
నాశై రుపగతబుద్ధిరవేక్ష్యచాత్మసంస్థమ్। తృషితమనియతం మనోనియ
మ్యం వ్రతమిదమాజగరంశుచిశ్చరామి॥౩౩॥ నహృదయమనురుధ్యతే
మనోవాప్రియసుఖదుర్లభతామనిత్యతాం చ। తదుభయముపలక్షయ
న్నివాహం వ్రతమిదమాజగరంశుచిశ్చరామి॥౩౪॥ బహుకథితమిదం
హి బుద్ధిమద్భిఃకవిభిరభిప్రథయద్భిరాత్మవిద్భిః। ఇదమిదమితితత్ర

చరామి॥౩౧॥ ప్రకృత్యాదమాదిషు యుక్తః సిద్ధత్వాత్ నతు సాధకత్వేన। అప
గత ఫలసంచయః త్యక్తయోగఫలసమూహః॥౩౨॥ అసుఖానార్థైరిచ్ఛావిషయైరూ
పాదిభిః ఏషణావిషయైర్వాపుత్రవిత్తాదిభిర్నష్టైః అభితః సుఖార్థం వినా మే దుఃఖార్థము పే
గతమ్ ఆత్మనః పరాఙ్ముఖం తృషితమనియతంచ మనో వేక్ష్య ఉపగతమతిః లబ్ధాలో
కః ఆత్మసంస్థాం సమాప్తిర్యస్య తత్ తథా నియమ్య వ్రతంచరామి। అభిహతమసుఖై
రిహార్థనాశైరిత్యన్వయః పాఠః॥౩౩॥ హృదయం తాత్స్థ్యాత్ బుద్ధిః మనశ్చ తాభ్యాం తద్ధ
ర్తాః తర్పృత్వశోకప్రవృత్త్యా సంకల్పాదయో లక్ష్యన్తే తాన్ అననురుధ్యాపేక్ష్య
పాఠాన్తరేణ అనురుధ్య ఇతి ప్రచ్ఛన్నాత్మత్వ ఏవార్థః తత్ తత్ర బుద్ధౌ సుఖదుర్లభ
తాం సుఖానిత్యతాం చోభయముపలక్షయన్నితి యోజనా॥౩౪॥ ఇదమాజగరం వ్రతం
సార్వభౌమవల్లభమత్వా బహ్వితి॥ గహనమాత్మతత్త్వం తర్కాగోచరమపి తత్ర ప్రతి
శాస్త్రే మానసేత్యాలోచనే ఇదమిదమితి స్వమతైః పరమతైశ్చ తర్కయద్భిరుక్తమ్ యు

నతఫలమాత్రానుభవితార ఇత్యర్థః తాదృశాన్ నిశమ్య దృష్ట్వా॥౩౧॥ అసనంస్థి
తిః అశన ఇత్యపి పాఠః ప్రకృత్యా స్వభావేన నియమాశ్చాదయః ప్రతాని చా
ప్రాయణాదీని ఆజగరమపనా అపగతఫలసంచయః ఫలాభిసంధిరహితః ప్ర
హృష్టో నిత్యతుష్టః॥౩౨॥ ఉపగతబుద్ధిర్లబ్ధ ... సుఖైదుఃఖకరైరర్థనా
శైః నిత్యపి న ధనానుష్ఠానే అసిద్ధైః ఫలైః అభిహతమపి తృషితమ్ అతఏవానియతం
మనః అవేక్ష్య తదాత్మసంస్థం ఆత్మనిష్ఠం యథా భవతి తథా నియమ్య ఉపగత
సుఖార్థమిహార్థనాశైరితిపాఠః ఇచ్ఛావిషయైః ప్రాప్తం దుఃఖరూపం ప్రయోజనమపేక్ష్య
యుక్తః ॥౩౩॥ హృదయం తాత్స్యదాత్మా మనో వా అన్తఃకరణం చ వా వికల్పోపమానా
దేయోః నహృదయేతి వైజయన్తి ప్రియాణి ఇష్టాని సుఖం చ ప్రియసుఖాని తేషాం
దుర్లభతాం దుఃఖేన లబ్ధుం శక్యతామ్ అనిత్యతామస్థిరత్వం చ నానురుధ్యతే న దానాతి
వర్తతే ఇతి వా కాకాక్షిన్యాయః॥౩౪॥ బుద్ధిమద్భిః జ్ఞానిభిః కవిభిః ఋషిభిః అభిప్రథయద్భిః
ప్రఖ్యాపయద్భిః ఆత్మవిద్భిరాత్మజ్ఞైః అభిప్రథయద్భిరాత్మకీర్తిమిత్యపి పాఠః

వ్రిచర మగుట,యజగరవ్రత,మది విను,। మజ్ఞమదుర్లభంబు, ప్రాజ్ఞభూ

తత్రతత్ర స్వపరమతైర్గహనం ప్రతర్కయద్భిః ॥౩౫॥ తదహమనునిశమ్య విప్రపాతం పృథగభిపన్నమిహాబుధైర్మనుష్యైః। అనవసితమనన్తదోషపారం నృషు విహరామి వినీతరోషతృష్ణః ॥౩౬॥ భీష్మః॥ అజగరచరితవ్రతం మహాత్మా య ఇహ నరోఽనుచరేద్వినీతరాగః। అపగతభయమన్యులోభమోహః స ఖలు సుఖం విహరేదిమం విహారమ్ ॥౩౭॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి
ప్రహ్లాదాజగరసంవాదో నామైకోనవింశోఽధ్యాయః-
ఆదితో ద్వినవత్యధికశతతమోఽధ్యాయః-

ద్భిః- తథాహి- శూన్యం కేచిత్ ... అజ్ఞానసహకారాదాత్మా జడోఽబుద్ధ్యాదివిశేషగుణహీనః స్వరూపతశ్చిత్త్వం జ్ఞాతృత్వం వా అనృతజడదుఃఖాదివ్యావృత్తమేకం సచ్చిదానన్దానన్తస్వరూపం వేదాన్తవాదినాం వికల్పా అత్యన్తవిభిన్నాః। తథాపి సర్వేషాం స్వస్వాభిమతార్థతత్త్వదర్శనాయ ఆజగరం వ్రతమేవోపేయమితి భావః। ౩౫॥ తదిదమితి॥ ఇదమితి వ్రతస్య విప్రపాతం ... అబుధైః పృథక్ ఆత్మాతిరిక్తత్వేనాభిపన్నం ప్రాప్తం సత్ విప్రపాతః విశిష్టః ప్రపాతో భృగుః తద్వన్నాశకమితి అనునిశమ్యాలోచ్యేత్యుక్తిభ్యామేవాలోచ్య నృషు విహరామి- కిం తర్హి జగత్తత్త్వం ... తదాహ- అనవసితమ్ నాస్తి కాలతః గుణతః దేశతశ్చ అవసితం అవసానం యస్య తత్తథా అనన్తదోషపారమ్- అనన్తానాం దోషాణాం విషయతృష్ణాహేతుత్వేన నైష్కర్మ్యాదిః పారః దేశకాలతశ్చ తచ్చ నాస్తి యస్య తత్తథా ॥౩౬॥ అజగరవిహారం ఇమామజగరవ్రతరూపక్రీడామనుచరేత్, సుఖేన విహరేదితి సమ్బన్ధః ॥౩౭॥ ఇతి నీలకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే షష్ఠోఽధ్యాయః-

---

గహనం దుర్బోధమ్ ప్రతర్కయద్భిః ఊహాపోహవద్భిః- వికల్పయద్భిరితి పాఠే తత్త్వనిర్ణయాయ వాదం కుర్వద్భిరిత్యర్థః- ఏతాదృశైర్విద్వద్భిరాజగరవ్రతం బహుశః కథితమిత్యన్వయః॥ ౩౫॥ తదహమిత్యేతదాజగరవ్రతం ... అనునిశమ్యేత్యన్వయః- అబుధైర్జ్ఞైర్మనుష్యైరభిపన్నం ప్రాప్తమ్, అనవసితమవసానరహితమ్, తత్త్వమానమిత్యర్థః- అనన్తదోషపారం ... అనన్తదోషపారకమిత్యర్థః- ఏతాదృశం చ, విప్రపాతం నిపాతం చ, అనునిశమ్యేత్యన్వయః- నృషు మనుష్యేషు విషయేషు, వినీతరోషతృష్ణః క్రోధలోభరహితో విహరామి సంచరామి- విచరామీత్యపి పాఠః॥ ౩౬॥ అనుచరేత్ అనుతిష్ఠేత్- మన్యుః శోకః- విహారమిహలోకసంచారమ్ సుఖమితి క్రియావిశేషణమ్ సుఖేనేత్యపి పాఠః॥ ౩౭॥ ఇతి వ్యాఖ్యాయాం మోక్షధర్మే ఏకోనవింశోఽధ్యాయః-

---

మి॥ ౮౪॥ వ॥ ఇది శమప్రకారంబని యోసని చెప్పి, భీష్ముండు॥ ౮౫॥ క॥ అజగర చరితము దనకును। నిజముగ నలవడుఁ బనేర్చు నిర్మలమతికిన్,। వృజినభయమన్యుశోకము। లజేయములు గావు, మోక్షమాయత్తమగున్ ॥౮౬॥

యుధిష్ఠిరః॥ బాన్ధవాః కర్మ విత్తం వా ప్రజ్ఞా వేహ పితామహ। నరస్య కా ప్రతిష్ఠా స్యాదేతత్పృష్టో బ్రవీహి మే॥౧॥ భీష్మః॥ ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠా భూతానాం ప్రజ్ఞాలాభః పరో మతః। ప్రజ్ఞా నిశ్శ్రేయసీ లోకే ప్రజ్ఞా స్వర్గస్సతాం మతః॥ ప్రజ్ఞయా ప్రాపితార్థోఽభూద్బలిరైశ్వర్యసంక్షయే। ప్రహ్లాదో నముచిర్మఙ్కిస్తస్యాః కిం విద్యతే పరమ్॥౩॥ అత్రాప్యుదాహరన్తీమమితిహాసం పురాతనమ్। ఇన్ద్రకాశ్యపసంవాదం తన్నిబోధ యుధిష్ఠిర॥౪॥ వైశ్యః కశ్చిదృషిం తాత కాశ్యపం సంశితవ్రతమ్। రథేన పాతయామాస దృప్తశ్శ్రీమాం స్తపస్వినమ్॥౫॥ ఆర్తః స పతితః క్రుద్ధస్త్యక్త్వాత్మానమథాబ్రవీత్। మరిష్యామ్యధనస్యేహ జీవితార్థో న విద్యతే॥౬॥ తథా ముమూర్షుమాసీనమకూజన్తమచే

అజగరప్రతిరూపాం స్వాస్థ్యలక్షణాం ప్రతిష్ఠాం కిం బాన్ధవ శబ్దేన కలత్రాదాతిరేక సహర్థయతి పక్షిణామాకాశగమనవత్, కిం కర్మ కృతిక్రియాదిసాధనాది, కిం విత్తం విత్తసాధ్యం యజ్ఞాది, ఉత ప్రజ్ఞైవేతి ప్రశ్నః॥౧॥౨॥౩॥ ప్రజ్ఞాహీనః స్వాత్మనాపి నిమిత్తేన నశ్యతి, ప్రజ్ఞావాం స్తు న కదాపి ఇత్యాహ॥ అత్రేతి॥౪॥ రథేన రథారూఢేన॥౫॥ ఆత్మానం ధైర్యం త్యక్త్వా- ఆత్మా బుద్ధౌ ధృతౌ దేహే ఇతి కోశః- జీవితార్థః జీవితప్రయోజనమ్॥౬॥ అకూజన్తం మూర్ఛయా నిశ్శబ్దమప్రత్యాలపన్తమితి

ప్రతిష్ఠా స్థితిహేతుః- బ్రూహి హే తాత్పర్యం కం వదన్నేతి పాఠే తాత్పర్యానుసంధానం ప్రజ్ఞానయజ్ఞే విముక్త్యర్థమన్త్రేణ తత ఇత్యాత్మనే పదమ్॥౧॥ ప్రజ్ఞా ప్రకృష్టం జ్ఞానం మ- నిశ్శ్రేయసీ మోక్షసాధనీభూతా- స్వర్గః- స్వర్గసదృశా- అనుష్ఠానకాలేపి సుఖరూపేత్యర్థః॥౨॥౩॥౪॥ ఋషిం మార్గే ఇతి ఋషిం తాతేతి చ పాఠః- సంశితం సుతీక్ష్ణం వ్రతం యస్య సః- శ్రియోన్మత్తం ప్రతి తేన త్యమితి త్వమ్॥౫॥ ఆత్మానం శరీరం త్యక్త్వా- అనపేక్ష్య॥౬॥ ముమూర్షుం మర్తుమిచ్ఛన్తం క్షు-

॥వ॥ అనిన విని యజాతశత్రుండు బంధుసమత్వకర్మవృత్తప్రజ్ఞలయందెయ్యది నరునకు సుప్రతిష్ఠం జేయునని యడిగిన నాపగాతనయుం డతనికిట్లనియె॥౬౭॥ క॥ ప్రజ్ఞయ ప్రతిష్ఠ లాభము। ప్రజ్ఞయ నాకంబునంగ ప్రజ్ఞయ చువ్వే। ప్రజ్ఞయ కైవల్యంబును బ్రజ్ఞా సాధ్యములు గాని పనులుం గలవే॥౬౮॥ వ॥ బలిప్రహ్లాదమంకిప్రభృతులు ప్రజ్ఞనకాదె సమాధానసంపన్నులైరి, కాశ్యపనామధేయుండగు ధరణీసురసత్తముం డొక్క యుద్ధతపురుషుని రథంబు దాఁకి, పడి, తదవమానదూయమానమానసుండై, యసుపరిత్యాగపర వ్యవసాయుండగుటయు, నింద్రుండు సృగాలరూపంబున

తనమ్। ఇన్ద్రో సృగాలరూపేణ బభాషే ద్విజసత్తమమ్॥ ౭॥ సృగాలః॥ మా
నుషీం యోనిమిచ్ఛన్తి సర్వభూతాని సర్వదా। మనుష్యత్వే చ విప్రత్వం స
ర్వ ఏవాభినన్దతి॥౮॥ మనుష్యో బ్రాహ్మణశ్చాసి శ్రోత్రియశ్చాపి కా
శ్యప। సుదుర్లభమవాప్యైతన్న దోషాన్మర్తుమర్హసి ॥౯॥ సర్వే లాభా
స్సాభిమానా ఇతి సత్యవతీ శ్రుతిః। సంతోషణీయరూపోఽపి లోభాద్యదభి
మన్యసే॥ ౧౦॥ అహో సిద్ధార్థతా తేషాం యేషాం సన్తీహ పాణయః। అ
తీవ స్పృహయే తేషాం యేషాం సన్తీహ పాణయః॥౧౧॥ పాణిమద్భ్యః
స్పృహాఽస్మాకం ధనవద్భ్యో యథా తవ। న పాణిలాభాదధికో లాభః కశ్చ
న విద్యతే ॥౧౨॥ అపాణిత్వాద్వయం విప్ర కీటకాన్ నోద్ధరా
మహే। జన్తూనుచ్చావచానఙ్గే దశతో న కషామ చ॥౧౩॥ అథ యే
షాం పునః పాణీ దేవదత్తౌ దశాఙ్గులీ। ఉద్ధరన్తి కృమీనఙ్గాద్దశతశ్చ
కషన్తి చ॥౧౪॥ వర్షాతపహిమానాం చ పరిత్రాణాని కుర్వతే। చేల

పాతే బ్రాహ్మణో కృత్వా ఇన్ద్రః॥౭॥ సర్వః దేవాదిరపి అభినన్దతి విప్రత్వమభిలష్య
తస్మాత్॥౮॥ శ్రోత్రియః అధీతవేదః- ఏతత్ మనుష్యత్వం విప్రత్వమ్- దోషాన్ మా
ర్త్యాత్॥౯॥ సాభిమానాః- మమైవ ఇదం ధనం లబ్ధమిత్యభిమాన ఏవ ధనలాభః- సమగ్రం సు
తః కస్యాపి ధనేన సంబన్ధోఽస్తి- ఈదృశః కస్యచిత్ ధనమితి శ్రుతిః- ఈదృశః కర్తృలో
భం మా కార్షీః- యత్ సంతోషణీయం రూపం త్వం స్వస్యాభిమన్యసే మరిష్యామీ
తి నిర్బన్ధేన నాశయసే ఇతి- యది వా ఏవమభిమంస్యే కనీయాంసం తం మృత్యుమిత్యభిప్రా
యే సత్యమభిమన్యసే సార్థత్వమస్మనాత్- యన్నాభిమన్యసే ఇతి పాఠః స్పష్టార్థః॥౧౦॥
౧౧॥౧౨॥ నకషామ న నాశయామః॥౧౩॥ నికషన్తి కణ్డూయనేన॥౧౪॥౧౫॥ అధిష్ఠా

ఆకూజన్తమ్ అవ్యక్తధ్వనిం కుర్వన్తమ్- అశేతవమితి, అశేతసమితి చ పాఠః
౭॥౮॥౯॥ అథ అభిమన్యసే మననమభిమానః- అపేక్షేత్యర్థః- సర్వే ఉపిలా
భా ఉత్తరోత్తరాపేక్షా సహితా ఏవేతి శ్రుతిస్సత్యవతీ యథార్థా- సత్యైవ వేదశ్రుతి
రిత్యపి పాఠః- ఏషా శ్రుతిస్తే తవ విషయే సత్యేత్యర్థః- యతస్త్వం సంతోషణీయ
రూపోఽపి ధనస్త్రైణ్యేనాభినన్దనీయ శరీరోఽపి లోభాత్ తృష్ణాతః అభిమన్యసే- ధన
మపేక్షసే ఇత్యర్థః- సర్వే లాభాస్సాభిమానా ఇతి పాఠే సర్వే జనా ఇత్యర్థః॥
౧౦॥౧౧॥౧౨॥ బ్రహ్మన్నితి, విప్రేతి చ పాఠద్వయమేకార్థమ్- బ్రహ్మవిప్రేత్యాము
ఖః- కీటకాన్ దంశాదీన్- కణ్టకమిత్యపి పాఠః- నోద్ధరామః- న కషామః-
॥౧౩॥ దేవదత్తావితి, విశ్వేశేతి చ పాఠః- దేవదత్తా ఇత్యతి అతిదవిశేషి
తాన్ వ్యాత్యయనేన సంఘటితాః కరతలే వ్యాఘాతయనేన హస్తా ఇతి
శ్లోకోఽనుసంధేయః- ఉద్ధరన్తి విలిఖన్తి నికషన్తి చేత్యపి పాఠః॥౧౪॥ పరిత్రా
ణాని నివారణానీత్యర్థః- చేలం వస్త్రమ్- సుఖం, సుఖకరమన్నాదరమ్- సు

ప్రచ్ఛన్నం సుఖం శయ్యాం నివాతే చోపభుఞ్జతే ॥౧౫॥ అధిష్ఠాయ చ గాం లోకే భుఞ్జతే వాహయన్తి చ। ఉపాయైర్బహుభిశ్చైవ వశ్యానాత్మని కుర్వతే॥౧౬॥యే ఖల్వజిహ్వాః కృపణా అల్పప్రాణా అపాణయః।సహన్తే తాని దుఃఖాని దిష్ట్యా త్వం న తథా మునే॥౧౭॥ దిష్ట్యా త్వం న సృగాలో వా న కృమిర్న చ మూషికః। న సర్పో న చ మణ్డూకో న చాన్యః పాప యోనిజః॥౧౮॥ ఏతావతాపి లాభేన తోష్టుమర్హసి కాశ్యప। కింపున ర్యోఽసి సర్వేషాం భూతానాం బ్రాహ్మణోత్తమః॥౧౯॥ ఇమే ఖాదన్తి కృమయస్తేషాముద్ధరణాయ వై। నాస్తి శక్తిరపాణిత్వాత్పశ్యావస్థామిమాం మమ॥౨౦॥ అకార్యమితి చైవేహ నాత్మానం సంత్యజామ్యహమ్। నాతః పాపీయసీం యోనిం పతేయమధమామితి॥౨౧॥ మధ్యే వై పాప యోనీనాం సార్గాలీయామహం గతః। పాపీయస్యో బహుతరా ఇతో న్యాః పాపయోనయః॥౨౨॥ సన్తి కేచిత్ సుఖతరాః సన్త్యన్యే భృశ దుఃఖితాః। నైకాన్తసుఖమేవం హి క్వచిత్పశ్యామి కస్యచిత్॥౨౩॥ మనుష్యా హ్యాఢ్యతాం ప్రాప్య రాజ్యమిచ్ఛన్త్యనన్తరమ్। రాజ్యా ద్దేవత్వమిచ్ఛన్తి దేవత్వాదిన్ద్రతామపి॥౨౪॥ భవేస్త్వం యద్యపి త్వా

యదధ్యాస్య- గాం పృథివీం బలీవర్దాదీన్ వా- ఆత్మన్యాత్మభోగనిమిత్తమ్॥౧౬॥అల్పప్రాణాః అల్పబలాః॥౧౭॥౧౮॥౧౯॥అదన్తి భక్షన్తి॥౨౦॥అకార్యమితి॥ ఆత్మత్యాగమపి దేహత్యాగః పాపాయ, కిముత విదుషాం శాస్త్రార్థానాం స్మృతామితి భావః॥౨౧॥ మధ్యే స్థితామ్- ఇతో న్యామితి నీచామిత్యర్థః॥౨౨॥ ఏకే దీనాదయః- అన్యే పశ్వాదయః- ఏకాన్తమత్యన్తం సుఖం కస్యాపి న- తృష్ణాయా నిరవధిత్వాత్॥౨౩॥ తదేవాహ॥మనుష్యా ఇత్యాదినా॥

ఖమితి క్రియావిశేషణం వా- నివాతం స్థానభేదే నివాతమ్- ఉపభుఞ్జతే అనుభవన్తి॥౧౫॥ గాం భూమిమ్- ఆత్మని వశయే॥౧౬॥ అజిహ్వాః- వాగ్రహితా ఇత్యర్థః- అల్పప్రాణాః స్వల్పక్రియా నిర్వర్తకప్రాణాః- స్వల్పబలా వా- అపాణయః- హస్తరహితాః॥౧౭॥ సృగాలో వై సృగాలోసీత్యపి పాఠః॥౧౮॥ యోనిజత్వానాం సర్వేషామిత్యపి పాఠః॥౧౯॥ ఇమే మాం క్రిమయోఽదన్తి పాఠే అదన్తి ఖాదన్తి॥౨౦॥ ఆత్మానమ్- శరీరమ్- చైవేమమిత్యపి పాఠః- పతేయమపరామితి ఇత్యపి పాఠః॥౨౧॥ పాపయోనీనాం మధ్యగాయాం యోనిమహం గతః పాపయోనిసార్గాలీ సృగాలత్వం బన్ధనే వై- అన్యాః పాపయోనయ ఇతో బహుతరాః పాపీయస్యః- ఇతో న్యాః ఇత్యత్ర [illegible] ఇత్యపి పాఠః॥౨౨॥ జాత్యైవైకే సుఖతరా ఇత్యపి పాఠః॥౨౩॥౨౪॥యద్యపిత్వమాఢ్యో భవేరితి సంబన్ధనీయాం [illegible]

ఢ్యో నరాణాం నచ దైవతమ్। దేవత్వం ప్రాప్య చేన్ద్రత్వం నైవ తుష్యే స్తథా సతి॥౨౫॥ న తృప్తిః ప్రియలాభేన తృష్ణా నాద్భిః ప్రశామ్యతి। సంప్రజ్వలతి సా భూయ స్సమిద్భి రివ పావకః॥౨౬॥ అస్త్యేవ త్వయి శోకో వై హర్షశ్చాస్తి తథా త్వయి। సుఖదుఃఖే తథా చోభే తత్ర కా పరిదేవనా॥౨౭॥ పరిచ్ఛిన్ద్యైవ కామానాం సర్వేషాం చైవ కర్మణామ్। మూలం బుద్ధీన్ద్రియగ్రామం శకునా నివ పఞ్జరే॥౨౮॥ న ద్వితీయస్య శిరస శ్ఛేదనం జాతు విద్యతే। న చ పాణే స్తృతీయస్య యన్నాస్తి న తతో భయమ్॥౨౯॥ న ఖల్వప్య రసజ్ఞస్య కామః క్వచన జాయతే। సంస్పర్శా ద్దర్శనా ద్వాపి శ్రవణా ద్వాపి జాయతే॥౩౦॥ న త్వం స్మరసి వారు

౨౫॥ త్వమాఢ్యో ధనాఢ్యో బ్రాహ్మణత్వాత్ న రాజా భవేః- నాపి దైవతమ్- యదితదా చిత్పృవేత్తథాపి న తుష్యేః రతిరాజ్యమ్- గచ్ఛేరద్వైతరాజ్యాన్వైషతి పాఠే రాజా స్యాం భవసీతి సంబన్ధః॥౨౫॥౨౬॥ అస్తీతి॥ శోకాదికం త్వయ్యేవాస్తి- అతః స్వగతేనైవ వా రేణ శోకం మర్దయితుం శక్నోషి తేన వృథైవ పరిదేవనేత్యర్థః॥౨౭॥ హర్షాదీ-న చ) కారణా॥ పరీతి॥ కామాదీనాం మూలం బుద్ధీన్ద్రియగ్రామం, పఞ్జరే శకునానివ శ రీరపఞ్జరే పరిచ్ఛిద్యానిరుధ్య భయం నాస్తీత్యుత్తరేణ సంబన్ధః॥౨౮॥ భయాభావోపి కిం ద్వైతాదర్శనాత్ ద్వైతాభావాద్వేత్యాశఙ్క్య తత్ర ద్వైతాభావే హేతుం దృష్టాన్తముఖే నాహ॥ నేతి॥ యదా ద్వితీయస్య శిరసః తృతీయస్య పాణేర్వా స్వరూపేణ భావా త్తాభ్యాం కదాచిచ్ఛేదనం నాస్తి, తజ్జం దుఃఖం చ నాస్తి, తస్మాన్న బిభేమీతి ద్వైతాభావప్ర యుక్తాద్భయాభావోఽత్ర బోధితో భవతి- దుఃఖప్రతీతిస్తు స్వప్నవద వ్యవహితేతి నతు కృతార్థ(?)॥౨౯॥ నను ప్రత్యక్షేణ శీతోష్ణాదిభయం దృశ్యతే తత్కథం భయం నాస్తీ త్యుక్తమిత్యాశఙ్క్యాహ॥ నేతి॥ స్పర్శసుఖాభిజ్ఞస్యైవానుభూతే విషయే కామో జా యతే- బుద్ధ్యాది నిరోధే తు రసజ్ఞో నా భావాత్స్వ్యోదపి విషయే కామో న జాయతే- అరోగో బుద్ధ్యాది కృతం శీతోష్ణాద్యపి తన్నిరోధనాస్త్యేవేత్యర్థః॥౩౦॥ అరసజ్ఞ స్య కామో న జాయత ఇత్యత్ర దృష్టాన్తమాహ॥ నేతి॥ వారుణ్యా మదస్యాలకా రాఖ్య

తే-తథాపి- నరాణాం భవసి- న చ దైవతం భవసి- దేవత్వం రాజత్వం ప్రాప్య తుష్టికర మ్-యతః క్రమేణ రాజత్వం దేవత్వ మిన్ద్రత్వం ప్రాప్యాపి తత్ర న- తథాపి తుష్టి నైవ తుష్యేః- ఇదం పరం చ తు ముఖత్వాదిక మపి న భవసీతి భావః॥౨౫॥ ప్రియస్య ఇష్టస్య లాభేన- ధనలాభే నేతి పాఠే అర్థస్య రాజత్వాది రూపధనలాభేనేత్య ర్థః- లాభేనేతి వ్యపిపాఠః- సా తృష్ణా॥ ౨౬॥ ౨౭॥ సర్వేషాం కామానాం కర్మణాం చ మూలం బుద్ధీన్ద్రియ గ్రామం పఞ్జరే శకునానివ పరిచ్ఛిన్ద్య నియమ్య- పరిచ్ఛిన్ద్యైవేతి పాఠే వర్తిత్వా ఇతిశేషః॥ ౨౮॥ ౨౯॥ అరసజ్ఞస్య కామో న జాయతే- రసజ్ఞాన సాధనాని సంస్పర్శాదీని ॥౩౦॥ వారుణీ

శ్యా లబ్ధ్వా కామానాంచ పక్షిణామ్। తాభ్యాంచాభ్యధికో భక్ష్యో న కశ్చిద్విద్యతే క్వచిత్॥౩౧॥ యాని చాన్యాని భూతేషు భక్ష్యభోజ్యాని కాశ్యప। యేషామభుక్తపూర్వం తే తేషామస్మృతిరేవ తే॥౩౨॥ అప్రాశనమసంస్పర్శ మసందర్శనమేవచ। పురుషస్యైష నియమో మన్యే శ్రేయో న సంశయః॥౩౩॥ పాణిమన్తో ధనవన్తో బలవన్తో న సంశయః। మనుష్యా మానుషైరేవ దాసత్వముపపాదితాః॥౩౪॥ వధబన్ధపరిక్లేశైః క్లిశ్యన్తే చ పునః పునః। తే ఖల్వపి సహన్తే చ రుదన్తి చ హసన్తి చ॥౩౫॥ అపరే బాహుబలినః కృతవిద్యా మనస్వినః। జుగుప్సితాం సుకృపణాం పాపాం వృత్తిముపాసతే ఉత్సహన్తే చ తే వృత్తిమన్యాముప్యుపసేవితుమ్॥౩౬॥ స్వకర్మణా తు నియతం భవితవ్యం హి తత్తథా॥౩౭॥ న పుల్కసో న చణ్డాల ఆత్మానం త్యక్తుమిచ్ఛతి। అసంతుష్ట

అన్యేషాం చాన్యేషాం కర్మణి పశ్చాత్ త్వం న స్మరసి బ్రాహ్మణత్వేన తవ (దశగ)కాకాభావాత్ భక్ష్యోరసో విషయసాభ్యా మన్యో న విద్యతే కథాపిత్వం తత్త్వయం న స్మరసి॥౩౧॥ కశ్యపేతి ద్విజాదేః యేషాం యాన్యభుక్తపూర్వాణి తేషాం తాని॥౩౨॥ ఉపసంహరతి అప్రాశనం ప్రాశనాది వర్జనం నియమః ఏవ పురుషస్య శ్రేయః॥౩౩॥ దైవాధీనత్వాచ్చ సుఖాదేర్న త్వయా శోకః కర్తవ్య ఇత్యాహ॥ పాణిమన్త ఇత్యాదినా॥ దాసత్వం వధబన్ధనాదికం హీనవృత్తిః తత్రాపి సామర్థ్యే తదభావః చాణ్డాలాది [illegible] దైవబలాత్కారో దేవప్రాణినాం ఆహా [illegible] శ్లోకద్వయేన [illegible]॥౩౭॥ తదభ్యుత్తరా [illegible] దైవమనుకూలం మన్త్రాద్యా

సురాః లబ్ధ్వా కామాః పక్షివిశేషాః ఉభయం బ్రాహ్మణస్యానిషిద్ధమ్ కథఞ్చనాపి ఇత్యపి పాఠః [illegible] అధిక [illegible] తదభక్ష్యః॥౩౧॥ అభుక్తపూర్వమ్ పూర్వం భోజనాభావ ఇత్యర్థః యేషాం [illegible] పూర్వం తత్ భోజనాభావః తాన్ [illegible] భక్ష్యజాతాని తేషామస్మృతిరేవ తేత్యన్వయః [illegible] ఇత్యపి పాఠః భక్ష్య భోజ్యానీతి పాఠే [illegible] అన్య ద్భోజ్యమితి వివేకః॥౩౨॥ అసంస్పర్శనం సంస్పర్శాభావః అదర్శనం [illegible] ఇహలోకే [illegible] శ్రేయో [illegible]॥౩౩॥ [illegible] ప్రాశనాద్యర్థం దాసత్వాది [illegible] ఇత్యాహ॥ పాణిమన్త ఇత్యాదిభిశ్చతుర్భిః॥౩౪॥ [illegible] ఇత్యర్థః [illegible] రుదన్తి హసన్తి చ॥౩౫॥ జుగుప్సితః [illegible] జుగుప్సితాం సుకృపణామిత్యపి పాఠః పాపామ్ పాపక రీమ్ [illegible] ఇతి బహువచనమ్ ఇదం [illegible] విషయమ్ [illegible] రుపపద్యతే॥౩౬॥ తచ్చ పూర్వకర్మాధీనమితి [illegible] భోగో చేదిత్యాహ॥ స్వకర్మణేతి॥౩౭॥ పుల్కసశ్చణ్డాలవిశేషః [illegible]

ష్వ్యయాదయో న్యా మాయాం పశ్య త్వమీదృశీమ్॥౩౮॥ దృష్ట్వా కుశీర
పత్రహస్తాన్ మనుష్యానామయావినః। సంతోషణీయరూపస్త్వ ల
బ్ధలాభోఽసి కాశ్యప॥౩౯॥ యది బ్రాహ్మణదేహస్తే నిరాతఙ్కో నిరామ
యః। అఙ్గాని చ సమగ్రాణి న చ లోకేషు ధిక్కృతః। న కేనచి
త్ప్రవాదేన సత్యేనైవాపహారిణా। ధర్మాయోత్తిష్ఠ విప్రర్షే నా
త్మానం త్యక్తుమర్హసి॥౪౧॥ యది బ్రహ్మన్ శృణోష్యేతచ్ఛ్రద్దధా
సి చ మే వచః। సుఖం ఫలమవాప్నోషి వేదోక్తస్య చ కర్మణః॥౪౨॥
స్వాధ్యాయమగ్నిసంస్కారమప్రమత్తోఽనుపాలయ। సత్యం దమం చ దానం చ
స్పర్ధిష్ఠా మా చ కేనచిత్॥౪౩॥ యే కేచనాప్యధ్యయనం ప్రాప్తాః ప్రాప్తా
యజనయాజనమ్। కథం తే త్వాత శోచేయుర్ధ్యాయేయుర్వాప్యశోభ
నమ్। ఇచ్ఛన్తస్తే విహారాయ సుసుఖం మహదాప్నుయుః॥౪౪॥ ఉపా
యాతాః సునక్షత్రే సుతిథౌ సుముహూర్తజాః। యజ్ఞదానప్రజే

జా॥ దృష్ట్వేతి॥ కుశీరాః సుశీర్ణా అలాః- పత్రహస్తాః అర్థార్థే వాతాదినా నష్టాః- ఆమయావినో రోగార్తాః- అధికదుఃఖాః అన్యాః దృష్ట్వా స్వ యమాత్మానం సుఖినం మన్యస్వేత్యర్థః॥౩౯॥౪౦॥ ప్రవాదేన కలఙ్కేన అపహారిణా ప్రాణాపహారికరేణ॥౪౧॥ ముఖ్యం వివేకం చిత్తశుద్ధిం వా॥౪౨॥౪౩॥౪౪॥ విహారాయ క్రీ డార్థం యజ్ఞాదినా విహర్తుమ్ సునక్షత్రే ఇత్యాదౌ- సార్ధశ్లోకః॥౪౫॥ ౪ఆసు

కృతికృ॥౩౮॥ కుశీరాః కుత్సితకరపత్రిష్ఠాః- నిరన్నా ఇతి కేచిత్- పత్రహస్తాః పత్రహస్తా భిక్షార్థినః ఇతి కేచిత్- ఆమయావినో రోగవిశిష్టాః- అమయావీ మనీషిత్యామయావినః- ఆ మయస్యైవ సంఖ్యానం దీర్ఘశ్చేతి వినిః- ఏతాదృశాన్ దృష్ట్వా స్థితైస్తైర్జనైః స్వం తోషణీయరూపః- అతో లబ్ధలాభోఽసి- సుఖం పూర్ణః స్వ్యయమేవ ఇతి పాఠాన్తరమ్॥౩౯॥ నిరాతఙ్కః నిర్భయః- సత్యేనైవ స్థితేన- అసత్యేనేత్యర్థః అపహారిణా మనోదకేన నదూషిత ఇతి శేషః- ధర్మాయ ధర్మార్థమ్- శరీర త్యాగ త్వధర్మో భవతీతి భావః॥౪౧॥ ఏతన్మే వచః- వేదోక్తస్య కర్మణః సుఖం సుఖరూపం ఫలమవాప్నోషి- వేదోక్తస్యైవ ధర్మస్య ఫలం ముఖ్యమవాప్స్యసీ త్యపి పాఠః॥౪౨॥ అగ్నిసంస్కార మగ్నిహోత్రాదికమ్- అగ్నిసంస్కార మిత్యపి పాఠః- మాస్పర్ధిష్ఠాన స్పర్ధేథాః- మా కిలుష॥౪౩॥ యే కేచన స్వాధ్య య నాదినా యే కేచన స్వాధ్యాయిన ఇత్యపి పాఠః- తాతపూజ్య- నానుశోచేయు రిత్యనానుశోచేయురితి చ పాఠః- ఇచ్ఛన్తే దవిహారాయేతి పాఠే అత్ర నిపాతనమ్- మహత్ పృథులం సుఖం శోభనం సుఖమ్- సుఖం మహదవాప్నుయురితి పా ఠః॥౪౪॥ ఉపాయాతాః ఆగతాః- జాతా ఇతి యావత్- ఉపజాతా ఇత్య

హోయాం యతస్తే శక్తిపూర్వకమ్॥౪౬॥ నక్షత్రేష్వాసురేష్వన్యే దుస్థితా దుర్మహాత్మజాః। సంపతన్త్యశుభాం యోనిం యజ్ఞప్రసవవర్జితాః॥౪౭॥ అహమాసం పణ్డితకో హైతుకో వేదనిన్దకః। ఆన్వీక్షికీం తర్కవిద్యామనురక్తో నిరర్థికామ్। హేతువాదప్రవదితా వక్తా సంసత్సు హేతుమత్॥ ఆక్రోష్టాహం ద్విజాతీనాం బ్రహ్మాజ్ఞాయేషు వై ద్విజాః। నాస్తికస్సర్వశఙ్కీ చ మూర్ఖః పణ్డితమానికః॥౪౮॥ తస్యేయం ఫలనిర్వృత్తిస్సృగాలత్వం మమ ద్విజ॥౪౯॥ అపి జాతు తథా తత్స్యాదహోరాత్రశతైరపి। యదహం మానుషీం యోనిం సృగాలః ప్రాప్నుయాం పునః॥౫౦॥ సంతుష్టశ్చాప్రమత్తశ్చ యజ్ఞదానత

శేషు మూలాన్ఱేషాదను॥౪౬॥ పణ్డితకః కుత్సితః పణ్డితః। హైతుకః అనారబ్ధప్రత్యక్షాదిత్యాది హేతుపరాశాశాదరపనిత్య ప్రమాధవపరః। వేదనిన్దకః అతోస్య దార్త్యమతిత్వనిత్యత్వ ప్రతిపాదకస్య వేదవాక్యప్రామాణ్యస్య రాయ్యా ఈక్షా ప్రత్యక్షమ్। తామనువృత్తా ఈక్షా అన్వీక్షా। ధూమాదదర్శనేన వహ్న్యాద్యనుమానమిత్యర్థః। తదాశ్రితా ఆన్వీక్షికీం తర్కవిద్యాం కణభక్షాక్షచరణాదిప్రణీతం శాస్త్రమ్। నిరర్థకాం పురుషార్థచతుష్టయశూన్యామ్। శ్రుత్యేకగమ్యస్య వస్తుతత్త్వస్యార్థస్యానువయోగినీమ్॥౪౭॥ ప్రవదితా ప్రకర్షేణ వదితా। శ్రుతేరనుమానాద విరోధే నైవ ప్రామాణ్యం తస్యాఇత్యవదితా। సనునాస్తి కాల ప్రత్యుపవక్తుం యుక్తమ్। యుక్తిబలేనైవ వేదాప్రామాణ్యవాదినాం తేషాం నిరసనీయత్వాదితి నాయందోష ఇత్యుక్తవా॥ సంసత్సు సభాసు సాధుష్వపి హేతుమదేవ వక్తా। న శ్రుతిమత్। ఆక్రోష్టా పరుషవాక్। అతి వక్తా। అతిప్రవక్తా బ్రహ్మవాక్యేషు వేదవాక్యేషు విచార్యమాణేషు॥ ౪౮॥ నాస్తికః వేదప్రామాణ్యనిన్దకః। సర్వశఙ్కీ స్వర్గాద్యదృష్టాదసద్భావేపి శఙ్కా। స్వభావవాదేన అదృష్టవాదేన వా ఽన్యథా తత్సిద్ధ్యమానో న భవన్తి ఇత్యర్థః। మూర్ఖతమాద్యర్థవేదమార్గప్రవర్త్యయా స్థాప్యమితి భావః॥౪౯॥ మమ తు ఏతదత్యన్తం ప్రార్థ్యమిత్యాహ॥ అపీతి॥ అతిహీనయోనిత్వాత్ ముక్త ఇతి శేషః॥౫౦॥౫౧॥౫౨॥

విపాతః। ప్రాణార్థా ఈహా ప్రజేహా। గావాన స్వయమిత్యర్థః॥౪౫॥ అశుభాం యోనిమ్। చణ్డాలాదియోనిమ్। ప్రసవోభ్యనుజ్ఞానమ్। యజ్ఞాధికారరహితా ఇత్యర్థః॥౪౬॥ పణ్డితకః కుత్సితః పణ్డితః। యుక్తిబలేన సర్వత్ర సంశయశీలః। హైతుకః తర్కవాదమితివైశేషికాదసాధారణ। ఆన్వీక్షికీం న్యాయశాస్త్రం ప్రతిపాదితమిదం ప్రమాణతర్కః। నిష్ప్రయోజనం యథా తథా అనురక్తః। వాదవినియోజనం వినా ఉల్పప్రయోజనం స్మృత్యర్థః। హేతువాద ప్రవదితా వక్తా। సంసత్సు హేతుమదిత్యైహైతుకః ఇత్యస్య వివరణమ్। హేతువాదానామేవ వేతి హేతుమదితి వా సాధారణాదేశః। ప్రజ్ఞా బ్రహ్మజ్ఞాః తేషాం ద్విజాతీనామాక్రోష్టా అభిభవితా। సర్వశఙ్కీ సంశయాత్మా। పణ్డితమానికః ఆత్మానం పణ్డితం మన్యమానః। కుత్సితః॥౪౭॥౪౮॥ ప్రా

ఘోరతః। జ్ఞేయజ్ఞాతా ఖ వేయం వైవజ్యేణ వణాయి తాతథా॥౫౧॥ భీష్మః॥ తతస్స మునిరుత్థాయ కాశ్యపస్తమువాచహ। అహో బతాసి కుశలో బుద్ధిమాంశ్చేతి విస్మితః॥౫౨॥ స మవేత్య చతం విప్రో జ్ఞానదీర్ఘేణ చక్షుషా। దదర్శ చైనం దేవానాం దేవమింద్రం శతక్రతుమ్॥౫౩॥ తతస్సంపూజయామాస కాశ్యపో హరివాహనమ్। అనుజ్ఞాతశ్చ తేనాథ ప్రవివేశ స్వమాశ్రమమ్॥౫౪॥

ఇతి శ్రీ మహాభారతే శాంతిపర్వాంతర్గత మోక్షధర్మపర్వణి
సృగాల కాశ్యపసంవాదో నామపింశోధ్యాయః.

ఆదితస్త్రి నవత్యధిక శతతమోధ్యాయః

యుధిష్ఠిరః॥ యద్యస్తి దత్తమిష్టం వా తపస్తప్తం తథైవచ। గురూణా మపి శుశ్రూషా తన్మే బ్రూహి పితామహ॥౧॥ భీష్మః॥ ఆత్మనానర్థయు

సమవేత్య చేతి॥ దివ్యజ్ఞానవతాం కాశ్యపాదీనామపి దేహాభిమానావేశాత్ దృశ్యశీబుద్ధిర్భవతి కిముత ప్రాకృతానామితి, దేహావేశోఽజ్ఞాన ఇతి భావః- యథోక్తం దేహావేశాత్ప్రభూ తృతీతి॥౫౩॥ హరివాహనమింద్రమ్॥౫౪॥ ఇతి నీలకంఠీయే శాంతిపర్వణి మోక్షధర్మే షష్ఠోధ్యాయః-

ఆజగరవ్రతలాభే ప్రాజ్ఞ్యదేహావేశనివృత్తిద్వారేణ హేతురిత్యుక్తమ్- తత్రివ్రాజ్ఞబుద్ధిః పరిపాకవిశేషః- నచ క్షీరదధివత్స్వభావాదేవ కాలక్రమేణ పరిణతిరితి ద్రష్టా దైవ్యయర్థ్యం మన్వానశ్శంకతే॥ యదీతి॥ శరణాగత సంత్రాణం భూతానామవ్యహింసనమ్। బహిర్వేదిచయద్దానం తద్దత్తమిత్యభిధీయతే- అగ్నిహోత్రం తపస్సత్యం వేదానాంచానుశాసనమ్। ఆతిథ్యం వైశ్వదేవంచ ఇష్టమిత్యభిధీయతే। దత్తేష్టే గృహస్థస్యధర్మః- తపోవానప్రస్థస్య- గురుశుశ్రూషణం బ్రహ్మచారిణః- యదిదత్తాదికం శుభాదృష్టోత్పాదన ద్వారా కాలాంతరే ప్రజ్ఞాహేతుర్భవతి-తర్హిత్రిమపుమ్యమనుష్ఠేయ మితదతిబ్రూహి- నోచేత్స్వభావ ఏవశరణం మమేత్యర్థః॥౧॥

ప్రజ్ఞయా మత ఇత్యపిపాఠః॥౫౦॥౫౧॥౫౨॥ జ్ఞానదీర్ఘేణచక్షుషా- యోగదృష్ట్యా॥ శతక్రతుమిత్యత్ర శచీపతిమిత్యపిపాఠః॥౫౩॥ హరివాహనం కపిలవర్ణాయుక్తమింద్రమ్॥౫౪॥ ఇతి వ్యాసహృదయే మోక్షధర్మేఏకవింశోధ్యాయః-

దత్తాదికం కర్మ ప్రజ్ఞాయాః ఫలోత్పాదనే నాసుపయోగేయది తదపి బ్రూహి- దత్తందానమ్- ఇష్టంయజ్ఞః॥౧॥ ఆనర్థః పూర్వపాప

నష్టపాపద్విజుని పాలికివచ్చి, ప్రజ్ఞాసంపాదకంబగు సంవాదంబునం జిత్త ప్రసాదంబు గావించె వనివిందు, మెల్ల భంగులఁ బ్రజ్ఞయుత్తమాధికారంబ వినంధమణితనయుండు॥౯౯॥ క॥ నరవర, దానముఁ దపమును గురుశుశ్రూషయును యజ్ఞకోటియు వెలె। పరి[illegible]

క్తేనపాపేనవిశతేతమః। స్వకర్మకలుషంకృత్వాదుఃఖేమహతిధార్యతే॥
౨॥ దుర్భిక్షాదేవదుర్భిక్షం క్లేశాత్ క్లేశంభయాద్భయమ్। మృతే
భ్యః ప్రమృతంయాన్తి దరిద్రాః పాపకారిణః॥౩॥ ఉత్సవాదుత్సవం
యాన్తి స్వర్గాత్స్వర్గం సుఖాత్సుఖమ్। శ్రద్దధానాశ్చ దాన్తాశ్చ ధ
నాఢ్యాశ్శుభకారిణః॥౪॥ వ్యాళకుఞ్జర దుర్గేషు సర్పచోరభయేషు

స్యభావవాదేన సర్వేషాం భూతానాముత్పత్త్యాదౌ ఏకరూపైవ సామగ్రీ- తథా
చ ప్రాత్యక్షాదీర్ఘసాధ్యసాధు సుఖదుఃఖాది వైచిత్ర్యం జగతిదృశ్యమానం నోపపద్యతే-
అతస్తత్ప్రాతికూల్యం కర్మజన్యమదృష్టం కారణమభ్యుపేయమితి మత్వాపుణ్యాపుణ్య వైచి
త్ర్యేన కర్మణాంవతిపాకః పాపేన, బుద్ధిఃకర్మానుసారిణీతి శ్రుతిస్మృతిసిద్ధం కర్మణః
ఫలదాతృత్వమాహ- ఆత్మనేతి॥ ఆత్మనాబుద్ధ్యా- అనర్థః కామక్రోధాదిః-
తమ్యుక్తేన- కృచ్ఛ్రేదుఃఖే నరకాదౌ విధీయతే భోక్తుమధిక్రియతే॥౨॥ మృతేభ్యః మ
రణేభ్యః- ప్రమృతం మరణాన్తరమ్- అవిలమ్బేనపునః పునర్మ్రియన్త ఇత్యర్థః॥-అ
త్రైతయోః శ్లోకోర్ధ్వకతరేణచ నతానియానిదుదారిద్ర్యసత్కృదావర్తినీతి శ్రుతేః॥౩॥౪॥

సుఖదరూపం దుఃఖమ్- తదుక్తేన,సో నభః పూర్వకర్మ ఫలమిత్య జానతా,
తన్నివారణార్థం దుర్వ్యసారాన్తర కరణేదసా నివిశతే ప్రతిభాతే-తతః కలు
షం పాపా పాదకం స్వకర్మకృత్వా పునర్మహతి దుఃఖే ధార్యతేస్థాప్యతే॥౨॥
పూర్వజన్మపాతకాం భోదరిద్రాన్నిసా, దుర్భిక్షాదీన లబ్ధవన్తోపి తస్య క
ర్మఫలత్వ మజానానాః పునదుర్భిక్షాద్యాపాదకాన్యేవ కర్మాణి కుర్వన్తి తే దు
ర్భిక్షాదిభ్యో దుర్భిక్షాదికం ప్రాప్నువన్తి- మృతేభ్యో యాతితేభ్యో క్లిష్టేభ్యోవా
వృత్తిమలభమానాః ప్రమృతంకృషివాణిజ్యాదిరంయాన్తిప్రాప్నువన్తి-అప్రథమవాణ
మనుః- మృతంతుయాచితం భైక్షంప్రమృతంకర్షణంస్మృతమితి॥౩॥౪॥నాస్తికాః
కర్తృత్వాదీనాం ఫలంనాస్తీతి మన్వానాః వ్యాళైః క్రూరమృగైః- వ్యాళో దుష్టగజే సర్పే
శ్వాపదే చ పుమానితి వైజయన్తీ- కుఞ్జరైః గజైశ్చ దుర్గేషు దుర్గమేషు సర్పా
ణాం చోరాణాంచ భయం యేషు తథాభూతేషు మార్గేషు హస్తావాపేన యాన్తి

త్తెఱుఁగు, తెల్లముగవినవలతుఁ॥ ౨౦॥ వ॥ఆనుటయు,దేవవ్రతుం డన్నర
పుదేవోత్తమున కిట్లను,మేలనుసంధింప మేలు,నట్లకీడునునను స్యూతంబయి
తోఁచరు,వాకణించుము॥ ౨౧॥క॥కలవుపయింగలవుపొరయుచు,। వెలవుప
యిన్ వెలవుదోఁప, విడువనియిడుమం।దోఁగమిఁపైఁబురుషుఁడిడుమఁ।
దోఁగమిఁజేప్పడుచు,నడచు దుష్కర్మములన్॥ ౨౨॥ వ॥అని మఱియును
॥ ౨౩॥గీ॥ఉత్సవంబుమీఁదనుత్సవంబందుచు,। సుఖముమీఁదసుఖముచొ
ప్పడంగఁ,। బుణ్యపదముమీఁదఁబుణ్యపదంబున। కరుగు,నరుఁడు సుకృతి

చ। హస్తావాపేన గచ్ఛన్తి నాస్తికాః కిమతఃపరమ్||౫|| ప్రియదేవాతి
థేయాశ్చ వదాన్యాః ప్రియసాధవః। క్షేమ్యమాత్మవతాం మార్గమా
స్థితా హస్తదక్షిణమ్||౬|| పులాకా ఇవ ధాన్యేషు పుత్తికా ఇవ పక్షిషు। తద్వి
ధాస్తే మనుష్యేషు యేషాం ధర్మో న కారణమ్||౭|| సుశీఘ్రమభిధావ
న్తం విధానమనుధావతి। శేతే సహ శయానేన యేన యేన యథాకృతమ్||౮||
ఉపతిష్ఠతి తిష్ఠన్తం గచ్ఛన్తమనుగచ్ఛతి। కరోతి కుర్వతః కర్మ ఛాయేవానువి

హస్తావాపేత్యేతే అస్మిన్నితి హస్తావాపో హస్తనిగడః- తేన నిగడితాస్సన్తో నాస్తికాః, రా
ష్ట్రాద్బహిష్కృతాః, వ్యాలాదిమత్సు వనేషు గచ్ఛన్తి- నిగడితహస్తత్వాచ్చ వ్యాలాదీన్
వారయితుమశక్తా అత్యన్తముద్వేగం ప్రాప్నువన్తీత్యర్థః- వ్యాలో దుష్టగజః||౫|| అతి
థేయం అతిథిహితమిష్టాన్నదానాదిః ఆత్మవతాం జితచిత్తానాం యోగినాం మార్గం
దేవయానమ్- హస్తదక్షిణం హస్తే ఉపలక్షితేన తత్పూర్వ్వేణ దానాదినా కర్మణా ప్రాపణీయ
మనుకూలమ్||౬|| పులాకాః గర్భే నష్టా తణ్డులసిద్ధవస్తుష్టబీజభాగాః- పుల్లాతి ధాన్యమితి
యావత్- పుత్తికాః మశకాః- కారణం సుఖాదిహేతుః||౭|| ఉద్ధవప్రిజ్ఞాహేతురపిధ
ర్మ ఏవ చేత్ తర్హి ప్రవృత్తిరపి పూర్వకర్మాయత్తేతి కిం పురుషకారేణేత్యాశఙ్క్యాహ॥
సుశీఘ్రమితి॥ విధానం ప్రాక్కర్మ- ధావన్తం యతమానమను ధావతి ఫలప్రదానే
నానుసరతి- అన్వయముక్త్వా వ్యతిరేకమాహ॥ శేతే ఇతి॥ యేన యేన యథాకృతం
తం ప్రతి తథా ప్రాక్కర్మ ఫలదమఫలదం చ భవతి||౮||కర్మ ప్రాచీనం ఛాయేవానువిధ

హంతో చేన గచ్ఛన్తి- వ్యాళాది హింసులేషు మార్గేషు (ఆయుధగ్రహణాది హస్త
వ్యాపార మనాదృత్య గచ్ఛన్తిసు తుల్యా నాస్తికా ఇత్యర్థః- కిమతః పరం కష్టమ
స్తి||౫||అతిథేయం- అతిథిమసాధవోన్నపానాదయః- పథ్యతిథిష్వసతిష్వవతేర్ఢఞ్ఛిత్యఢఞ్-
దేవా అతిథేయాశ్చ ప్రియా యేషాం తే- వదాన్యా ఉదారాః- సాధవస్సజ్జనాః ప్రి
యా యేషాం తే- ఏవంభూతా ఆస్తికాః క్షేమ్యం సాధుం క్షేమ్యం శుభకరం హస్తేన దక్షి
ణం సరలం మార్గమాస్థితా అవలమ్బితవన్తః||౬|| ధాన్యేషు పులా
కస్తుచ్ఛధాన్యమిత్యమరః- పుత్తికాః పతఙ్గికాఖ్యా మధుమక్షికావిశేషాః- పతఙ్గి
కాసమాఖ్యయైవ కుత్సితపక్షిత్వమవగమ్యత ఇతి బోధ్యమ్- కారణం ప్రయోజన
మ్||౭|| యేన యేన యథాకృతం తద్విధానం కర్తేత్యన్వయః||౮|| కార్యం కుర్వతః-

---

మైనన నధిప||౭౪|| క||పులుఁగులలోఁ బూత్యండజ। ములు, సాగము లైన ధా
న్యములలోఁ బలబొల్లలుఁ, బోలెను జూ వె,మను। ష్యులలో ధర్మరహితా
త్ములుర్వీనాథా||౭౫||క|| చనినఁ జను,నున్న నుండు,। న్మనుజుఁ డొక
టి సేయఁ జేయు నరనాయక, తో। డనె తగిలి, నీడవోలెను। విను చేసి

ధీయతే॥౯॥ యేనయేనయథా యద్యత్పురాకర్మ సమాచితమ్। తత్త
దేవనరోభుఙ్క్తే నిత్యం విహితమాత్మనా॥౧౦॥ స్వకర్మ ఫలనిక్షేపం వి
ధానపరిరక్షితమ్। భూతగ్రామ మిమం కాలస్సమన్తా త్పరికర్షతి॥౧౧॥
అచోద్యమానాని యథాపుష్పాణిచ ఫలానిచ। స్వంకాలంనాతివర్తన్తే త
థాకర్మపురాకృతమ్॥౧౨॥ సంమానశ్చావమానశ్చ లాభాలాభౌజయా
జయౌ। ప్రవృత్తానినివర్తన్తే విధానాన్తేపునఃపునః॥౧౩॥ ఆత్మనావిహి
తందుఃఖమాత్మనా విహితంసుఖమ్। గర్భశయ్యా ముపాదాయ భు
జ్యతే పౌర్వదేహికమ్॥౧౪॥ బాలోయువాచవృద్ధశ్చయత్కరోతి శుభా
శుభమ్। తస్యాంతస్యామవస్థాయాం భుఙ్క్తేజన్మనిజన్మని॥౧౫॥ యథా
ధేను సహస్రేషు వత్సోవిన్దతిమాతరమ్। తథాపూర్వకృతం కర్మకర్తా

యతే- పురుషేణస్వస్యానుకూలం క్రియతే- అనాదౌ సంసారే అనన్తానాం సుకృతదు
ష్కృతాంవాకర్మణామహం పూర్వమహం పూర్వమితిస్పర్ధయా స్వస్వఫలదానాయయు
గపదుపస్థితానాం యదేవకర్మాధికబలం పురుషకారోఽనుగృహ్ణాతి తదేవ ప్రభవతీత్యర్థః॥
౯॥ యేనేతి॥ భుఙ్క్తే ఇతి వర్తమానార్థకలట్ప్రయోగేణ ఐహికభోగ ఏవ ప్రాక్కర్మణః
ప్రాబల్యం నత్వాముష్మికభోగార్థాయాం ప్రయత్నాదిప్రవృత్తౌ- విధిప్రతిషేధశాస్త్ర
వైయర్థ్యప్రసఙ్గాదిత్యర్థః- నిత్యమపరిహార్యమ్॥౧౦॥ స్వకర్మణః ఫలంస్వర్గపశ్వాది
తదేవనిక్షేపరూపమ్- విధానేః కర్మజన్యాపూర్వేణరక్షితం గాఢంకర్షి భూతం భూత
గ్రామం ప్రతికాలః సమనుకర్షతి॥౧౧॥౧౨॥౧౩॥౧౪॥౧౫॥౧౬॥ సమున్నం జాతే

కర్తాపికరోతి- ఉపకరణానిసంపాదయతీత్యర్థః- అనువిధీయతే- అనువర్తత ఇత్యర్థః॥
౯॥ సమాచితం సంపాదితమ్- సమీహితమిత్యపిపాఠః- విహితమాత్మనేతి పురాకర్మస
మాచితమిత్యస్యైవానువాదః॥౧౦॥ స్వేషాంకర్మణాం యత్ఫలం తదేవనిక్షేపో నిధానం
యస్యతథాభూతమ్- విధానేనకర్మణా పరిరక్షితమాత్మకమిమం భూతగ్రామం ప్రాణి
జాతం కాలస్సమన్తాత్పరికర్షతి- జీవః కర్మానుసారేణ సర్వలోకముత్తరోత్తరం లేషు సం
చరతీత్యర్థః॥౧౧॥ అచోద్యమానాని అప్రేర్యమాణాన్యపి॥౧౨॥ సంమానాదయః పునః
పునః ప్రవృత్తాస్సన్తః విధానాన్తే కర్మణః సమాప్తౌ నివర్తన్తే- జయాజయావిత్యత్ర
జయాజయా ఇత్యపిపాఠః॥౧౩॥ గర్భశయ్యాముపాదాయ గర్భవాసమారభ్య స్వవిహి
తమేవ సుఖదుఃఖే అనుభూయేతే॥౧౪॥ పూర్వజన్మని బాల్యావస్థాయాంకృతంకర్మ అస్మిన్
జన్మని బాల్యావస్థాయామేవానుభూయతే- ఏవంయౌవనాద్యవస్థాకృతాన్యపి తత్తదవ
స్థాయామేవానుభూయన్తే- భుఙ్క్తే జన్మని జన్మనీత్యత్ర తత్ఫలం ప్రతిపద్యత ఇత్యపిపా

న కీడుమేలు విడువదు వానిన్॥౭౬॥ క॥ సమయంబైననుగుసుమఫల
ములెట్టులుదోఁచుఁదరువులందటితోఁగర్మమునంబొందముగసుఖదుఃఖ

రమనుగచ్ఛతి॥౧౬॥ సమున్నమగ్రతో వస్త్రం పశ్చాచ్ఛ ధ్మాతి వారిణా। ఉపవాసోపతప్తానాం దీర్ఘం సుఖమనన్తరమ్॥౧౭॥ దీర్ఘకాలేన తపసా సేవితేన మహావనే। ధర్మనిర్ధూతపాపానాం సంపద్యన్తే మనోరథాః॥౧౮॥ శకునానామివాకాశే మత్స్యానామివ చోదకే। పదం యథా న దృశ్యేత తథా జ్ఞానవిదాం గతిః॥౧౯॥ అలమన్యైరుపాలమ్భైః కీర్తితైశ్చ వ్యతిక్రమైః। పేశలం చానురూపం చ కర్తవ్యం హితమాత్మనః॥౨౦॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మ
పర్వణి కర్మమూలో నామైకవింశో౽ధ్యాయః

సక్లిన్నమ్- సంయుక్తమితి పాఠే ఉలిసే నేతి శేషః- సంసిక్తమితి పాఠే స్వేదేన మలినమ్- ధ్మాతా శోషణేన- ఉపవాసః విషయత్యాగః- అనన్తరం సుఖం మోక్షః॥౧౭॥ మనోరథాః జ్ఞానలాభవిషయాః॥౧౮॥ ప్రాప్తజ్ఞానాః న కార్యబ్రహ్మలోకం గచ్ఛన్తి- కిం తు నతస్య ప్రాణా ఉత్క్రామన్త్యత్రైవ సమవలీయన్త ఇతి శ్రుతేః ప్రాణాదీనాం ప్రలయస్య శుద్ధే ప్రత్యగాత్మన్యేవ శ్రవణాత్- ఆత్మావనద్రష్టుం రోగ్యయిత్యాశయేనాహ॥ శకునానామితి॥ జ్ఞానవిదాం బ్రహ్మవిదాం గతిః పరాయణం బ్రహ్మైవేత్యర్థః- బ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవ భవతీతి శ్రుతేః॥౧౯॥ ఉపాలమ్భైః ఆక్షేపవాక్యైః- వ్యతిక్రమైః అపరాధైః- అలమ్ పర్యాప్తమ్- పేశలం కౌశలయుక్తం యథాస్యాత్తథా- కీర్తనీయైః సద్వాసనోదయాద్ధీప్రజ్ఞాసముదేతీతి భావః॥౨౦॥ఇతి నీలకణ్ఠీయే భా

తః॥౧౫॥౧౬॥ సమున్నమగ్రమ్- సంసిక్తమిత్యపి పాఠః- యథా వస్త్రం సంస్పృష్టం జలం సమున్నతేన శిథిలసంసర్గం భవతి తథా ఆత్మసంస్పృష్టం కర్మ తపసా శిథిలసంసర్గం భవతీతి భావః- వారిణేత్యత్ర కర్మణేత్యపి పాఠః- ధావనాదిష్టాకారేణేత్యర్థః అనన్తరమవ్యవహితం భవతి॥ అనన్తకమిత్యపి పాఠః॥౧౭॥ మహావన ఇత్యత్ర తపోవన ఇత్యపి పాఠః- సంపద్యన్త ఇత్యత్ర సమృధ్యన్త ఇత్యపి పాఠః॥౧౮॥ శకునానాం పక్షిణామ్- శకునీనామిత్యపి పాఠః- అనేకేషు శబ్దేషు ముపమా- శరైరుస్త్రైరవోదిచ్యాసుద్ధరిష్యన్ప్రాణివేతి పర॥౧౯॥ అకార్యాణాముపాలమ్భైరకార్యాణాం పరిగణనైశ్చ నాస్తి ప్రయోజనమ్- పేగంతు యుక్తం ... ఆత్మనో హితం శ్రేయః కర్తవ్యమిత్యేతావదేవోపదేష్టవ్యమ్॥౨౦॥ఇతి వ్యాసవ్యాదయే శాన్తి పర్వణి మోక్షధర్మే ఏకవింశో

ములట్టి లనిష్ప్రయత్నకలితో ద్భూతిన్ ॥౭౭॥క॥ తెలిసికొనఁబడయ
రాదు,లా! ఖ్యలపోయిడి తెఱవు,ఎరసియును జదలంబక్షులు,నీళ్లలోన
మీనంబులు,జనియెడు త్రోవ,నెఱుఁగఁబో లు నెయ్యధిపా ॥౭౮॥క॥
వినను గాథనిరూపణ! మానసుఁడై,సూరిజనుల మహితవచనములే
విమలన్మానుచు,ధర్మములై నవి సేయంగ,దప్పకగుదత్ఫలముల్ ॥౭౯॥

అథచతుర్నత్యధిక శతతమోధ్యాయః.

యుధిష్ఠిరః॥ కుతస్సృష్టమిదం సర్వం జగత్ స్థావరజఙ్గమమ్। ప్రళయే చ కమభ్యేతి తన్మే బ్రూహి పితామహ ॥౧॥ ససాగరస్సగగనః సశైలస్సబలాహకః। సభూమి స్సాగ్నిపవనో లోకోయం కేననిర్మితః॥౨॥ కథం సృష్టాని భూతాని కథం వర్ణవిభక్తయః। శౌచాశౌచం కథం తేషాం ధర్మాధర్మవిధిః కథమ్॥౩॥ కీదృశో జీవతాం జీవః క్వవా గచ్ఛన్తి యే మృతాః। అస్మాల్లోకాదముం లోకం సర్వం శంసతు నో భవాన్॥౪॥ భీ

న్తిపర్వణి మోక్షధర్మే అష్టమోఽధ్యాయః.

ఏవమష్టభిరధ్యాయైః క్రమాత్ ఆశ్రమజిజ్ఞాసా పూర్వస్మిన్నేవ ప్రయోజనప్రసంగాత్ మోక్షనిరీహార్థం జగదిదం సృష్టిమాస్థితః ప్రశ్నవాన్ సుకృతిబ్రహ్మవాద్యాథర్వాదినిరూపితః. తత్ర ప్రశ్నద్వారేణ తత్ప్రసంగే పేణాత్మతత్త్వం చ నిరూపితమ్. యథా జగతే అనన్తనిత్యమనన్తం శుద్ధపారమార్థ్యేన. ఆకాశస్యేవ నిత్యత్వాద్విభుత్వాచ్చాత్మనః కాలతో దేశతశ్చ పరిచ్ఛేదాభావః పరేషాం సంమతః. అస్మాకం త్వాత్మని త్రివిధ భేదరూపోఽపి న పరిచ్ఛేదోఽస్తి. యథా పరేషామాత్మానన్తస్య పృథివ్యాదేరాత్మగత బుద్ధ్యాదిగుణానాం చ పృథక్త్వేన ఆత్మని సజాతీయ విజాతీయ స్వగతభేదరూపో వస్తుపరిచ్ఛేదోఽస్తి. నతథాస్మాకమిత్యభిప్రాయః. కరసకలా ద్వితీయం కూటస్థం వస్తు నిర్దిష్టమ్. తథాన్యగా లీయే సద్వితి యస్య శిర సాశ్ఛేదనం విద్యతే ఇతి। సచ వాణి స్మృతి యస్య యన్నాస్తి నతో భయమితి. ఆత్మాతః కస్య ద్వితీయ ఇతి ఆదివదత్వనాన్తస్య ముఖ్యాత దేవవదృథీకృతమ్. తథాశకునానామివాకాశే మత్స్యానామివ చోదకే। పదం యథా న దృశ్యేత తథాజ్ఞానవిదాం గతిం పిబ్రహ్మవేద బ్రహ్మైవభవతీతి చ ప్రతిపాదితమ్. ఇతఃపరం కారణతాపాజ్జగజ్జన్మ ప్రసంగం భవం మన్వానః పృచ్ఛతి। కుత ఇత్యాదినా। అత్ర కుత ఇతి కాలాదృష్టేశ్వరేచ్ఛాదినిమిత్తప్రశ్నః. కమభ్యేతీతి ఉపాదానప్రశ్నః. తత్రైవ కార్యలయానియమాత్ ॥౧॥౨॥ కేనేత్యన్వానప్రశ్నః. కథమితి సృష్టిప్రకారప్రశ్నః. విభక్తయో విభాగాః॥౩॥ జీవః కీదృశ ఇతి జీవతత్త్వప్రశ్నః. అపునరాః ముక్తాః క్వ అధిష్ఠానే లీయన్త ఇతి ముక్తప్రాప్యస్థలప్రశ్నః. అస్మాల్లోకాదముం లోకం గత్వా అముం లోకమ్. సర్వం చ పూర్వం పృష్టం నః అస్మభ్యం భవాన్ కథయతు॥౪॥౫॥౬॥

ఉత్యాయః.

సబలాహకః సమేఘః॥౧॥ వర్ణానాం బ్రాహ్మణాదీనాం విభక్తయో విభాగాః

॥వ॥ అనినవిని కౌంతేయాగ్రజుండు శాంతనవునితో భూతసృష్టిరెవ్వానివలన నెబ్బంగి నైనదియె తెఁగింపుమనవుడు, నతం డదియనుమతియుఁ గొన్నియర్థంబు లును భరద్వాజుండడుగ భృగుండు చెప్పి నపరిపా

ష్మః॥ అత్రాప్యుదాహరన్తీ మమితిహాసం పురాతనమ్। భృగుణాభిహి
తం ప్రశ్నం భరద్వాజాయ పృచ్ఛతే॥౨॥ కైలాసశిఖరే దృష్ట్వా దీప్యమా
న మివౌజసా। భృగుం మహర్షిమాసీనం భరద్వాజోన్వపృచ్ఛత॥౬॥ భ
రద్వాజః॥ ససాగర స్సగగన స్సశైల స్సబలాహకః। సభూమి స్సాగ్నిప
వనో లోకోఽయం కేన నిర్మితః॥౭॥ కథం సృష్టాని భూతాని కథం వర్ణవి
భక్తయః। శౌచాశౌచం కథం తేషాం ధర్మాధర్మవిధిః కథమ్॥౮॥ కీదృశో
జీవతాం జీవః క్వ చ గచ్ఛన్తి తే మృతాః। పరలోకమిమం చాపి సర్వం శం
సితుమర్హసి॥౯॥ భీష్మః॥ ఏవం పృష్టస్తు భగవాన్ భరద్వాజేన సంశ
యమ్। మహర్షి ర్బ్రహ్మసంకాశః సర్వం తస్మై తతోఽబ్రవీత్॥౧౦॥
భృగుః॥ నారాయణో జగన్మూర్తి రనన్తాత్మా సనాతనః। కూటస్థోఽక్ష
ర అవ్యక్తో నిర్లేపో వ్యాపకః ప్రభుః। ప్రకృతేః పరతో నిత్య ఇన్ద్రియై
రగోచరః। ససిసృక్షు స్సహస్రాంశా దసృజత్పురుషం ద్విజ॥౧౨॥

౭॥౮॥ ॥౧౦॥ ౧౧॥౧౨॥ పూర్వోక్త బ్రహ్మ విద్యాసిద్ధియుక్త స్సృష్ట్యాదిజగ ... బ్ర

౫॥౩॥౪॥ అభిహిత ముక్త ముత్తమం వా శ్రేష్ఠమ్. అభిహితం శాస్త్రే విశ్వాసి పాఠః॥౫॥ ఓ
జసా దీప్యమానం జ్వలన మివస్థితమ్. దీప్యమానం మహౌజసేత్యపి పాఠః॥౬॥౭॥౮॥
౯॥౧౦॥ జగత్ మూర్తి శ్శరీరం యస్యసః, ఏతేన యస్యాత్మా శరీరం యస్య పృ
థ్వీ శరీరమితి శ్రుతిరుపబృంహితా భవతి. అనన్తాత్మేతి దేశపరిచ్ఛేదాభావః.
సనాతన ఇతి కాలపరిచ్ఛేదాభావః. కూటస్థః ప్రకృతిపురుషప్రకృత వికారరహితః.
నక్షరతీత్యక్షరః. నిర్వికారస్వరూపః. న వ్యజ్యత ఇత్యవ్యక్తః. అనుమానాద్యప్ర
మాణాగోచరః. ఇన్ద్రియైరగోచర ఇతి ప్రత్యక్షాగమ్యత్వం విశిష్యతే. నిర్లే
పః రూపవర్ణాదిదేహశరీరరహితః. వ్యాపకః సర్వవ్యాపీ. ప్రభురీశ్వరః. ప్రకృ
తేః పరతస్థితః పరమపదస్థానః. నిత్యోనాశరహితః. ఏవంవిధో నారాయణః సిసృక్షు
స్సృష్టిం సంకల్పయన్ సహస్రాంశాత్ స్వశరీరసహస్రభాగాల్పశరీరాత్ సిసృక్ష
ప్సవిధాః ప్రజా ఇతి హి భగవాన్మనుః. పురుషం క్షరశబ్దవాచ్యం ప్రకృతిశరీర
క మాత్మానమసృజత్. సృష్టయే విభక్తవాన్॥౧౨॥ సహస్రాంశ గవతిస్సంకల్ప:.

టియుపన్యసించెద, నాకర్ణింపుమః నియతనికిట్లనియె॥౭౨॥సీ॥ కైలాసశై
లశిఖరమునఁ, దేజోవిరాజితుభృగు,భరద్వాజుఁడధిక। వినయంబు మైఁజే
రి,మునినాథభూతసృష్టిప్రకారము నాకుఁజెప్పుమనిన,। నమ్మహాత్ముఁ
డిట్లను,విను నారాయణుండవ్యయుం డనంతుండు, భూత। సృజనంబు
దలఁచి,మున్ సృజియించెఁ దనదుసహస్రాంశకమున, నవ్యక్తుఁడనఁగ।

న్మానసోనామ విఖ్యాతః శ్రుతపూర్వో మహర్షిభిః। అనాదినిధనో దే
వస్తథా భేద్యోఽజరామరః॥ అవ్యక్త ఇతి విఖ్యాతః శాశ్వతో ఽథాక్షయో
వ్యయః। యతస్సృష్టాని భూతాని జాయన్తే చ మ్రియన్తి చ॥౧౪॥ సో
సృజత్ప్రథమం దేవో మహాన్తం నామనామతః। మహాకాశసంజ్ఞాకాహం

న్మాయావాదానిత్యం ప్రతిపాదయిష్యన్, అనన్తోధిమనో సృజత్, మనః ప్రజాపతిం
స్సృజతి, త్రిధాపతిః ప్రజా అసృజత్, తద్వా ఇదం మనస్యేవ పరిప్లుతం యదిదం
కించేతి, శ్రుతిమనుసృత్యోత్తరయాహ॥ మానస ఇతి॥ సత్యాద్యత్యం నిత్యము
పలక్షితస్థానాత్ సనత్సుజాతాత్ ప్రతిబిమ్బవిశిష్టం మానసో నామ జగ
తో మూలకారణం సర్వశ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధమ్। అనాదినిధనం జన్మాద్యసంస్పర్శ-
రహితః। తత్కారణస్యానన్తో జ్ఞానస్యానిత్యత్వేన స్వరూపేణానన్త్యాత్ మూలప్ర
కృతిశబ్దబ్రహ్మణః తం ప్రత్యనుపాదానత్వాత్। అభేద్యః భేత్తుమశక్యః। నిత్య
త్వాత్। అజరామర ఇతి యథా ఆత్మా పాపాविజరో విమృత్యుర్విశోకో విజి
ఘత్సోఽపిపాసః సత్యకామః సత్యసంకల్ప ఇతి శ్రుత్యుక్తానాం గుణానాం
సంగ్రహః॥౧౩॥ అక్షయోఽవ్యయ ఇతి లక్షణయా వృద్ధిజన్మహీనత్వముక్తమ్। అ
తఏవ శాశ్వతః। నిర్వికారః। అవ్యక్త ఇతి సంజ్ఞామాత్రమ్। యోగినాం ప్రత్యక్ష
త్వేఽపి మూఢాన్ ప్రత్యప్రకాశత్వాదవ్యక్తః। సృష్టాని జన్యాని భూతాని
ఆకాశాదీని జాయన్తే ఉత్పద్యన్తే మ్రియన్తే చ నశ్యన్తి। సృష్టానీతి విశేషణాదసృష్టా
శ్చేతనా న జాయన్త ఇతి దర్శితమ్॥౧౪॥ స దేవోఽన్తర్యామ్యాత్మాకాశః। ఆకాశో హ
వై నామరూపయోర్నిర్వహితేత్యాది శ్రుతిషు ఆకాశ ఇతి విఖ్యాతః। స మహా
న్తం సముష్టిజీవం హిరణ్యగర్భం బుద్ధిం వా అసృజదితి యోజనా। మహాన్
అపి అహంకారం హైరణ్యగర్భం మనః। సచాహంకారో భగవాన్ ఆ

త్మప్రవృత్తిమానసః। భగవతా నిసృష్టత ఇత్యర్థః। సోఽయం పురుష విఖ్యాతః శ్రుతి
ద్వేదేషు। అతిపరమహర్షిభిః శ్రుతపూర్వోఽధీతపూర్వః। అనాదినిధనః ఆద్య
న్తరహితః। దేవస్స్వయం ప్రకాశః। అభేద్యః అతిసూక్ష్మత్వాద్యభేదయితుమశ
క్యః। అజరామరః జరామరణరహితః। అవ్యక్తాఖ్యప్రకృతి శరీరకత్వాదవ్యక్త
ఇతి విఖ్యాతః। శాశ్వతః కాలత్రయవర్తీ। అక్షయః అపక్షయరహితః। అవ్యయో
వికారరహితః జాయన్తే చ మ్రియన్తే చేతి। జాయన్తే వ్యయన్తే చేతి పా
ఠః॥౧౪॥ సోఽవ్యక్తః పురుషః మహాన్తం మహత్తత్త్వం శరీరకమాత్మానమ
సృజత్। మహానహంకారమ్ వైకారికతైజసభూతాదిభేదభిన్నాహంకారశరీరక
మాత్మానమసృజత్। సోఽయమహంకారోఽపి భగవానేవ। భగవచ్ఛరీరభూతఏవ హి

మనసునన, యజరామరు ననుపమాను,। నతనివలనమహత్తత్త్వమావ హి
న్లై,।నఖిలము దివ్యతేజోమయంబైన పద్మ। మొకటి గల్పించు బ్రహ్మ

కారం సచాపి భగవానథ॥ ఆకాశమితి విఖ్యాతం సర్వభూతధరః ప్రభుః॥ ఆకాశాదభవద్వారి సలిలాదగ్నిమారుతౌ॥౧౬॥ అగ్నిమారుతసంయోగాత్తతస్సమభవన్మహీ। తతస్తేజోమయం దివ్యం పద్మం సృష్టం స్వయంభువా॥౧౭॥ తస్మాత్పద్మాత్సమభవద్బ్రహ్మా వేదమయోనిధిః। అహంకార ఇతిఖ్యాతః సర్వభూతాత్మభూతకృత్॥౧౮॥ బ్రహ్మా వై సుమ

కాశం శబ్దతన్మాత్రాఖ్యం ససృజత్- ఆకాశాదభవద్వారీత్యాది పాఠక్రమో న వివక్షితః- కింతు ఆకాశాద్వాయుః। వాయోరగ్నిః। అగ్నేరాపః। అద్భ్యః పృథివీతి క్రమ ఏవ బోధ్యః- అతో వాయ్వాదిశబ్దైః పూర్వపూర్వతన్మాత్రాగంధతన్మాత్రాదిసూక్ష్మసూక్ష్మభూతభూతకారణముచ్యతే॥౧౬॥ తతస్తేజోమయం లింగశరీరమ్- దివ్యం పరలోకగమనాగమనక్షమం- స్థూలభూతాని సూక్ష్మభూతాని తత్కార్యభూతమయం బ్రహ్మశరీరనామధేయం పద్మం చాసృజత్॥౧౭॥ బ్రహ్మా విరాట్, వేదమయో వేదప్రాణః, విధిరితి జ్ఞానైశ్వర్యాదీనామ్- భూతః సోఽహమిత్యగ్రే వ్యాహరత్ తతోఽహంనామాభవదిత్యాది శ్రుతిప్రసిద్ధః- సర్వభూతాని స్థూలవియదాదీని తదాత్మాతదృ

ర్థః- అపిశబ్దాత్ సూర్యాదయోఽపి భగవచ్ఛరీరస్థమ్- తతోఽహంకారాత్ భూతాదిసంజ్ఞకాత్ ఆకాశమితి విఖ్యాతం భూతం తన్మాత్రావస్థాపూర్వకముత్పన్నమిత్యర్థః- భూతాదిస్తు వికుర్వాణశ్శబ్దతన్మాత్రకం తతః। ససర్జ శబ్దతన్మాత్రాదాకాశం శబ్దలక్షణమితి భగవత్పరాశరవచనాత్- తస్మాదాకాశాత్ వాంఛితశబ్దసలిలమభవత్ సలిలాత్ ప్రకాశకాయాం సలిలావస్థాయామిత్యర్థః- తాదృశోఽగ్నిః, మారుతో వాయుశ్చోదపద్యన్త- ఆకాశాదిపాఠక్రమం పరాణాధారణహేతుత్వబోధనాయ ప్రయుక్తః। క్రమస్తు ఆకాశాద్వాయుః। వాయోరగ్నిః। అగ్నేరాపః। అద్భ్యః పృథివీతి శ్రుత్యుక్తో బోధ్యః॥౧౬॥ అగ్నిమారుతయోస్సంయోగకృతం బద్ధః కారణపరంపరాయామన్వయోఽయమస్తీతి తస్మాత్ జలాత్ మహీ పృథివీ సమభవత్- వేఘాస్సమాపియాతావాంఛృష్టాతన్మాత్రాపూర్వకత్వమేవేతి విష్ణుపురాణేస్పష్టమ్- తేజోమయం ప్రకాశమానమిత్యర్థః- ప్రాచుర్యే మయట్- స్వయంభువా నారాయణేన॥౧౭॥ బ్రహ్మా చతుర్ముఖః- వేదమయోనిధిః- వేదానామావిర్భావస్థానమిత్యర్థః- అహంకారఇతి ఖ్యాతః- సృష్టృత్వాహంకార ఏవమూర్తిభూత ఇత్యర్థః- సర్వభూతాత్మభూతాని కళేబరదానేన సర్వభూతగర్భాణి భూతాని తత్కృత్- సమష్టిసృష్టికర్తేత్యర్థః- ఏతేన సమష్టిసృష్టిశ్చతుర్ముఖద్వారక సృష్టిత్వేన తద్ద్వారకా, వ్యష్టిసృ

యంచుద్భవించె॥౮౧॥ గీ॥ అతని తలఁపునఁ బ్రభవించె నాకసంబు,। దానియందు జలంబుద్భవము నొందె.। సలిలమున నగ్ని మారుత జననమొనరె,। ననల పవనయోగమున మేదినిజనించె॥౮౨॥ వ॥ అబ్రహ్మ

హా తేజాయప తేపఞ్చధాతవః। శైలాస్తస్యాస్థిసంజ్ఞాస్స్యుః మేదోమాం
సంచ మేదినీ॥౧౯॥ సముద్రాస్తస్య రుధిరమాకాశ ముదరంతథా। పవ
నశ్చైవ నిశ్వాసస్తేజోఽగ్నిర్నిమ్నగాస్సిరాః॥౨౦॥ అగ్నీషోమౌతు చ
న్ద్రార్కౌ నయనే తస్య విశ్రుతే। నభశ్చోర్ధ్వం శిరస్తస్య క్షితిః పాదౌ
భుజౌ దిశః॥౨౧॥ దుర్విజ్ఞేయో హ్యనన్తత్వాత్సిద్ధైరపి న సంశయః।
సఏవ భగవాన్ విష్ణురనన్త ఇతి విశ్రుతః॥౨౨॥ సర్వభూతాత్మ భూత
స్థో దుర్విజ్ఞేయోఽకృతాత్మభిః। అహంకారస్య యః స్రష్టా సర్వభూతోద్భవా
య వై॥ తతస్సమభవద్విశ్వం పృష్టోఽహం యదిదం త్వయా॥౨౩॥ భరద్వా

టీకః- సచాసౌ [illegible] తస్య చతుర్విధభూతగ్రామస్రష్టా చేతి సమాసః॥౧౮॥ యఏతే ప
ఞ్చ [illegible] ధాతవః [illegible] సవితబుద్ధ్యా- అగ్నిర్మూర్ధా
చక్షుషీ చన్ద్రసూర్యౌ దిశః శ్రోత్రే; వాగ్వివృతాశ్చ వేదాః। వాయుః ప్రాణో
హృదయం విశ్వమస్య పద్భ్యాం పృథివీ హ్యేష సర్వభూతాన్తరాత్మేతి శ్రుత
యో వైశ్వరూప్యప్రతిపాదికాం శ్రుతిముపబృంహయతి॥ శైలా ఇత్యాదిభిశ్చతుర్భిః॥
౧౯॥ ౨౦॥ ౨౧॥ ౨౨॥ సర్వభూతానామాత్మభూతో హంకారః- తత్స్థః- భూతభ
వాయ భూతోత్పత్తయే- స్రష్టాహఙ్కారస్యేతి సంబన్ధః- యతో విశ్వం సమభవ
త్తచ్ఛ్రేయో [illegible] పృష్టస్త్వత్తస్సముత్పత్తిరితి శేషః॥౨౩॥ ఈశః సృష్టమిదం విశ్వ

మిత్యస్య ద్వారికే [illegible]॥౧౮॥ అయం బ్రహ్మసమహాతేజా నారాయణ ఏవ-
మహాతేజ [illegible] నారాయణం విశ్వరూపేణ [illegible] శైలా ఇతి॥ అ
స్థిసంజ్ఞాస్స్యుంతిచ పాఠః॥౧౯॥ నిమ్నగాః నద్యః సిరాః [illegible]॥౨౦॥
అగ్నీషోమౌ చన్ద్రసూర్యౌచ నేత్రే- నభ [illegible] ఊర్ధ్వ [illegible]
[illegible] ఊర్ధ్వం [illegible]
[illegible]॥౨౧॥ అనన్తత్వాత్ నిరవధికత్వాత్- సిద్ధైర్నిత్యసిద్ధైరపి- దుర్విజ్ఞే
యో హ్యనన్తత్వాదిత్యపి పాఠః॥౨౨॥ సర్వభూతాత్మ భూతస్థః- సర్వభూతానామా
త్మా శరీరీసన్ సర్వభూతేషు వ్యాప్తః- అకృతాత్మభిః- [illegible]
తాత్మభిః- సర్వభూతానా ముద్భవాయ అహఙ్కారస్య యస్స్రష్టేత్యన్వయః- స
ర్వభూత భవాయేత్యపి పాఠః- త్వయా యదహం పృష్టః, లోకాయం కేన నిర్మిత

యఖిలభూతాత్మకుం, డెట్లనిన, నతనికి శైలంబులస్థులు, మేదిని మేదో
మాంసంబులు, సముద్రంబులురుధిరం, బాకాశంబుదరంబు, పవనుండు
నిశ్వాసం, బగ్ని తేజంబు, సరిత్తులు సిరలు, రవిచంద్రులు నయనంబు,
లూర్ధ్వలోకంబు శిరంబు, పాతాళంబు పాదంబులు, దశలు బాహువు,
లిట్లనంతాత్మకం డగువాఁడు విష్ణుండ, యిత్తెఱంగున విశ్వంబు విష్ణునివ

జః॥ గగనస్య దిశశ్చైవ భూతలస్యానిలస్య చ। కాన్యత్ర పరిమాణాని సంశయం ఛిన్ధి మేఽర్థతః॥ ౨౪॥ భృగుః॥ అనన్తమేతదాకాశం సిద్ధదైవతసేవితమ్। రమ్యం నానాశ్రయాకీర్ణం యస్యాన్తో నాధిగమ్యతే॥ ౨౫॥ ఊర్ధ్వం గతేరధస్తాచ్చ చన్ద్రాదిత్యౌ న దృశ్యతః। తత్ర దేవాః స్వయం దీప్తా భాస్కరాభాగ్నివర్చసః॥ ౨౬॥ తే చాప్యన్తం న పశ్యన్తి నభసః ప్రథితౌజసః। దుర్గమత్వాదనన్తత్వాదితి మే విద్ధి మానద॥ ౨౭॥ ఉపరిష్టోపరిష్టాత్తు ప్రజ్వలద్భిః స్వయంప్రభైః। నిరుద్ధమేతదాకాశమప్రమేయం సురైరపి॥ ౨౮॥ పృథివ్యన్తే సముద్రాస్తు సముద్రాన్తే తమః స్మృతమ్।

మితి ప్రశ్నస్యోత్తరం, బ్రహ్మాణ్డేశ మూర్తిరాదూరేణ తంనివిష్టమస్తీత్య ర్థః- తత్ర వ్యాపకదిశేసూత్రకాత్మన్యగ్నే-నాద్యః- బ్రహ్మాణస్యాంశకావశ్యః- వి ష్ణులక్ష్మీ శుక్రివ్యాలోపః-నాన్యః- కార్యస్య పరిచ్ఛిన్నత్వేన వ్యాప్త్యా- బ్రహ్మ ణాపిశుచ్ఛేదాపత్తిః- తస్మాననన్తశుక్రివ్యాలోప ఇతికవ్యతే॥ గగనస్యేతి॥ ౨౪॥ కార్యస్యానన్త్యం కారణానన్త్యమేవ పాదయన్నాకాశజ్ఞం బహుమానతి॥ అ నన్తమేతదితి॥ శ్రీర్యాశ్చతుర్దశ భువనాని॥ ౨౫॥ గతేస్సూర్యరశ్మిగతేరపి ఊ ర్ధ్వం అధస్తాచ్చ చన్ద్రాదిత్యౌ న దృశ్యేతే- మధ్యమమణ్డలానన్త్యేనా యోజన నానాకాశనాన్త్యం యాగాత్- సూర్యాద్యౌ న దృశ్యేతే తత్ర- స్వర్గాపవర్గః॥ ౨౬॥ తే పి సూర్యాదిగతే రూర్ధ్వస్థా అనన్తమేవాకాశం పశ్యన్తి నతు పరిచ్ఛిన్నమితిభా వర్ధనా వాఽవగన్తి॥ ౨౭॥ ఏవం తత్త్వదర్శిపిత్యాహ। ఉపరిష్టేతి॥ అపోహ్యజ్ఞలోకః ప్రజ్వలద్భిర్జ్యోతిరశేషః॥ ౨౮॥ తిర్యక్ప్రమాణతోఽప్యనన్తత్వమాహ॥ పృథివ్యన్త ఇతి॥

త ఇతి, స్తోత్రకమ్ తస్మాన్మభవ దృశ్యమితి- గమదివ్యాయేత్యపి పాఠః ౨౩॥ దిశ ఇతి జాత్యేకవచనమ్- దిశాం చేత్యపిపాఠః- పరిమాణానీతి బహుత్వం గగనప రిమాణ దిక్పరిమాణాది రూపాణి- అధస్తాత ఇతి గత్వాత ఇతిచ పాఠాకేకార్థాః॥ ౨౪॥ నానాశ్రయాకీర్ణం మనేకగ్రహర్క్షవ్యాప్తమ్॥ ౨౫॥ గతేస్సూర్యరశ్మ్యాద్రి మా ర్గాదూర్ధ్వమధస్తాచ్చ- తత్ర కణవ్రినా నావధరూర్ధ్వమధోభాగే చేత్యర్థః-న దృశ్యేతే ఇతి పరస్మైపదమార్షమ్- భాస్కరస్య ఆభేవ ఆభా యేషాం తథా భూ తాశ్చ తే అగ్నివర్చసశ్చ॥ ౨౬॥ ఇతిమేవిద్ధిపాఠే ఇత్యేవం రూపం మేవచనం విద్ధీ త్యర్థః॥ ౨౭॥ ఉపరిష్టోపరిష్టాత్ - తత ఉపరిష్టాదుపరిష్టాదపి- ఆపః స్వయంప్రభైః సురైరప్యప్రమేయం సత్ నిరుద్ధమ్- అప్రమేయమితి పాఠే అజ్ఞేయం సదిత్యర్థః॥

లనఁగలిగెననిన, విని, భరద్వాజుండాకాశాది భూతంబులేనింటి ప్రమా ణంబులునడిగిన, భృగుండవి యనంతంబులు, దేవతలకుం గొలందివెట్ట రాకుండు, నొకచోట నిరూపించి యీభూతంబింతటనుండి యిటలే

తమసోన్తే జలం ప్రాహుర్జలస్యాన్తేగ్నిరేవ చ॥౨౯॥ రసాతలాన్తే సలిలం జలాన్తే పన్నగాధిపాః। తదన్తే పునరాకాశమాకాశాన్తే పునర్జలమ్॥౩౦॥ ఏవమన్తం హి నళసః ప్రమాణం సలిలస్య చ। అగ్నిమారుతతోయేభ్యో దుర్జ్ఞేయం దైవతైరపి॥౩౧॥ అగ్నిమారుతతోయానాం వర్ణాః క్షితితలస్య చ। ఆకాశసదృశా హ్యేతే భిద్యన్తే తత్త్వదర్శనాత్॥౩౨॥ పఠన్తి చైవ మునయః శాస్త్రేషు వివిధేషు చ। త్రైలోక్యే సాగరే చైవ ప్రమాణం విహితం యథా॥౩౩॥ అదృశ్యాయ త్వగమ్యాయ కః ప్రమాణముదాహరేత్॥౩౪॥ సిద్ధానాం దేవతానాం చ యదా పరిమితా గతిః॥ తదా గౌ

౨౯॥౩౦॥ ఏవమన్తం పునః పునర్జలం పునరాకాశం పునర్జలమిత్యేవం రూపమేవ సలిలాత్మకస్య భగవతః అన్తం వేద్యమః- నతు జలాకాశ మాలా ప్రమాణమిత్యర్థః- తోయేభ్య ఇతి పఞ్చమ్యర్థే చతుర్థీ॥౩౧॥ అగ్నీతి॥ వర్ణా రూపమ్- తచ్చోపలక్షణమ్- యథా రూపస్పర్శ రహితం నభో ద్రవ్యం దేశతః కాలతశ్చానన్తం తథ్యవదగ్న్యాదయోపి- తథాపి లక్షణభేదాభావాత్ ఆకాశానతిరిక్తా అపి తే భిద్యన్తే తత్త్వదర్శనాదేవ ఆకాశాత్పృథగివగృహ్యన్తే- ద్వితీయపద్చ్ఛేదః- ఏవమాకాశాదయోపి పూర్వస్మాత్పూర్వస్మాత్ స్వకారణాదభిన్నా అపి మోహమాత్రం భవతీత్యర్థః॥౩౨॥ కథం తర్హి బ్రహ్మాండజ్యోతిషిక పౌరాణికాః త్రైలోక్యాదేః పరిమాణం యథా విహితం పఞ్చాశత్కోటి యోజన విస్తారా భూరిత్యాదిరూపం ఉపపాదయన్తీతి శఙ్కాం తే పఠన్తీతి॥౩౩॥ పరిహరతి॥ అదృశ్యాయేతి॥ షష్ఠ్యర్థే చతుర్థీ- బ్రహ్మాండ బహిర్భాగస్య అదృశ్యత్వాత్ అగమ్యత్వాచ్చాకాశాదివ దిగ్వ్యాపిత్వేన కారణాత్మత్వాత్కార్యాత్మకత్వాసిద్ధిః॥౩౪॥ సిద్ధానామితి॥ గతిర్గమనమూర్ధ్వ ఆకాశాదిః సోపి చేత్ప

౨౮॥ నమోదాత్రేద్రుత్పః, లోకాలోకపర్వతః పశ్చాద్భాగస్థః తమసోన్తే జలమితి జలస్యాన్తేగ్నిరేవ చేతి అణ్డావరణాన్యగ్నితే జలతేజసీ ఉచ్యేతే॥౨౯॥ రసాతలాన్తే పాతాలాన్తే పన్నగాధిప ఇతి పన్నగాధిపా ఇతి చ పాఠః॥౩౦॥ ఏవమన్తమితి బహువ్రీహిః ప్రమాణవిశేషణమ్- అగ్నిమారుతతోయాపేక్షయా దుర్జ్ఞేయమ్- దుఃఖేన జ్ఞాతుం శక్యమ్॥౩౧॥ వర్ణాః తత్కారాః- ఆకాశస్యేవ వర్ణా ఇత్యన్వయః॥౩౨॥ ఉత్తరశ్లోకే పరమాత్మనో పరిచ్ఛిన్నత్వం వక్తుం దృష్టాన్తభూతయోరాకాశజలయోః పృథివ్యాద్యపేక్షయా పరిచ్ఛిన్నయోరపి పరిచ్ఛిన్నత్వం బోధయతుం త్రైలోక్య సాగరయోః పరిచ్ఛిన్నత్వమాహ॥ పఠన్తీతి॥౩౩॥ పరమాత్మనో పరిచ్ఛిన్నత్వమాహ త్రిభిశ్శ్లోకైః॥ అదృశ్యాయేతి॥౩౪॥ మాధవస్యత్రిపాద్విభూతేః-

---

దనరాము, పంచభూతంబులు నిరవధికంబు, లదియెట్లెరంగిన, విష్ణునకు నాకారంబై యనంతుండను నామంబు గలదుగాదె, విష్ణుండు జగన్మూర్తి, విష్ణుతనుభూతంబైన మహాభూతపంచకం బప్రమేయంబుగా

...మనన్తస్య నామానన్తైర్విశ్రుతమ్। నామధేయానురూపస్య మాధవ
స్యమహాత్మనః॥ ౩౫॥ యదాతు దివ్యం యద్రూపం గృహ్యతే దేవధర్మతేన చ।
కోన్యస్తద్వేదితుం శక్తో యోనస్యాత్తద్విధోపరః॥ ౩౬॥ తతః పుష్కరతస్సృ
ష్టస్సర్వజ్ఞో మూర్తిమాన్ ప్రభుః। బ్రహ్మా ధర్మమయః పూర్వం ప్రజాపతిరను
త్తమః॥ ౩౭॥ భరద్వాజః॥ పుష్కరాద్యది సంభూతో జ్యేష్ఠం భవతి పుష్క
రమ్। బ్రహ్మాణం పూర్వజం ప్రాహ భవాన్ సందేహ ఏవ మే॥ ౩౮॥ భృగుః॥
మానసస్యేహయా మూర్తిర్బ్రహ్మత్వం సముపాగతా। తస్యాసన వి

శిమితః స్యాత్త్వరిరూప్యమాణం పరమాత్మనో మానసాఖ్యస్యానన్త్యం గాఢమౌప
చారికం స్యాదితి - తచ్చ న యుక్తమ్ - అనన్తం బ్రహ్మేతి వేదపీడా ప్రసజ్యేదతి సార్థశ్లో
కః॥ ౩౫॥ దివ్యం లోకాతీతమానం, యద్రూపం పశ్యరూపం, తదపి ప్రాప్నతి సుప్తి ... [illegible]
... [illegible] ... తే ... [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] ... ॥ ౩౬॥ పుష్కరతః ... [illegible]
... [illegible] ... చతుర్ముఖః॥ ౩౭॥ చతుర్ముఖస్యైవ మహత్త్వాత్ ... [illegible]
... ॥ పుష్కరాదతి॥ ౩౮॥ ... [illegible] ... మానసస్యేతి॥ ... [illegible]
... [illegible]

మానసస్య మహాత్మన ఇత్యాదిపాఠః॥ ౩౫॥ యదేతి ... దివ్యం ... [illegible]
... [illegible] ... న గృహ్యతే నాపలక్ష్యతే ... తద్విజ్ఞాపయితుం ... [illegible]
... [illegible] ... యదితద్విధోన్యస్యాస్తి ... [illegible] ... భావః॥
౩౬॥ ఏవం ప్రాసఙ్గికం ... [illegible] ... పూర్వోక్తం పుష్క
రే బ్రహ్మసృష్టిం ... [illegible] ... సర్వజ్ఞః ... శరీరధారీ ... [illegible]
... [illegible] ... అనుత్తమః ... ప్రజాపతిషు ... [illegible]

కతకుఁనే, య. నియోజింగించిన॥ ౮౩॥ సీ॥ వినిభరద్వాజుండు, మునినా
థ పుష్కరంబునఁ బుట్టెనన్నట్టి పుష్కరంబు। బ్రహ్మకు నాధినాఁ బుట్ట
రయ్యె, నెట్లకో, నావుడు, విభుమానసభవుండు। బ్రహ్మయాద్యుఁడు, పు

ధారార్థం పృథివీపద్మముచ్యతే॥౩౯॥॥కర్ణికా తస్యపద్మస్య మేరుర్గగనముచ్ఛ్రితః। తస్యమధ్యేస్థితో లోకాన్ సృజతే జగతః ప్రభుః॥౪౦॥॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి
భృగుభరద్వాజసంవాదే ద్వావింశోఽధ్యాయః

ఆదితః పఞ్చనవత్యధికశతతమోఽధ్యాయః

భరద్వాజః॥ ప్రజావిసర్గం వివిధం కథం సృజతి ప్రభుః। మేరుమధ్యేస్థితో బ్రహ్మా తద్బ్రూహి ద్విజసత్తమ॥౧॥ భృగుః॥ ప్రజావిసర్గం పూర్వం స మానసో మనసాఽసృజత్। సంరక్షణార్థం భూతానాం సృష్టం ప్రథమతో జలమ్॥౨॥ యత్ప్రాణాః సర్వభూతానాం వర్ధన్తే యేన చ ప్రజాః। పరిత్యక్తాశ్చ నశ్యన్తి తేనేదం సర్వమావృతమ్॥౩॥ ప్ర

జగత్పంకరుబీజాద వ్యధికశక్తిమ[illegible] ఏవం మానసాఖ్యాదిశాస్త్రాత్ అపి సూచితః విరాజో [illegible] భూతం విరాడనన్తరం ప్రజ్ఞా[illegible] చతుర్ముఖ[illegible] మానస[illegible] శక్తి[illegible] అతస్స ఏవ భూతం విరాడాత్మకాత్ పద్మాత్ జ్యాయాన్ తథాపి [illegible] పుష్కరతో బ్రహ్మధవత్, వ్యాఖ్యాదవఘ[illegible]మిత్యర్థః॥౩౯॥॥ [illegible] బ్రహ్మా పద్మస్య మధ్యత స్యాపి మధ్యే [illegible] మేరుః తస్య మధ్యే అధిష్ఠి[illegible] [illegible] తేనదవారం [illegible] కం [illegible] ఆకాశ ఇతి [illegible] పృథివీ అన్తరేణ [illegible] ఇత్యాదశ్రుతేరర్థస్సంగృహీతః॥౪౦॥॥ ఇతి నీలకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే నవమోఽధ్యాయః॥

ప్రజావిసర్గమితి॥ ప్రజా జరాయుజాణ్డజస్వేదజోద్భిజ్జాః తాసాం వివిధం సర్గమ్ మేరుమధ్య ఇతి [illegible] ప్రజానాం [illegible] ఏవ [illegible] [illegible] కథం తస్య [illegible] ॥౧॥ చతుర్ముఖం ప్రాప్య మానస [illegible] ప్రజావిసర్గమసృజత్ [illegible] [illegible] ఇత్యాదశ్రుతే [illegible]॥౨॥ [illegible] జలమ్ తస జరే [illegible]॥౩౭॥॥౩౮॥॥ పృథివీ మహాపృథివీ॥౩౯॥॥ కర్ణికా పద్మస్య కర్ణికా [illegible]॥౪౦॥॥ ఇతి వ్యాసభావదీపే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే ద్వావింశోఽధ్యాయః॥

ప్రజావిసర్గం ప్రజాసృష్టిమ్ వివిధం దేవమనుష్యతిర్యగాదిరూపేణ నానావిధమ్॥౧॥ మానసః చతుర్ముఖబ్రహ్మా సృష్టం ప్రథమతో జలమ్ ఏతేన జలపూర్వా యా సృష్టిః చతుర్ముఖద్వారకత్వేన వ్యష్టిసృష్టిత్వం సృష్టిక్రియా॥౨॥ యదతి॥ తేనజ

కారముదదానన రూపముగఁ గల్పితంబయ్యె, మున్నుపిదప। నను నిశ్చయంబు లేకునికి పద్మజుఁడనవలసియుండెడు, నయ్యలఘు తేజుఁ। బద్మము దిభూతధాత్రి, యప్పద్మమునకు। గగనమూర్థితమగు మేరునగము రుచిర। చారుకర్ణికఁ, యందుండి, సకలజంతు। సృజసధుస్వతఁ మహిమ, న

థివీపర్వతా మేఘా మూర్తిమన్తశ్చ యేపరే। సర్వంతద్వారుణం జ్ఞేయమాపస్తస్తమ్భిరే యతః॥౪॥ భరద్వాజః॥ కథంసలిలముత్పన్నంకథంచైవాగ్నిమారుతౌ। కథం వా మేదినీ సృష్టాతత్ర మేసంశయోమహాన్॥౫॥ భృగుః॥ బ్రహ్మలోకేపురా బ్రహ్మన్ బ్రహ్మర్షీణాంసమాగమే। లోకసమ్భవ సందేహస్సముత్పన్నో మహాత్మనామ్॥౬॥ తేఽతిష్ఠన్ ధ్యానమాలమ్బ్యమౌన మాస్థాయ నిశ్చలాః। త్యక్తాహారాః పవనపా దివ్యం వర్షశతంద్విజాః॥౭॥ తేషాంధర్మమయీ వాణీ సర్వేషాంశ్రోత్రమాగతా। దివ్యాసరస్వతీతత్ర సంబభూవనభస్తలాత్॥౮॥ పురాస్తిమితమాకాశం నిశ్శబ్దమచలోపమమ్। నష్టచన్ద్రార్కపవనం ప్రసుప్తమి

న॥౩॥ వారుణం వరుణదేవతాకం విజ్ఞేయమ్ — అప్యమిత్యర్థః — మూర్తిమత్ మనుష్యపశ్వాదివిగ్రహవత్ — అప్యత్వే హేతుః, ఆపస్తస్తమ్భిరే యత ఇతి — ఆపః స్తమ్భం ఘనీభావం పృథివ్యాదిరూపం ప్రాప్తాః — తద్యదపాంశర ఆసీత్। తత్సమహన్యత। సా పృథివ్యభవదితి శ్రుతేః॥౪॥ ఏతదాక్షిపతి కథమితి॥ భౌతికసృష్టావేవ చతుర్ముఖప్రాధాన్యం భూతానాం చ ప్రాగేవ సృష్టత్వాత్ తత్సర్జనాదౌ ... సంశయః॥౫॥ బ్రహ్మకల్పే బ్రహ్మణోఽహ్ని కల్పాదావిత్యర్థః — లోకానాం సంభవ ఉత్పత్తిస్తత్ర విప్రతిపత్తిః — తథాహి — కాలస్స్వభావో నియతిర్యదృచ్ఛా భూతాని యోనిః పురుష ఇతి చిన్త్యమితి శ్రుత్యైవానేకపక్షోపన్యాసాత్ — తత్ర కాల ఇతి జ్యౌతిషికాః — స్వభావ ఇతి చార్వాకాః — నియతిరదృష్టం కారణం కర్మేతి మీమాంసకాః — యదృచ్ఛేత్యార్హతాః — భూతానీతి తార్కికాః — యోనిర్జగత్కారణం పురుష ఇత్యౌపనిషదాః॥౬॥ ఏవం సందేహే సతి ధ్యానయోగ ఏవ తన్నిర్ణయకరణీయ ఇత్యాహ ... తేఽతిష్ఠన్నితి॥ ధ్యానం ధ్యేయవస్తున్యసకృత్ప్రత్యయావృత్తిరూపం పుణ్డరీకమాలమ్బ్యాలమ్బనీకృత్య మౌనం ధ్యానమపి ... వృత్తినిరోధరూపయోగమాస్థితాస్సన్తః అతిష్ఠన్॥౭॥ యద్యపి ప్రాకృతాధ్యానయోగానుగతా అవశ్యస్తేనాత్మతత్త్వం స్వగురుణ్యనారూఢా మిథ్యేను భవగమ్యా ... తథాపి ... భ్రాన్తవ్యతిరేకసంశయాత్ ... నిశ్శేషం ... ఇత్యాశయేనాహ॥ తేషామితి॥ తత్రోపాదేయపుణ్డరీకే నభస్తలాత్ హేవాకాశాత్ మాయావిశిష్టాత్ బ్రహ్మణః॥౮॥ సరస్వతీమాహ॥ పురేతి॥ హార్దాకాశగుహాయాం ... ప్రథమం కజ్జలశ్యామలేన ... అశబ్దమాకాశం పశ్యతి ...

౩॥ కిం ... ఇతి పాఠః — ... ఇతి పాఠః॥౪॥౫॥ బ్రహ్మకల్పే పురే క్వచిత్ పాఠః॥౬॥ ధ్యానమేకాగ్రచిత్తానామ్॥౭॥ బ్రహ్మమయీ క్వచిత్ పాఠః — ... దివ్యా సరస్వతీ — అశరీరిణీ వాక్, పురాస్తిమితమిత్యాద్యధ్యాయశేషస్య ... వేదరూపా నభస్తలాత్ ఆకాశప్రదేశాత్॥౮॥ పురాస్సృష్ట్యాదౌ — ఆకాశమనన్తమిత్యపిపా

వసంభవౌ॥౯॥ తతస్సలిలముత్పన్నం నభసీవాపరం తమః। తస్మాచ్చసలి
లోత్పీడాదుదతిష్ఠత మారుతః॥౧౦॥ యథా భాజనమచ్ఛిద్రం నిశ్శబ్దమి
వలక్ష్యతే। తచ్చామ్భసా పూర్యమాణం సశబ్దం కురుతేఽనిలః॥౧౧॥ త
తస్సలిలసంరుద్ధే తమసోఽన్తే నిరన్తరే। భిత్త్వార్ణవజలం వాయురుత్పపా
త సుఘోషవాన్॥౧౨॥ స ఏష చరతే వాయురర్ణవోత్పీడసమ్భవః। ర
సానాం స్థానమాసాద్య ప్రశాన్తిం నాధిగచ్ఛతి॥౧౩॥ తస్మిన్ వాయ్వ
మ్బుసంఘర్షే దీప్తతేజా మహాబలః। ప్రాదుర్భవత్యూర్ధ్వశిఖః కృత్వా
వితిమిరం నభః॥౧౪॥ అగ్నిః పవనసంయుక్తః ఖాత్సముత్క్షిపతే జలమ్।
సోఽగ్నిమారుతసంయోగాద్ఘనత్వముపపద్యతే॥౧౫॥ తస్యాకాశాన్నిపతి
తః స్నేహస్తిష్ఠతి యోఽపరః। స సంఘాతత్వమాపన్నో భూమిత్వముపగ
చ్ఛతి॥౧౬॥ రసానాం సర్వగన్ధానాం స్నేహానాం ప్రాణినాం తథా।
భూమిర్యోనిరిహ జ్ఞేయా యస్యాం సర్వం ప్రసూయతే॥౧౭॥

ఇతి శ్రీమహాభారతే శాన్తిపర్వాన్తర్గత మోక్షధర్మపర్వణి
భృగుభరద్వాజసంవాదే త్రయోవింశోఽధ్యాయః- ఆదిత
షణ్ణవత్యధిక శతతమోఽధ్యాయః-

శ్రీమిఽశాంతిమానంజహార, అవశ్యాయాఖ్యనీహారరూపేణ తథా ధూమరూపేణ ధా
రా॥౯॥ తతః కించిత్తమసో ఘనీభావే సుషిరమునన్మాకాశం దృశ్యతే- నభ(శ్శా)న్త ...
పాతా ఇవ భూత్వా జలం స్రవతి- తచ్చ జలం తదైవ తమసాకాశం పూరయతి- ॥౧౦॥
యథా స్వేజలేనాపూర్యమాణే శబ్దో వాయుశ్చాభివ్యజ్యతే తత్రైవ తత్ర శబ్దవాయూ
అపూర్ణతః- తతశ్చతమోర్జల వాయ్వోరరణ్యోరివ సంఘర్షణాత్తేజ ఉత్పద్యతే- తే
న చ తేజసా కాశం నిస్తిమిరీకుర్వతా వాయునా సహ సంయోగమాత్యసలిలమాకా
శముత్క్షిప్తతా జలపవనసంఘర్షాద్దాత్మాఘనీక్రియతే- సోయం త్రియూణాం సంఘా
తః పృథివీనామ భవతి- ఏవం భూతాని సృష్ట్వా భాతి కాన్యపి సృజతి- పునశ్చ తత్సర్వ మ
సంవ్యాత్య కేవలబిమ్బాత్తేన రూపేణ నిరుద్ధసర్వవృత్తిస్తిష్ఠతీతి యోగినామనుభ
వః- తదుపక్రమమేకదేశేన క్రియాతిరనువదతి- నీహారధూమార్కానిలానలానాం
ఖద్యోత విద్యుత్స్ఫటిక శశీనామ్। ఏతాని రూపాణి పురస్సరాణి బ్రహ్మణ్యభివ్యక్తి క
రాణి॥౯॥ ఉత్తరంతమ ఇవేత్యస్వయః- నభసీవా పరన్తమ ఇత్యపి పాఠః॥౧౦॥౧౧॥
యథానలి శేత్యపిపాఠః- నభసోన్తే ఇత్యపిపాఠః- అర్ణవజలమిత్యపిపాఠః- సము
తతి ఘోషవానిత్యపిపాఠః॥౧౨॥ రసానాం స్థానం జలమ్- ఆకాశం స్థానమిత్యపి పా
ఠః॥౧౩॥౧౪॥ ఖాత్సముత్క్షిపతే ఇత్యపిపాఠః॥౧౫॥ తస్యాకాశం నిపతత ఇత్యపిపాఠః॥
౧౬॥౧౭॥ ఇతి వ్యాసహృదయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే త్రియోవింశోఽధ్యాయః॥

భరద్వాజః॥ యఏతే ధాతవః పఞ్చ బ్రహ్మా యానసృజత్పురా। ఆవృతా యైరిమే లోకా మహాభూతాభిసంజ్ఞితైః॥౧॥ యదా సృజత్సహస్రాణి భూతానాం స మహామతిః। పఞ్చానామేవ భూతత్వం కథం సముపపద్యతే॥౨॥ భృగుః॥ అమితానాం మహాశబ్దో యాన్తి భూతాని సమ్భవమ్। తతస్తేషాం మహాభూతశబ్దోఽయముపపద్యతే॥౩॥ చేష్టా వాయుః ఖమాకాశమూష్మాగ్నిః సలిలం ద్రవః। పృథివీ చాత్ర సంఘాతః శరీరం పాఞ్చభౌతికమ్॥౪॥ ఇత్యేతైః పఞ్చభిర్భూతైర్యుక్తం స్థావరజఙ్గమమ్। శ్రోత్రం

రాణియాః ఇతి। నవవాఽఽదం భూతోత్పత్తిః శబ్దమాత్రపురాసి మితమాకాశమిత్యాదినా శ్లోకనవకేన ప్రతిపాదితః। అథేదానీం జనావి స్తుతపాయః। ఏవం మానసస్య సృష్టిర్మానస్యేవ। తత్సామాన్యాదస్మదాదీనామపీయం సృష్టిస్స్వప్నవన్మానస్యేవేత్యధ్యాయతాత్పర్యమ్। అతఏవ ద్వితీయే శ్లోకే వదత్యా అసత్త్వం ప్రాగుక్తం సంగచ్ఛత ఇతి॥౧౦॥ ఇతి నీలకణ్ఠీయే శాన్తిపర్వణి మోక్షధర్మే దశమోఽధ్యాయః॥

ననుచతుర్ముఖేన మనసా సృష్టాః పఞ్చధాతవ ఆకాశాదయః స్వాప్నాకాశాదివదాన్తరాస్సన్తు కథం బాహ్యలోకా నామావారకా ఇత్యుచ్యత ఇత్యుచ్యతే। యాన్ సృష్టవాన్ సృజతే ఏతే ఇతి కథమిత్యగ్రిమేణ సంబన్ధః। ఏతే కే, యైర్మహాభూతసంజ్ఞైః రిమే లోకా ఆవృతా ఇతి యోజనా॥౧॥ తథా బ్రహ్మణా సృష్టానాం జరాయుజాదీనాం చ ప్రత్యేకం మానసాని పఞ్చభూతాని సన్తి। స్వప్నే తద్దర్శనాత్। తతశ్చ కథం బ్రహ్మసృష్టానామేవ పఞ్చానాం భూతానాం మహాభూతత్వం నాస్మదాదిసృష్టానాం భూతానాం మహాభూతత్వమ్। యతస్సర్వేషాం మానసత్వావిశేషాత్। ప్రాతిభాసికత్వేన క్షుద్రభూతత్వమ్। ఈశసృష్టానాం మహాభూతత్వమ్। తథాచ ప్రాతిభాసికవ్యావహారికయోర్బాధ్యబాధకయోః ప్రపఞ్చయోః కోఽవశిష్టత్వ ఇత్యాశయేన ప్రశ్నపాఠః॥౨॥ అమితత్వమేవ మహాశబ్దార్థో న సత్యబాధ్యత్వమిత్యాహ॥ అమితానామితి॥ అమితేషు అమితత్వాదిత్యర్థః। యతస్సంభవం యాన్తి తతో మహాన్త్యుతానీత్యర్థః। తతశ్చానన్తత్వోత్పన్నత్వయోర్ముఖ్యత్వాత్ ఏతేషాం వ్యావహారికప్రాతిభాసికయోర్మహాభూతసంజ్ఞయోర్భేద ఇత్యర్థః॥౩॥ కార్యమాత్రవ్యాప్తిం దర్శయన్ సమ్మితత్వమేవాహ॥ చేష్టేతి॥ ఖం సుషిరమ్। అత్ర శరీరే॥ ప్రాణాలోకాది సంఘాతః। కఠినం మాంసాస్థ్యాది॥౪॥ శ్రోత్రం ఖమ్।

య్యెజుఁడు వెలుఁగు॥౭౮॥ వ॥ అని భృగుండు సెప్పినవిని, భరద్వాజుండు, భూతంబులైదగుట యేమిటనని యడిగిన, నతండతనికిట్లనియె॥౭౯॥
క॥ వాయువు చేష్టారూపము, మ్రోయుటయ నభంబు, ద్రవము మునివరజల, మూష్మాయిత మనలము, గాఢ। న్యాయత్త ధరిత్రి, యిట్టులైదు దెఱంగుల్ ॥౮౦॥ వ॥ ఈ యైదింటనకాదె జంగమంబులు స్థావరంబు

ఘ్రాణం రసస్పర్శౌ దృష్టిశ్చేన్ద్రియ సంజ్ఞితా॥౫॥ భరద్వాజః॥ పఞ్చభిర్యది భూతైస్తు యుక్తాస్స్థావర జఙ్గమాః। స్థావరాణాం నదృశ్యన్తే శరీరే పఞ్చధాతవః॥౬॥ అనూష్మణామచేష్టానాం ఘనానాం చైవసర్వశః। వృక్షాణాం నోపలభ్యన్తే శరీరేపఞ్చధాతవః॥౭॥ నశృణ్వన్తి నపశ్యన్తి నగన్ధరసవేదినః। నచస్పర్శంవిజానన్తి కథం తే పాఞ్చభౌతికాః॥౮॥ అద్రవత్వాదనగ్నిత్వా దభూమిత్వా దవాయుతః। ఆకాశస్యవ్యపేతత్వా ద్వృక్షాణాం నాస్తిభౌతికమ్॥౯॥ భృగుః॥ ఘనానామపి వృక్షాణామాకాశోస్తి నసంశయః। తేషాంపుష్పఫలైర్వ్యక్తిర్నిత్యం సముపలభ్యతే॥౧౦॥ ఊష్మతోగ్లాయతెపర్ణం త్వక్ఫలంపుష్పమేవచ। తమ్యతే చైవశీతేన స్పర్శస్తేనాత్ర విద్యతే॥౧౧॥ వా

ఘ్రాణం పృథివీ. రసో రసనేన్ద్రియం జలమ్. స్పర్శః త్వగిన్ద్రియం వాయుః. దృష్టిశ్చక్షురిన్ద్రియం తేజః. శ్రోత్రాదీనాం ఘ్రాణాదిగుణాన్ శబ్దాదీన్ ప్రతిగ్రాహకత్వాత్ శ్రోత్రాదీనాం ఘ్రాణాద్యాత్మకత్వమ్. శ్రోత్రాదీనాం ఘ్రాణాద్యాత్మకత్వోపపాదనం దృష్టాన్తసిద్ధ్యర్థమ్. తథాచాయం ప్రయోగః. మేయమాతా [illegible], ఘ్రాణాద్యగ్రాహకత్వాత్, శబ్దశ్రోత్రాదివదతి. తథాచ ప్రమాతుశ్చేతనా భిన్నత్వేన ప్రమేయస్యాపి ధాతుమిత్యద్వైతసిద్ధిః॥౫॥ ననువృక్షాణాం ప్రమేయత్వేపి నచేతనభిన్నత్వం దృశ్యతే. అన్నదాదితత్తైషాం గత్యాద్యభావేనానిన్ద్రియత్వాత్. తస్మాద్భౌతికత్వమిత్యవ్యాప్తిః ప్రమేయత్వమప్యద్వైతాసిద్ధిరిత్యభిప్రేత్య వృక్షాణాం భౌతికత్వం [illegible]॥ పఞ్చభిరిత్యాదినా॥౬॥ ఉష్మాద్యభావాద్గత్యాద్యభావమాహ॥ అనూష్మణామితి॥౭॥౮॥ అప్రమేయత్వాద ప్రమీయమాణత్వాత్॥౯॥ వృక్షాణాం భౌతికత్వాన్నిన్ద్రియత్వాచ్చ శం పరిహరన్ చేతనత్వముపపాదయతి॥ ఘనానామిత్యాదిశ్లోకైః॥౧౦॥ శీర్ణఫలస్య తేన వజ్రముకేనాపి మయూరశోణిత స్పర్శాద్భిద్యమానస్య చేతనత్వం వ్యాఖ్యేయమ్. ఏతచ్చకతేశకమ్పాదిదర్శనాత్ గోరివభూమేరపిశరీరత్వం ద్రష్టవ్యమ్॥౧౧॥౧౨

॥౧॥౨॥౩॥౪॥౫॥౬॥ చైవలక్ష్యతే ఇత్యపిపాఠః నోపలభ్యన్తే ఇత్యపిపాఠః॥౭॥౮॥ వ్యపేతత్వాత్ వృక్షేభ్యోఽనపగతత్వాత్. అప్రమేయత్వాదిత్యపిపాఠః. ॥౯॥ ఫలవ్యక్తిరితి చ పాఠః. సముపలభ్యత ఇతి చ పాఠాన్తరమ్. పుష్పఫలానాం మృదుత్వాత్ మృదుత్వస్యచ శిథిలావయవసంయోగమూలత్వాత్ [illegible] అనుమేయం ఇతి భావః॥౧౦॥ గ్లాయతి ఇత్యపిపాఠః తమ్యతే గ్లాయతే. [illegible]

ళు నైనవి యనుటయు, భరద్వాజుండు స్థావరంబులయందు భూతగుణంబు లేమిటంగలటిమని యడిగిన, భృగుండిట్లనియె॥ ౮౭॥ సీ॥ అతనిని ఘోషంబు నాకర్ణనము లేక, వికృతినెట్టులదోఁచు వృక్ష, మాక। సముశక్తిఁ జూవె శ్రోత్రము, నిదాఘంబుసోఁకున వాడు పొందెలుంగుటస

య్వగ్న్యశని నిర్ఘోషైః ఫలంపుష్పంవిశీర్యతే। శ్రోత్రేణగృహ్యతేశ
బ్దస్తస్మాచ్ఛృణ్వన్తిపాదపాః॥౧౨॥ వల్లీవేష్టయతేవృక్షం సర్వతశ్చైవ
గచ్ఛతి। నాప్యదృష్టశ్చ మార్గోఽస్తి తస్మాత్పశ్యన్తి పాదపాః॥౧౩॥ పు
ణ్యాపుణ్యైస్తథాగన్ధై ర్ధూపైశ్చ వివిధైరపి। భవన్త్యరోగాః పుష్పా
ఢ్యాస్తస్మాజ్జిఘ్రన్తిపాదపాః॥౧౪॥ పాదైస్సలిలపానాచ్చ వ్యాధీనాం
చైవదర్శనాత్। వ్యాధిప్రతిక్రియత్వాచ్చవిద్యతే రసనంద్రుమే॥౧౫॥
వక్త్రేణోత్పలనాళేన యథోర్ధ్వం జలమాపిబేత్। తథా పవనసంయు
క్తః పాదైః పిబతిపాదపః॥౧౬॥ సుఖదుఃఖయోశ్చగ్రహణాచ్ఛిన్నస్యచ
విరోహణాత్। జీవంపశ్యామి వృక్షాణామచైతన్యం నవిద్యతే॥౧౭॥ తే
నతజ్జలమాయాతం జ్వలయత్యగ్నిగన్తతః। ఆహారపరిణామాచ్చ స్నేహ
వృద్ధిశ్చజాయతే॥౧౮॥ జఙ్గమానాంచ సర్వేషాంశరీరే పఞ్చధాతవః।
ప్రత్యేకశఃప్రభిద్యన్తే యైశ్శరీరం విచేష్టతే॥౧౯॥ త్వచామాంసంతథా
స్థీనిమజ్జాస్నాయుశ్చ పఞ్చమః। ఇత్యేతదిహసంఖ్యాతం శరీరే పృథివీమ
యమ్॥౨౦॥ తేజోఽగ్నిస్తథా క్రోధశ్చక్షురుష్మాతథైవచ। అగ్నిర్జరయ
తేయచ్చ పఞ్చాగ్నేయాశ్శరీరిణః॥౨౧॥ శ్రోత్రం ఘ్రాణమథాస్యంచ

౧౩॥౧౪॥౧౫॥ నాళేనసలిలయా- ఏతేనక్షీరాదిపాయినః పాదపాః రసచేతనత్వం వ్యాఖ్యాతమ్॥౧౬॥౧౭॥ తేనవృక్షేణజరయతేజఠరాగ్నిః॥౧౮॥౧౯॥౨౦॥ శరీరిణఃఅన్తర్గతోఽగ్నిః తేజః క్రోధః చక్షురూష్మా జాఠరాగ్నిః ఇతి పఞ్చాగ్నేయాః॥౨౧॥ శ్రో[illegible]

థాపిపాఠః॥౧౧॥ [illegible] రతిపాఠాన్తరమ్॥౧౨॥ మార్గశ్చగచ్ఛతాం దృష్టో భవేదితి భావః- నాప్యదృష్టేశ్చమార్గోఽస్తీత్యపిపాఠః॥౧౩॥ పుణ్యాపుణ్యైరిత్యపిపాఠః-అరోగాః పుష్పితాస్సన్తీతిపాఠాన్తరమ్॥౧౪॥ వ్యాధిప్రతిక్రియాదర్శనాదిత్యర్థః॥౧౫॥ ఆదదేదిత్యపిపాఠః॥౧౬॥౧౭॥ ఆదత్తమిత్యపిపాఠః- జరయత్యగ్నిమారుతావిత్యపిపాఠః- వృద్ధిరాహారః- [illegible]ణాచ్చేత్యపిపాఠః- స్నేహాద్వృద్ధిశ్చేతి పాఠాన్తరమ్॥౧౮॥ ౧౯॥త్వక్చేతి [illegible]థమాన్తమ్-త్వక్చేత్యపిపాఠః॥౨౦॥ తేజోహ్యగ్నిరిత్యపిపాఠః- యత్తస్య జరయతేతద్వస్య [illegible]తోఽగ్నిశ్చ॥౨౧॥ తథాఽస్యమిత్యపిపాఠః॥౨౨॥౨౩॥ ఘ్రా[illegible]

మిూర। శక్తి, పూర్తిముగని సాగెడుననుట తేజశ్శక్తి, పాదపసంజ్ఞఁబరఁ
గు,। పాదజిహ్వలఁగొని పానంబుసేయుట, జలశక్తి, జిహ్వ, నైజంబు
లైన। కుసుమధూపాదిగంధముల్ గొనుటవొలమిఁ,। దాల్చునని చెప్పఁ
దరువు వేదంబుఘ్రాణ। మున్వెశక్తిసు,యున్నైదు, నుల్లసిల్లు,। ననఘుభూ
జంబుపంచభూతాత్మకంబు॥౨౮॥ వ॥ శైలాదులయందు, [illegible]యూహిం

కోష్ఠం హృదయమేవ చ। ఆకాశాత్ప్రాణినా మేతే శరీరే పఞ్చ ధాతవః॥
౨౨॥ శ్లేష్మా పిత్త మథ స్వేదో వసా శోణిత మేవ చ। ఇత్యాపః పఞ్చధా దే
హే భవన్తి ప్రాణినాం సదా॥ ౨౩॥ ప్రాణాత్ప్రణీయతే ప్రాణీ వ్యానా
ద్వ్యాయచ్ఛతే తథా। గచ్ఛత్యపానోఽధశ్చైవ సమానో హృద్యవస్థితః॥ ౨౪॥
ఉదానాదుచ్ఛ్వసితి చ ప్రతిభేదాచ్చ భాషతే। ఇత్యేతే వాయవః పఞ్చ
చేష్టయన్తీహ దేహినమ్॥ ౨౫॥ భూమేర్గన్ధగుణాన్వేత్తి రసం చా
ద్భ్యశ్శరీరవాన్। జ్యోతిషా చక్షుషా రూపం స్పర్శం వేత్తి చ వాయునా॥
౨౬॥ గన్ధస్స్పర్శో రసో రూపం శబ్దశ్చాత్ర గుణాః స్మృతాః। భూమేర్గన్ధ
స్య వక్ష్యామి విస్తరాద్విహితాన్ గుణాన్॥ ౨౭॥ ఇష్టశ్చానిష్టగన్ధశ్చ
మధురః కటురేవ చ। నిర్హారీ సంహతః స్నిగ్ధో రూక్షో విశదఏవ చ॥ ౨౮॥
ఏవం నవవిధో జ్ఞేయః పార్థివో గన్ధవిస్తరః। జ్యోతిః పశ్యతి చక్షుర్భ్యాం
స్పర్శం వేత్తి చ వాయునా॥ ౨౯॥ శబ్దః స్పర్శశ్చ రూపం చ రసశ్చాపి గు
ణాః స్మృతాః। రసజ్ఞానం తు వక్ష్యామి తన్మే నిగదతశ్శృణు॥ ౩౦॥ రసో బ
హువిధః ప్రోక్తస్సూరిభిః ప్రథితాత్మభిః। మధురో లవణస్తిక్తః కషాయో
మ్లః కటుస్తథా॥ ౩౧॥ ఏష షడ్విధవిస్తారో రసో వారిమయః స్మృతః। శబ్ద

ముర్ధ్నియమ్ - ఘ్రాణం నాసారన్ధ్రే - కోష్ఠాదిస్థానమ్॥ ౨౨॥ ౨౩॥ ౨౪॥ ౨౫॥ ఆకాశ
న శ్రోత్రరూపేణ శబ్దం గుణం వేత్తీత్యపి ద్రష్టవ్యమ్॥ ౨౬॥ అత్ర గన్ధాధికరణ గన్ధో వా
అధికరణత్వస్యాత్రత్వాత్ విస్తరేణాభిహితాన్ వృద్ధైః - గుణాన్ భేదాన్॥ ౨౭॥ ఇష్టః
కస్తూరికాదౌ - అనిష్టః శవాదౌ - మధురో మధుపుష్పాదౌ - నిర్హారీ సర్వగన్ధాభి
భావకో హింగ్వాదౌ - సంహతశ్చిత్రగన్ధో నైకద్రవ్యకల్కగతః - స్నిగ్ధః సద్యస్తప్తఘృ
తాదౌ - రూక్షః సర్షపతైలాదౌ - విశదః శాల్యన్నాదౌ॥ ౨౮॥ పార్థివః పృథివ్యా
శ్రితో ముఖ్యోగుణః - జ్యోతిః పృథివ్యాదిరూపమ్ - వా యునా త్వగిన్ద్రియేణ॥ ౨౯॥
గుణాః అప్రధానభూతాః - ఏవం జలాదావప్యేతే గౌణముఖ్యోగుణాః - ఇతరేత్వత్రితా
నా ఇతి ద్రష్టవ్యమ్॥ ౩౦॥ కషాయః విభీతకఫలాదౌ॥ ౩౧॥ ౩౨॥ ౩౩॥ కృష్ణః శాబలజ్జ

జాత్ప్రతీయతే ఇతి క్వచిత్పాఠః - హృత్యవస్థితః ఇత్యపి పాఠః॥ ౨౪॥ ౨౫॥ భూమేస్త్వాఘ్రా
తి - అద్భ్యోరసనాయాః - వాయునాత్వచా - ఆకాశేన శ్రోత్రేణ శబ్దమిత్యపి
పాఠః॥ ౨౬॥ అత్ర పృథివ్యామ్ - తస్యగన్ధస్యేత్యపి పాఠః - విస్తరాభిహితా ని
త్యపి॥ ౨౭॥ నిర్హారీ దూరవ్యాపీ గన్ధః॥ ౨౮॥ జ్యోతీరూపం రూపవచ్చ - వా
యునాత్వచా॥ ౨౯॥ అపీత్యస్స్వర్థే ఆవర్ణమ్॥ ౩౦॥ ఋషిభిరిత్యపి పాఠః॥ ౩౧॥

పంచెఅభంగులు కలిగియుండుఁ, బంచభూతాత్మకంబుగాని భూతంబు

స్స్పర్శశ్చ రూపంచ త్రిగుణంజ్యోతిరుచ్యతే॥౩౨॥ జ్యోతిః పశ్యతిరూపాణి రూపంచబహుధాస్మృతమ్। హ్రస్వోదీర్ఘస్తథా స్థూలశ్చతురశ్రోణువర్తులౌ॥౩౩॥ శుక్లఃకృష్ణస్తథారక్తో నీలఃపీతోరుణస్తథా। ఏవం ద్వాదశవిస్తారోజ్యోతీరూపగుణఃస్మృతః॥౩౪॥ శబ్దస్పర్శౌచవిజ్ఞేయౌద్విగుణోవాయురుచ్యతే। ఉష్ణశ్శీతస్సుఖోదుఃఖః స్నిగ్ధోవిశదఏవచ ॥౩౫॥ కఠినశ్చికటణశ్శ్లక్ష్ణః పిచ్ఛిలో దారుణోమృదుః। ఏవం ద్వాదశవిస్తారోవాయవ్యోగుణఉచ్యతే॥౩౬॥ తత్రైకగుణఆకాశశ్శబ్దఇత్యేవసస్మృతః। తస్యశబ్దస్యవక్ష్యామి విస్తరం వివిధాత్మకమ్॥౩౭॥ షడ్జఋషభగాన్ధారౌమధ్యమఃపఞ్చమస్స్మృతః। అతఃపరస్తువిజ్ఞేయోనిషాదోధైవత

లాదః- నీలారుణఃపయోరపిణ్యాదేః- కఠినాదయః స్పర్శభేదా ఆపిచ్ఛపాని నిరో
పుంశత్వాఇతిరూపమధ్యేపరిత్వాః- తథాహిలోష్టపాషాణ ... ఘర్షితన్నాలాకా
ధ్యాః బాలస్య ... కత్వనిశ్చినోతి- ఎవమన్యత్రాపి జ్ఞేయమ్- జ్యో
తిరాత్మరూపగుణః॥౩౪॥ ఉష్ణశీతౌ ఆతపతుహినయోః- సుఖదుఃఖేతెఎవకాలభేద
న- స్నిగ్ధఃఘృతాదేః- విశదః ఉదకపవనాదేః- ఖరమృదూ పాషాణతూలా
దేః- రూక్షఃకణ్టకాదేః- లఘుత్వగురుత్వే తర్కమతేపతనానుమేయే అపి పౌరాణిక
మతేత్వగ్రాహ్యేఎవ- తథాహి తమస్యపిపరీక్షకాః పాణినాఉత్తోల్యైవ వరిక ...
తులికయోర్గాయతోనాయతయోరపి ప్రమాణంనిశ్చిన్వన్తి- గురుతరఇతితరత్రిత్వరాయ
నగురురప్యేకీవ్యతే- తేనద్వాదశవిధః ఎవమేకాదశవిధ ఇత్యపిపఠన్తి- ద్వౌగుణౌ
యస్మిన్నితి ద్విగుణః॥౩౬॥౩౭॥ విశ్వరూప వ్యాపకత్వేన స్థితోపిపటహాదిషు అభి

॥౩౨॥అనువృత్తవానిత్యపిపాఠః॥౩౩॥ శ్వేతః,కఠినశ్చికటణ శ్లక్ష్ణఃపిచ్ఛిలోమృ
దుదారుణఇత్యర్ధశ్లోకోఽధికః పఠ్యతే- తదా, ఏవంషోడశవిస్తార ఇత్యుత్తర
శ్లోకపాఠః॥౩౪॥ పాఠాన్తరేజ్యోతీరూపగుణస్స్మృతఇత్యనన్తరమ్, వాయవ్యగు
గుణశ్స్పర్శస్స్పర్శశ్చబహుధాస్మృతః। ఉష్ణశ్శీతస్సుఖోదుఃఖస్స్నిగ్ధోవిశదఏవచ।
తథాఖరోమృదూరూక్షో లఘుర్గురుతరోపిచ। శబ్దస్పర్శౌచవిజ్ఞేయౌ ద్విగుణో వా
యురుచ్యతే।ఏవమేకాదశ విధో వాయవ్యోగుణఉచ్యతఇతిశ్లోకా- తతస్తత్రైకగు
ణాకాశమిత్యాది॥౩౬॥తత్రైకగుణమాకాశంశబ్ద ఇత్యేవతత్స్మృతమితిపాఠాన్తర
మ్॥౩౭॥ షడ్జ- ఋషభగాన్ధారామధ్యమోధైవతస్తథా। పఞ్చమశ్చాపివిజ్ఞేయస్త
థాచాపి నిషాదవాన్। ఏషసప్తవిధఃప్రోక్తో గుణఆకాశసంభవః॥ ఐశ్వర్యేణతు
సర్వత్రస్థితోపిపటహాదిషు।మృదఙ్గభేరీశఙ్ఖానాం స్తనయిత్నో రథస్యచ।యశ్శబ్దమ్మా
యాతేశబ్దఇత్యాదీతి పాఠాన్తరమ్- షడ్జమపఞ్చమ గాన్ధారా మధ్యమఋషభా ధై
వతాః। నిషాదవాంస్తథాప్రోక్తో గుణఆకాశసంభవఇతిప్రథమశ్లోకస్యవ్యత్యాసః॥

స్తథా॥౩౮॥ మృదఙ్గభేరీశఙ్ఖానాంస్తనయిత్నోరథస్యచ।రోదనాశనినిర్ఘోషాద్వ్యక్తేఽగజనకోఽశుభః॥౩౯॥ ఇష్టానిష్టతయాచైవవిజ్ఞేయస్సుఖదుఃఖగః॥ యః కశ్చిచ్ఛ్రూయతేశబ్దః ప్రాణిభిః ప్రాణిజోఽపివా॥౪౦॥ ఏతేషామేవసర్వేషాం విషయేసంప్రకీర్తితః॥౪౧॥ ఏవంబహువిధోజ్ఞేయశ్శబ్దఆకాశసంభవః। ఆకాశజంశబ్దమాహు రేభిర్వాయుగుణైస్సహ॥౪౨॥ అవ్యాహతైశ్చేతయతినవేత్తివిషమస్థితౌ॥ ఇత్యేతైః కారణైర్నిత్యంధాతవస్తైస్తుహేతుభిః॥౪౩॥ ఆపోఽగ్నిర్మారుతశ్చైవనిత్యంజాగ్రతిదేహిషు।

స్పష్టా॥౩౮॥౩౯॥౪౦॥ ఏతేషాం షడ్జాదీనాం॥౪౧॥ ఏవమితి॥ బహువిధః షడ్జాదిభేదేన తారమన్ద్రమధ్యాదిభేదేన వాయుగుణైః ఖరమృదుస్పర్శైః-అయమర్థః- ఏకఏవ [illegible] నాభేః కోష్ఠాగ్నిప్రేరితోవాయుం ప్రేరయతి- సచ [illegible] తాలుమూర్ధాదిస్థానాని ప్రాప్య [illegible] కణ్ఠ [illegible] దేశం ప్రాప్య [illegible] మన్ద్రం [illegible] మధ్యమం తారం వా ధ్వని [illegible] హృదయ దేశాజ్జిహ్వామూలాది స్థానాని ప్రాప్య [illegible] వర్ణాన్ [illegible] ఇత్యాది భిర్వ్యఞ్జకైః [illegible] రనురఞ్జితా నాకాశాదీనభివ్యజ్యవేగవ [illegible] స్మాత్ [illegible] హిర్నిర్గతో జనకర్ణ [illegible] ప్రవిశతి- తేనచ [illegible] తేన తత్ర [illegible] శబ్దమనుభవతి- [illegible] ముఖజస్య వా [illegible] వాయునానుమార్య [illegible] మారుతో వా [illegible] భిత్త్యాదినా [illegible] తిహతోత్తైవ వాగిరగుహాదిగతవాయునా [illegible] ప్రతిధ్వనేరభివ్యక్తో భవతి- [illegible] శబ్దం దూరతో [illegible] నైవ [illegible] దిగ్భాగ శబ్ద [illegible] శబ్దరూపేణానుభవతి- [illegible] వాయ్వభిఘాతాత్ [illegible] షడ్జాదిభేదేనానుభూయతే- తదిదముక్తం అవ్యాహతైరకుత్రిప్రతిహతైర్వాయుగుణైస్సర్వత్ర చేతయతి శబ్దం జానాతి న వేత్తి వా శబ్దం విషమస్థితౌ [illegible] తేన వా [illegible] తం చ ఏభిర్వాయుగుణైస్సహ సమం [illegible] ఇతి [illegible] సంబన్ధనీయమ్- [illegible] మహాభారతే ఏవ పాఠః [illegible] విషమాగతిరితి గాఢ [illegible] తదేవం శబ్దాభివ్యక్తి [illegible] శబ్ద ఏవ గృహ్యతే [illegible] దిబన్ధ [illegible] శరీరస్థా [illegible] వాయుం [illegible] భేద [illegible] తద్విద్యాం [illegible] ధాతవస్త్వగాదిగోళకాః ధాతుభిరిన్ద్రియైః ఆప్యాయనే వృద్ధిం ప్రాప్నువన్తి- [illegible] సుఖం వాక్యమ్॥౪౩॥ ఏకదేశా [illegible] ఏతే [illegible] శరీర [illegible]

౩౮॥౩౯॥ [illegible] సూపి వేతి పాఠాన్తరమ్॥౪౦॥ బహువిధా [illegible] ఇత్యపి పాఠః॥౪౧॥ చేతయతే ఇతి విషమస్థితౌ ఇతి చ పాఠః- కారణై హేతుభిః- ఆప్యాయనే చ తే నిత్యమిత్యపి పాఠః- తైస్తు ధాతుభిరిత్యపి పాఠః॥౪౨॥ మూలే శరీరస్య [illegible] ఇతి వ్యాఖ్యానే

చెన్నపట్టణము
చెంగల్వరాయని పేటలోనున్న
ఆపణాముద్రాక్షరశాలలో
ముద్రింపఁబడిన గ్రంథములు.

రు.అ.పై. సంస్కృతము.

౩-౦-౦ లఘుశబ్దార్థసర్వస్వము రంగ అకారాదివిభాగము. 4 to 412 pages bound

౬-౦-౦ డిటో ... ...unbound

ఈగ్రంథము (Sanskrit Encyclopaedia) సంస్కృతభాషలోని యావచ్ఛబ్దంబులు, నానార్థములు, విగ్రహములు, పర్యాయములు, భాషాంతరనామములు, శిక్షావ్యాకరణచ్ఛందోనిరుక్తజ్యోతిషకల్పపూర్వోత్తరమీమాంసాన్యాయవైశేషికపాతంజలవైద్యసంగీతధనుర్వేదార్థశాస్త్రపురాణేతిహాసాది విషయములు, ప్రతిపదమునకు లింగము తెలియఁజేయును. గ్రంథము నూతనమైన మతిభేదములు తెలియును. ఇది శ్రీపరవస్తు వేంకటరంగాచార్యులయ్యవారలుఁగారిచే రచియింపఁబడినది.

౧-౨-౦ శ్రీభాష్యములో ప్రథమ ప్రకరణము శ్రీభగవద్రామానుజాచార్య విరచిత బ్రహ్మసూత్రభాష్య ము- శ్రీకృత ప్రకాశాచార్యవిరచిత కృష్ణప్రదీపికాఖ్యవ్యాఖ్యతోఁగూడ 8 vo. 144 pages.

౦-౬-౦ మంత్రప్రశ్నము. 8 vo. 43 pages.

౦-౧౨-౦ ఆర్యాసప్తశతి- ఇది శృంగారరసప్రధానంబగు కావ్యము- శ్రీగోవర్ధనపండిత విరచితము- అనతరటీకలతోనున్నది ... ... 8vo. 79 pages.

౦-౧౨-౦ కమలినీ కలహంసనాటిక- శ్రీరాజచూడామణి దీక్షితునిచే రచియింపఁబడినది- శ్రీపరవస్తు శ్రీనివాస భట్టనాథాచార్యులయ్యవారలుఁగారిచే రచియింపఁబడిన వ్యాఖ్యతోఁ గూర్పఁబడినది. 8. vo 57 pages.

౦-౬-౦ ప్రియదర్శన. శ్రీభావకమహాకవిచే రచియింపఁబడిన నాటిక. శ్రీపరవస్తు శ్రీనివాస జగన్నాథస్వామి అయ్యవారలుఁగారిచే రచియింపఁబడిన అర్థమయవ్యాఖ్యతోఁ గూర్పఁబడినది. 12mo.102

౦-౧౨-౦ విక్రమోర్వశీయము. భాషానుమతము.

౦-౧౨-౦ మాళవికాగ్నిమిత్రము- వేమభూపాలవిరచిత వ్యాఖ్యానసహితము.

౩-౮-౦ కావ్యదర్పణము- సంపూర్ణము612 mo. 28pages

ఇది ప్రసిద్ధమయిన యలంకార శాస్త్రగ్రంథము మూలశ్లోకములును వ్యాఖ్యయు- శ్రీరాజచూడామణి దీక్షితునిచే రచియింపఁబడెను. కావ్యప్రకా

కనుక విస్తరవ్యాఖ్యానాంతర్గతమగుచుండును

౦-౯-౦ సిద్ధాంతకౌముది సంధిపంచకము. తత్త్వబోధినీ యను వ్యాఖ్యతో గూర్పంబడినది 12 mo, 106

౧-౪-౦ పరిభాషేందుశేఖరము. రాఘవేంద్రాచార్యకృత త్రిపథగావ్యాఖ్యతో 12 mo. 173 pages.

౦-౨-౦ మధురానాథీయ పంచలక్షణీ. మూలముతో 12 mo. 18.

౦-౮-౦ జగదీశీయ చతుర్దశలక్షణీ. మూలముతో 12 mo 18

౦-౧౦-౦ వేదాన్తపరిభాష. శ్రీధర్మరాజాధ్వరీంద్ర రచిత బాలబోధినీవ్యాఖ్య ... .. 12 mo. 119

౧-౦-౦ రఘువంశము. ౧౧వ సర్గము మొదలు ౧౯వ సర్గము వరకు మల్లినాథసూరి వ్యాఖ్యతో. 12 mo. 25
[illegible] గ్రంథములుగా చేర్చ [illegible]

౨-౬-౦ జైమినీ న్యాయమాల. పూర్వమీమాంసా శాస్త్రమును సంక్షేపముగా బోధించిన మూల శ్లోకములను వ్యాఖ్యయు శ్రీమాధవాచార్యులచే రచియింపబడెను. అధ్యా. పాద. క్రమ. 12 mo 477

౦-౮-౦ అర్థసంగ్రహము. లౌగాక్షిభాస్కర కృతము ఇది మీమాంసా శాస్త్రమునందు ప్రవేశము బాగుగా గలుగజేయును ... 16 mo 155.

౦-౪-౦ రఘువంశము. ౬. ౭. ౮. ౯. ౧౦. సర్గలు మూలము. ... ... 16 mo. 61

౦-౪-౦ భర్తృహరి సుభాషితము. నీతి శృంగార వైరాగ్య

శతకములు ... ... 16. mo. 70.

౨౦. పండితరాజ శతకములు. 3 సంస్కృతశ్లోకములు 3౫ నా — అయిదు శతకములను సంపాదించి టలో ప్రసిద్ధికెక్కిన మండలములో గా ప్రసిద్ధిగన్న శ్రీజగన్నాథ పండితరాజు - శ్రీ వేదశాస్త్ర రామానుజాచార్యులవారలుగారు తెలుగులో వివరించి తెనుగులో ప్రస్తుతము దొరకిన గ్రంథములను ముద్రింపబడినవి - ఇవి ప్రాచీన గ్రంథములు - ... ... 10 mo. 88 pages.

౨౧. తర్కసంగ్రహము - ... ... 16 mo 23.

౨౨. దీపిక. దినకర తర్కసంగ్రహవ్యాఖ్యానము 16mo 58.

ఈ రెండు గ్రంథములు అన్నంభట్టవిరచితములు.

౨౩. న్యాయబోధిని - ఇది తర్కసంగ్రహవ్యాఖ్య. గోవర్ధనాచార్యులచే రచింపఁబడినది 16 mo. 35.

ఈమధ్య గ్రంథములలో నీమాంసకమునకు తెలియుటకై భాగములనేకరీతి ప్రతిభాగమునకు నానార్థమున సంగ్రహింపఁబడియున్నది

౨౪. భగవద్రామానుజ విజయము - శ్రీభగవద్రామానుజా చార్యులవారి యుపన్యాస నిర్ణయము ... ... 16 mo. 18.

ఇంగ్లీషుతోఁ గూడిన సంస్కృతము.

3. ఆంగ్లభాషాస్వాగతము. Welcome English Language ... ... 12 mo. 25 pages

సం. అం. సై.

తెనుఁగుతోఁగూడిన సంస్కృతము.

౪. ౧ లఘువ్యాకరణము అనే వర్ణ పద సమర్థ కాండ ములు తెనుఁగు టీకతోను నుదాహరణములతోను వ్రాయఁబడి. 12 mo- 240

౨. ౫. ౧ త్రిభాషావివేకము

శ్రీ శంకర వేంకటరంగాచార్యులచే రచియింపఁబడినది. ... ... 16 mo. 77.

౬. ౩. మనుస్మృతి ... 16 mo. 48.

౭. ... 16 mo. 30

౮. ౧. ౯ ... 16 mo. 15.

౯. ౧. ౦ ... 16 mo. 15.

... 16 mo. 7.

౧. ౦. ౦ దాయభాగ ... 8vo. 118.

తెలుగు.

౧	బాలబోధ సంబాషణము	8	౧	గుణసంగ్రహము	12
౧	అక్షరసంబాషణము	14	౨	ఈశ్వరప్రోక్తము	18
౧	అర్థసంగ్రహము	6	౨	...	20
౧	అవతారసంగ్రహము	8	౨	...	20
౧	సృష్టిసంగ్రహము	12	౧	సృష్టిసంగ్ర	15
౧	ధర్మసంగ్రహము	10	౧	కర్మసంగ్ర	16
౧	జన్మసంగ్రహము	5	౧	వాక్యసంగ్ర	8
౧	...	16	౧	దేవతా...	16
౧	...	16	౨	...	16
౧	వేదసంగ్రహము	16	౧	...	16
౧	...	6	౧	...	
౧	...	16	౨	...	
౧	ఈశ్వర...			...	12

౪. ౦ శ్రీనివాసచరిత్రము. మూలము ౧౧ సీసపద్యములు అనుదాహరణములతో టీకయును-శైవపురాణ ములు గా గణించు నుపత్తి ప్రశ్నముల నుపయుక్త పద్యలక్షణములను జెప్పును.

౫. ౦ ... ఇదిడిక్టేషన్ అనఁగా ఉక్తలేఖనమున కుపయోగించును- ... 16 mo 16

౬. ౯ ... ఇది ... కథ-ఒక ... కావ్యముగాఁ జేయఁబడినది. 16 mo. 12.

౭. ౦ వరమానసంపత్తి కథ- ఇది అనేక వ్యాపారకుల చమత్కారముగఁ దెలుపును. 16 mo. 14

ఈ రెం గ్రంథములును శ్రీపరవస్తు వేంకటరంగాచార్యుల వారిచే రచింపఁబడినవి-

౮. ౦ స్త్రీవిద్యాప్రశంస- ఇది శ్రీపరవస్తు శ్రీనివాసాచార్యుల ... గారి ... రచింపఁబడినది. ... 16 mo. 24.

ద్రామిడముతోఁ గూడిన తెలుగు-

౯. ౦ ప్రాతిబోధిక ... ఇదిమూ ... యామునకేఁ జేయఁబడిన తిరుప్పావైను ద్రామిడపద్యములకు తెనుఁగు వ్యాఖ్యానము శ్రీపరవస్తు వేంకటరంగాచార్య ... 16 mo. 173

౬. తిరుప్పల్లాండు తెనుఁగు ప్రతిపదార్థము. 16 mo. 24

ద్రామిడము.

౬. ౦ ... శ్రీ ... ప్రవారులు పూర్వాచార్యులు ... దులు, శిష్యులు, వీరు చేసిన గ్రంథములు మొదలయినవానిని నిరూపించు గ్రంథము- శ్రీవాధూల శ్రీనివాసాచార్య విరచితము. 16 mo. 92.

౦ తిరువారాధన క్రమము. శ్రీ మణవాళమామునులకు ... వారలచే లఘువుగా రచియింపఁబడినది. దీనిలో ... పాశురములు పురుషసూక్తము మొదలయినవి ఏయే పేజీకి ... దీక్రింద చేర్పఁబడియున్నవి. ... 16 mo. 32.

౦ తిరువారాధన క్రమము. శ్రీమణవాళమామునులచే రచియింపఁబడినది- ... ... 16 mo. 13.

☞ ఈపుస్తకములంగోరు వారు-

"విశాఖపట్టణము చెంగ్వరాజుని పేటలోనున్న ఆ ... ముద్రాక్షరశాల ప్రోప్రైటర్ గారికి" అని పైవిలాసమున వ్రాయవలెను.

పుస్తకములపోస్టేజీ ఖర్చు కొనువారిదే;

... పేయబిల్ గాఁ బంపఁబడును.

ఈపుస్తకమునకు చందాదారులు

ఠాగోరువారు.

౧౮౮౭సం॥ డిసెంబర్ ౩౧ తేదికిలోగాని

ప్రతి౧కి రు ౪-౦-౦చొ॥

ముందుగా చెల్లించవలయును.

అటుపైని ఈవెలకుదొరకదు.

ఈ మోక్షధర్మము ౧౮౮ అధ్యాయములు.

ఈసంచికలో నయినవి ౨౪ అధ్యాయములు.

11026